

Ioan MĂRGINEAN • Iuliana PRECUPEȚU
– coordonatori –

DIAGNOZA ANUALĂ A CALITĂȚII VIETII

Autori:

prof. dr. Ioan Mărginean

dr. Iuliana Precupețu cercetător științific II

dr. Ana Bălașa – cercetător științific I, dr. Ciprian Bădescu – cerce-

tător științific III, dr. Ana-Maria Preoteasa – cercetător științific III,

Mihai Dumitru – cercetător științific III, Gabriela Neagu – cercetător

științific III, Raluca Popescu – cercetător științific III, Cosmina Pop -

cercetător științific, Claudia Petrescu – cercetător științific, Marian

Vasile – cercetător științific, Adriana Baboi - asistent de cercetare,

Marian Bojincă – asistent de cercetare

Coediție

București, România

CNCSIS: cod 045/2006

Editor: Valeriu IOAN-FRANC

Redactor: MIHAELA BURUGĂ

Coperta: Nicolae LOGIN

Concepție grafică, machetare și tehnoredactare: Victor PREDA

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Expert. Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 978-973-159-092-9
978-973-618-220-4

Apărut 2010

Coordonatori:
Ioan MĂRGINEAN Iuliana PRECUPEȚU

DIAGNOZA ANUALĂ A CALITĂȚII VIETII

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE
„COSTIN C. KIRIȚESCU”
INSTITUTUL DE CERCETARE A CALITĂȚII VIETII

CUPRINS

INTRODUCERE. DIAGNOZA ANUALĂ A CALITĂȚII VIEȚII	7
Ioan MĂRGINEAN Iuliana PRECUPEȚU	
<i>Bibliografie</i>	13
Partea I. DIMENSIUNI ALE CALITĂȚII VIEȚII.....	15
REPREZENTĂRI SOCIALE ALE VIEȚII BUNE	17
Mihai DUMITRU	
<i>Cercetarea reprezentărilor sociale ale vieții bune</i>	17
<i>Reprezentările sociale ale vieții bune</i>	21
<i>Concluzii</i>	27
<i>Bibliografie</i>	28
STILURI DE VIAȚĂ ÎN ROMÂNIA: CONCEPTUL STIL DE VIAȚĂ	43
Marian VASILE	
1. <i>Stil de viață: precizări terminologice</i>	43
2. <i>Stilul de viață ca variabilă dependentă sau factor explicativ</i>	46
3. <i>Abordări metodologice ale stilurilor de viață</i>	49
i) <i>Metoda Socio-Style-System</i>	49
ii) <i>Metodologia VALS</i>	50
iii) <i>Modelul PRIZM New Evolution</i>	53
iv) <i>Tipuri sociale</i>	53
v) <i>Poststructuralismul</i>	55
<i>Bibliografie</i>	56
GRUPURILE SOCIODEMOGRAFICE ȘI SATISFAȚIA CU VIAȚA	59
Cosmina POP	
<i>Bibliografie</i>	66
EDUCAȚIE ȘI CALITATEA VIEȚII	70
Gabriela NEAGU	
<i>Bibliografie</i>	82
MIGRAȚIA PENTRU MUNCĂ ÎN STRĂINĂTATE ȘI CALITATEA VIEȚII	84
Marian BOJINCĂ	
<i>Cauzele și efectele migrației internaționale</i>	84
<i>Concluzii</i>	91
<i>Bibliografie</i>	92
EXPERIENȚĂ DE MIGRAȚIE ȘI REMITENȚE SOCIALE ÎN SCHIMBAREA COMUNITĂȚILOR RURALE	95
Marian BOJINCĂ	
<i>Bibliografie</i>	101
Partea A II-A. CALITATEA VIEȚII ȘI POLITICILE SOCIALE	103
EVOLUȚIA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA: 1990-2006.....	105
Iuliana PRECUPEȚU, Ana Maria PREOTEASA, Cosmina POP	
1. <i>Condițiile de viață</i>	106
2. <i>Mediul social</i>	116

3. Mediul politic	123
4. Viața profesională	125
5. Viața personală	127
ANALIZA NEVOILOR DE POLITICI SOCIALE	132
Ana Maria PREOTEASA	
1. Studiul problemelor sociale	132
2. Studiul calității vieții	136
3. Bunăstarea socială și calitatea vieții	137
4. Studiul indicatorilor sociali	138
Bibliografie	146
RELAȚIILE ÎNTRE GENERAȚII ÎN CONTEXTUL ÎMBĂTRÂNIRII POPULAȚIEI. IMPLICAȚII PENTRU POLITICILE SOCIALE	148
Ana BĂLAȘA	
1. Consecințe ale îmbătrânirii populației asupra relațiilor intergeneraționale	148
2. Interesul pentru problematica relațiilor intergeneraționale	150
3. Cercetarea științifică a relațiilor între generații	153
4. Solidaritatea între generații. O problemă la ordinea zilei	158
5. Relațiile între generații ca dimensiune a politicilor publice	163
Bibliografie	165
FISCALITATE ÎN ROMÂNIA DE LA PREADERARE LA POSTADERARE	167
Ciprian BĂSECU	
Bibliografie	179
IMPLICAȚII ALE EVOLUȚIEI FERTILITĂȚII PENTRU POLITICILE SOCIALE	180
Raluca POPESCU	
Bibliografie	190
SISTEMUL DE FURNIZARE A SERVICIILOR SOCIALE ÎN ROMÂNIA	192
Claudia PETRESCU	
Bibliografie	208

INTRODUCERE. DIAGNOZA ANUALĂ A CALITĂȚII VIEȚII

**Ioan MĂRGINEAN
Iuliana PRECUPEȚU**

Calitatea vieții reprezintă un domeniu de interes pentru un public extrem de diversificat, de la cercetători, politicieni și administratori la cititori obișnuiți. Acest interes se explică prin faptul că paradigma calității vieții are o dublă orientare: pe de o parte, are ca scop descrierea și explicarea domeniilor vieții cu ajutorul indicatorilor specifici, iar pe de altă parte are în vedere sfera aplicativă a politicilor sociale (Zamfir, 1984). Monitorizarea atentă a diferitelor sfere ce compun calitatea vieții (veniturile, consumul, educația, locuirea, ocuparea, bunăstarea subiectivă etc.) este completată de explorarea implicațiilor pe care o anumită configurație a acestor sfere și a calității vieții în general le are asupra politicilor sociale.

Principiile modelului conceptual al calității vieții (Fahey și alții 2003) includ o viziune globală asupra vieții, cu evitarea concentrării exclusive asupra standardului de viață. Sunt luate în considerare resursele și condițiile de viață și, acolo unde este posibil, caracteristicile contextuale în care oamenii trăiesc iar măsurarea resurselor și condițiilor de viață se face prin indicatori obiectivi/descriptivi. De asemenea, în modelul calității vieții sunt incluse componentele – atitudinală și subiectivă, dar și relația dintre nivelurile de satisfacție și resurse/condiții și sunt luate în considerare preferințele și atitudinile în domenii care afectează satisfacția și comportamentul. Calitatea este concepută în termeni de oportunități pe care indivizii le au pentru a-și atinge scopurile iar identificarea acestor oportunități implică și încercarea de a caracteriza calitatea societății acolo unde există o bază valorică comună.

Redăm în continuare o definiție a calității vieții, într-o încercare de cuprindere cât mai completă a aspectelor implicate și anume: ansamblul elementelor care se referă la situația fizică, economică, socială, culturală, politică, de sănătate etc., în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea împrejurărilor și rezultatelor activităților care corespund așteptărilor populației, precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc. (Mărginean, 2005).

Pornind de la această definiție, au fost identificate 24 de dimensiuni (domenii ale calității vieții), cărora le corespund atât indicatori obiectivi cât și indicatori subiectivi.

I. Persoana

Societatea modernă a adus în prim-plan omul, nu omul în general, ci fiecare individ în parte, cu propria lui personalitate, cu nevoile, dorințele, aspirațiile, gândurile și activitățile lui, care trebuie să se bucure de libertate, de realizare

personală în domeniul educațional, profesional, cultural, politic etc. Indicatorii principali cuprind apartenența/alienarea, satisfacția cu viața, stima de sine.

II. Populația

Populația constituie subiectul oricărei analize sau cercetări sociale, fie că interesul se îndreaptă spre cunoașterea modului în care trăiește aceasta, fie că se au în vedere structurile sale, activitățile desfășurate, apartenența la diverse grupuri, opiniile și stările de spirit, credințele, nevoile, trebuințele, dorințele, aspirațiile, opțiunile sau alte aspecte ce o pot caracteriza și, prin urmare, devin un scop pentru cercetător. Indicatorii cu o relevanță deosebită ar fi durata medie a vieții, mortalitatea infantilă.

III. Mediul natural

Impactul negativ al dezvoltării asupra mediului natural a constituit, la începutul anilor '70, un impuls de primă mărime pentru adoptarea și apoi larga acceptare publică a preocupărilor pentru îmbunătățirea calității vieții prin măsuri de protecție ecologică. Chiar considerat drept o componentă sau numai o premisă a calității vieții, mediul natural este inclus în toate cercetările și analizele acestui domeniu, ca și în programele prin care se urmărește conservarea condițiilor existenței umane. De regulă, sunt evidențiați indicatori care exprimă diverși factori agresivi (zgomot, radiații, substanțe nocive în aer, sol, apă, alimente) și efectele lor asupra organismului uman, proporția populației afectate și percepția condițiilor naturale de viață.

IV. Așezările umane

Calitatea mediului construit, asigurarea unor condiții optime de viață, echiparea cu mijloace tehnice, inclusiv pentru deplasarea de la o localitate la alta, reprezintă alte elemente de luat în considerare în analiza modului cum trăiesc oamenii, și a facilităților de care dispun. La acest nivel, dimensiunea subiectivă, percepțiile și evaluările devin mai importante: unele persoane preferă tipul de viață rural (în multe cazuri, singurul pe care îl cunosc, pe care l-au experimentat), altele însă se gândesc la o astfel de viață doar pentru vacanțe. Diferențele de echipare tehnică, de posibilități oferite pentru activitatea profesională, de timp liber fac inoperante comparațiile ca atare între marile orașe și alte localități. Cu toate acestea, preferințele populației pentru un mediu rezidențial sau altul, pentru o anumită localitate sunt adesea fără echivoc, astfel că ele nu pot lipsi dintr-o cercetare asupra calității vieții.

V. Locuința

În practica socială s-au impus deja o serie de indicatori prin care se exprimă calitatea și confortul locuinței, gradul de echipare cu mijloace tehnice, începând cu materialele de construcție utilizate, izolarea fonică și termică, protecția față de infiltrațiile de apă, dispunerea pe verticală, suprafața construită și cea utilă, înzestrarea cu surse de energie, instalații sanitare și terminând (poate) cu situarea ei în cadrul localității (centralitatea).

VI. Mediul social

Calitatea relațiilor sociale, măsurată prin indicatori de coeziune, valori general-umane, întrajutorare, solidaritate, moralitate, responsabilitate, toleranță, dar și prin lipsa unor factori de patologie socială sau un nivel cât mai redus al

acestora – delincvență, alcoolism, prostituție – prezintă o mare importanță pentru viața umană, fie că este vorba de indivizi, fie că se au în vedere grupuri și colectivități de diferite mărimi.

VII. Familia

Pentru orice persoană, familia se constituie într-un punct central de referință, adesea singurul suport pentru individ. Situația familiei, solidaritatea și coeziunea acesteia, succesul sau insuccesul în viață al membrilor săi, starea lor de sănătate sunt tot atâtea elemente relevante pentru calitatea vieții populației.

VIII. Ocuparea

Munca este aceea care determină volumul, structura și calitatea bunurilor materiale și spirituale, a serviciilor de care se dispune în societate. Pentru o anumită perioadă a vieții (vârsta activă), munca este un mijloc de asigurare a existenței. Munca devine și un scop pentru om, în măsura în care ea permite acestuia aplicarea principiului compensației, potrivit căruia orice om trebuie să contribuie – într-un anumit fel și pe măsura capacității lui – la sporirea bunăstării în societatea în care se află și în care el nu poate fi numai un consumator. Indicatorii relevanți, din acest domeniu, exprimă gradul de ocupare și dependență, disponibilitatea locurilor de muncă, structura ocupațională, proporția și durata șomajului etc.

IX. Calitatea vieții de muncă

Studiile asupra calității vieții de muncă iau în considerare zeci de indicatori referitori la condițiile, natura și conținutul muncii, timpul de lucru, relațiile de muncă, organizarea, conducerea, recompensele materiale și alte beneficii, rezultatele muncii și satisfacția.

X. Resurse macroeconomice pentru nivelul de trai

Reflectând nivelul de dezvoltare atins de societate, indicatorii economici de tipul produsului intern brut, valoarea fondului de consum al populației la nivel macroeconomic sunt exprimări sintetice ale nivelului de trai.

XI. Veniturile

Evidențierea veniturilor populației privește sursele acestora (munca, proprietatea, asigurările, alocațiile bugetare, donațiile) și distribuția lor. O atenție specială se acordă determinării nivelului venitului minim necesar pentru o viață normală (a minimumului social), sub pragul căruia se identifică sărăcia. De aici necesitatea de a raporta veniturile la gospodărie și, în cadrul acesteia, la persoană.

XII. Consumul

Consumul reprezintă una din componentele finale ale nivelului de trai și ale calității vieții. Dincolo de particularitățile care țin de resursele disponibile în zonă, de obiceiurile constituite în timp, de normele culturale și religioase, se identifică indicatori care exprimă, în unități fizice, valoric sau procentual, consumul de produse și servicii al populației. O atenție aparte se acordă modelelor de consum și realizării unei nutriții echilibrate, cu evitarea produselor dăunătoare.

XIII. Serviciile pentru populație

Dezvoltarea sectorului terțiar reprezintă un criteriu de apreciere a modernizării economiei și, totodată, o sursă de îmbunătățire a nivelului calității

vieții. Pentru populație prezintă importanță diversitatea și calitatea serviciilor disponibile, accesibilitatea din punct de vedere material, apropierea spațială, timpul de așteptare.

XIV. Gospodăria

Dacă familia reprezintă un tip de comunitate umană, aducând în prim-plan relațiile sociale dintre membrii acesteia, gospodăria (care doar rareori reunește pe toți membrii unei familii, putând fi compusă și din persoane aparținând mai multor familii) privește aspectele economice, fiind definită prin grupul de persoane care conviețuiesc împreună pe baza unui buget comun.

Condițiile materiale ale unei gospodării se exprimă prin veniturile curente, economiile realizate, averea de care se dispune, inclusiv bunurile de folosință îndelungată. Experiența de cercetare atestă dificultatea determinării cu precizie a condițiilor materiale ale unei gospodării. Problemele încep chiar cu inventarierea veniturilor și cunoașterea economiilor, a averilor de care dispune o gospodărie. S-ar putea obiecta faptul că aceste elemente nici nu ar trebui să ne intereseze. Totuși, în determinarea eventualelor ajutoare de la bugetul statului, nu pot fi ignorate toate resursele de care dispune o gospodărie, altfel ea poate deveni o profitoare pe seama contribuției celorlalți. Apoi, în studiile asupra nivelului de trai și a stratificării sociale s-a constituit o direcție de cercetare privitoare la distribuția bogăției în societate, iar fără o determinare precisă, acestea riscă să fie o sursă de dezinformare.

XV. Învățământul

Este recunoscut faptul că învățământul și-a multiplicat atribuțiile: funcția generală de socializare-educare-integrare socială este completată cu una de pregătire profesională. Locul învățământului în cadrul studiilor de calitate a vieții privește atât determinarea șanselor de acces la diferite niveluri ale acestuia, gradul de cuprindere și promovabilitate (abandon), cât și nivelul general de educație a populației (stocul de învățământ).

XVI. Asistența sanitară

Serviciile de sănătate oferite populației, accesul la îngrijirea sănătății și costul acesteia, pe de o parte, mortalitatea pe cauze, bolile de care suferă populația, calitatea serviciilor pe de altă parte, se constituie în indicatori relevanți ai calității vieții.

XVII. Cultura

Din perspectiva calității vieții, interesează accesul populației la cultură, serviciile de răspândire a culturii și prestațiile de ordin cultural oferite de către acestea.

XVIII. Timpul liber

Evaluarea globală a calității vieții populației nu se poate dispensa de luarea în considerare a facilităților existente pentru petrecerea timpului liber, pentru odihnă și recreere.

XIX. Asigurările sociale

În societatea modernă, asigurările sociale de pensii, servicii de sănătate, șomaj cunosc o dezvoltare importantă. Prin indicatori specifici se au în vedere gradul de acoperire, nivelul contribuțiilor și beneficiilor, calitatea serviciilor.

XX. Asistența socială

O serie de servicii și ajutoare sociale se adresează persoanelor aflate în dificultate și grupurilor de populație defavorizate: săraci, persoanele cu handicap, familiile numeroase, copii abandonati, persoanele vârstnice etc.

XXI. Calitatea mediului politic

Funcționalitatea regimului politic democrat, virtuțile participative ale mediului politic, respectarea regulilor democratice ale jocului politic, încrederea în actorii politici întregesc setul indicatorilor prin care se determină calitatea vieții populației.

XXII. Instituțiile de stat și administrație publică

Funcționalitatea statului de drept, calitatea cadrului legal, accesul la actul de justiție, respectarea drepturilor și libertăților umane, încrederea în instituțiile statului.

XXIII. Ordinea publică

În această dimensiune sunt incluse securitatea personală, combaterea manifestărilor de patologie socială, încrederea în instituțiile de ordine publică.

XXIV. Calitatea societății

Calitatea vieții determinată la nivel societal include: încrederea în oameni, intensitatea conflictelor sociale, temerile populației, șanse egale de afirmare și recunoașterea meritelor fiecăruia.

Lucrarea de față reflectă funcția duală a paradigmei calității vieții: pe de-o parte, trece în revistă aspecte actuale ale calității vieții investigând sfere distincte, iar pe de altă parte tratează caracteristici ale politicilor sociale în câteva domenii.

Prima parte a lucrării abordează dimensiuni importante ale calității vieții, explicând teoretic și empiric modul în care acestea sunt structurate la momentul actual.

Capitolul *Reprezentări sociale ale vieții bune* investighează cu mijloacele unei cercetări empirice calitative imaginea pe care oamenii o au asupra unei vieți bune. În fiecare societate, indivizii au percepții structurate asupra a ceea ce constituie o viață bună. Aceste percepții se configurează în funcție de condițiile sociale concrete, de oportunitățile pe care diferitele societăți le oferă cetățenilor lor dar sunt, în același timp, dependente de valorile la care indivizii aderă. Autorul studiului, Mihai Dumitru, ilustrează aceste relații generale, descriind, totodată, elementele concrete pe care oamenii le consideră importante pentru o viață bună.

Modul în care trăiesc indivizii, alegerile pe care aceștia le fac în toate domeniile vieții lor îi diferențiază de alții și conduce la conturarea unor stiluri distincte de viață în societate. Creșterea complexității societății, procesul de stratificare socială tot mai vizibil în ultimii ani, au făcut posibile conturarea unor stiluri de viață tot mai evidente în România, însă puțin cunoscute și studiate. În capitolul *Stiluri de viață în România. Conceptul de stil de viață*, Marian Vasile aduce o contribuție notabilă la studierea unui domeniu puțin explorat prin studiul teoretic și metodologic pe care îl propune.

O calitate înaltă a vieții se traduce la nivel individual într-o stare de bine, de mulțumire și împlinire. Această bunăstare subiectivă este măsurată prin ceea ce se consideră a fi un indicator de rezultat al tuturor condițiilor pe care oamenii le experimentează în viața lor, prin satisfacția cu viața. Modul de variație a

satisfacției cu viața în funcție de grupurile sociodemografice ilustrează atât logica internă a acestui indicator cât și inegalitățile existente între diferitele grupuri sociale în ceea ce privește calitatea vieții.

Rezultatele empirice prezentate de către Cosmina Pop în capitolul *Grupurile socio-demografice și satisfacția cu viața* arată faptul că există diferențe semnificative între grupurile sociale în ceea ce privește satisfacția cu viața. Unele dintre aceste diferențe sunt naturale și corespund așteptărilor, în timp ce altele par accentuate, mai importante decât ar fi de așteptat și decât sunt ele în țările occidentale (Mărginean și alții, 2006), indicând astfel inegalități în condițiile obiective și starea subiectivă a diferitelor grupuri sociale.

Un element important al calității vieții este educația, atât la nivel individual cât și macro. În general, societățile afluate, dezvoltate, care oferă condiții bune de viață cetățenilor lor se caracterizează prin niveluri înalte de educație și oportunități multiple și de termen lung de educație. De asemenea, la nivel individual, există o relație semnificativă între educație și calitatea vieții. Aceste relații generale sunt argumentate și demonstrate în capitolul *Educația și calitatea vieții* de către Gabriela Neagu care aduce în discuție situația existentă în România în domeniul educației și relevă problemele importante existente în acest domeniu.

În această secțiune a volumului este abordată și migrația, în aspectele care o leagă de calitatea vieții. Adriana Baboi, în capitolul *Migrația pentru muncă în străinătate și calitatea vieții*, trece în revistă cauzele și efectele migrației, insistând asupra modului în care fenomenul migrației poate influența calitatea vieții individuale și de familie. Autorul capitolului *Experiență de migrație și remitențe sociale în schimbarea comunităților rurale*, Marian Bojincă, se concentrează asupra unei serii de efecte sociale ale fenomenului de migrație, utilizând pentru aceasta literatura recentă a domeniului.

Evoluția calității vieții în România în perioada 1990-2006 sintetizează date de cercetare ce descriu cinci dimensiuni majore ale calității vieții: condițiile de viață, mediul social, mediul politic, viața profesională, viața personală. Autoarele Iuliana Precupețu, Ana Maria Preoteasa și Cosmina Pop au trecut în revistă o serie de indicatori care descriu calitatea vieții în încercarea de a oferi o imagine a evoluției indicatorilor subiectivi de-a lungul unei perioade de transformare pentru societatea românească.

Tabloul calității vieții în România cu cele mai importante aspecte ale sale este completat în partea a doua a lucrării prin analiza politicilor sociale. Din punct de vedere teoretic, analiza este fundamentată în capitolul *Analiza nevoilor de politici sociale* de către Ana Maria Preoteasa care accentuează, într-un cadru sistematic, relația dintre abordarea calității vieții și politicile sociale.

Transformările demografice și sociale ale ultimelor decenii au consecințe importante pentru sistemele de protecție socială și, în consecință, pentru calitatea vieții populației. Implicațiile procesului de îmbătrânire a populației sunt complexe, afectând viața individului, a familiei, a comunității și societății. În capitolul *Relațiile între generații în contextul îmbătrânirii populației. Implicații pentru politicile sociale*, Ana Bălașa tratează procesul de îmbătrânire demografică și problemele asociate cu acesta insistând asupra unui aspect major, și anume solidaritatea intergenerațională.

Legătura strânsă între deciziile de politici publice și calitatea vieții populației este relevantă și de către Ciprian Bădescu în studiul *Fiscalitate în România de la preaderare la postaderare* care evidențiază mecanismele prin care politica fiscală poate afecta în mod direct veniturile populației dar și egalitatea/inegalitatea socială. Se pare că diversele formule de impozitare aplicate în România până la nivelul anului 2006 au contribuit la accentuarea inegalității sociale, erodând în mai mare măsură veniturile gospodăriilor de salariați și pensionari, politicile fiscale constituindu-se în surse ale creșterii riscurilor sociale.

În capitolul *Implicații ale evoluției fertilității pentru politicile sociale*, Raluca Popescu arată că lipsa suportului destinat familiei și a politicilor economice și de ocupare poate contribui la declinul fertilității, model ilustrat în special de țările sudice și mediteraneene și de țările Europei Centrale și de Est, inclusiv România. În acest caz, lipsa intervenției sau intervenția neadecvată poate influența fertilitatea dar și, în ultimă instanță, calitatea vieții de familie.

Claudia Petrescu dezbate în capitolul *Sistemul de furnizare a serviciilor sociale în România* modul în care contractarea socială poate contribui la reformarea sistemului de servicii sociale.

În concluzie, acest volum se înscrie în seria studiilor elaborate în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Cititorul interesat va găsi o serie de contribuții la cercetarea calității vieții în România, inclusiv datele unui nou val de diagnoza anuală pe eșantion național reprezentativ (2006). De asemenea sunt aduse în atenție elemente de politici sociale care, odată aplicate, vor contribui la îmbunătățirea calității vieții populației.

Bibliografie

- Fahey Tony, Nolan Brian, Whelan, T. Christopher, *Monitoring Quality of Life in Europe, Luxembourg*, Office for Official Publications European Communities, 2003;
- Mărginean, Ioan, Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005;
- Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Tzanov, Vassil, Preoteasa, Ana-Maria, Voicu, Bogdan, *First European Quality of Life Survey: Quality of life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications European Communities, 2006. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/67/en/1/ef0667en.pdf>
- Zamfir, Cătălin, *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei R.S. România, 1984.

Partea I
DIMENSIUNI ALE CALITĂȚII VIEȚII

REPREZENTĂRI SOCIALE ALE VIEȚII BUNE

Mihai DUMITRU

“Asupra numelui sunt aici, se vede, cei mai mulți de aceeași părere: fericire o numesc mulțimea și capetele mai subțiri, și a trăi bine și a se afla bine înseamnă pentru dânșii tot aceea ca și a fi fericit. Dar despre ce ar fi să fie fericirea, asupra acestei întrebări părerile sunt deosebite... Unii declară că e ceva palpabil și vizibil ca plăcerea, bogăția și onoarea, alții că este altceva, uneori și aceeași oameni odată așa și alta dată altfel: bolnavul că e sănătatea, săracul că e bogăția, și cine își simte neștiința admiră pe cei ce expun lucruri mai și care întrec puterea lui de pricepere.”

(Aristotel, Etica Nicomahică, p.20)

Cercetarea reprezentărilor sociale ale vieții bune

Cercetarea empirică – ale cărei rezultate le prezentăm în continuare – este un subproiect al *Diagnozei calității vieții*. Programul de cercetare – realizat în ultimii optsprezece ani – este cea mai amplă și completă descriere a structurii și tendințelor sociale ale modului de a gândi și evalua “starea vieții” și schimbările sociale, propria viață și mediul social în care oamenii au găsit resursele, oportunitățile dar și dificultățile în realizarea proiectelor de viață. Utilizând un sistem stabil de indicatori (vezi Mărginean, 2005: 25-48), *Diagnoza calității vieții* este o altă perspectivă asupra evoluției României în ultimele două decenii. A fost creată o *bază informațională diferită* de statistica condițiilor de viață și alți indicatori obiectivi ai dezvoltării societale. Este un tablou multidimensional al evaluărilor pe care le fac oamenii vieții lor într-o lume în schimbare. “Raportarea socială” și “diagnoza calității vieții” sunt două perspective complementare și la fel de necesare pentru înțelegerea evoluției societății românești.

Perspectiva oamenilor, felul în care gândesc și evaluează propria viață și contextul social în care trăiesc are relevanță și sens doar în condițiile *libertății și democrației*. Rapoartele privind calitatea percepută a vieții au relevanță și semnificație doar pentru guverne democratice, sensibile și responsabile față de cetățenii săi. De asemenea, rapoartele care includ rezultatele cercetărilor au o “misiune democratică”, de informare și stimulare a dezbaterii publice. A. Sen face din libertate un criteriu al dezvoltării și observă că “perspectiva centrată pe conceptul libertății are o asemănare generică cu preocuparea comună față de “calitatea vieții”, care se concentrează, de asemenea, asupra modului în care se desfășoară viața oamenilor, și nu numai asupra resurselor sau veniturii pe care îl deține o persoană”. (Sen, 1999: 42). Focalizarea asupra vieții pe care o putem avea este o perspectivă asupra dezvoltării distinctă de cea care se concentrează exclusiv asupra avuției economice. “Utilitatea avuției constă în lucrurile pe care ne

permite să le facem – libertățile fundamentale pe care ne ajută să le obținem”. (Sen, 1999: 30)

Diagnoza calității vieții este un tablou complex, multicolor – ca urmare a variației interindividuale a evaluărilor – al vieții personale și sociale, observată pe numeroasele ei componente (dimensiuni și indicatori). Există consens sau disens în modurile de a gândi și evalua “starea vieții” în societatea românească? Ce domenii ale vieții personale și ale mediului social sunt evaluate pozitiv (bune, satisfăcătoare etc) și care, dimpotrivă, sunt apreciate negativ? Pe baza analizei structurale a 62 domenii ale vieții personale și ale contextului social (indicatori), Mărginean (2005) a identificat *șapte clase de calitate percepută a vieții*: de la foarte bună (“privilegiile”) la scăzută (“supraviețuirea”) și foarte scăzută. Sunt *clase ierarhizate de calitate a vieții*. Valorile prag se referă atât la valorile medii, cât și la distribuțiile de frecvență pe variante de răspuns, diferențiate pe scale de ierarhizare cu trei, cinci, șase sau zece grade de intensitate...”(Mărginean, 2005: 65). În fiecare “clasă” sunt incluse acele domenii ale vieții individuale și sociale asupra cărora majoritatea oamenilor (peste 50%) sunt în consens asupra felului evaluării (de la foarte bună la foarte scăzută). Printr-o asemenea structurare a profilului general al calității vieții în România, ni se dezvăluie adevărate *curențe sociale* ale evaluării “stării vieții”: pe treapta cea mai înaltă (“privilegiile”) se află observația pe care o fac oamenii că “schimbările post-comuniste au favorizat politicienii”, iar în clasa a șasea (“supraviețuirea”) sunt incluse 24 de aspecte ale vieții personale și sociale. Faptul că mulți oameni sunt în acord asupra evaluărilor ne atrage atenția asupra mecanismului sociologic al evaluărilor calității vieții. “Cum trăiesc?” este, probabil, cea mai frecventă întrebare pe care și-o pun oamenii și curențele de evaluare apar pe baza interacțiunilor, cooperării și comunicării dintre oameni. Dar aceasta este doar o parte a explicației; cealaltă se referă la *modurile de a gândi și evalua, la inferențele practice* pe care le fac oamenii, la *criteriile* și standardele pe care le folosesc. Pentru că oamenii trăiesc în condiții de existență similare în societate “există cu necesitate un *fel de a fi* și un *fel de a fi fericit* care le sunt comune”(Durkheim, 2001: 249).

Cei mai mulți oameni au tendința de a evalua pozitiv viața în *familie, locuința și relațiile cu vecinii* (clasa a doua “relațiile umane de suport”), *ocupația, sănătatea și realizările în viață* (clasa a treia). Calitatea vieții este percepută ca fiind scăzută când evaluează *nivelul de trai și veniturile* sau observă că schimbările post-comuniste nu i-au favorizat. Mediul de viață (condiții, oportunități, șanse, calitatea asistenței medicale, învățământul, democratizarea etc.) este evaluat nuanțat și domeniile sale apar în mai multe clase de calitate percepută a vieții. Oamenii sunt mai înclinați să considere satisfăcătoare și chiar bună calitatea mediului natural, educația, asistența medicală sau condițiile de muncă. Evaluările devin, însă, critice când este vorba de “șansele de afirmare în viață” sau de “a găsi un loc de muncă” și calitatea guvernământului și administrației centrale sau locale.

Observarea schimbărilor din ultimii 18 ani în profilul general al calității percepute a vieții arată două tendințe:

- a) pe de o parte, schimbări în evaluările pe care le fac oamenii, fie în direcția creșterii proporției persoanelor care apreciază pozitiv unele domenii ale

vieții (este cazul, de pildă, al satisfacției cu “realizările din viață”) sau negativ (venituri, oportunități de a găsi un loc de muncă sau de a se afirma în viață, calitatea guvernării etc.);

- b) pe de altă parte, domeniile ale vieții în care evaluările au o structură relativ stabilă în timp.

Această relativă stabilitate a evaluărilor calității vieții poate avea mai multe explicații, dar o întrebare se impune: *au oamenii standarde de evaluare mai înalte* (pe baza creșterii cunoștințelor despre mediul social, a sporirii aspirațiilor etc.)?

Analizând profilul calității percepute a vieții în variate categorii sociale (diferențiate după gen, stadiu de viață, mediu rezidențial, educație, statut ocupațional și regimul ocupării), pe baza a trei modele de relație între marile diviziuni sociale (concordanță, alternanță și opoziție), Ioan Mărginean (2005) ajunge la concluzia că “predomină asemănările și nu diferențierile. Din punct de vedere metodologic, asemănările între profiturile calității vieții percepute sunt de natură să întărească acuratețea datelor și încrederea în rezultatele referitoare la colectivitatea totală, în sensul că valorile totale nu apar ca agregări ale unor valori disparate, ci mai degrabă ele alcătuiesc o structură cu un înalt grad de congruență internă”. (Mărginean, 2005: 104). Aceasta nu înseamnă că nu există diferențieri în evaluările vieții personale și sociale în funcție de poziția și caracteristicile sociale individuale. Statutul ocupațional (și regimul ocupării) este cel mai puternic factor de diferențiere a calității percepute a vieții în două treimi din domeniile (indicatorii) supuse evaluării. Categoriile sociale se disting (ierarhizează) și prin calitatea percepută a vieții.

Dar caracteristicile sociale – deși sunt factori semnificativi de variație a calității percepute vieții – nu explică decât o parte a asemănărilor și diferențierilor în evaluările pe care le fac oamenii vieții lor și contextului social în care își realizează proiectele de viață. Pe celălalt versant al explicației se află *mecanismul evaluării* felului de viață și mediului social în care trăiesc: *cum* fac evaluările? *Ce criterii* au? *Ce natură* au aceste criterii?

Imaginea vieții bune a fost cercetată în țările Uniunii Europene (inclusiv în România) “prin intermediul a 14 indicatori, ce pot fi grupați pe trei dimensiuni: *bunăstarea* (a avea), *relațiile sociale* (iubire), *oportunități*, autorealizare și recunoaștere socială (a fi).” (Mărginean, 2004: 367). Să observăm că există un *consens* larg asupra acestor componente ale vieții bune, dar și o *ierarhizare* a lor. Probabil că variația interindividuală crește dacă se iau în considerare doar domeniile vieții pe care se focalizează fiecare dintre oameni, cele care mobilizează (motivează) realizarea vieții bune, cele pe care vrea să le schimbe și alcătuiesc țeluri (scopuri) ce trebuie îndeplinite. Evaluările pe care le fac oamenii depind de unul sau mai multe *criterii dominante care selectează ce este semnificativ*, important pentru viața fiecăruia. Evaluările sunt “aprecierile practice [praktische Bewertungen] ale unui fenomen pe care activitatea noastră îl poate influența prin adoptarea unei atitudini de aprobare sau dezaprobare.” (Weber, 2001: 135).

Evaluările sunt inferențe practice, pe baza comparației între ceea ce percep, observă în viața lor sau în mediul în care trăiesc și un standard, un *criteriu care funcționează ca o normă* referitoare la cum ar trebui să fie viața lor sau relațiile cu

alți oameni, instituțiile și activitatea lor etc. Ce natură au aceste criterii ? Unele se referă la *satisfacerea nevoilor*, (trebuințelor), altele apar pe baza *valorilor împărtășite*. Conceptele de “nevoi” și “valori” sunt utilizate în diferite contexte teoretice, cu semnificații variate, într-un sens restrâns sau foarte larg (de pildă, de la nevoi organice la nevoi psihologice ca autorealizarea – cum face Maslow – la nevoi sociale ca imperative funcționale – cum procedează funcționaliștii). Nevoile sunt necesități care impun (constrâng) la satisfacerea lor; privațiunile (nevoile nesatisfăcute) creează urgențe. Pentru analiza reprezentării sociale a vieții bune, vom avea în vedere *nevoile economice* a căror satisfacere are grade diferite de la minim (ceea ce asigură supraviețuirea) la bunăstare. Pentru aceste nevoi, accesul în lumea consumului se face pe baza banilor dar și a altor îndreptățiri: “avem nevoie de ambele elemente pentru a spori bunăstarea umană: atât de îndreptățiri, cât și de ofertă.” (Dahrendorf, 1996: 31). Nevoile și căutarea bunăstării nu se sting odată cu satisfacerea lor; Durkheim vorbea de un: “rău al infinitului” ca o caracteristică specific umană. Dacă sursa formării nevoilor este mai curând individuală, valorile își au sursa în sistemul social, iar indivizii le internalizează (împreună cu normele care le susțin) în cursul complicatului proces al socializării în atitudini, motivație, gusturi, preferințe etc. Gradul de asimilare a valorilor este variabil; de aceea, pentru a surprinde opțiunile și preferințele valorice am folosit termenul de “orientări de valoare”. Pe baza acestora, oamenii fac alegeri și își fixează un drum și proiecte de viață. Realizarea lor este de durată, nu sunt urgențe. Ce predomină în reprezentarea vieții bune: nevoile sau valorile? Ce fel de nevoi și ce fel de valori? Relația dintre nevoile economice și orientările de valoare nu este nici simplă și cu atât mai puțin unidirecțională. Nevoile economice pot fi și sunt modelate de preferințele valorice și de curente de opinie din societate (calea satisfacerii lor, aspirațiile privind standardul de viață etc.). Privațiunile (sărăcia, de exemplu), la rândul lor, restrâng libertatea alegerilor pe care le-ar face oamenii pentru a avea viața pe care o prețuiesc. În cercetarea realizată în 2006 (Dumitru, 2007) care a inclus specialiști cu studii superioare, cu venituri medii și mai mari, cu o orientare generală spre ocupare, carieră, autorealizare în muncă și ascensiune în ierarhiile sociale, nici bunăstarea nici banii nu apar între valorile pe care le împărtășesc în cel mai înalt grad. Dar, pentru patru din zece persoane intervievate munca este sursa de bani și bunăstare, iar preferințele ocupaționale ale majorității merg spre ocupații care aduc venituri înalte. De ce bunăstarea (și banii) nu apar între orientările dominante de valoare?

În anul 2007, am continuat investigarea mecanismului evaluării vieții personale și sociale. Ce reprezentări au oamenii despre viața bună, bani și muncă? Ce prețuiesc cel mai mult în viață? Având un scop inerent exploratoriu și descriptiv am optat pentru o metodă calitativă de culegere a datelor. Ancheta s-a realizat pe baza unui ghid de interviu care a inclus 27 de întrebări deschise (unele de tip semiproiectiv) și 9 întrebări factuale.

Planul de cercetare a fost astfel alcătuit, încât să permită comparația a patru categorii de oameni selectați pe baza combinării a două criterii: categoria ocupațională și profilurile distincte de calitate percepută a vieții. În această a doua

etapă a cercetării au fost interviewate 249 de persoane, absolvenți de învățământ superior și studenți, femei și bărbați în vârstă de până la 55 de ani:

a) specialiști cu studii superioare care lucrează:

- în sectorul public: 86 persoane;
- în sectorul privat: 85 persoane;

b) studenți în ultimul an de studiu: 78 persoane.

În această fază a cercetării, problema reprezentativității nu este cea mai importantă, ci felul în care își construiesc judecățile evaluative despre viața bună. În urma desfășurării celor două etape ale cercetării (2006 și 2007) s-a acumulat o bază de date calitative care include 371 de specialiști cu studii superioare și 78 de studenți în ultimul an de studiu. Am dat prioritate specialiștilor cu studii superioare pentru că:

- a) între ocupare și calitatea vieții există atât conexiuni constitutive cât și funcționale (în amonte se află educația și formarea profesională, iar în aval veniturile, șansele de viață și (auto)realizarea etc.);
- b) în eșantioanele reprezentative la nivel național, numărul lor este prea mic pentru analize multivariate;
- c) prezintă un “avantaj comparativ” pentru înțelegerea mecanismului evaluării vieții personale și sociale.

Pentru analiza datelor calitative obținute în cercetarea empirică puteau fi utilizate două căi (calitativă sau cantitativă). Am optat în această etapă pentru o analiză cantitativă pentru că există un număr suficient de mare de persoane interviewate; dar pe baza ei, în etapa următoare, se va realiza analiza calitativă.

Reprezentările sociale ale vieții bune

1. Imaginea și semnificațiile vieții bune

Majoritatea oamenilor ajunși la maturitate au o reprezentare clară a ce înseamnă o “viață bună”, care merită trăită și care include țelurile de viață și alegerile pe care le-au făcut. Puține dintre persoanele interviewate (4%) nu pot sau nu vor să descrie semnificațiile pe care le acordă ei vieții de calitate. Ceilalți însă au descris cu claritate ce înseamnă pentru ei o viață bună.

Două din trei persoane interviewate asociază viața bună satisfacerii nevoilor economice și realizării unui *nivel decent de trai*: o viață fără grija zilei de mâine sau chiar o viață confortabilă care să îți permită realizarea dorințelor, un venit bun, decent sau unul european etc. (graficul nr. 1).

Să ai o *familie* (unită, liniștită, fericită în care să existe iubire, înțelegere și respect) este o componentă a vieții bune valorizată de majoritatea respondenților.

Calitatea ocupării este importantă pentru trei din zece persoane interviewate: să ai o profesie care să aducă prestigiu și satisfacții profesionale, un loc de muncă sigur, stabil, bine plătit, un serviciu la care să mergi cu plăcere.

Sănătatea (personală și/sau a familiei) este o componentă a vieții bune pentru fiecare a cincea persoană.

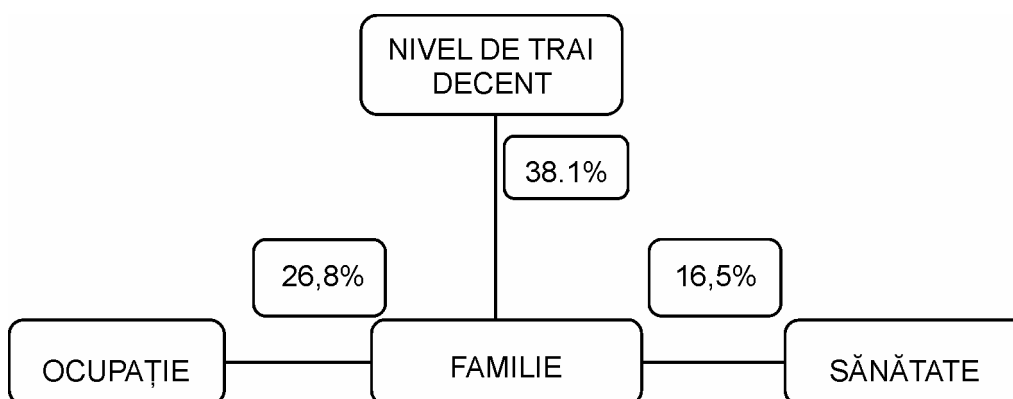
Să fii *satisfăcut*, să te simți bine, să ai bucurii, să fii fericit este un țel de viață pentru fiecare al nouălea respondent.

Alte componente ale vieții bune sunt împărtășite de proporții mai mici ale specialiștilor investigați (între 10% și 2%):

- *(auto)realizarea*: împlinirea aspirațiilor, să îți atingi obiectivele, să ai statut, respect etc.;
- *relațiile sociale*: bună înțelegere, prietenie, oamenii se ajută între ei etc.;
- *o viață echilibrată*, liniștită, calmă în siguranță etc.;
- în sfârșit, unii se gândesc la *autonomie*: să fie independenți financiar, să facă ce le place.

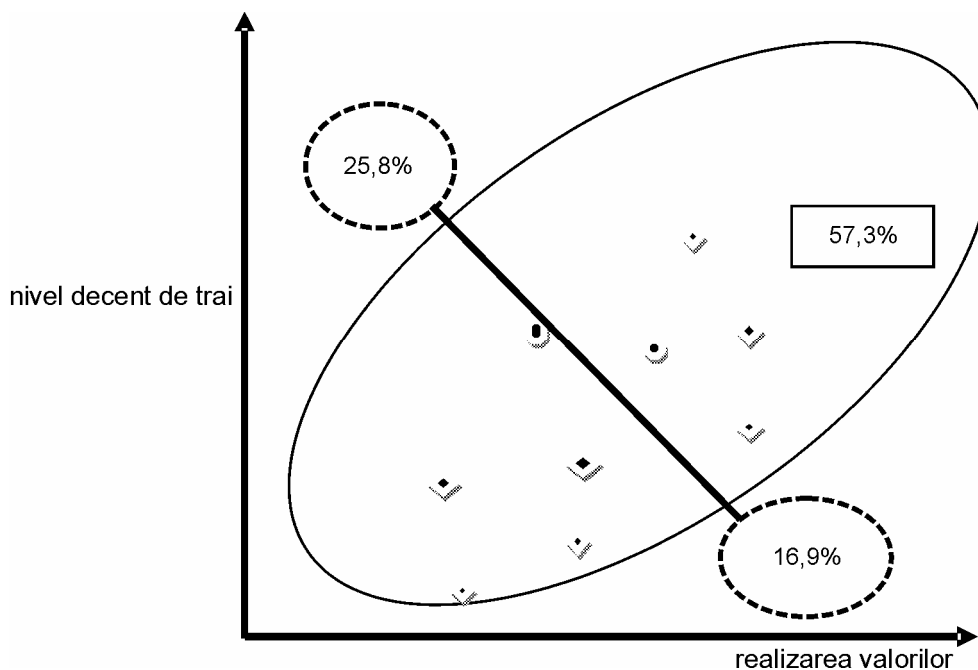
Când se gândesc la viața bună, unii au în vedere o singură componentă a acesteia (și majoritatea lor se focalizează pe realizarea unui nivel decent de trai), dar majoritatea respondenților 56% au în vedere mai multe domenii ale acesteia (două-patru) pe care le ierarhizează, iar familia trece pe primul loc (tabelul nr.1). Interesant este că ocuparea apare numai în reprezentările multidimensionale ale vieții bune. Să aibă ocuparea doar un rol instrumental în realizarea vieții pe care și-o doresc?

În reprezentările multidimensionale ale calității vieții, anumite componente ale acesteia se impun nu numai prin frecvență și rang, ci și prin numărul legăturilor (asocierilor) în care apar (tabelul nr.2).

Așa cum se observă, familia este nodul central în jurul căruia se organizează reprezentarea socială a vieții bune.

Privite în ansamblul lor, reprezentările sociale ale vieții bune se focalizează fie pe o singură componentă a acesteia (satisfacerea nevoilor materiale și atingerea unui nivel decent de trai, sau realizarea valorilor pe care le împărtășesc) fie se referă la mai multe domenii ale acesteia și dau prioritate nevoilor economice sau orientărilor de valoare.

Pe ansamblul lotului investigat predomină asemănările, ceea ce arată încă odată, geneza socială a standardelor vieții bune. Diferențierile sunt minime între studenți și salariați (familia este invocată mai des de către aceștia, iar autonomia de către cei dintâi). Mai interesante sunt diferențierile între salariații din sectorul privat și cei din sectorul public; cei dintâi evocă mai frecvent familia (să fie efectul problemelor create de timpul mai mare petrecut la serviciu?) și calitatea ocupării.

2. Orientări de valoare

Reprezentările sociale ale vieții bune sunt, în cea mai mare parte a lor, impregnate de valorile pe care oamenii le împărtășesc și la care aderă mai puternic sau mai slab. Ce prețuiesc cel mai mult, ce este mai important pentru viața lor? (graficul nr. 2)

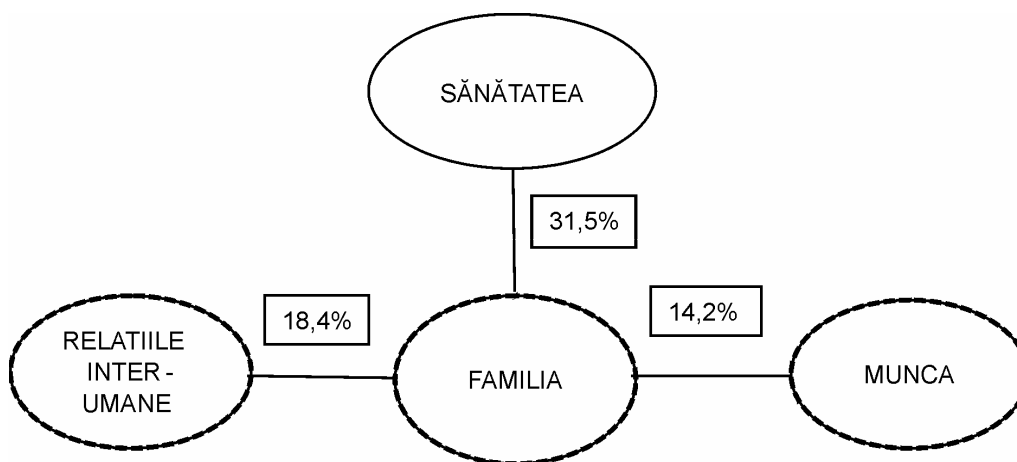
Două treimi dintre persoanele intervievate așează în vârful ierarhiei preferințelor valorice *familia*. Pe locurile următoare sunt ca frecvență *sănătatea* (31%) și *relațiile interumane* (18%). Dacă luăm în considerare și *munca* (9%), trebuie să observăm că toți cei intervievați au orientări de valoare care se suprapun cu o parte a domeniilor vieții bune.

În partea a doua a ierarhiei orientărilor de valoare apar:

- *integritatea morală*: cinste, corectitudine, bun simț, sinceritate, punctualitate etc. (cca 13%);
- *fericirea*: satisfacția, bucuria, echilibrul, tot ce mă face fericit etc. (10%);
- *dragostea*: să fie iubit(ă), dragoste sinceră, necondiționată.

Alte orientări de valoare aparțin unor segmente restrânse (1-2%) ale lotului investigat. Trebuie menționat că “bunăstarea” este valorizată numai de două dintr-o sută de persoane.

Deși întrebarea solicita un singur răspuns – ceea ce prețuiește cel mai mult – peste o treime (38%) dintre persoanele intervievate au indicat două sau trei orientări de valoare (tabelul nr. 3) în această descriere multidimensională a valorilor în care cred, trebuie să observăm, din nou, existența unui mod central, a unui *principiu care structurează reprezentarea valorilor: familia*.

Pentru majoritatea celor care au dat un singur răspuns, familia este așezată în vârful ierarhiei valorilor în care cred.

Între studenți și salariați nu există diferențieri majore, cu excepția faptului că cei dintâi se referă mai frecvent la familie, iar cei din urmă la sănătate. Integritatea morală este mai des invocată de salariații din sectorul privat (să fie acesta efectul experiențelor, directe sau indirecte, prioritare la comportamentul moral), în timp ce calitatea relațiilor interumane este mai frecvent valorizată de salariații din sectorul public.

Prin comparație cu salariații activi pe piața muncii – incluși în cercetarea de anul trecut – ansamblul persoanelor intervievate în 2007 pune mai frecvent la vârful ierarhiei valorilor familia. Salariații în căutarea unui nou loc de muncă pun ocupația pe primul plan de trei ori mai frecvent.

3. Nevoile economice (bunăstarea) și orientările de valoare

Imaginea vieții bune pare structurată pe două dimensiuni distincte, dar nu fără legătură între ele:

- d) un nivel de trai la care oamenii aspiră (de la un nivel minim, la un trai decent sau bunăstare);
- a) familie, ocupare, sănătate etc.

Când își descriu valorile în care cred, constatăm că familia, ocuparea și sănătatea sunt invocate de aproape toți respondenții, dar bunăstarea este

valorizată de doar două dintr-o sută de persoane. *De ce bunăstarea* – deși asociată cu viața bună de două din trei persoane intervievate – *nu este și valorizată* ? Deși este invocată cel mai frecvent ca semnificație a vieții bune, familia este modul central, factorul care structurează reprezentarea vieții pe care o prețuiesc și o consideră bună.

Datele cercetării sugerează că *oamenii fac distincție între nevoile materiale* (a căror satisfacere înseamnă ieșirea din sărăcie, un nivel decent de trai sau de bunăstare) și *ceea ce cred că este important în viață (valorile)*. Familia, sănătatea, ocuparea, relațiile interumane sau comportamentul moral sunt demne de prețuire, dar nevoile materiale (și banii ca resursă a bunăstării) nu au acest statut. Perspectiva pe care o au oamenii asupra distincției menționate face ca ipoteze precum cele referitoare la valori materialiste și postmaterialiste (Inglehart) sau cea a ierarhiei (și clasificării) nevoilor definite extensiv și cuprinzător (Maslow) etc. să nu fie utile în cercetarea calității percepute a vieții. Linia de demarcație pe care au stabilit-o între *nevoile economice și valorile în care cred* (cele mai importante) are temei. Au surse, naturi și mecanisme de realizare deosebite. “Tabla de valori” la care aderă un om are o relativă stabilitate; totuși se schimbă în cursul vieții pe baza interacțiunilor cu mediul social, a experiențelor, a comunicării cu alții și pe măsură ce “hărțile interne” (cunoștințe, idei, sentimente) referitoare la capacități, resurse și oportunități se schimbă. Nevoile au mai curând o sursă internă și sunt universale. Este adevărat că, prin socializare, căile satisfacerii nevoilor sunt modelate de valori. Dorințele și aspirațiile materiale evoluează și pot fi influențate de curente de opinie din societate. Dar acestea nu sunt nevoi în adevăratul sens al cuvântului (necesități). Nevoile nesatisfăcute creează urgențe. Sărăcia și privațiunile pot face ca valorile să treacă în plan secund iar câmpul gândirii să fie dominat de urgența satisfacerii nevoilor. Valorile “nu tac”, nu sunt pe deplin absente niciodată. Chiar și când presiunea nevoilor este maximă (supraviețuire) alegerea drumului pentru satisfacerea lor este influențată de valorile și normele interiorizate. Majoritatea persoanelor din lotul cercetat au descris viața bună simultan pe cele două dimensiuni și au evocat atât nivelul decent de trai cât și una sau mai multe valori în care cred.

Relația dintre nevoile materiale și valori nu este nici simplă nici liniară. Nevoile pot fi satisfăcute în grade variabile de la minim (sărăcie) la maxim (bunăstare). Mișcarea oamenilor într-o direcție sau alta pe axa satisfacerii nevoilor are efecte în judecățile de valoare pe care le fac oamenii vieții lor: *pe măsură ce nevoile oamenilor sunt satisfăcute, orientările de valoare devin mai active*. Ipoteza are nevoie de verificare. Cercetarea aceasta a sugerat-o dar nu permite testarea ipotezei: respondenții sunt persoane cu venituri în jurul mediei și mai mari; nu trăiesc nici privațiunile sărăciei, nici nu se bucură de bunăstare. Majoritatea lor are o perspectivă bidimensională asupra vieții bune și se gândesc atât la o satisfacere mai bună a nevoilor materiale (nivel de trai decent sau bunăstare) cât și la realizarea valorilor în care cred (familie, ocupare etc.). Alte cercetări realizate de ICCV par a furniza probe empirice în favoarea ipotezei. Într-o cercetare privind condițiile economice ale democratizării în România (Mărginean și alții, 2004), evaluările politice apăreau dependente de venit la populația cu venituri sub media națională. La cei cu venituri peste medie, distribuția evaluărilor aproxima curba

normală, ceea ce înseamnă că utilizau mai multe criterii de evaluare și variația interindividuală era maximă.

4. Reprezentarea socială a banilor

Ce semnificație au banii pentru împlinirea vieții pe care o cred bună și motivează comportamentele individuale și colective ale oamenilor? Ca temă de cercetare, are tradiție (vezi Simmel, *Filosofia banilor*) dar nu are istorie. Puține cercetări i-au fost dedicate.

Majoritatea oamenilor văd în bani o *sursă a bunăstării*, indiferent cum și-o definesc: ca satisfacere minimală sau maximală a nevoilor materiale (graficul nr. 10)

Mai mult de un sfert dintre persoanele intervievate exprimă o *atitudine față de bani*: de la *nu sunt importanți*, dar sunt un *rău necesar*, la sunt *foarte importanți*, “motorul vieții” și fără ei nu putem realiza nimic.

Restul văd în bani fie o *recompensă a muncii* (expresie a muncii bine făcute, a reușitei profesionale), fie o sursă de satisfacții; bucurii și siguranță în viață, fie o *condiție a libertății* de a alege etc.

Nouă din zece persoane indică o singură semnificație a banilor. Majoritatea lor văd în bani un “bilet de acces” în lumea consumului și realizarea unui nivel decent de trai – una dintre componentele vieții bune. Banii aduc fericirea? “În toate societățile, mai mulți bani pentru individ înseamnă în mod tipic mai multă fericire individuală. Totuși, creșterea veniturilor pentru toți nu crește fericirea tuturor” (Easterlin, 1975: 111). Este o eroare clasică de agregare pentru că o creștere economică nu aduce numai venituri mai mari, ci și o creștere corespunzătoare a aspirațiilor materiale, a normei pe baza căreia este judecată bunăstarea materială (ibidem).

Ceilalți respondenți să nu vadă rolul instrumental al banilor pentru realizarea unui nivel decent de trai? Este absurd. În realitate, ei văd mai mult decât atât în bani (“motorul vieții”, recompensă a muncii etc.).

Între studenți și salariați nu există deosebiri semnificative. Salariații activi pe piața muncii asociază mai frecvent banii cu (auto)realizarea, ascensiunea în ierarhiile profesionale și sociale.

5. Reprezentarea socială a muncii

Munca (ocuparea) apare atât între domeniile vieții bune, cât și între orientările de valoare de la vârful ierarhiei.

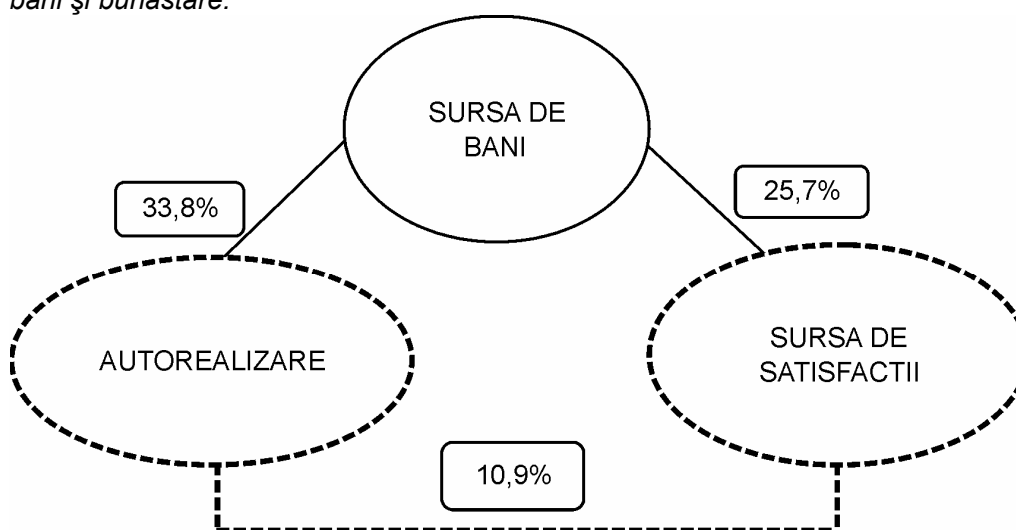
Majoritatea persoanelor intervievate (54%) văd în muncă o *sursă de bani*: un mod cinstit de a câștiga bani, sau o sursă a realizării unui nivel decent de trai: (graficul nr.15)

Fiecare al cincilea respondent se referă la:

- spațiu de *(auto)realizare* profesională;
- sursă de satisfacții;
- *un mod de viață*: rațiune ei de a fi, un lucru necesar, important, care îți creează sentimentul de utilitate etc.

În proporții mult mai mici (1-7%), oamenii văd în muncă o *obligație*, sau o sursă a identității, a recunoașterii și prestigiului în *ierarhia socială* sau chiar un *spațiu de învățare*.

Cei mai mulți descriu o viziune unidimensională a muncii, iar circa o treime (31%) indică două sau trei semnificații pentru ei ale muncii. Ierarhiile după frecvența cu care apar în imaginea muncii se schimbă, dar nu dramatic (tabelul nr. 6). *Nodul central al reprezentării sociale a muncii este definirea ei ca sursă de bani și bunăstare.*

Asemănările predomină, din nou, între categoriile sociale. Unele diferențieri există totuși: studenții văd mai frecvent în muncă o “sursă de bani”, în timp ce salariații se referă mai des la ea ca “mod de viață”. Salariații din sectorul privat sunt mai înclinați să vadă în muncă o “sursă de bani”.

Cele mai mari diferențieri apar între salariații activi pe piața muncii și cei inactivi. Între salariații activi, o proporție mai mare văd în muncă un spațiu al (auto)realizării și o sursă a statusului și ascensiunii în ierarhiile sociale. *Comportamentul activ pe piața muncii pare a fi motivat de o puternică înclinație spre (auto)realizare profesională și socială.*

Concluzii

Reprezentările sociale – grile de evaluare a calității vieții

Oamenii au, în mod obișnuit, o puternică înclinație pentru construcția unei reprezentări a “vieții bune” pentru care au motive să și-o dorească și pentru a cărei realizare se străduiesc într-un mediu social mai mult sau mai puțin generos în resurse și oportunități. Cum ar trebui să trăiesc? Ce fel de viață aș putea să am? Ce țeluri de viață merită străduință și efort? Sunt întrebări pe care oamenii și le pun relativ timpuriu în cursul vieții. Tinerii – așa cum se vede din datele cercetării – și-au format, deja, imaginea vieții bune. Aceasta s-a construit prin

interacțiune cu alți oameni, prin comunicare și cooperare, prin experiențe directe și indirecte de viață.

Calitatea vieții este “un concept evaluativ”: rezultatul evaluării condițiilor de viață, a “stării vieții” prin prisma unor criterii de valoare.” (Zamfir, 1999: .44). Prin prisma unei asemenea definiții indicatorii subiectivi au aceeași legitimitate metodologică cu cei obiectivi în măsurarea calității vieții.

Oamenii au perspective variate asupra semnificațiilor vieții bune, accentuat individualizate, dar dincolo de variabilitatea interindividuală a reprezentărilor, unele idei sunt dominante și sunt împărtășite de majoritatea respondenților.

Unii au o perspectivă unidimensională asupra vieții pe care o cred bună, dar cei mai mulți oameni au o viziune mai complexă asupra felului de viață la care aspiră. La aceștia din urmă, observăm *ierarhizarea* componentelor vieții bune, precum și a valorilor pe care le împărtășesc sau a ideilor despre bani și muncă. Apar numeroase *legături* între elementele reprezentării despre viața de calitate, valori, muncă și bani. Universul reprezentărilor sociale ne apare coerent (nu în sens logic) și organizat.

Unele “teme” ale reprezentărilor sociale ale vieții bune și ale muncii se impun prin frecvență, rang în ierarhie, precum și prin numărul de legături cu alte componente ale acestora. Aceste teme sunt *noduri centrale care structurează reprezentările sociale: familia* ordonează atât reprezentările vieții bune cât și pe cele ale valorilor pe care le preferă; ideea că *munca* este “o sursă de bani” nu este numai cel mai frecvent evocată de respondenți, dar și stabilește cele mai multe legături cu alte idei despre muncă.

În universul subiectiv al persoanelor intervievate există numeroase “afinități electivă” (Weber), ușor observabile în rezultatele cercetării, între imaginea vieții bune și valorile în care cred sau felul în care gândesc banii și munca.

Acum, pe baza datelor cercetării, putem răspunde la întrebarea: *cum evaluează oamenii condițiile de viață? ce criterii folosesc? Sursa acestor standarde de evaluare este reprezentarea vieții bune*, ea însăși parte a unui univers subiectiv multidimensional. Criteriile evaluării vieții în societate sunt frecvent asociate între ele constituind *grile de evaluare* a condițiilor de viață. Reprezentările sociale “desemnează un aparat evaluator, o grilă de lectură a realității, o situație în lumea valorilor și o interpretare proprie dată acestei lumi” (Neculau, 1995: XVII).

Bibliografie

- Aristotel, *Etica nicomahică*, București, Editura Antet, (f.a);
Becker, G.S., *Capitalul uman. O analiză teoretică și empirică cu referire specială la educație*, București, Editura ALL, 1997;
Dahrendorf, R., *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății*, București, Editura Humanitas, 1996;
Dumitru, M., *Ocupare și calitate a vieții. Rezultatele unei cercetări empirice*, București, CIDE, Seria Probleme economice, 2007;
Durkheim, E., *Diviziunea muncii sociale*, București, Editura Albatros, 2001;

-
- Easterlin, R.A., "Does Money Buy Happiness?", in Elzinga, K.G. (ed.), *Economics. A reader*. New York, Harper&Row, Publishers, 1975;
- Inglehart, R., *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton, Princeton University Press, 1997;
- Johnson, A.G., *Dicționar Blackwell de sociologie*, București, Editura Humanitas, 2007;
- Maslow, A.H., "A theory of Human Motivation", in Natemayer, W.E. (ed.), *Classics of Organizational Behavior*, Illinois, Moore Publishing Company, 1978, pp. 95-106;
- Mărginean I., Precupețu I., Precupețu M., „Surse ale suportului politic pentru democrație în țările postcomuniste”, în *Sociologie Românească*, nr. 1/2004, pp 41-60;
- Mărginean, I., Bălașa, A., (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005;
- Mărginean, I., „România și calitatea vieții în Europa”, în *Calitatea Vieții*, nr. 1-2, 2004, pp. 359- 369;
- McClelland, D.C., „That Urge to Achieve”, in Natemayer, W.E. (ed.), *Classics of Organizational Behavior*, Illinois, Moore Publishing Company, 1978, pp. 88-94;
- Neculau, A., *Psihologia câmpului social: reprezentările sociale*, București, Editura Știință și Tehnică, 1995;
- Sen, A., *Dezvoltarea ca libertate*, București, Editura Economică, 2004;
- Weber, M., *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993;
- Weber, M., *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Editura Polirom, 2001;
- Zamfir, C., *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei R.S. România, 1984.

REPREZENTĂRI SOCIALE ALE VIEȚII BUNE

CADRUL 1

VIAȚA BUNĂ: conținutul categoriilor de răspuns

NIVEL DECENT DE TRAI: fără grija zilei de mâine; confort; salariu, venit bun, decent, venit european, bani suficienți, bani mulți; să oferi copiilor ce au nevoie; casă, chitanțe plătite, călătorii; realizarea dorințelor; să nu îți lipsească nimic.

FAMILIE: să ai o familie bună, mulțumită, fericită, unită, de care să te bucuri, liniștită în care să existe iubire, armonie, înțelegere, respect; copii buni și mulțumiți.

OCUPAȚIE: o slujbă bună, un serviciu la care să mergi cu plăcere; loc de muncă sigur, stabil, bine plătit; o profesie care să aducă prestigiu, satisfacții profesionale; să permită o carieră; împlinire profesională; un loc de muncă corespunzător cerințelor mele.

SĂNĂTATE: să fii sănătos, să ai o familie sănătoasă; o viață sănătoasă.

SATISFAȚIE: să fii satisfăcut, mulțumit sufletește, liniștit; să te simți bine, să ai bucurii, să zâmbești în fiecare zi, să iubești și să fii iubit, să cunoști iubirea; fericit, împlinire sufletească.

AUTOREALIZARE: împlinirea aspirațiilor; să trăiești așa cum te simți bine; să îți atingi obiectivele, să ai realizări; să ai statut, respect.

RELAȚII SOCIALE: bune, înțelegere cu cei din jur; prieteni; un mediu în care să mă simt bine, oamenii se ajută, nu este nedreptate, unde pot muncii și învăța.

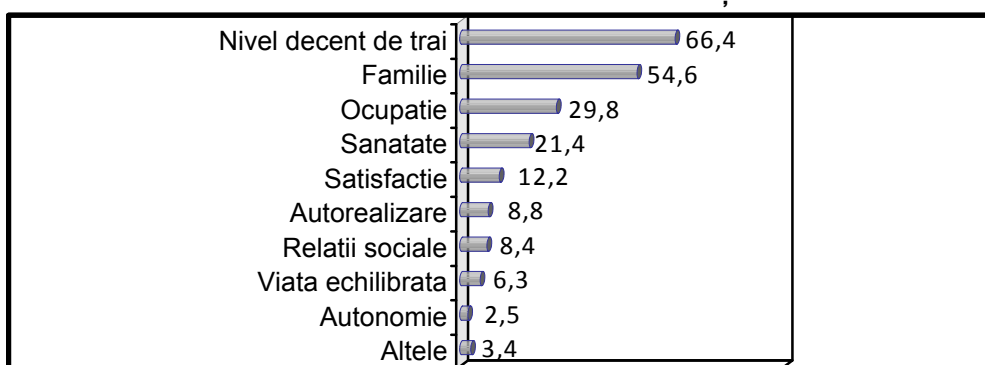
VIAȚA ECHILIBRATĂ: fără urcușuri și coborâșuri, liniștită, calmă, fără probleme, majore, în siguranță.

AUTONOMIE: să fiu independent financiar; să fac ce îmi place; să încerc lucruri interesante.

ALTELE: viața mea este bună; să pot ajuta alți oameni; noroc; emigrare în SUA.

Graficul nr. 1

Pentru dumneavoastră ce înseamnă o viață bună ?

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au răspuns (n = 238)

Tabelul nr. 1

Pentru dumneavoastră ce înseamnă o viață bună ?

%

	Un singur răspuns	Mai multe din care răspunsuri	
		Rang I	Rang II-IV
Nivel decent de trai	25,6	21,0	19,8
Familie	1,7	29,0	23,9
Ocupație	...	14,3	15,1
Sănătate	1,3	11,3	8,8
Satisfacție	4,2	4,2	3,8
Autorealizare	2,5	2,9	3,4
Relații sociale	1,7	-	6,7
Viata echilibrată	3,8	1,7	0,8
Autonomie	1,7	-	0,8
Altele	1,3	...	1,7

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au răspuns (n = 238) (...) sub 1%.

Tabelul nr. 2

Reprezentări multidimensionale ale vieții bune

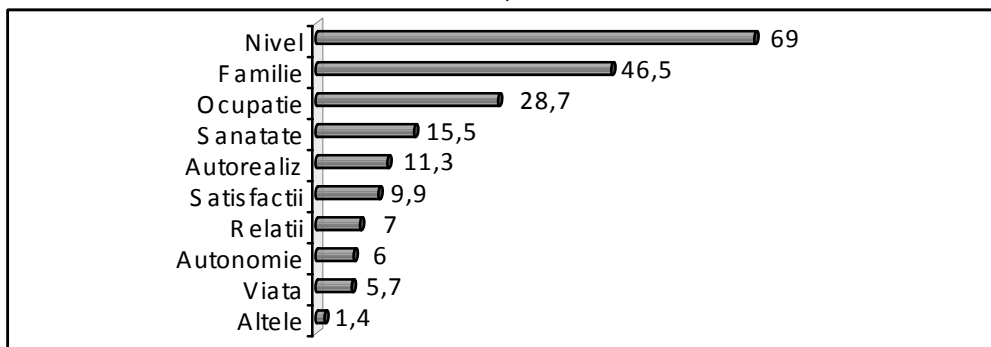
%

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Total rang I
1. Nivel decent de trai		18,7	6,0	5,2	3,0	2,2	-	-	(...)	1,5	37,3
2. Familie	19,4		13,4	9,0	1,5	3,0	3,7	-	-	1,5	51,5
3. Ocupație	7,5	13,4		1,5	-	-	1,5	1,5	-	-	25,4
4. Sănătate	3,7	7,5	3,0		2,3	(...)	2,2	-	(...)	-	20,1
5. Satisfacție	1,5	2,2	2,2	-		-	1,5	-	-	-	7,5
6. Autorealizare	(...)	(...)	1,5	-	-		2,2	-	-	-	5,2
7. Relații sociale	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-
8. Viata echilibrata	2,2	-	(...)	-	-	-	(...)		-	-	3,7
9. Autonomie	-	-	-	-	-	-	-	-		-	-
10. Altele	(...)	-	-	-	-	-	-	-	-	(...)	-
Total rang II-IV	35,1	42,5	26,9	15,7	6,7	6,0	11,9	1,5	1,5	3,7	

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au indicat 2-4 componente ale vieții bune (n=134).

Graficul nr. 2

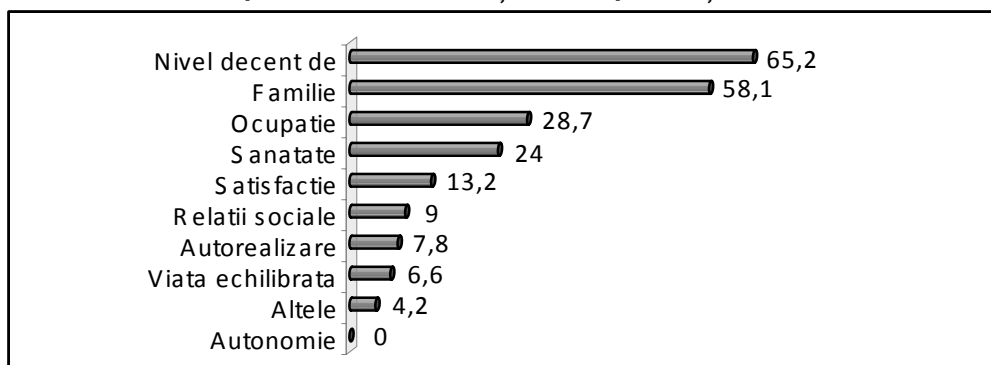
Reprezentările studenților despre viața bună

Notă: procentele au fost calculate la numărul studenților care au răspuns (n=71).

Graficul nr. 3

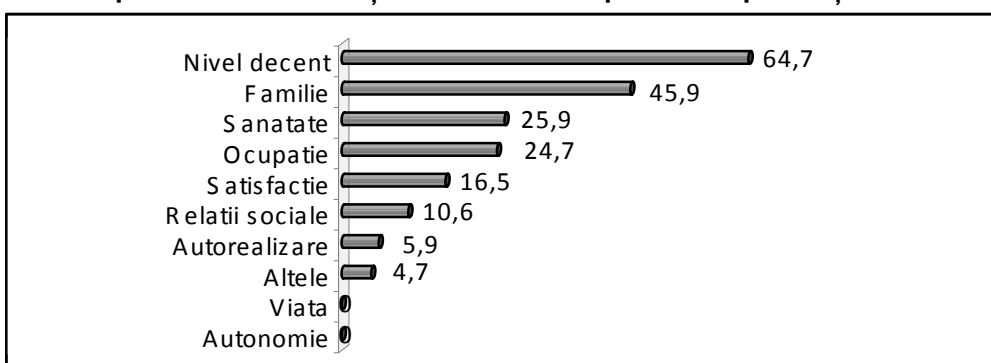
Reprezentările salariaților despre viața bună

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=169).

Graficul nr. 4

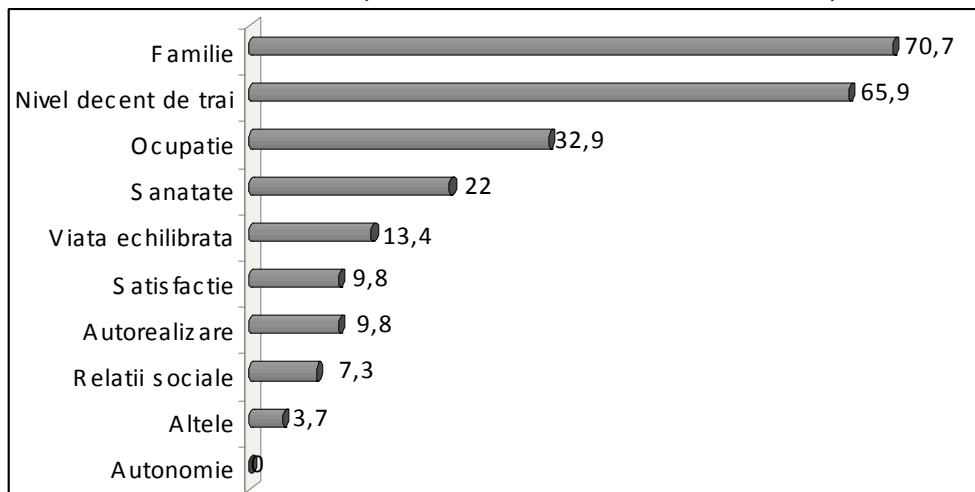
Reprezentările salariaților din sectorul public despre viața bună

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=85).

Graficul nr. 5

Reprezentările salariaților din sectorul privat despre viața bună

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=82).

CADRUL 2

VALORI: conținutul categoriilor de răspuns

FAMILIA: înțelegere, liniște, să ne iubim, să ne ajutăm, să ne respectăm; copiii, cariera copilului; părinții.

SĂNĂTATEA: personală; a familiei; puterea de muncă.

RELAȚIILE INTERUMANE: comunicare, prețuire, armonie, echilibru, iubire, relații bune, deschidere, loialitate, respectul oamenilor, statut social; prieteni.

INTEGRITATEA MORALĂ: integritate, cinste, corectitudine, onestitate, punctualitate, seriozitate, bun simț, sinceritate; încredere.

FERICIREA, SATISFAȚIA: satisfacția, liniștea sufletească, armonia, siguranța, echilibrul, bucurie, tot ce mă face fericit.

MUNCA: împlinirea profesională, cariera, satisfacția profesională; locul de muncă, munca.

DRAGOSTEA: iubirea, să fiu iubit(ă), dragostea necondiționată, sinceră; persoana iubită.

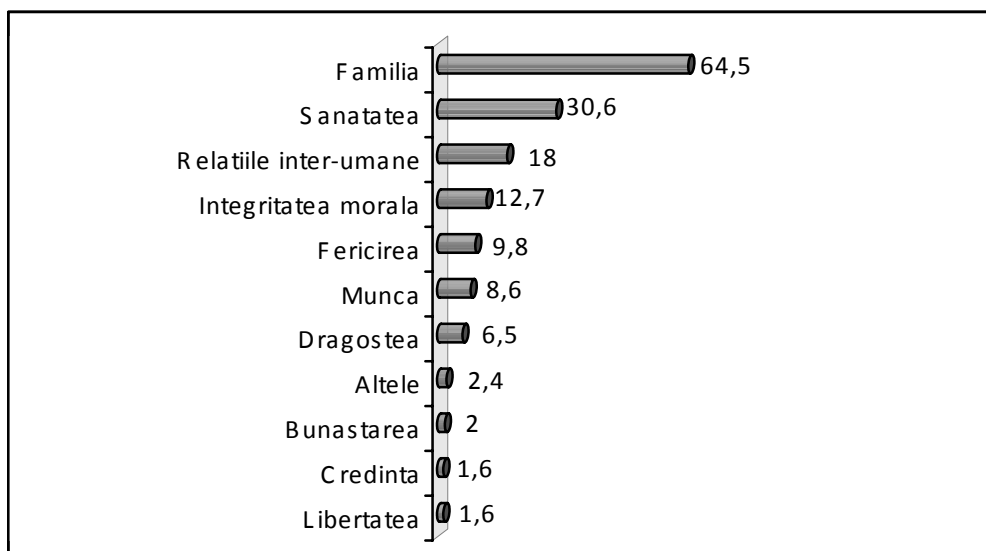
BUNĂSTAREA: bunăstarea economică, banii, averea, o viață decentă.

CREDINȚA

LIBERTĂTEA: să fac ce îmi place

ALTELE: timpul liber, călătoriile; încrederea în sine.

Graficul nr. 6
Pentru dumneavoastră, ce este cel mai important în viață, ce prețuiți cel mai mult?

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au răspuns (n=245).

Tabelul nr. 3
Pentru dumneavoastră, ce este cel mai important în viață, ce prețuiți cel mai mult?

	Un singur răspuns	Mai multe răspunsuri	
		rang I	rang II-III
Familia	35,1	16,7	12,7
Sanatatea	10,6	15,9	4,1
Relațiile interumane	3,3	5,3	9,4
Integritatea morală	6,5	2,9	3,3
Fericirea	3,3	2,4	4,1
Munca	1,2	2,0	5,3
Dragostea	1,6	1,2	3,7
Bunăstarea	-	-	2,0
Credința	-	(...)	1,2
Libertatea	(...)	(...)	(...)
Altele	(...)	(...)	1,2

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al persoanelor care au răspuns (n=245) (... sub 1%.

Tabelul nr. 4

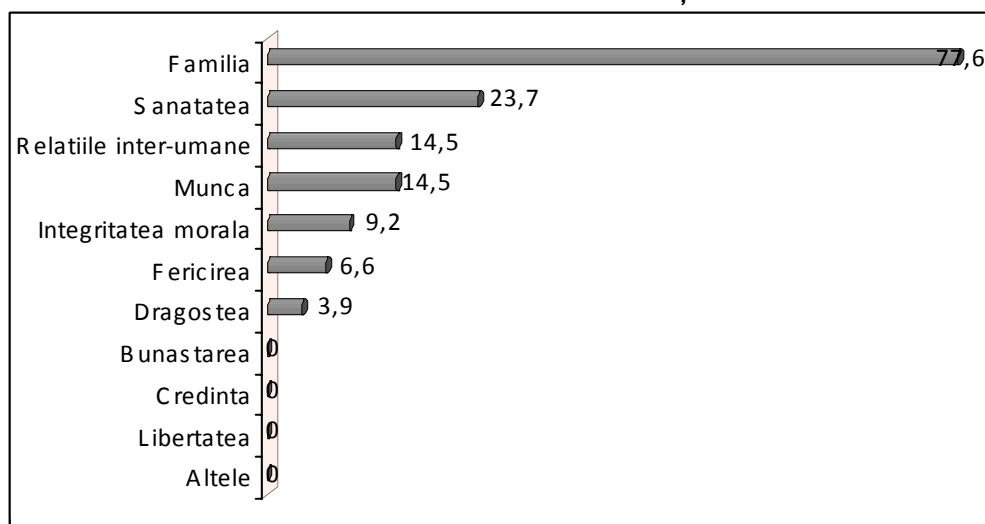
Structura orientărilor de valoare

%

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Total rang I
1.Familia		8,7	14,1	4,3	3,3	10,9	-	2,2	1,1	-	-	44,6
2. Sănătatea	22,8		6,5	1,1	5,4	1,1	1,1	3,3	-	-	1,1	42,4
3. Relațiile interumane	4,3	-		1,1	2,2	-	3,3	-	1,1	1,1	1,1	14,1
4.Integritatea morală	1,1	-	1,1		-	1,1	2,2	-	1,1	-	1,1	7,6
5. Fericirea	1,1	1,1	-	-		1,1	1,1	1,1	-	1,1	-	6,5
6. Munca	3,3	-	1,1	-	-		1,1	-	-	-	-	5,4
7. Dragostea	-	-	1,1	2,2	-	-		-	-	-	-	3,3
8. Bunastarea	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-
9.Credința	-	1,1	-	-	-	-	-	-		-	-	1,1
10. Libertatea		-	-	-	-	-	1,1	-	-		-	1,1
11. Altele	1,1	-	1,1	-	-	-	-	-	-	-	-	2,2
Total rang II-III	33,7	10,9	25,0	8,7	10,9	14,1	9,8	6,5	3,3	2,2	3,3	

Graficul nr. 7

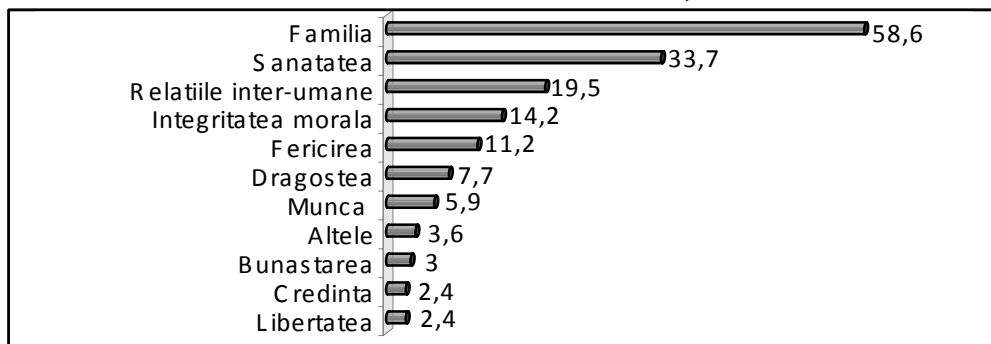
Orientări de valoare ale studenților

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al studenților care au răspuns (n=76).

Graficul nr. 8

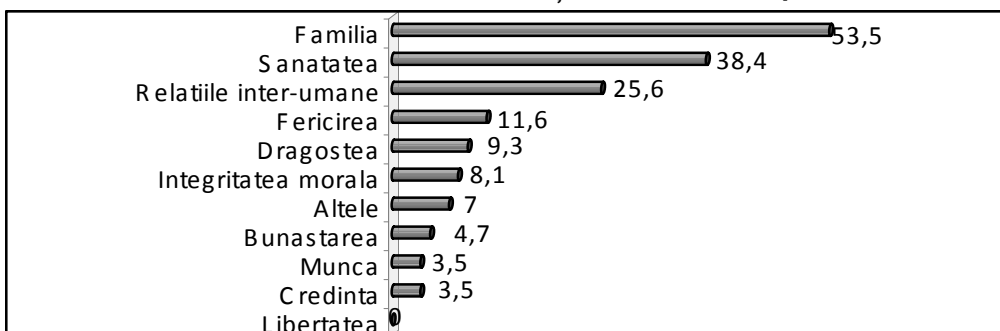
Orientări de valoare ale salariaților

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al salariaților care au răspuns (n=169).

Graficul nr.9

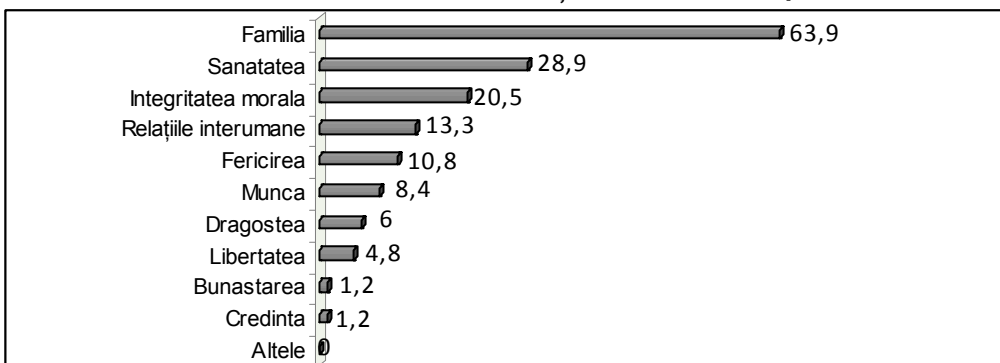
Orientări de valoare ale salariaților din sectorul public

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al salariaților care au răspuns (n=86).

Graficul nr. 10

Orientări de valoare ale salariaților din sectorul privat

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al salariaților care au răspuns (n=83).

CADRUL 3

BANII: conținutul categoriilor de răspuns

SURSA BUNĂSTĂRII: traiul de zi cu zi, sursă de existență/supraviețuire; de satisfacere a nevoilor, dorințelor, visurilor; hârtii pentru a supraviețui

SUNT NECESARI, IMPORTANTI: ceva necesar, nu un scop; rău necesar, stres; sunt foarte importanți; vitali, fără ei nu putem realiza nimic, "motorul" vieții; înseamnă totul pentru mine, cu ei toți realizăm multe lucruri.

RECOMPENSĂ A MUNCII: rezultatul muncii, expresie a reușitei, a succesului; aduc satisfacții profesionale, motivația muncii.

SIGURANȚĂ, BUCURII: siguranță, bucurii, fericire, satisfacții, stabilitate; bună înțelegere și echilibru în familie

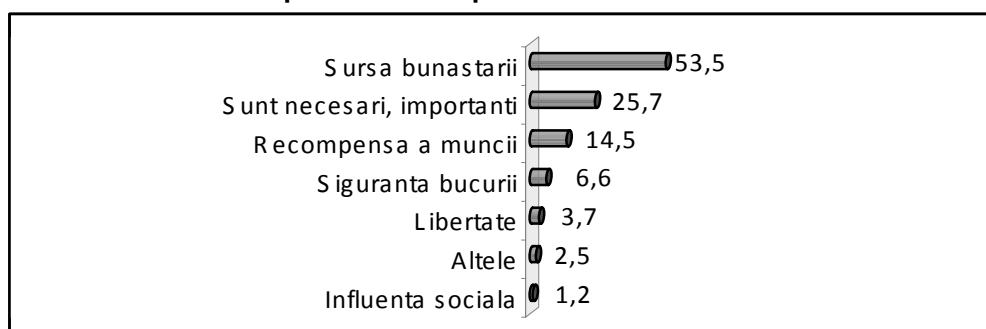
LIBERTATE: posibilități de alegere, să faci ce vrei; libertate, independență.

INFLUENȚĂ SOCIALĂ: "deschide ușile" ; creează avantaje.

ALTELE: sursă a discordiei, invidiei; distracție; vin și se duc; nimic.

Graficul nr. 11

Ce reprezintă banii pentru dumneavoastră ?

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al persoanelor care au răspuns (n=241).

Tabelul nr. 5

Ce reprezintă banii pentru dumneavoastră ?

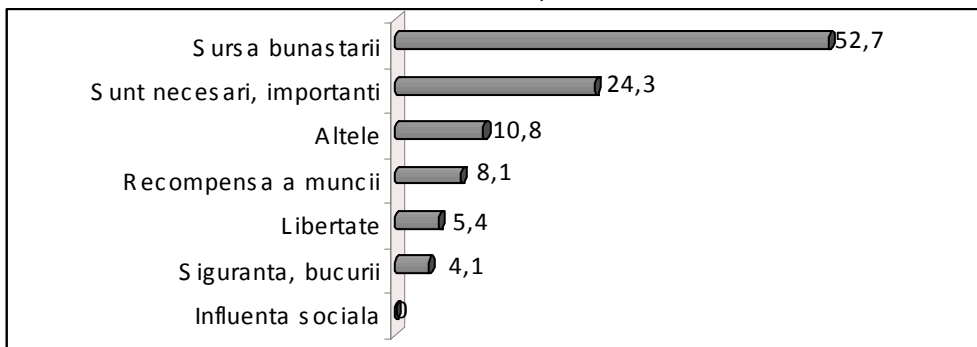
%

	Un singur răspuns	Mai multe răspunsuri	
		Rang I	Rang II-III
Sursa bunăstării	46,1	2,9	4,6
Sunt necesari importanți	24,9	(...)	(...)
Recompensa a muncii	9,5	3,7	1,2
Aduc siguranța, bucurii	4,6	1,2	(...)
Libertate	2,9	-	(...)
Influenta sociala	-	(...)	(...)
Altele	2,1	-	(...)

Notă: procentele au fost calculate la numărul de persoane care au răspuns (n=241) (... sub 1%.

Graficul nr.12

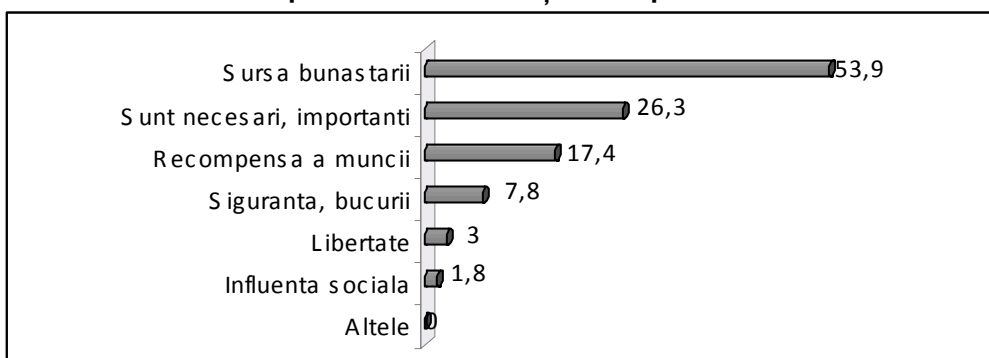
Reprezentările studenților despre bani

Notă: procentele au fost calculate la numărul studenților care au răspuns (n=74).

Graficul nr. 13

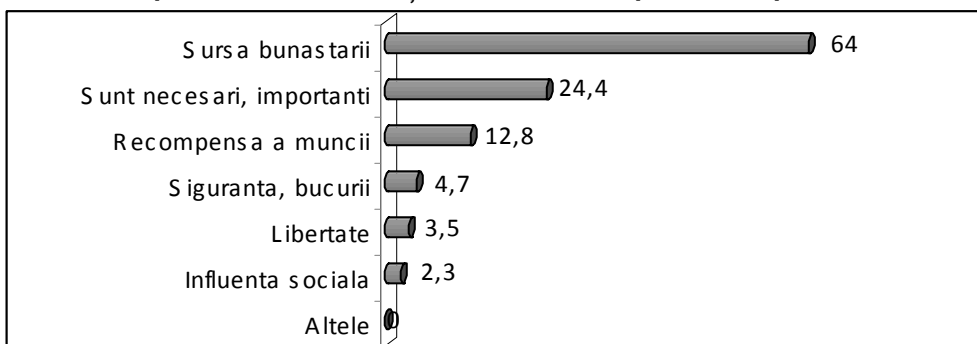
Reprezentările salariaților despre bani

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=167); (...) sub 1%.

Graficul nr. 14

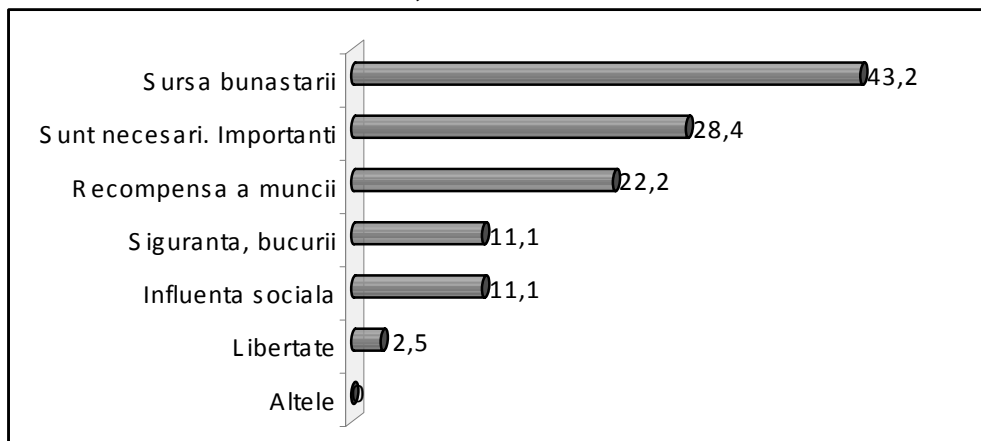
Reprezentările salariaților din sectorul public despre bani

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=86); (...) sub 1%.

Graficul nr. 15

Reprezentările salariaților din sectorul privat despre bani

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=81).

CADRUL 4

MUNCA: conținutul categoriilor de răspuns

SURSA DE BANI: un mod cinstit de a câștiga bani; sursă pentru un trai decent/pentru supraviețuire.

AUTOREALIZARE, CARIERĂ: punerea în valoare a aptitudinilor și a cunoștințelor; posibilitate de împlinire; provocare, posibilitate de afirmare și dezvoltare.

UN MOD DE VIAȚĂ: o parte a vieții, rațiunea de a fi; un lucru necesar, util, important; o obișnuință; fără ea nu te simți împlinit; ordonează viața, creează sentimentul de utilitate, de a face ceva necesar.

UN LOC ÎN IERARHIA SOCIALĂ: identitate, recunoaștere, prestigiu, apreciere.

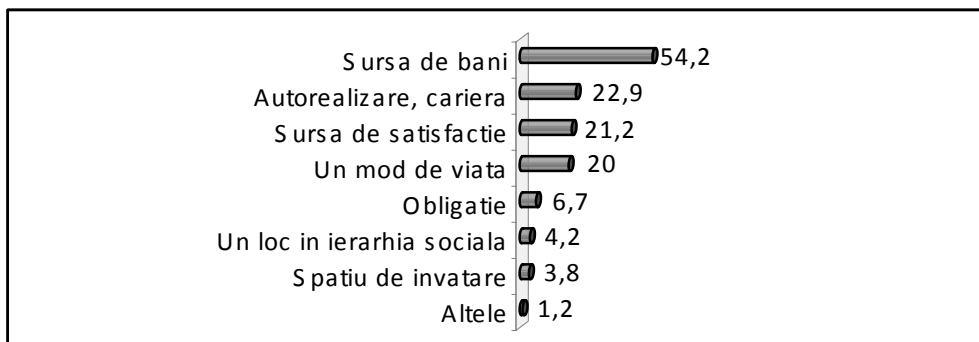
SPAȚIU DE ÎNVĂȚARE: stimulent intelectual; perfecționarea cunoștințelor.

OBLIGAȚIE: necesitate, rău necesar; obligație, corvoadă; stres, pierdere de timp.

ALTELE: sursă de independență.

Graficul nr. 16

Ce reprezintă munca pentru dumneavoastră ?

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al persoanelor care au răspuns (n=240).

Tabelul nr. 6

Ce reprezintă munca pentru dumneavoastră ?

	%		
	Un singur răspuns	Mai multe Rang I	răspunsuri Rang II
Sursa de bani	28,8	16,2	9,2
Autorealizare, cariera	8,8	6,7	7,5
Sursa de satisfacție	7,1	5,4	8,8
Un mod de viață	16,2	2,1	1,7
Un loc in ierarhia socială	(...)	-	3,3
Spațiu de învățare	(...)	1,3	1,7
Obligație	5,4	(...)	(...)
Altele	1,3	-	-

Notă: procentele au fost calculate la numărul total de persoane care au răspuns (n=240).

Tabelul nr. 7

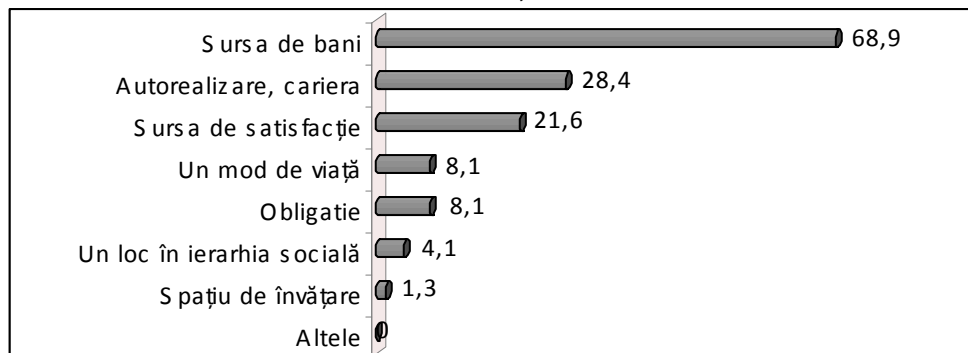
Reprezentări multidimensionale ale muncii

	%							Total rang I
	1	2	3	4	5	6	7	
1.Sursa de bani		18,9	17,6	4,1	4,1	4,1		86,6
2.Autorealizare, cariera	14,9		6,8		8,1			29,7
3.Sursa de satisfacție	8,1	4,1			1,3	1,3	1,3	16,2
4.Un mod de viață	2,7	1,3	2,7					6,8
5.Un loc in ierarhia socială								
6.Spatiu de învățare	2,7			1,3				4,1
7.Obligație	1,3		1,3					
Total rang II-III	29,7	24,3	28,4	5,4	13,5	5,4	1,3	

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au formulat 2-3 răspunsuri privind munca (n=74).

Graficul nr. 17

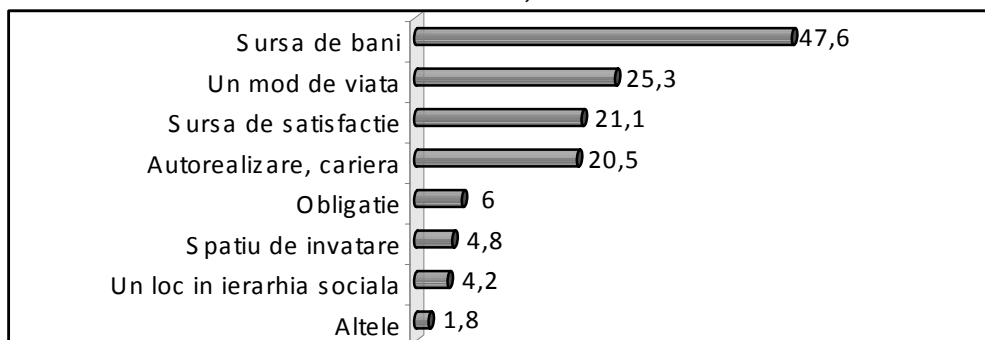
Reprezentările studenților despre muncă

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al studenților care au răspuns (n=74).

Graficul nr. 18

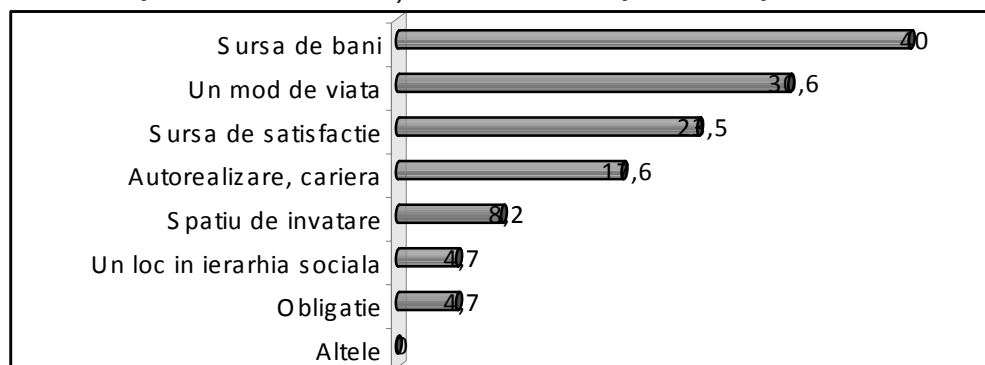
Reprezentările salariaților despre muncă

Notă: procentele au fost calculate la numărul total al salariaților care au răspuns (n=166).

Graficul nr. 19

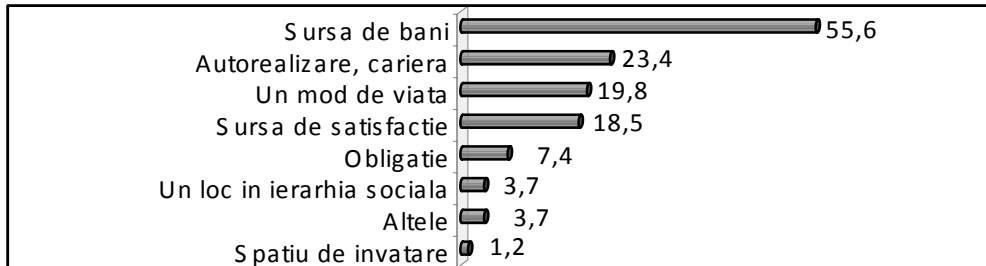
Reprezentările salariaților din sectorul public despre muncă

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=85).

Graficul nr. 20

Reprezentările salariaților din sectorul privat despre muncă

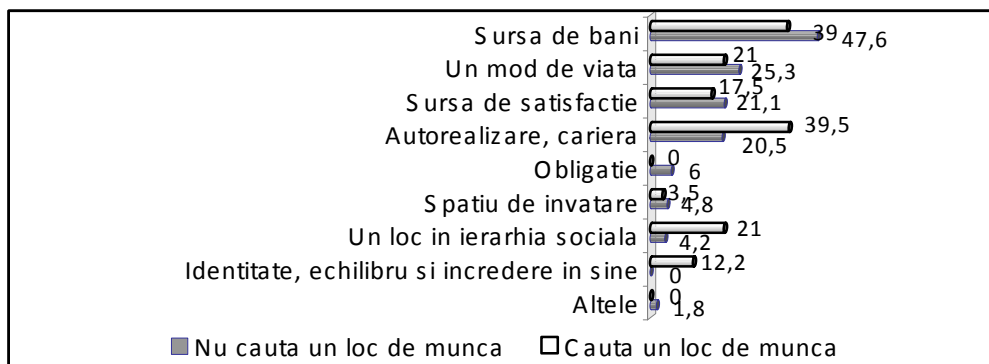

Notă: procentele au fost calculate la numărul salariaților care au răspuns (n=81).

Graficul nr. 21

Ce reprezintă munca pentru dumneavoastră ?

salariați

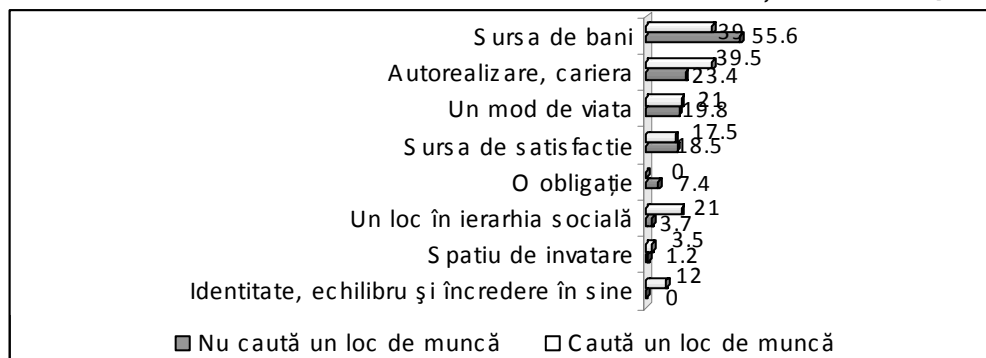

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au răspuns (n1=166 și n2=200).

Graficul nr. 22

Ce reprezintă munca pentru dumneavoastră ?

salariați în sectorul privat

Notă: procentele au fost calculate la numărul persoanelor care au răspuns (n1=81 și n2=200).

STILURI DE VIAȚĂ ÎN ROMÂNIA: CONCEPTUL ȘTIL DE VIAȚĂ

Marian VASILE

Stilul de viață este un concept interesant pentru cercetarea socială din mai multe motive: dimensiunea culturală ocupă un loc tot mai important în ceea ce privește teoriile despre diferite fenomene sociale; cultura de masă joacă un rol în creșterea și în crearea identităților și stilurilor de viață; conceptul de stil de viață se află la intersecția unor distincții importante cum ar fi public/privat, social/personal, cultură globală/cultură locală, cultură de masă/cultură de elită” (Johansson, 1994: 267 apud Comșa, 2002: 82-83).

1. Stil de viață: precizări terminologice

În literatura de specialitate, în funcție de domeniul în care este utilizat, conceptul *stil de viață* are o mulțime de accepțiuni ca obiect de studiu, indiferent că este predictor al diferitelor fenomene sociale, sau variabilă dependentă în diferite modele teoretice. Datorită dificultății de a îl operaționaliza și transpune în instrumente de măsurare, mulți autori îi restrâng aria de cuprindere la una dintre fațetele sale.

Primele utilizări ale termenului *stil de viață* apar la Max Weber și Alfred Adler: „dacă pentru Weber stilul de viață reprezintă un indicator al statutului, având ca funcție principală integrarea individului, pentru Adler acesta exprimă efortul de adaptare a individului la mediu. Aceste două concepții au în esență un punct comun important și anume socializarea individului” (Comșa, 2002: 80). La Weber, indivizii se deosebesc între ei după clasa din care fac parte (criteriul economic) dar și după statusul pe care îl au (criteriul moral). Apoi, un grup de status se distinge de un alt grup de status după onoarea care îi este atribuită dar și după stilul lui de viață (Veal, 2000). După Cockerham (1997), Max Weber sugerează că stilurile de viață au două componente majore:

1. opțiunile (life-choices) (self-direction);
2. oportunitățile (life chances) (probabilități structurale de a obține satisfacție).

Contribuția cea mai importantă a lui Max Weber în ceea ce privește teoretizarea stilurilor de viață, conform autorului amintit, este identificarea acestei duble acțiuni în determinarea stilurilor de viață: *opțiune* plus *șansă* (Cockerham, Abel, Luschen, 1993 apud Cockerham, 1997). Indivizii au, așadar, o marjă de libertate în alegerea stilului de viață dar nu o libertate totală; adică au libertatea de a alege în limita constrângerilor sociale care se aplică situației lor de viață. Aceeași idee este întâlnită și la Bourdieu și Wacquant (1992: 183 apud Cockerham, 1997: 125): „Categoriile percepției – baza pentru opțiuni – sunt puternic determinate de socializare, experiență și realitatea circumstanțelor date

de clasa socială”. Așadar, pentru acest autor, rolul cel mai important în formarea stilurilor de viață îl au constrângerile sociale spre deosebire de opțiunile responsabile ale indivizilor.

Stilul de viață este definit de Havighurst și Feigenbaum (1959) drept: „Modalitățile prin care o persoană își îndeplinește și combină diferitele roluri sociale pe care le are; se are în vedere și calitatea rezultatului” (396). Rolurile sociale considerate în studiu sunt: părinte, soț, muncitor, cetățean, prieten, membru al unei asociații sau al unui grup. Tipologia stilurilor de viață propusă de autorii aceștia pune la capetele continuumului *stil de viață orientat spre activități comunitare și stil de viață orientat spre activități domestice*.

Stilul de viață este confundat sau redus deseori cu/la patternurile de consum ale indivizilor. De cele mai multe ori însă stilul de viață reflectă un model sau o preferință cultural(ă) (Brown, Xu & Toth, 1998). Această semnificație culturală este specifică oricăror activități componente ale stilului de viață respectiv; din acest motiv, autorii consideră că unui stil de viață îi corespunde o conștiință proprie exprimată prin relații strânse între indivizi (ties). Totuși, trebuie să privim cu oarece circumspecție această idee deoarece analiza lor a fost realizată pe un eșantion format din localnicii unei zone rurale din SUA, o zonă în care indivizii au în general ocupații similare, având în vedere condițiile de mediu existente (pescuit și vânatoare de diferite animale: rațe, iepuri, urși etc.). Însă, pentru ca aceste opțiuni social-culturale să devină manifeste, indivizii trebuie să fi atins un anumit nivel de bunăstare materială astfel încât preocuparea majoră a vieții lor să se fi mutat de pe satisfacerea nevoilor de bază spre satisfacerea nevoilor superioare (gândindu-ne la piramida nevoilor a lui Maslow). De altfel, autorii menționați mai sus consideră că existența unui individ este bidimensională: strategiile economice și opțiunea pentru un stil de viață. Deci, implicit, putem deduce că analiza stilurilor de viață ar presupune identificarea direcțiilor de consum, altele decât cele care satisfac nevoile fundamentale. O limită serioasă a analizei stilurilor de viață de către acești autori este lipsa activităților de timp liber (leisure) din modelul teoretic.

Stilul de viață este format din comportamente, atitudini și orientări valorice referitoare la mai multe dimensiuni ale vieții: familia, politică, religiozitatea, activitatea sportivă, activități culturale, profesia, timpul liber etc. Trebuie să ne gândim la stil de viață ca la un sistem care are propriile trăsături, el nefiind simpla sumă a celor enumerate mai sus. De exemplu, Bernard Cathelat (1994: 21 și 36-41) include în ceea ce el denuțește *sociostiluri* (sociostyles) următoarele: comportamente și obiceiuri; motivații și sentimente referitoare la viața privată și de familie; aspecte legate de muncă și locul de muncă deținut – reacții la decizii organizaționale, comportament organizațional, motivația în muncă, atitudinea față de șomaj etc.; obiective în viață; participarea socială și comportamentul civic; opinii politice – nivelul de încredere în instituții, deschiderea și suportul acordat noilor inițiative politice, evaluarea clasei politice; modele de petrecere a timpului liber (leisure patterns); gusturi și practici culturale; sistemul de valori; motivații referitoare la consum; consumul economic care include consumul alimentar; consum cultural (forme, frecvență, scop); decorarea casei, echipament de gospodărie, autoturism, îmbrăcăminte, frumusețe și igienă adică, sintetizând,

condițiile de locuit. Totuși, autorul consideră că un stil de viață *deplin* include și curentul de gândire mai larg în care se regăsește individul x sau y, cu alte cuvinte trebuie să identificăm *sociomentalitățile*, care, în fond, influențează forma sociostilurilor. De aici, dacă ne gândim la componenta metodologică a cercetării stilurilor de viață, ne dăm seama că multe dintre acestea sunt reduționiste. De exemplu, abordările de tip statistic definesc stilurile de viață pur empiric, ca agregate statistice rezultate prin aplicarea unor analize sofisticate de tipul analizei factoriale sau cluster (aceste abordări confundă scopul cercetării cu mijloacele de a-l atinge). La fel de reduționiste sunt și abordările care studiază modelele de gândire generale de genul opiniei publice sau cele care mizează numai pe aspecte subiective: înregistrăm prin instrumentele noastre doar stereotipuri și varianta simplificată a vieții unui individ – avem nevoie și de comportamente. O sugestie interesantă a autorului menționat mai sus este să studiem în paralel modul de viață și stilul de viață: modul de viață ne permite să înțelegem foarte bine condițiile obiective în care trăiesc indivizii – putem astfel să înțelegem de ce aceștia optează pentru un stil de viață anume.

Stilul de viață este un concept frecvent întâlnit în studiile despre sănătate. În majoritatea cercetărilor de acest gen, acest concept desemnează exclusiv *comportamente* pentru care *optează* în mod conștient un individ. Important este ca individul să aibă o gamă largă de opțiuni dintre care poate alege (cf Cockerham, Rutten, Abel, 1997 apud Cockerham, 1997: 124). Totuși, urmărind cele spuse până acum, observăm că pentru un studiu al stilurilor de viață, care cuprinde corespunzător toate dimensiunile conceptului, nu este suficient să descriem doar comportamente, deoarece consumul unor obiecte nu îi face similari pe oameni. Trebuie să luăm în considerare și semnificațiile pe care le atribuie oamenii obiectelor pe care le consumă. De asemenea, nu este suficient doar să identificăm sisteme de valori deoarece oamenii nu se comportă întotdeauna conform valorilor la care aderă; trebuie să luăm în considerare și comportamentele oamenilor – fie că sunt activități de timp liber, fie că sunt patternuri de consum, fie că sunt alt gen de comportamente).

În literatura de specialitate, în funcție de abordarea metodologică utilizată, pot fi identificate mai multe definiții ale stilurilor de viață:

- abordările psihografice care definesc stilul de viață ca stil de personalitate și se concentrează pe motivații;
- abordările culturaliste – stilul de viață este privit ca expresie a unui sistem de valori (de exemplu metodele: „Values Survey” a lui Rokeach, prima versiune a sistemului VALS – Values and Life Styles);
- abordările sociografice – stilul de viață ca un mod de a gândi ce este la modă (“Monitorul” lui Jankelevich, “3SC” a institutului COMREMCA) centrându-se pe curentele socioculturale, adică pe psihologia socială și opinii;
- abordările mecaniciste – stilul de viață ca și condiții de existență, manieră de a fi (sistemul „AIO” – atitudini, interese, opinii, studiile institutului CREDOC) sau, altfel spus – centrate pe modul de viață (Cathelat, 1990; Stănculescu, 2005).

Stilul de viață este adeseori considerat sinonim cu modul de viață. Trebuie, totuși, să distingem între „stil de viață” și „mod de viață”. Cei doi termeni reflectă perspective distincte asupra vieții: „modul de viață tinde să se refere la viața oamenilor considerată ca un fapt exterior, care trebuie descris și explicat” (Zamfir, 1989: 34), pe când „stilul de viață se referă la totalitatea activităților care compun viața unei persoane, grup, colectivitate, dar dintr-o perspectivă nu descriptiv-explicativă ci intern-structurală și normativă. Stilul de viață este asociat cu încercarea de a evidenția unitatea structurală, profilul modului de viață, identificarea principiului organizator intern” (Zamfir, 1993). Așadar, deosebirea dintre cele două concepte derivă din perspectiva asupra vieții sociale: „modul de viață vizează viața oamenilor în niște condiții date, spre exemplu viața unui sat izolat *versus* viața într-o metropolă sau viața țăranilor *versus* viața muncitorilor ori a intelectualilor, unde accentul cade pe condițiile de viață, deci pe structuri.

Termenul „stil de viață” este folosit uneori interșanjabil cu cel de „cultură / subcultură”, „clasă socială”, „status social”. Zablocki și Moss Kanter (1976) preferă să diferențieze între ele: (a) stilurile de viață, în perioade de tranziție (culturală) vor prolifera mai rapid decât sistemele culturale de valori; (b) stilurile de viață sunt diferite între ele și după criteriile valorice nu doar după criteriile socioeconomice; (c) colectivitatea de status se diferențiază de colectivitatea de stil de viață prin gradul de consens asupra prestigiului pe care îl are un pattern de consum.

Stilul de viață este un concept adesea criticat pentru gradul său ridicat de generalitate; este considerată inadecvată utilizarea expresiilor de genul *stilul de viață urban*.

2. Stilul de viață ca variabilă dependentă sau factor explicativ

Stilul de viață este un concept larg utilizat în cercetarea de marketing. Poate fi însă întâlnit și în multe articole și lucrări sociologice. Stilurile de viață sunt puse în relație cu fenomene precum: speranța de viață (Cockerham, 1997); modelele de consum (Cosmas, 1982; DeGraaf, 1991); calitatea vieții (Mărginean, 2005); modalități de petrecere a timpului liber (Havighurst și Feigenbaum, 1959); coeziunea și implicarea socială (Kanter, 1972 apud Zablocki și Kanter, 1976); modul în care se transmit gusturile și valorile (Zablocki, 1971 Zablocki și Kanter, 1976); cel în care se transformă instituțiile sociale pe măsură ce se schimbă gusturile consumatorilor (Zablocki și Kanter, 1976); viața de familie (Seccombe, 2000); munca, participarea la viața socială (C. Zamfir, 1982) și altele.

Elena Zamfir, Cătălin Zamfir și Ștefan Ștefănescu (1982: 295), cu referire la studenți, consideră că „*tipul de profesie* pentru care studentul se pregătește este asociat cu diferențe în orientări și mod de viață”. Extrapolând, consider că opțiunea pentru o carieră profesională determină diferențierea între grupurile profesionale după variabila stil de viață. Rosabeth Moss Kanter și Benjamin D. Zablocki (1976) plasează ocupațiile pe un continuum ale cărui capete sunt definite în funcție de gradul de suprapunere cu viața pe ansamblu a angajaților: la capătul inferior se găsesc ocupațiile care se suprapun foarte puțin sau chiar deloc iar,

evident, la capătul superior se găsesc ocupațiile care se suprapun foarte mult. Ideea nu este nouă, Dubin (1956 apud Zablocki și Kanter, 1976) considerând că, pentru angajații care au ocupații care solicită foarte mult timp (program de lucru prelungit), „se poate vorbi de o segmentare a domeniilor vieții: munca, familia, timpul liber, toate constituie segmente diferite ale vieții care, uneori, nu se intersectează niciodată”. Având în vedere aceste lucruri, mă alătur perspectivei lui Kanter și Zablocki (1976): „Relația dintre ocupațiile care se suprapun foarte tare cu viața angajaților ar trebui studiată pentru că *implică și constrânge viața de familie, timpul liber, patternurile de consum* [subl. n.]. Tema este de interes pentru *elaborarea politicilor care privesc în special tendința organizațiilor de a cere angajatului să dedice mult timp muncii sale; calculul beneficiilor și costurilor pentru familie; calculul a ceea ce organizațiile datorează soțiilor și familiilor angajaților absorbiți la locul de muncă* [subl. n.]” (277). La un nivel mai general al discuției mai pot fi ridicate și următoarele probleme (cf. aceleși autori): „Diferențierea stilurilor de viață are implicații metodologice serioase pentru a *deriva măsuri ale satisfacției cu viața și ale fericirii personale* [subl. n.]” (Zablocki și Kanter, 1976: 270), respectiv „În plan demografic: [care este] influența [stilurilor de viață] asupra tendinței către familii monoparentale? Dar asupra tendinței către creșterea individuală a copilului? Dar asupra fertilității [în sensul scăderii acesteia]?” (Zablocki și Kanter, 1976: 277); „Dar asupra calității îndeplinirii rolurilor sociale?” (Havighurst și Feigenbaum: 1959)”. Aceste idei cred că sunt consonante cu ceea ce afirmă Cătălin Zamfir (1989): „Logica realizării respectivului proiect devine *dominantă* [subl. n.] în raport cu alte logici ale vieții. Sunt cazuri în care persoanele respective „*uită să trăiască*” [subl. n.], concentrându-și atenția asupra realizării respectivului proiect/obiectiv” (45).

Stilurile de viață sunt dinamice, fiind în echilibru instabil în permanență (Cathelat, 1994). Modificările din stilul de viață nu sunt generate doar de evenimente majore ci sunt de-a dreptul imperceptibile, fiind semne ale schimbărilor sociale, politice, economice, culturale. Modificările nu sunt doar la nivelul opiniilor ci și la nivelul comportamentelor și valorilor: „modificarea sociostilurilor nu este obligatoriu rezultatul unor revoluții sau a unei transformări radicale a vieții indivizilor. Această modificare apare aproape imperceptibil atât pentru indivizi cât și pentru cercul lor social, fără a perturba vizibil fluxul vieții lor. Dar aceste schimbări discrete sunt semne ale unor mutații culturale la fel de spectaculoase ca și revoluțiile, sau poate chiar mai spectaculoase decât acestea. Remodelarea sociostilurilor reprezintă o schimbare în viața reală a indivizilor nu doar schimbări în formele colective de gândire de genul opiniei publice” (Cathelat, 1994: 29).

În literatura mai recentă, stilul de viață este văzut ca sursă a stratificării sociale. Datorită exploziei de informație și a ofertei de consum existentă, vechea conceptualizare a structurii sociale în termenii variabilelor sociodemografice nu mai este atât de adecvată.

Bernard Cathelat (1990 apud Comșa, 2002), realizând o sinteză a celor mai cunoscute studii din domeniu, identifică cinci modalități de conceptualizare a stilurilor de viață specificând pentru fiecare dintre acestea și instrumentele cele mai utilizate: mecanicistă – scale de preferințe; sociostiluri (socio-style-sistem) –

chestionar multitematic și multidimensional; psihografică – chestionar; culturalistă – scală de atitudini; sociografică – scală de atitudini. Există încercări de determinare calitativă a conceptului (Holt, 1997) dar fără a fi propus un model metodologic la fel de elaborat și larg acceptat ca în cazul determinărilor cantitative.

În general, măsurarea stilurilor de viață presupune elaborarea unui instrument care devine reflexia empirică a unor constructe mentale (interese, atitudini, opinii, valori) și a unor comportamente reale (de consum). Ideală, din punct de vedere metodologic, ar fi găsirea unei căi prin care să fie armonizate perspectiva descriptivă (ce consumă indivizii; cum consumă; ce atitudini, opinii și valori au aceștia) căreia îi corespund determinările (indicatorii) cantitative(i), cu perspectiva motivațională (de ce consumă într-un anumit mod; de ce apreciază anumite aspecte ale vieții etc.), căreia îi corespund determinările (indicatorii) calitative(i). Holt (1997) consideră, atunci când discută critic despre metodologia VALS, că „diferențele dintre gusturi [în cadrul aceluiași grup identificat conform VALS] sunt de ordin calitativ (de exemplu, cum înțelege fiecare individ interviuat valoarea *tradițional*) mai degrabă decât de ordin cantitativ (de exemplu, cum ierarhizează fiecare individ interviuat valorile din VALS printre care și *tradițional*)” (332). Deci nu este suficient să aflăm care este ierarhia valorilor ci și care este sensul pe care respondenții îl dau acestor valori pe care le ierarhizează. Aceasta reiese și din concepția că „obiectele de consum sunt mai bine înțelese ca resurse simbolice polisemice (polysemic symbolic resources). Din moment ce obiectele de consum pot fi consumate într-o varietate de feluri, în funcție de cadrul cultural, este mai bine, atunci când descriem paternurile de consum, să ne concentrăm pe paternurile de practici (care includ felul în care consumatorii înțeleg, evaluează, apreciază și utilizează obiectele de consum în contexte particulare) decât să ne concentrăm pe patternuri de comportamente” (334). Similar, Zamfir (1982) consideră că nu este suficient doar să înregistrăm comportamentele și activitățile indivizilor: trebuie să vedem și de ce se întâmplă; se atenuează astfel perspectivele unilaterale care oferă credit în generarea stilurilor de viață fie opțiunilor individuale, fie oportunităților existente la un moment dat în societatea în care trăiește individul. De asemenea, când analizăm rezultatul global al orientărilor/obiectivelor/activităților, trebuie să avem în vedere semnificația/importanța atribuită elementelor care duc la rezultat dar și a rezultatului în sine.

Așadar, nu se mai poate vorbi despre studiul stilurilor de viață prin utilizarea exclusivă a instrumentelor cantitative; în același spirit putem spune că pentru un studiu adecvat nu este suficient să descriem doar comportamente sau doar să identificăm sisteme de valori. Nu este suficient doar să descriem comportamente deoarece consumul unor obiecte nu îi face similari pe oameni; trebuie să luăm în considerare semnificațiile pe care le atribuie oamenii obiectelor pe care le consumă. De asemenea, nu este suficient doar să identificăm sisteme de valori deoarece oamenii nu se comportă întotdeauna conform valorilor la care aderă – diferența dintre „a fi” și „a face”; trebuie să luăm în considerare și comportamentele oamenilor – fie că sunt activități de *leisure*, fie că sunt patternuri de consum, fie că sunt alt gen de comportamente.

„Perspectiva actuală asupra stilurilor de viață este însă diferită. În locul unor tipologii și taxonomii care să acopere tot spectrul social (obținute prin anchete pe eșantioane mari; au ca rezultat caracterizări de natură statistică a grupurilor rezultate) acum obiectivele sunt mai modeste și totodată mai parțiale dar mai profunde (se aleg diferite tipuri de populații, caracterizate uneori printr-o localizare într-un spațiu restrâns, un oraș chiar, anumite caracteristici care le delimitează clar de celelalte grupuri, urmărindu-se o caracterizare cât mai detaliată a lor prin interviuri aprofundate și studii de caz)” (Comșa, 2002: 83).

3. Abordări metodologice ale stilurilor de viață

Instrumentele utilizate pentru măsurarea conceptului discutat aici sunt preponderent cantitative (chestionare). Exemple în acest sens sunt: *Values and Life Style System* (VALS), *Attitudes-Interests-Opinions* (AIO), *Socio Styles System* (SSS) sau *PRIZM NE Segmentation System* (PRIZM NE).

Mai jos, prezint o parte dintre cele mai utilizate metodologii în măsurarea stilurilor de viață. Câteva dintre acestea se remarcă prin gradul înalt de integrare și standardizare (Socio-Style-System, VALS, PRIZM) fiind testate de-a lungul anilor în activitatea de marketing.

i) Metoda Socio-Style-System

Metoda permite identificarea stilurilor de viață individuale care se reflectă în fluxuri de gândire colectivă care, la rândul lor, se reflectă în structuri de mentalități și de consum. Studiul stilurilor de viață în această abordare presupune un demers foarte elaborat de producere a datelor, fiind un mix de calitativ și cantitativ: „Studiile calitative au ca funcție principală alimentarea pregătirii chestionarului de anchetă cu noi itemi, reformulări ale întrebărilor. Această fază pregătitoare este realizată prin folosirea următoarelor tehnici: Ethno (observații asupra vieții), Socio-Check-Board (analiza conținutului tematic al mass-mediei și al producțiilor culturale, analiza discursurilor sociale), Epsy (grupuri creative și proiective), Dip (interviuri proiective), Chorum (grupuri de dialectică și consens). Aceste metode sunt adesea utilizate și *posteriori* pentru aprofundarea studiului (fie comportamente, fie unități de analiză). De asemenea, chestionarul se distinge prin design, numeroase ilustrații, precum și tendința spre exhaustivitate (viața: comercială, culturală, politică, socială, profesională, privată).

Tratarea statistică a datelor se realizează după următoarele etape:

1. analiza factorială – structurarea și reducerea datelor la aproximativ 350 de factori;
2. analiza canonică – structurarea factorilor în 20-40 de macrofactori;
3. analiza tipologică – structurarea celor 10-20 de sociostiluri;
4. analiza corespondențelor – organizarea factorilor și sociostilurilor într-o hartă grafică multidimensională” (Cathelat, 1990 apud Comșa, 2002: 89-90).

Conceptele specifice acestei metodologii sunt (Cathelat, 1994):

- *sociostiluri* (socio-styles). Acestea sunt „modele de comportament, de gândire, de motivație și condiții de locuit”. Stilurile de viață reies din: comportamente; atitudini și opinii; motivații interioare; sentimente; variabile sociodemografice; variabile economice;
- *socio-mentalități* (socio-mentalities). Acestea sunt familii de sociostiluri;
- *fluxuri culturale* (cultural flows) și *curenți socioculturale* (sociocultural currents). Acestea reprezintă ce este la modă într-un anumit moment din punct de vedere ideal: la ce aspiră indivizii la momentul măsurătorii;
- *sociovaluri* (socio-waves). Acestea sunt opțiunile reale făcute de indivizi pornind de la fluxurile culturale;
- *socioharta* (socio-map). Este o hartă de sociostiluri grupate într-o sociostructură.

ii) Metodologia VALS

Această metodologie a fost elaborată inițial în mediul academic de către Arnold Mitchell. Autorul intenționa să explice dinamica valorilor și stilurilor de viață caracteristice americanilor în anii '70. Astfel, se justifică denumirea VALS: Values, Attitudes and Life-Styles. Ulterior, metoda propusă de Mitchell a fost cumpărată de o companie de management și consultanță, SRI International. Astăzi mai este păstrată doar denumirea, principiile fundamentale și indicatorii fiind modificați. Diferența principală constă în presupuziția că trăsăturile de personalitate influențează comportamentul de consumator și nu valorile pe care le dețin indivizii. Spre deosebire de alte metodologii, VALS consideră că nu este necesar să înregistrăm comportamentele indivizilor, ci să încercăm să aflăm cine „sunt” aceștia. Abordarea este psihologizantă, deoarece se consideră că trăsăturile de personalitate sunt cele care determină comportamentul.

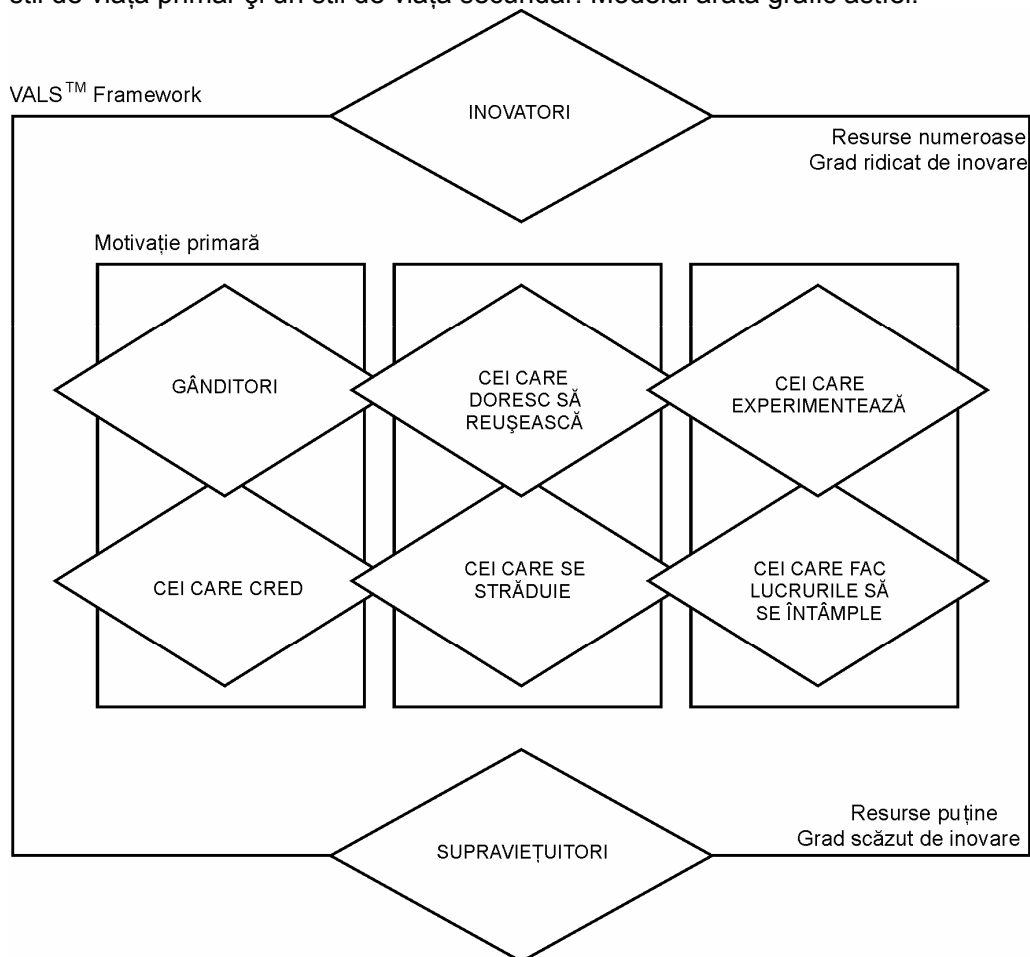
Din punct de vedere al măsurării, tipologiile sunt elaborate pe baza răspunsurilor la o serie de întrebări cu răspuns închis. Se consideră că instrumentul are mai degrabă validitate predictivă decât de conținut.

Tipologiile sunt rezultatul intersecției a două axe: motivația primară (primary motivation) și resursele de care dispune un individ.

- *Dimensiunea motivația primară*. Modelul presupune că indivizii consumă ceea ce le satisface nevoile. Motivatorii principali sunt: idealurile (principii abstracte și cunoaștere), dorința de a reuși (consum simbolic) și dorința de a se manifesta și evidenția social (activități sociale și fizice variate ca scop și formă, asumarea riscului).
- *Dimensiunea resurse*. Modelul presupune că fiecare individ are o serie de competențe psihologice, psihosociale și sociale care îi permit să își satisfacă motivatorii. Resursele pot fi reprezentate de vârstă, sex, nivelul de instruire, încrederea în sine, capacitatea de a inova, capacitatea de a se adapta, calitățile de lider etc.

Având în vedere aceste două dimensiuni putem sintetiza, spunând că modelul își propune să identifice motivațiile psihologice fundamentale și resursele pe care le are fiecare individ. Intersecția celor două dimensiuni dă naștere la opt

stiluri de viață diferite, care sunt mai degrabă tipologii sociale complexe. Deoseirea de alte modele constă și în ideea că un individ poate fi caracterizat printr-un stil de viață primar și un stil de viață secundar. Modelul arată grafic astfel:

Prezint mai jos o scurtă descriere a fiecărui stil de viață:

Stil de viață	Caracteristici
Inovatorii	Cei trei motivatori se regăsesc toți în grade diferite. Au o stimă de sine ridicată. Sunt lideri competenți. Sunt deschiși la idei și tehnologii noi. Au gusturi elaborate și rafinate. Imaginea este importantă pentru ei pentru că exprimă calitatea gusturilor, independența și personalitatea. Consumul simbolic lipsește sau este foarte restrâns. Sunt în permanentă căutare de provocări.
Supraviețuitorii	Cei trei motivatori se manifestă foarte puțin. Au puține resurse. Cred că lucrurile din jurul lor se schimbă prea repede. Se simt bine doar cu ceea ce este familiar; vor să își

Stil de viață	Caracteristici
	satisfacă în primul rând nevoile primare. Nu consumă mult, sunt loiali unei mărci, mai ales dacă aceasta are promoții.
Gânditorii	Sunt motivați de idealuri. Valorizează ordinea, cunoașterea și asumarea responsabilității. Sunt în general bine educați. Sunt informați despre lumea în care trăiesc, fiind deschiși la oportunități. Respectă <i>status-quo</i> -ul dar sunt deschiși și la nou. Au în general un venit ridicat. Sunt consumatori conservatori: caută durabilitate, utilitate și plusvaloare.
Cei care doresc să reușească (achievers)	Sunt motivați de dorința de a reuși. Își conduc viața după obiective. Sunt implicați puternic în perfecționarea carierei și a vieții de familie. Din acest motiv viața lor este centrată în jurul celor două aspecte. Sunt conservatori, respectând autoritatea. Imaginea este importantă pentru ei dar într-un sens demonstrativ (consum simbolic).
Cei care experimentează (experiencers)	Sunt motivați de dorința de a se evidenția social. Sunt în general tineri. Se entuziasmează când apare ceva nou dar pot deveni foarte repede dezinteresați (public volatili). Caută varietate, noul și riscul. Sunt foarte implicați în activități sportive, sociale, în general în activitățile în aer liber. Sunt consumatori fervenți: mare parte din venitul lor se distribuie pe haine, distracție și socializare.
Cei care cred (believers)	Sunt motivați de idealuri. Sunt conservatori, ghidați de lucrurile sigure sau de ideile mari precum familia, religia, comunitatea, națiunea. Interpretează literal codurile de conduită. Sunt predictibili ca și consumatori: aleg produse familiare și branduri cu renume. Favorizează produsele și brandurile naționale; sunt loiali.
Cei care se străduiesc (strivers)	Sunt motivați de dorința de a reuși. Sunt preocupați de opiniile celorlalți. Succesul este definit prin cantitatea de bani deținuți. Consumă bunuri de înaltă clasă doar pentru că astfel se simt mai aproape de clasa socială superioară către care tind. Sunt consumatori foarte activi și impulsivi (adică vor cumpăra până când le permite venitul și când le permite venitul).
Cei care fac ca lucrurile să se întâmple (makers)	Sunt motivați de dorința de a se exprima social. Se exprimă ca persoană prin acțiunile lor. Sunt indivizi foarte practici. Au abilități tehnice și sunt mulțumiți de ei ca persoană. Pentru ei este important contextul în care trăiesc: familia, locul de muncă, locul în care se recrează; nu îi prea interesează lumea „din afară”. Sunt suspicioși în ceea ce privește ideile noi și activitatea marilor firme (corporațiile). Respectă legea dar nu acceptă intruziunea instituțiilor statului în viața privată. Cumpără doar ceea ce le folosește; nu există consum simbolic.

Adaptare după descrierile prezentate pe <http://www.sric-bi.com/VALS/>

iii) Modelul PRIZM New Evolution

Acest model oferă posibilitatea de a segmenta populația în grupuri după variabile sociodemografice, stil de viață și comportamente. Dacă în varianta inițială (PRIZM) datele erau culese la nivel de individ, în varianta nouă (PRIZM NE) sunt incluse în analiză și date la nivel de gospodărie și comunitate (neighborhood). Analiza conduce la 66 segmente ierarhizate după statusul socioeconomic (măsurat prin intersecția următoarelor variabile: venitul, educația, ocupația și valoarea locuinței). Sunt îmbinate instrumentele cantitative cu instrumentele calitative. Ioan Mărginean (1992) vorbește despre elaborarea zonelor de calitate a vieții pe baza acestei metodologii. Autorul, la data scrierii articolului, își pune problema existenței unor astfel de zone de calitate a vieții și în România având în vedere procesul declarat de omogenizare socială din perioada comunistă. Cred că putem vorbi despre astfel de zone de calitate a vieții la fel cum putem vorbi despre arii de dezvoltare regională. De altfel, chiar într-o lucrare coordonată de Mărginean (2005) este realizată o împărțire a indivizilor în funcție de valorile medii la întrebările din chestionarul utilizat în cercetarea *Diagnoza calității vieții*. Tranziția însăși, prin dinamica socială pe care o impune, ne trimite către demersul identificării zonelor de calitate a vieții din România: „Mai trebuie spus că zonele de calitate a vieții nu sunt considerate date odată pentru totdeauna. Ele se modifică, oamenii care se aseamănă se grupează la un loc datorită condiționărilor materiale, dar și datorită împărțirii unor idealuri comune. De asemenea, se modifică anumite caracteristici ale unei zone sau alteia, ceea ce necesită cercetări longitudinale pentru o cât mai bună cunoaștere” (Mărginean, 1992: 25).

iv) Tipuri sociale

Considerând stilurile de viață ca stiluri de consum definite cultural deci având o oarecare inerție, Stănculescu (2005) considera irelevant să discutăm despre stiluri de viață ale românilor, cel puțin în perioada considerată de tranziție, caracterizată printr-un puternic dinamism social: „Societatea românească nu este o societate de consum nici din perspectiva ofertei de pe piață și nici din perspectiva consumului efectiv al populației. Din contră, perioada atât de turbulentă a tranziției este marcată de scăderea masivă a veniturilor populației, de sărăcie, de un consum distorsionat, de creșterea importanței consumului din producție proprie și de schimbarea rapidă a patternurilor de consum. În societatea românească actuală, valorile postmoderne sunt încă marginale” (246-247). Din acest motiv, consideră același autor, este mai corect să vorbim despre tipuri sociale, perspectivă de altfel întâlnită și într-o altă lucrare dedicată stilurilor de viață (cf. Comșa, 2002). Acest punct de vedere este discutabil, putând fi atât susținut cât și combătut. Poate fi combătut având în vedere *ipoteza societății de tranziție* (Etzioni, 1968; Kahn, 1967; Brzezinski, 1970 apud Zablocki și Kanter, 1976) care susține că diferențierea stilurilor de viață (atât în tradiționale și alternative, cât și între diferitele forme ale stilurilor alternative) este generată de

ruperea/pierderea puterii deținute de o tradiție culturală puternică și apariția unei culturi noi emergente. Stilurile de viață alternative sunt văzute, în lipsa acestei coerențe a valorilor, ca strategii împărtășite de a (re)găsi tocmai această coerență a valorilor. Poate fi susținut având în vedere *ipoteza societății consumatorului* (Lewis, 1973; Bell, 1973; Gersuny & Rosengren, 1973; Gartner & Riessman, 1974 apud Zablocki și Kanter, 1976) care susține că o mare parte din cetățeni au suficient timp liber pentru a experimenta stiluri de viață alternative atunci când societatea a atins o suficientă acumulare de capital. Conform acestor doi autori studierea stilurilor de viață este necesară din următoarele motive:

- descrierea și explicarea modului în care se transmit gusturile și valorile;
- identificarea factorilor care corelează cu coeziunea socială și implicarea civică;
- observarea modului în care se transformă instituțiile sociale pe măsură ce se schimbă gusturile consumatorilor;
- estimarea rapidității cu care indivizii trec de la un stil de viață la altul.

Studiile despre stiluri de viață sunt deseori criticate pentru că nu sunt conduse de teorie. Tipurile rezultate sunt obținute prin analize statistice sofisticate fără a fi fost predefinite prin așteptări teoretice. Această modalitate de lucru poate fi criticată din simplul motiv că ar putea fi ignorate, neintenționat totuși, domeniile importante ale vieții, deci, nu am avea o măsurare cât mai completă a stilurilor de viață pe care le au oamenii la un moment dat. Dumitru Sandu (1996: 22) propune o modalitate de lucru opusă acestei perspective empiriste: „Sociologul va trebui să accepte că trebuie pornit la drum cu „tipuri probabile”, construcții teoretice pe care ulterior să le confrunte cu tipurile empirice din diferitele domenii ale vieții sociale”. Autorul discută despre tipurile sociale în contextul tranziției și al reformismului definit ca „atitudine față de adoptarea valorilor și instituțiilor democrației și economiei de piață liberă” (idem, 11). Așadar, tipurile sociale pot fi considerate agenți ai schimbării; schimbarea este rezultatul nu numai al acțiunii formale a actorilor instituționali ci și a acțiunilor formale și/sau informale a actorilor neinstituționali. Tipurile sociale, conform autorului, pot fi puse în relații explicative cu fenomene precum alegerile electorale, mobilitatea socială, migrația, nupțialitatea, divorțialitatea, devianța, alegerea locului de muncă. În contextul în care schimbarea socială la nivel comunitar sau societal este recomandat a se produce în mod rațional conform unor strategii și planuri de acțiune predefinite (Zamfir, 2006; Sandu, 2005) este evidentă utilitatea analizei tipurilor sociale: diversitatea valorică și comportamentală manifestată din ce în ce mai mult ar putea fi un factor care să inhibe sau să ajute demersurile de dezvoltare socială. Având în vedere că tranziția aduce cu sine ideea de mobilitate și constructivism social, este firesc să vorbim despre tipuri sociale. Dumitru Sandu (1996) propune, la nivel teoretic, tipologii sociale diferite în funcție de cadrul istoric analizat. Pentru fiecare perioada analizată, autorul identifică un spațiu tipologic, alcătuit din câte două dimensiuni. Astfel, pentru perioada comunistă dimensiunile între care se nasc tipurile sociale sunt *poziția în ierarhia puterii politice și tipurile de resurse folosite în cadrul strategiilor de viață*. În tranziție, dimensiunile sunt *atitudinea față de reformă și tipurile de resurse și constrângeri asociate individului*.

Astfel, reproducând tabelele originale, rezultă tipuri sociale prezentate în tabelurile de mai jos.

Tabelul nr. 1.1

Tipuri sociale ale socialismului real în funcție de resurse și poziție în spațiul puterii politice

Poziția în spațiul puterii politice	Resurse pentru realizarea strategiei personale de viață			
	<i>Ideologie procomunistă</i>	<i>Ideologie anticomunistă</i>	<i>Capital uman</i>	<i>Capital social</i>
<i>Centrală</i>	Nomenclaturistul			
<i>Intermediară</i>	Activistul			Speculantul
<i>Periferică</i>		Contestatarul	Specialistul	

(Sursa: Sandu, Dumitru, Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România. București: Editura Staff, 1996, p. 20).

Tabelul nr. 1.2

Tipuri sociale ale tranziției postcomuniste

Resurse și constrângeri		Atitudine față de reformă		
		Reformator	Conservator	fundamentalist
Resurse	Pragmatice (capital social și material)	Reformator pragmatic	Conservator pragmatic de oportunitate	
	Ideatice (capital uman și simbolic)	Reformator ideatic	Conservator ideatic	Fundamentalist ideatic (etnocentric)
Constrângeri	Ideatice (capital uman și simbolic)			
	Pragmatice (capital social și material)		Conservator pragmatic prin constrângere	Fundamentalist condiționat economic
Resurse de tip speculativ		Reformator speculativ	Conservator speculativ	Fundamentalist speculativ

(Sursa: Sandu, Dumitru, Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România. București: Editura Staff, 1996, p. 20).

v) Poststructuralismul

Pornind de la ideea că acțiunile indivizilor sunt organizate de gusturile dobândite în cadrele structurale în care au fost socializați, Holt (1997) susține completarea sau chiar înlocuirea studiilor cantitative cu studiile calitative. Argumentele sale sunt următoarele:

- „ne interesează care sunt semnificațiile pe care obiectele de consum (investigate) le au pentru cei care le consumă” (adaptat cf. 333-334). „Patternurile de consum trebuie interpretate în funcție de sensul pe care indivizii îl atribuie vieții, sens pe care l-au dobândit în cadrul cultural în care au fost socializați. Gusturile sunt structuri contextuale, subiective – ele sunt construite în timp prin interacțiune interpersonală și interacțiune mediată în cadre socioistorice particulare. Astfel, diferențele dintre gusturi (în cadrul aceluiași grup identificat conform VALS) sunt de ordin calitativ (de exemplu, cum înțelege fiecare individ interviuat valoarea *tradițional*) mai degrabă decât de ordin cantitativ (de exemplu, cum ierarhizează fiecare individ interviuat valorile din VALS printre care și *tradițional*)” (332). Deci nu e suficient să aflăm care este ierarhia valorilor ci și care este sensul pe care respondenții îl dau acestor valori pe care le ierarhizează;
- „ne interesează care sunt modurile în care obiectele de consum (investigate) sunt consumate de populația noastră țintă (în ideea că același obiect poate fi consumat diferit de indivizi care au aceleași valori) (adaptat cf. 333-334);
- stilurile de viață ar trebui încadrate în contextul social în care trăiesc respondenții, deoarece sunt fenomene colective. “Stilurile de viață se întrepătrund, pe când abordările cantitative creează construcții ortogonale (independente). Se pierd multe date astfel” (340).

În concluzie, consider că direcțiile viitoare de studiu ar trebui să țină cont de ideea teoretică generală conform căreia construirea socială a stilurilor de viață este influențată de factori duali (adaptare după Weber, 1978 în Cockerham, 1997; DeGraaf, 1991). Pe de o parte, importanți sunt *factorii intrinseci* individului cum sunt sistemul de valori, norme și credințe ale individului, sistemul de nevoi personale, obligațiile familiale, profesionale și sociale, trăsături de personalitate și variabile sociodemografice. Pe de altă parte, există factori *extrinseci* individului care contribuie la cristalizarea stilurilor de viață. Aceștia includ valori, norme, reglementări, legiferări în plan social, condițiile sociale sau oportunitățile care există în societatea în care trăiesc indivizii investigați, capitalul social.

Bibliografie

- Brown, Ralph B., Xu, Xia, Toth, John F., „Lifestyle options and economic strategies, Subsistence activities in the Mississippi Delta”, in *Rural Sociology*, no. 4, December, 63, 1998, pp.599-623;
- Cathelat, Bernard, *Socio-Lifestyles Marketing. The New Science of Identifying, Classifying and Targeting Consumers Worldwide*, Londra, Kogan Page, 1990/1994;
- Chelcea, Septimiu, „Un model operațional de studiere a calității vieții de muncă”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin, (coord.), *Modul de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982;
- Cockerham, William C., “The Social Determinants of the Decline of Life Expectancy in Russia and Eastern Europe, A Lifestyle Explanation,

-
- in *Journal of Health and Social Behavior*, vol. 38, no. 2, 1997, pp. 117-130;
- Comșa, Mircea, *Stiluri de viață în societatea românească după '89*, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Sociologie și asistență socială, Catedra de sociologie, Teză de doctorat nepublicată, 2002;
- Cosmas, Stephen, C., “Life Style and Consumption Patterns”, in *Journal of Consumer Research*, vol. 8, March, 1982, pp. 453-457;
- Dan, Adrian, “Stil de viață/Mod de viață”, în Zamfir, Cătălin, (coord.), *Dicționarul de sărăcie*. Disponibil online la adresa <http://www.iccv.ro/> (consultat la data de 21.08.2006), f.d.;
- De Graaf, Nan Dirk, “Distinction by consumption in Czechoslovakia, Hungary, and the Netherlands”, in *European Sociological Review*, vol. 7, no. 3, 1991, pp. 267-290;
- Ferreol, Gilles, Nomenclator PCS (profesii și categorii socio-profesionale), în Ferreol, Gilles, (coord.), *Dicționar de sociologie*, Iași, Editura Polirom, 1998, pp. 134-138;
- Ferreol, Gilles, Sociostiluri, în Ferreol, Gilles, (coord.), *Dicționar de sociologie*, Iași, Editura Polirom, 1998, pp. 206-207;
- Havighurst, Robert, J., Feigenbaum, Kenneth, “Leisure and Life-Styles”, in *The American Journal of Sociology*, vol. 64, no. 4, 1959, pp. 369-404;
- Holt, Douglas, “Poststructuralist Lifestyle Analysis, Conceptualizing the Social Patterning of Consumption in Postmodernity”, in *The Journal of Consumer Research*, vol. 23, no. 4, 1997, pp. 326-350;
- Mahler, Fred, „Mod de viață, stil de viață, calitatea vieții și habitus”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin (coord.), *Modul de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982;
- Marshall, Gordon, (ed.), „Stil de viață”, în *Dicționar de sociologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1994/2003, p. 588;
- Maycroft, Neil, „Cultural consumption and the myth of life-style”, in *Capital & Class*, Winter, 84, 2004, pp. 61-75 (accesat pe ProQuest);
- Mărginean, Ioan, „Strategii de cercetare a calității vieții”, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2, anul 3, 1992, pp. 15-26;
- Mărginean, Ioan, *Proiectarea cercetării sociologice*, Iași, Editura Polirom, 2000/2004;
- Mărginean, Ioan, „Calitatea vieții percepute în România”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005, pp. 61-108;
- Mărginean, Ioan, „Semnificația cercetărilor de calitate a vieții”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2005, pp. 25-60;
- Miller, Joanne, Jobs and Work, in Smelser, Neil, (ed.), *Handbook of Sociology*, Newbury Park, SAGE, 1988;
- Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, București, Editura Staff, 1996;

- Seccombe, Karen, „Alternative lifestyles, in Borgatta”, Edgar F. and Montgomery, Rhonda J. V., (coord.), *Encyclopedia of Sociology*, vol. 1, New York, MacMillan Reference USA, 2000, pp. 106-114;
- Stănculescu, Manuela, *Dinamica strategiilor de viață în România*, Teză de doctorat, Universitatea din București, 2005;
- Șerban, Monica, „Stil de viață”. Disponibil online la adresa http://www.iccv.ro/romana/dictionar/monica/Monica_sdv.htm (consultat la data de 21.08.2006);
- Tallman, Irving, Morgner, Ramona, *Life-Style Differences among Urban and Suburban Blue-Collar Families*, in “Social Forces”, vol. 48, no. 3, 1970, pp. 334-348;
- Veal, J. A., *Leisure and lifestyle. A review and annotated bibliography*, 2000. Available online at http://www.business.uts.edu.au/1st/downloads/08_Lifestyle_Leisure_bib.pdf (consultat la 05.12.2006);
- Veal, Anthony J., „Leisure, Culture and Lifestyle”, in *Society and Leisure*, vol. 24, no. 2, 2001, pp. 359-276;
- Vlăsceanu, Lazăr, „Cultură și stil de viață”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin, (coord.), *Modul de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982;
- Vlăsceanu, Lazăr, „Structură”, în Zamfir, Cătălin și Vlăsceanu, Lazăr, (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993/1998;
- Weber, Max, The Interpretation of Social Reality, in Eldridge, J. E. T., (ed.), *Social Stratification and Class Structure*, London, Nelson, 1971, pp. 86-91;
- Weber, Max, *Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology*, Berkeley, University of California Press, 1968/1978;
- Zablocki, Benjamin D., Moss, Kanter, Rosabeth, „The Differentiation of Lifestyles”, in *Annual Review of Sociology*, vol. 2, 1976, pp. 269-298;
- Zamfir, Cătălin, „Dinamica modului de viață în societatea noastră. Ipoteze generale”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin, (coord.), *Modul de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982;
- Zamfir, Cătălin, „Stil de viață și mod de viață. Reflecții actuale asupra stadiului actual al analizei sociologice”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin, (coord.), *Stil de viață: Dinamica lor în societatea contemporană*, București, Editura Academiei RSR, 1989, pp. 33-54;
- Zamfir, Cătălin, „Evoluția tematicii calității vieții, o analiză sociologică”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, pp. 11-23;
- Zamfir, Elena, Zamfir, Cătălin, Ștefănescu, Ștefan, „Stilul de viață studentesc”, în Rebedeu, Ion și Zamfir, Cătălin, (coord.), *Modul de viață și calitatea vieții*, București, Editura Politică, 1982;
- ***<http://www.claritas.com/claritas/Default.jsp?ci=3&si=4&pn=prizmne>
- ***http://www.claritas.com/claritas/Default.jsp?ci=3&si=4&pn=prizmne_segments

GRUPURILE SOCIODEMOGRAFICE ȘI SATISFAȚIA CU VIAȚA

Cosmina POP

Cercetarea calității vieții reprezintă un domeniu de actualitate atât la nivel național cât și la nivel internațional, constituind o importantă sursă de informație socială, care poate contribui la orientarea politicilor sociale atât prin fixarea obiectivelor, cât și prin evaluarea acestora.

Capitolul de față încearcă să răspundă la întrebarea în ce măsură o serie de variabile sociodemografice se asociază cu nivelul satisfacției cu viața. În acest scop am utilizat două cercetări: Diagnoza calității vieții (ICCV, 2006) și Barometrul de opinie publică (FSD, octombrie 2005). Cercetarea Diagnoza calitatea vieții (2006) cuprinde numeroși indicatori de evaluare, de percepție a diferitelor domenii ale vieții, dar și indicatori obiectivi, referitori la subiecți. În Barometrul de opinie publică (octombrie 2005) au fost incluși indicatori de evaluare, de percepție a diferitelor sfere ale vieții și indicatori ai valorilor sociale.

Diagnoza calității vieții (1990-1999, 2003, 2006) oferă o imagine de ansamblu asupra schimbării sociale din perioada de tranziție din perspectiva calității vieții. Cercetarea se realizează pe bază de chestionar, iar accentul cade asupra indicatorilor subiectivi (de evaluare, de percepție, de satisfacție) ai diferitelor sfere ale vieții. Dar sunt incluși și indicatori obiectivi care se referă la nivelul de trai al românilor (venituri, consum, bunuri și proprietăți etc.) sau la poziția socială a indivizilor.

Seria Barometrului de opinie publică, realizat la cererea Fundației pentru o Societate Deschisă, cuprinde de asemenea o serie de indicatori obiectivi și subiectivi de calitatea vieții, putând reprezenta o sursă complementară de date.

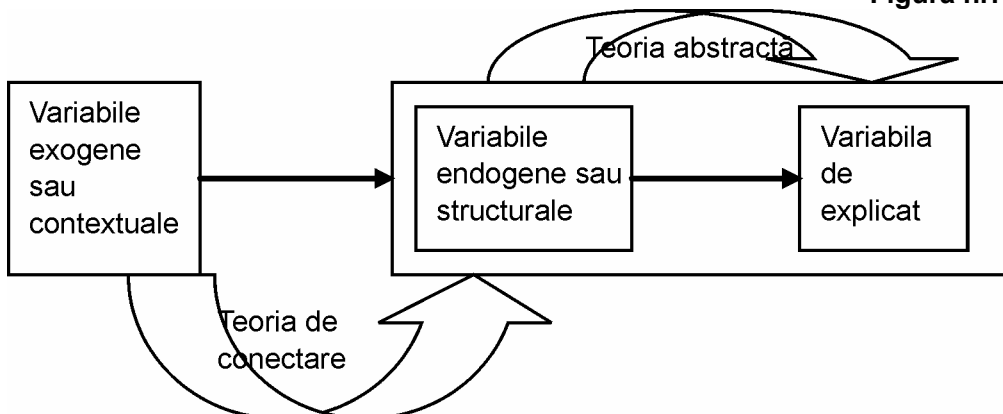
Un model explicativ al variației calității vieții

În cercetarea calității vieții, C. Zamfir (1984) evidențiază două obiective posibile: descrierea sau explicarea, indicând principalele sarcini care trebuie îndeplinite pentru îndeplinirea acestor obiective.

A descrie variația calității vieții presupune identificarea unei serii de repere, criterii cu ajutorul cărora informația să fie sistematizată și condensată (C. Zamfir, 1984: 59). Aceste criterii sunt date de variabilele sociodemografice arată C. Zamfir (1984), deoarece au o vizibilitate socială ridicată, oferă o bună bază de comparație, reprezintă baza eșantionării și oferă posibilitatea delimitării cu precizie a intervenției.

A explica variația calității vieții presupune un model teoretic specific (C. Zamfir, 1984), constând în identificarea variabilelor structurale și contextuale care pot influența variația calității vieții și în formularea unor enunțuri teoretice care să surprindă relațiile dintre aceste variabile și variabilele fenomenului de explicat (calitatea vieții).

Figura nr. 2

Explicarea variației fenomenelor sociale și structura sa (C. Zamfir, 1984, p. 64).

În urma cercetării din 1978 ale cărei rezultate sunt prezentate în volumul publicat în anul 1984, analiza a fost realizată în baza unui **model empiric al calității vieții** în care au fost luați în considerare trei tipuri de factori:

1. factorii sociali caracteristici ai poziției sociale ocupate de individ în spațiul social: profesie, vârstă, venit etc.;
2. factorii personali asociați cu poziția personală (propria biografie, modul de raportare a fiecăruia la viața sa, capacitățile personale de organizare a vieții, poziția socială și umană concretă, determinată de propriile capacități, mediul social și uman particular în care fiecare trăiește);
3. factorii personali referitori la orientarea activă în viața persoanei (sistemul de valori sociale al persoanei) (C. Zamfir, 1984, pp. 67-68).

În cercetarea realizată în anul 1978, **poziția socială** a fost operaționalizată prin intermediul a 10 variabile: vârsta, nivelul de școlaritate, mediul social de proveniență (ocupația tatălui), venitul familiei, numărul de copii, poziția ierarhică, apropierea de sfera serviciilor (în funcție de profesie), categoria socio-profesională, situația familială, sexul.

Pentru **calitatea vieții** a fost folosită variabila **calitatea percepută a vieții**, variabilă rezultată în urma agregării a 73 de componente ale situației de viață și validată prin analiza factorială (C. Zamfir, 1984).

Rolul poziției sociale în determinarea calității vieții

Lucrarea de față se bazează pe datele de cercetare actuale: Diagnoza Calității Vieții (2006) și Barometrul de opinie publică (octombrie 2005) și încearcă să arate care este relația dintre factorii sociali evidențiați în modelul teoretic și empiric în lucrarea „Indicatori și surse de variație a calității vieții” (1984) și calitatea vieții.

Analiza se focalizează pe prima categorie de factori, cea a poziției sociale. Ca analiza statistică, am făcut apel la compararea mediilor (ANOVA) și la tabele de contingență, arătând astfel dacă există o asociere între variabilele poziției sociale și calitatea vieții. Nu au fost puse în evidență circuitele posibile ale

modelului empiric. Sensul determinării și mărimea influenței acestor factori urmează a fi analizate prin intermediul corelațiilor și regresiilor.

În cadrul analizei secundare pentru **poziția socială** am utilizat indicatorii pentru toate variabilele menționate în studiul citat (Zamfir, 1984), exceptând *apropierea de sfera serviciilor*, pentru care nu am găsit un echivalent.

Pentru poziția ierarhică am folosit variabila referitoare la ocupație din Barometrul de opinie publică (octombrie 2005), care include și o ierarhizare a ocupațiilor. De asemenea, am introdus și variabila **mediu de rezidență**, ca o componentă a poziției sociale (variabilă care conduce la diferențe importante în zona socialului în perioada de tranziție).

În ceea ce privește **calitatea vieții**, am optat pentru variabila *satisfacția cu viața*, ca un indicator de output al calității vieții (construirea unui indice compozit de calitate a vieții ridicând dificultăți de validitate).

Variabila satisfacția cu viața este măsurată diferit în cele două cercetări utilizate în analiză. În Diagnoza calității vieții, subiecții au răspuns la următoarea întrebare: „Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi?” pe o scală de la 1 la 5: 1. foarte nemulțumit; 2. nemulțumit; 3. nici nemulțumit, nici mulțumit; 4. mulțumit; 5. nemulțumit.

În Barometrul de opinie publică (octombrie 2005), *satisfacția cu viața* a fost măsurată pe o scală de la 1 la 10, unde 1 însemna *total nemulțumit* și 10 – *total mulțumit*, ca răspunsuri la întrebarea: „Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea?”.

Relația dintre educație și calitatea vieții

În modelul empiric al calității vieții al cercetării din anul 1978, se pleacă de la ipoteza ca nivelul de educație conduce la creșterea calității vieții, deși această variabilă a poziției sociale influențează variabila de explicat printr-o multitudine de circuite (atât pozitive, cât și negative) (C. Zamfir, 1984).

Conform datelor din Diagnoza calității vieții (2006), nivelul de educație acționează pozitiv asupra satisfacției cu viața (Tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Relația dintre educație și satisfacția cu viața (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Școală generală neterminată și fără școală	2,64
Școală generală (7-8)	3,01
Școală profesională	3,07
Liceu	3,19
Școala postliceală	3,11
Studii superioare	3,49
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții, 2006.*

Notă: testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,001$.

Persoanele cele mai nesatisfăcute cu viața sunt cele „Cu școală generală neterminată sau fără școală”, iar cele mai satisfăcute cu viața lor sunt cele cu studii superioare.

Și datele din Barometrul de opinie publică (octombrie 2005) ne arată aceeași relație (vezi tabelul nr. 1 din anexă): creșterea nivelului de satisfacție o dată cu nivelul de educație.

Vârsta și satisfacția cu viața

„Vârsta antrenează și ea o mulțime de circuite de determinare, unele controlate în model: veniturile, nivelul de școlaritate, altele necontrolate: schimbarea atitudinii față de viață, integrarea mai eficace, acumularea condițiilor materiale ale gospodăriei etc.” (C. Zamfir, 1984:75). Din cauza numeroaselor circuite prin care poate acționa și vârsta, în cercetarea din anul 1978 nu s-a stabilit care este influența vârstei asupra calității vieții.

Datele actuale de cercetare, atât și cele din Diagnoza Calității Vieții (2006) (vezi tabelul nr. 3), cât și cele din Barometrul de opinie publică (octombrie 2005) (tabelul nr. 2 din anexă), ne arată o influență negativă a vârstei asupra satisfacției cu viața. Tinerii (18-19 ani) prezintă cea mai ridicată satisfacție cu viața, iar apoi valorile indicatorilor scad o dată cu vârsta, cel mai redus nivel al satisfacției fiind înregistrat la persoanele de peste 70 de ani.

Tabelul nr. 3

Vârsta și satisfacția cu viața (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
18-29 ani	3,34
30-39 ani	3,06
40-49 ani	3,04
50-59 ani	3,07
60-69 ani	2,99
70+ ani	2,77
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Notă: *testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,0$.*

Relația este confirmată și de date de cercetare la nivel european European Quality of Life Survey, 2003 (vezi Precupețu, 2006: 65; Keck, Delhey, 2004: 66), deși în țările dezvoltate, grupul persoanelor de peste 65 de ani nu mai apare ca un grup dezavantajat din prisma satisfacției cu viața.

În ambele cercetări naționale, nu au fost găsite semnificative din punct de vedere statistic diferențe de gen în ceea ce privește satisfacția cu viața. Nici în EQLS (2003), nu au fost identificate diferențe de gen pe același indicator al calității vieții (ibidem).

Genul și satisfacția cu viața**Tabelul nr. 4****Satisfacția cu viața în funcție de gen (medii)**

	Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea? 1. Total nemulțumit – 10. Total mulțumit
Masculin	3,09	5,86
Feminin	3,06	5,66
Total	3,07	5,75

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții, 2006 și Barometrul de opinie publică, octombrie 2005, OSF.*

Notă: *testul Anova arată că diferențele între grupuri nu sunt semnificative.*

Ocupația și satisfacția cu viața

Ocupația are un rol important în determinarea calității vieții prin numeroase circuite. Rezultatele Diagnozei calității vieții (2006) demonstrează că satisfacția cu viața variază în funcție de tipul de ocupație, cei mai mulțumiți fiind cei cu ocupații cu studii superioare, iar cei mai nesatisfăcuți agricultorii.

Persoanele inactive (pensionarii, persoanele casnice) au o satisfacție intermediară, iar șomerii au cea mai redusă satisfacție dintre toate grupele ocupaționale (vezi tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5**Relația dintre ocupație și satisfacția cu viața (medii)**

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Agricultor	2,91
Muncitor (meseriaș)	3,13
Tehnician, maistru, funcționar	3,37
Ocupații cu studii superioare	3,59
Elev, student	3,39
Pensionar	2,95
Casnică	2,95
Acum sunt șomer	2,65
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Notă: *testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,001$.*

În ceea ce privește poziția ierarhică a subiectului poate influența satisfacția cu viața, o dată cu creșterea poziției ierarhice, crescând și calitatea vieții (Zamfir, 1984, pp.73-74). Pentru a testa această relație am utilizat variabila referitoare la ocupație din Barometrul de opinie publică (octombrie 2005), care include și o

măsură a poziției ierarhice. Totuși, din cauza cazurilor insuficiente pentru anumite categorii (sub 30 de cazuri), nu putem concluziona asupra influenței poziției ierarhice asupra satisfacției cu viața (vezi tabelul nr. 5 din Anexă).

Familia și satisfacția cu viața

Situația familială determină și ea o influență asupra satisfacției cu viața. Persoanele care nu au fost căsătorite au cea mai ridicată satisfacție cu viața, urmată de cele căsătorite, de cele divorțate și apoi de persoanele văduve. Relația este confirmată de ambele cercetări (vezi și tabelul nr. 3 din anexă).

Tabelul nr. 6

Situația familială și satisfacția cu viața (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Necăsătorit (nu a fost căsătorit niciodată)	3,31
Căsătorit	3,07
Divorțat	3,00
Văduv	2,82
Total	3,08

Sursa: Diagnoza calității vieții, 2006.

Notă: testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,001$.

Numărul de copii dintr-o gospodărie determină o influență interesantă asupra nivelului de satisfacție al subiectului. Persoanele cu un copil în gospodărie au cea mai înaltă satisfacție cu viața. Tabelul nr. 7 ne arată că primul copil crește nivelul de satisfacție, iar apoi o dată cu creșterea numărului de copii, satisfacția începe să scadă, mai ales la cei cu mai mult de trei copii.

Tabelul nr. 7

Influența numărului de copii asupra satisfacției cu viața

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Fără copii	3,08
1 copil	3,15
2 copii	3,05
Mai mult de trei copii	2,45
Total	3,07

Sursa: Diagnoza calității vieții, 2006.

Notă: testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,001$.

Mediul social de proveniență și influența lui asupra satisfacției cu viața

În cercetarea din anul 1978, mediul social de proveniență a fost operaționalizat prin ocupația tatălui, și s-a considerat că determină calitatea vieții

prin două circuite: prin nivelul de educație al subiectului și prin nivelul de aspirații (C. Zamfir, 1984: 74-76). Cercetarea *Diagnoza calității vieții* (2006), cuprinde un indicator referitor la ocupația tatălui. Rezultatele ne arată faptul că ocupația tatălui determină o influență pozitivă asupra nivelului de satisfacție al subiectului. Subiecții care au avut tatăl agricultor, au nivelul cel mai redus de satisfacție, cei care au avut tatăl cu ocupații cu studii superioare au cel mai ridicat nivel de satisfacție (vezi tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Mediul social de proveniență și satisfacția cu viața (medii)

Ocupația tatălui	Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)
Agricultor	2,96
Muncitor (meseriaș)	3,06
Tehnician, maistru, funcționar	3,22
Ocupație cu studii superioare	3,45
Alta ocupație	3,28
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 2006.

Notă: testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,005$.

Mediul de rezidență și satisfacția cu viața

Mediul de rezidență reprezintă un factor care determină diferențe atât în condițiile obiective, cât și în evaluările, percepțiile oamenilor asupra calității vieții. În ceea ce privește satisfacția cu viața, persoanele din mediul urban tind să fie mai satisfăcute cu viața față de cele din mediul rural (vezi tabelul nr. 4 din anexă).

Relația dintre venituri și satisfacția cu viața

Veniturile reprezintă o variabilă importantă în explicarea variației calității vieții. Numeroase cercetări au evidențiat faptul că veniturile relația dintre venituri și bunăstarea subiectivă este cu atât mai puternică cu cât condițiile obiective sunt mai precare (Cummins, 2000).

Una dintre ipotezele cercetării din anul 1978 era legată de relația dintre venituri și calitatea vieții: creșterea veniturilor determină și creșterea calității vieții (C. Zamfir, 1984). În analiză am utilizat două variabile pentru venit: o variabilă subiectivă (*evaluarea veniturilor în funcție de necesități*) și o variabilă obiectivă (poziționarea în funcție de venitul personal al subiectului într-o cuartilă de venit). Ambele variabile au confirmat relația dintre venit și satisfacția cu viața: creșterea nivelului venitului determină o creștere a satisfacției cu viața.

Persoanele care au răspuns că veniturile familiei „Nu ne ajung nici pentru strictul necesar” sunt cele cu nivel cel mai scăzut de satisfacție, în timp ce persoanele care au menționat că „Reușesc să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi” au un nivel mult mai ridicat de satisfacție cu viața (vezi tabelul nr. 9).

Tabelul nr. 9

Evaluarea veniturilor familiei și satisfacția cu viața (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	2,50
Ne ajung numai pentru strictul necesar	3,02
Ne ajung pentru un trai decent, dar nu ne putem permite cumpărarea unor obiecte mai scumpe (mobilă, îmbrăcăminte de lux, mașină, casă etc.)	3,40
Reușim să cumpărăm și unele obiecte mai scumpe, dar cu eforturi	3,69
Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi	4,06
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Notă: *testul Anova arată că diferențele între grupuri sunt semnificative cu o probabilitate de $p < 0,001$.*

În funcție de poziționarea într-o quartilă de venit a subiecților (venitul personal), există diferențe în ceea ce privește satisfacția cu viața. O dată cu poziționarea într-o quartilă superioară, nivelul de satisfacție cu viața crește (vezi tabelul nr. 10).

Tabelul nr. 10

Satisfacția cu viața în funcție de quartila de venit (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Prima quartilă	2,83
A doua quartilă	2,94
A treia quartilă	3,14
A patra quartilă	3,42
Total	3,08

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Rezultatele analizelor evidențiază faptul că există o relație între variabilele poziției sociale și satisfacția cu viața. Analize statistice pe bază de corelație și regresie ar trebuie să arate și care este sensul relațiilor și intensitatea acestora, care sunt circuitele de determinare.

Bibliografie

- Cummins, Robert, A., „Objective and subjective quality of life: an interactive model”, in “Social Indicators Research”, vol. 52, no 1, October 2000, pp. 55-72. Available online at <http://www.springerlink.com/content/v44770mp56100r51/?p=c9758cb97b6488982d679ebb59ae211&pi=3>;

-
- Keck, Wolfgang; Delhey, Jan, Subjective well-being, in Fahey, T., Maître, B., Whelan, Ch., Anderson, R., Domanski, H., Ostrowska, A., Olagnero, M. and Saraceno, C., *Quality of life in Europe. First European Quality of Life Survey 2003*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2004, pp. 63-70. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2004/105/en/1/ef04105en.pdf>;
- Mărginean, Ioan, „Semnificația cercetărilor de calitate a vieții”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, pp. 25-60;
- Mărginean, Ioan, „Calitatea vieții percepute în România”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, pp. 61-108;
- Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Preoteasa, Ana Maria, Bălașa, Ana, Petrescu, Claudia, Strâmbeanu, Marius, *Calitatea vieții în România 1990-2003*, București, ICCV, 2003. Disponibil online la <http://www.iccv.ro/index.php/en/remository?func=fileinfo&id=5>;
- Mărginean, Ioan, Precupețu, Iuliana, Preoteasa, Ana Maria, „Puncte de suport și elemente critice în evoluția calității vieții în România”, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2, 2004, pp. 5-24;
- Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Tzanov, Vassil, Preoteasa, Ana-Maria, Voicu, Bogdan, *First European Quality of Life Survey: Quality of life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications European Communities, 2006. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/67/en/1/ef0667en.pdf>;
- Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Preoteasa, Ana-Maria, Pop, Cosmina, *Calitatea vieții în România 1990-2006*, București, ICCV, 2006;
- Precupețu, Iuliana, Subjective well-being, in Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Tzanov, Vassil, Preoteasa, Ana-Maria, Voicu, Bogdan, *First European Quality of Life Survey: Quality of life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications European Communities, 2006, pp. 59-68. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/67/en/1/ef0667en.pdf>;
- Zamfir, Cătălin, *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei R.S. România, 1984;
- Zamfir, Cătălin, „Studiu introductiv. Evoluția tematicii calității vieții: o analiză sociologică”, în Mărginean, Ioan și Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002, pp. 11-23;
- ****Diagnoza calității vieții - mai 2006*, București, ICCV (bază de date);
- ****Barometrul de opinie publică - octombrie 2005*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă (bază de date).

ANEXĂ

Tabelul nr. 1

Influența nivelului de educație asupra satisfacției cu viața (medii)

Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea? (1. total nemulțumit – 10. total mulțumit)	
Fără școală, școală primară terminată sau neterminată	4,87
Gimnaziu complet sau incomplet	5,22
Școală profesională sau școală de ucenici	5,58
Liceu terminat sau neterminat	6,1
Postliceală, facultate neterminată, subingineri, colegiu	6,58
Facultate completă, masterat, doctorat	6,98
Total	5,77

Sursa: Barometrul de opinie publică, octombrie 2005, OSF.

Notă: testul Anova arată că diferențele sunt semnificative la un nivel de probabilitate de $p < 0,001$.

Tabelul nr. 2

Satisfacția cu viața în funcție de vârstă (medii)

Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea? (1. total nemulțumit – 10. total mulțumit)	
18-29 ani	6,53
30-39 ani	6,20
40-49 ani	5,70
50-59 ani	5,58
60-69 ani	5,24
70 de ani și peste	5,10
Total	5,75

Sursa: Barometrul de opinie publică, octombrie 2005, OSF.

Notă: testul Anova arată că diferențele sunt semnificative la un nivel de probabilitate de $p < 0,001$.

Tabelul nr. 3

Situația familială și satisfacția cu viața (medii)

Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea? (1. total nemulțumit – 10. total mulțumit)	
Căsătorit/Căsătorit, dar fără acte	5,84
Divorțat/Separat (despărțit fără acte de divorț)	5,43
Văduv	4,81
Necăsătorit (nu a fost căsătorit niciodată)	6,27
Total	5,76

Sursa: Barometrul de opinie publică, octombrie 2005, OSF.

Notă: testul Anova arată că diferențele sunt semnificative la un nivel de probabilitate de $p < 0,001$.

Tabelul nr. 4

Mediul de rezidență și satisfacția cu viața (medii)

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi? (1. Foarte nemulțumit, 2. Nemulțumit, 3. Nici nemulțumit, nici mulțumit, 4. Mulțumit, 5. Foarte mulțumit)	
Rural	2,98
Urban	3,14
Total	3,07

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Notă: testul Anova arată că diferențele sunt semnificative la un nivel de probabilitate de $p < 0,001$.

Tabelul nr. 5

Influența nivelului ierarhic asupra satisfacției cu viața (medii)

Dacă luați în considerare toate aspectele vieții dvs. în ultimul timp, în ce măsură sunteți mulțumit de ea? (1. Total nemulțumit – 10. Total mulțumit)	media	N
1 Patron/manager într-o firmă cu 10 angajați sau mai mult	8	7
2 Patron/manager într-o firmă cu mai puțin de 10 angajați	6,58	26
3 Salariați cu studii superioare: jurist, contabil, cadru didactic	6,93	107
4 Muncă de birou, șef: are subordonați / subalterni	7,48	27
5 Muncă de birou, nu are subordonați / subalterni	6,71	75
6 Maistru sau șef de secție	6,47	17
7 Muncitor calificat	6,4	285
8 Muncitor semicalificat	6,54	26
9 Muncitor necalificat	6,08	49
10 Agricultor / fermier: are propria fermă / gospodărie agricol	5,96	28
11 Muncitor în agricultură	5,11	9
12 Membru în forțele armate, personal de pază și securitate	6,17	23
Total	6,53	679

Sursa: *Barometrul de opinie publică, octombrie 2005, OSF.*

Nota: $p = 0,014$;

EDUCAȚIE ȘI CALITATEA VIEȚII

Gabriela NEAGU

Domeniul calității vieții este definit ca “ansamblul condițiilor fizice, economice, sociale, culturale, politice de sănătate etc. în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea gradului în care împrejurările și rezultatele corespund așteptărilor populației, stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc.” (Mărginean, 2004: 134)

După cum se observă, domeniul calității vieții este unul cu o arie largă de acoperire ce vizează atât aspecte ce țin de *bunăstarea obiectivă* a indivizilor (ocupație, venituri, condiții de muncă, bunuri și servicii la care au acces etc.) cât și de *bunăstarea subiectivă* a acestora (stări de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc.). La modul general, referindu-ne strict la relația dintre educație și calitatea vieții, am putea afirma că, influența educației este vizibilă la nivelul tuturor aspectelor ce țin de bunăstarea indivizilor, fie acestea de natură obiectivă, fie subiectivă: pentru a avea o ocupație indivizii trebuie să-și însușească, prin procesul instructiv-educativ, un anumit nivel de pregătire școlară și profesională iar ocupația pe care o vor avea le va determina nivelul veniturilor, condițiile de muncă, consumul etc. Studiile realizate până în prezent asupra factorilor care influențează starea de satisfacție/insatisfacție cu viața a indivizilor au ajuns la concluzia că un nivel înalt de educație determină un nivel ridicat de satisfacție cu viața și invers, un nivel scăzut de educație conduce spre stări de insatisfacție cu viața.

De asemenea, educația este un serviciu, un bun public la care, potrivit legislației din majoritatea statelor lumii, indivizii trebuie să aibă acces, indiferent de particularitățile individuale sau sociale iar gradul de accesibilitate a învățământului dintr-o țară dă măsura echității și justiției sociale din societatea respectivă. În același timp însă, educația este dependentă de condițiile de viață ale populației: cu cât indivizii beneficiază de condiții economice mai bune cu atât au posibilități mai mari de a investi în educație; cu cât condițiile economice, sociale, de sănătate, gradul de satisfacție cu viața sunt mai bune, cu atât percepția indivizilor asupra educației este mai favorabilă iar șansele acestora de a rămâne în școală sunt mai mari.

Având în vedere aceste aspecte, premisa de la care am plecat în realizarea materialului de față este aceea că între educație și calitatea vieții există o relație cu dublu sens: pe de o parte, o populație cu un nivel ridicat de educație contribuie la creșterea calității vieții populației dar, pe de altă parte, populația nu poate să accedă și să rămână în școală cât mai mult timp posibil dacă nu beneficiază de un nivel înalt al calității vieții.

Pentru a demonstra modul în care funcționează această relație dintre educație și calitatea vieții vom face apel la rezultatele unor studii și cercetări în domeniu realizate atât la nivel național cât și internațional.

Materialul de față este structurat în două părți principale: în prima parte vom analiza modul în care creșterea nivelului de educație al populației contribuie la îmbunătățirea calității vieții acesteia iar în cea de-a doua parte vom identifica modalitățile prin care un nivel scăzut sau înalt al calității vieții facilitează sau obstrucționează accesul și succesul în educație al populației.

1. O populație cu un nivel înalt de educație contribuie la creșterea calității vieții

O opinie larg împărtășită în rândul specialiștilor este cea potrivit căreia educația îndeplinește trei funcții esențiale în societate: o *funcție culturală* care constă în transmiterea către tânăra generație a cunoștințelor, principiilor, valorilor, normelor etc. unei societăți, o *funcție de ierarhizare* – fiecărui nivel de învățământ din ierarhia educațională îi corespunde o poziție din ierarhia socioprofesională și o *funcție de socializare* prin care indivizii sunt educați pentru viața în comun, în societate, pentru toleranță, respect reciproc. Cea de-a treia funcție, deși importantă, este de regulă inclusă în cea de-a doua – de socializare – astfel că primele două funcții ale educației își dispută de multă vreme întâietatea.

În societatea modernă, contemporană, datorită schimbărilor de la nivelul pieței forței de muncă, a competiției, concurenței dintre indivizi, regiuni, țări funcția de ierarhizare a educației a devenit prioritară. Acesta pentru că, cu cât nivelul de educație al indivizilor este mai înalt cu atât șansele acestora de a ocupa o poziție favorabilă în ierarhia socioprofesională sunt mai mari. Societatea în general și indivizii în particular, potrivit adepților teoriei capitalului uman (Shultz, Becker, 1964), au tot interesul să investească timp și bani în educație, pentru că beneficiile obținute sunt importante și pe termen lung. Studii asupra relației dintre nivelul de instruire al populației și creșterea economică, realizate în principal la nivelul țărilor puternic industrializate, au pus în evidență faptul că, fiecare an de școlarizare în plus față de nivelul obligatoriu de școlarizare contribuie cu aproximativ 0,44 % pe an la creșterea PIB-ului (Becker, 1997). În plan individual, s-a demonstrat că un nivel cât mai înalt de educație se asociază nu numai cu venituri mai ridicate dar și cu stabilitatea locului de muncă, cu îmbunătățirea vieții de familie, a stării de sănătate etc. Referindu-se strict la beneficiile investițiilor în educație, G. Becker afirma că: "inegalitatea în distribuția câștigurilor și a veniturilor este, în general, direct proporțională cu inegalitatea în educație sau altă formă de pregătire profesională" (idem, 1997).

Creșterea nivelului de educație a populației a devenit astfel un obiectiv prioritar pentru indivizi și societate, fapt demonstrat cu numeroase ocazii. Unul dintre cele mai ambițioase obiective legate de creșterea nivelului de educație al populației aparține UE care a stabilit prin Strategia de la Lisabona ca, până în 2010 să devină cea mai performantă economie bazată pe cunoaștere din lume, care să ofere locuri de muncă mai bine plătite și mai sigure. Pentru aceasta, statele membre UE s-au angajat să crească investițiile în educația și pregătirea profesională a populației.

O confirmare a importanței educației pentru societate a fost recent susținută prin rezultatele *Raportului asupra coeziunii economice și sociale* din cele 27 de state-membre, publicat în mai 2007 potrivit cărora mai mult de jumătate din realizările obținute de statele-membre în această direcție se datorează investițiilor în resursa umană, mai ales prin pregătirea școlară și profesională a acesteia. Astfel, în ultimii ani, o orientare susținută a resurselor financiare către proiectele care vizau creșterea nivelului de pregătire școlară și profesională a populației a avut ca efect pe ansamblu UE:

- creșterea productivității – potrivit estimărilor un an suplimentar de educație de nivel secundar sau echivalentul acestuia a crescut productivitatea globală în medie cu 5% pe termen scurt și cu 5% pe termen lung;
- scăderea șomajului ca rezultat al ridicării nivelului de competențe în rândul populației cu nivel scăzut de calificare;
- creșterea participării pe piața forței de muncă a femeilor și a persoanelor defavorizate (în special a celor cu handicap);
- creșterea participării populației la educație și formare permanentă și, în consecință, a beneficiilor individuale: un individ cu studii superioare sau echivalentul acestora câștigă în medie cu 505 mai mult comparativ cu unul care are doar nivel secundar de educație.

Ținând cont de datele expuse mai sus, obiectivul pe care și l-au propus statele-membre UE, deci și România, ar trebui să fie nu numai de dorit, ci și posibil de atins. Practic, situația se pare că e mult mai complexă fie și numai dacă avem în vedere că, în prezent, între statele-membre, între regiuni, categorii sociale, indivizi predominante sunt inegalitățile în ceea ce privește accesul și succesul în educație, inegalitățile de la nivelul condițiilor de viață ale oamenilor.

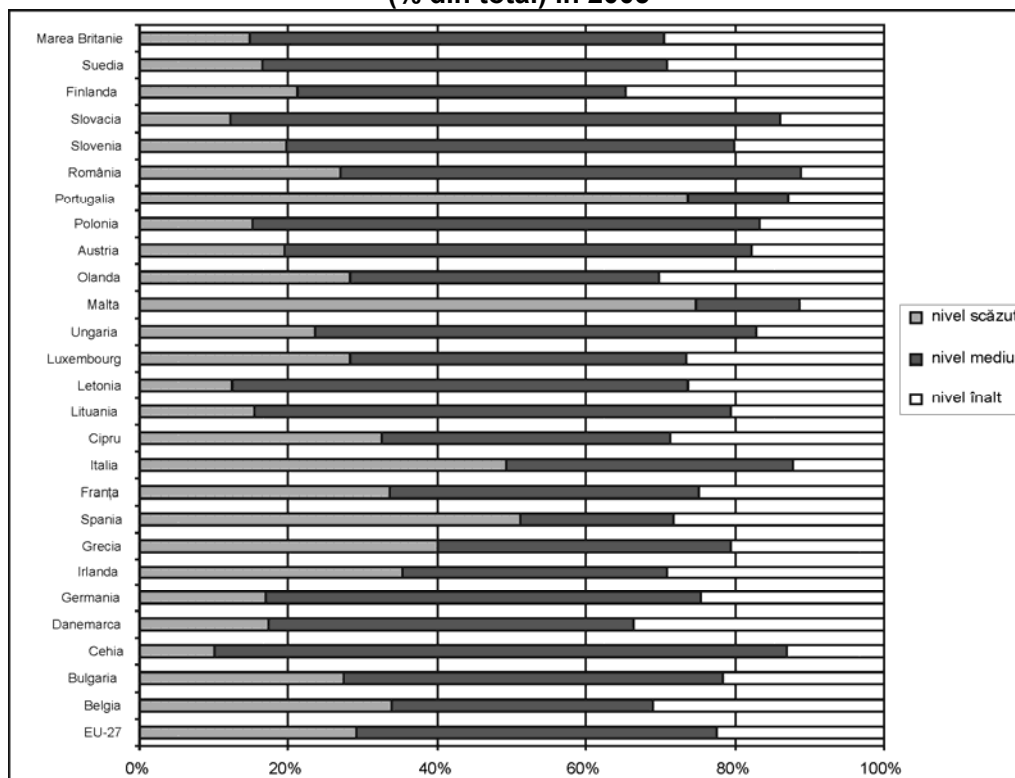
În majoritatea statelor-membre UE, învățământul primar și cel gimnazial sunt obligatorii astfel că, atunci când se fac analize asupra nivelului de educație al populației se reține cu precădere ponderea populației cu un nivel înalt de educație, cel post-secundar. Generalizarea învățământului primar și gimnazial nu este însă singurul motiv. Datorită evoluției științei și tehnologiei absolvirea nivelului superior de educație a devenit o necesitate atât la nivel individual cât și la nivel societal datorită faptului că indivizii cu un nivel înalt de educație sunt mult mai în măsură să absoarbă și să aplice rapid noile descoperiri în activitatea profesională și să genereze la rândul lor cunoaștere.

O analiză a datelor la nivel european ne arată că, deși pe ansamblu UE-27 nivelul de educație superioară în rândul tinerilor (25-34 de ani) s-a dublat comparativ cu generația de 55-64 de ani, pe țări diferențele variază (vezi graficul nr. 1) între 35% în Finlanda și puțin peste 10% în România. Într-o clasificare a țărilor în funcție de ponderea populației cu nivel superior de educație sau echivalentul acesteia, potrivit ultimelor date, Finlanda (34,6%), Danemarca (33,5%) și Belgia (31,0%) se situează pe primele trei locuri în UE-27 în timp ce România (11,1%), Malta (11,4%) și Italia (12,2%) pe ultimele locuri (graficul nr. 1). În cazul nivelului secundar de învățământ, observăm că România, prin comparație cu celelalte state-membre UE, se situează la valori satisfăcătoare (62,0%) dar nu trebuie neglijat faptul că populația cu vârsta peste 35 de ani a absolvit

învățământul secundar înainte de 1990 iar pregătirea școlară și profesională însușită atunci nu mai este compatibilă cu cerințele actuale ale pieței muncii.

Graficul nr. 1

**Nivelul de educație a persoanelor cu vârsta între 25-64 de ani
(% din total) în 2005**

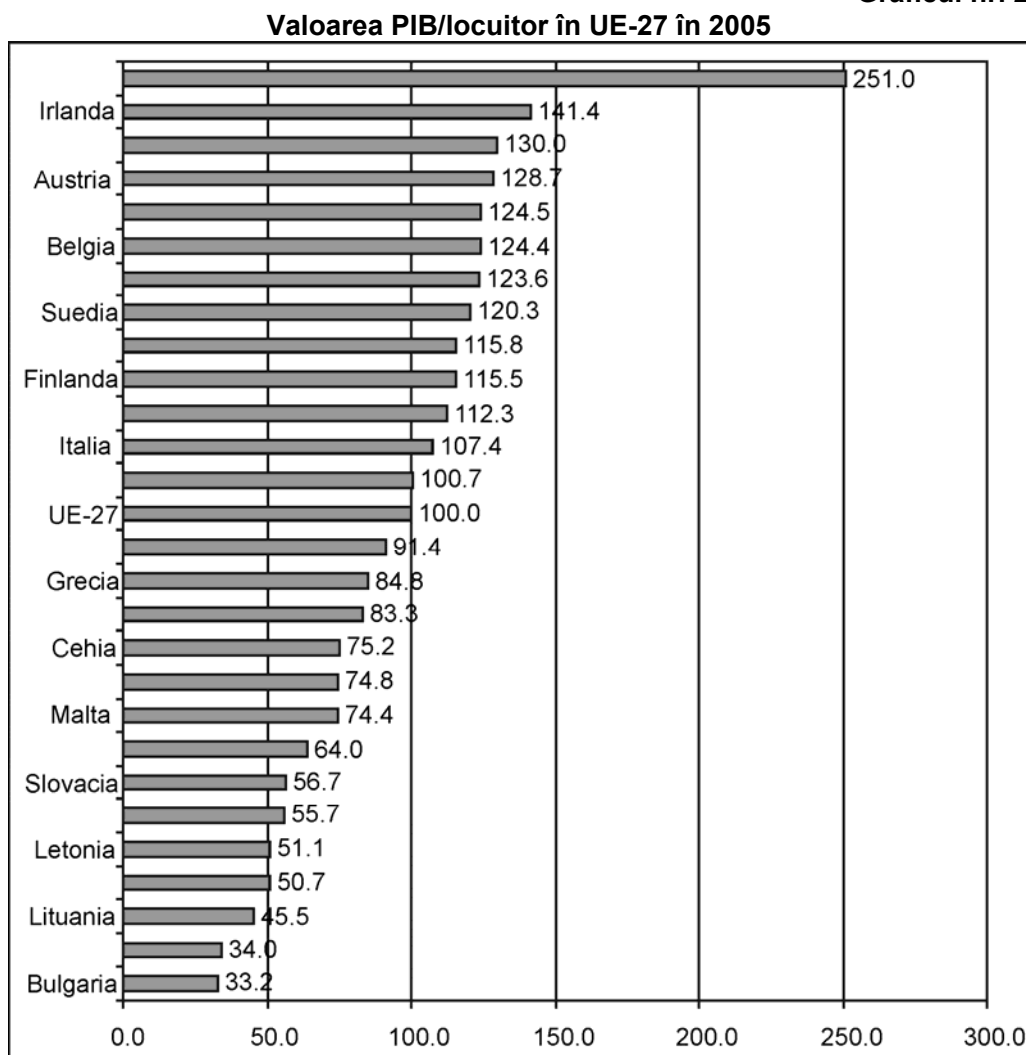
Sursa: *Quatrième rapport sur la cohésion économique et sociale, mai 2007*, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources.

Cel mai îngrijorător aspect legat de nivelul de educație al populației UE-27 îl reprezintă însă ponderea crescută a celor care nu au depășit nivelul obligatoriu de educație. În nicio țară-membră UE absolvirea doar a acestui nivel de educație nu asigură și o calificare ceea ce înseamnă șanse foarte reduse de integrare socio-profesională cu consecințe majore asupra calității vieții lor și a familiilor din care provin. În România, potrivit statisticilor, 26,9% din populația cu vârsta cuprinsă între 25-64 de ani este în această situație, adică un sfert din populația de vârstă 25-64 de ani (graficul nr. 1).

Analiza specialiștilor UE referitoare la relația dintre educație și nivel de dezvoltare socială și economică confirmă faptul că diferențele dintre indivizi în ceea ce privește nivelul de educație atrag și diferențe în ceea ce privește nivelul de dezvoltare economică, stabilitatea socială între țări și între regiuni, cu consecințe asupra calității vieții acestora. Astfel, nivelul de dezvoltare socio-economică a unei țări este în strânsă legătură cu nivelul de educație și pregătire

profesională a populației – în regiunile dezvoltate ale UE aproximativ 25% din populația cu vârsta cuprinsă între 25-64 de ani are un nivel înalt de educație față de doar 14% în regiunile slab dezvoltate (Raport asupra coeziunii economice și sociale, 2007).

Graficul nr. 2

Sursa: *Quatrième rapport sur la cohésion économique et sociale, mai 2007*, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources.

Este evident faptul că statele care se caracterizează printr-o pondere ridicată a populației cu un nivel înalt de educație se caracterizează și printr-un PIB/locuitor înalt. Pentru a păstra aceleași exemple, dacă în cazul Finlandei și

Danemarcei vorbim de 111,5% respectiv de 124,5% în România PIB/locuitor are cel mai scăzut nivel – 34,0% în timp de Malta atinge valoarea de 74,4%.

Cea mai mare parte a PIB-ului unei țări dezvoltate este asigurat în prezent de sectorul serviciilor. Tipul de societate spre care ne îndreptăm este una post-industrială, o societate a cunoașterii în care supraviețuirea socioprofesională a indivizilor depinde exclusiv de nivelul de educație pe care-l au. Comparativ cu state precum Belgia, Danemarca sau Luxemburg în care cea mai mare parte a populației este ocupată în sectorul serviciilor (73,3% în Belgia, 72,9% în Danemarca și 80,9% Luxemburg) în România ponderea populației ocupate în acest sector este de doar 37,3%, reprezentând cea mai scăzută valoare din UE-27 (idem, 2007). Dacă până în anii '70 datorită procesului accelerat de industrializare și urbanizare, generozității pieței forței de muncă indivizii, chiar și cei cu un nivel scăzut de educație, își găseau un loc de muncă, după această perioadă, un nivel scăzut de educație devine un obstacol serios în procesul de integrare socioprofesională. Populația cu un nivel scăzut de educație, indiferent de țara căreia îi aparține va fi una marginalizată social, care este posibil a genera conflicte sociale, slăbi coeziunea țării etc. dacă situația se menține și în viitor. Iar tendințele care se manifestă în plan ocupațional numai la nivel european, ci și la nivel mondial, acelea de reducere a ponderii populației ocupate în agricultură și industrie și de creștere a celei ocupate în servicii nu sunt favorabile indivizilor cu nivel redus de educație. Un aspect considerat extrem de grav, cu consecințe negative pe termen lung asupra integrării socioprofesionale a populației îl constituie faptul că educația pe tot parcursul vieții este foarte puțin dezvoltată la nivelul întregii UE. Ultimele date care există la nivel european, cele din 2003 arată faptul că doar 21% din totalul populației cu vârsta cuprinsă între 25-64 de ani a urmat într-un interval de 12 luni un curs de formare sau o altă formă de educație suplimentară. Variațiile sunt foarte mari atunci când se face o analiză pe țări: între 60% în Suedia, 50% în Finlanda și 6% în Grecia și între 2-3% în Bulgaria și România. Tendința populației UE este aceea de a îmbătrâni astfel că dezvoltarea unor forme suplimentare de educație, deschiderea sistemului spre toate categoriile de vârstă devine un obiectiv pe termen lung foarte important.

Studiile realizate la nivel european, inclusiv în România, au relevat faptul că indivizii, indiferent de societatea căreia îi aparțin, sunt conștienți de dificultățile și schimbările de pe piața forței de muncă astfel că, a avea un loc de muncă, o ocupație este asociat de către 90% din populația investigată cu o viață de calitate (Mărginean, 2005).

Pentru ca ponderea populației cu nivel înalt de educație din România să atingă valorile statelor europene precum Finlanda sau Danemarca ar fi necesar ca, odată cu reformarea sistemului de învățământ, să se acționeze și în direcția reducerii inegalităților socioeconomice de la nivelul populației. Statele europene precum Finlanda, Danemarca dar și Olanda sau Belgia care au obținut un nivel înalt al egalității de șanse de acces și succes în educație, au acționat simultan atât în plan socioeconomic – limitând inegalitățile de acest tip de la nivelul populației – cât și în plan educațional – prin reformarea sistemului de învățământ. Altfel, o reformare a sistemului de învățământ fără a lua în calcul situația socio-economică a populației are șanse scăzute de reușită.

Accesul și succesul în educație al populației dintr-o țară se reflectă la nivelul ratelor de participare la educație ale indivizilor la diferite niveluri de învățământ. Dacă ratele de participare indică diferențe semnificative între diferite categorii socio-demografice, atunci accesibilitatea și calitatea învățământului din țara respectivă sunt scăzute. Datele privind starea învățământului din România susțin faptul că este nevoie de corelarea reformei din sistemul de învățământ cu politici de suport pentru populația defavorizată socioeconomic.

Tabelul nr. I

Rata brută de cuprindere în învățământul primar

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	100,3	104,0	103,7	109,1	107,9
Urban	99,3	105,7	105,1	110,2	105,6
Rural	101,4	102,4	102,4	108,1	109,9

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005.

Tabelul nr. II

Rata brută de cuprindere în învățământul gimnazial

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	94,7	92,1	93,7	93,5	94,0
Urban	97,3	94,7	98,3	98,2	96,1
Rural	91,5	88,7	88,2	88,3	91,7

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005.

Tabelul nr. III

Rata brută de cuprindere în învățământul liceal

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	52,9	55,1	54,6	54,3	55,5
Urban	68,0	70,1	70,9	70,3	69,4
Rural	30,9	33,3	33,0	33,6	36,8

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005; Obs. La calcularea indicatorului nu au fost luați în considerare elevii străini.

Tabelul nr. IV

Rata brută de cuprindere în învățământul profesional

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	18,5	19,7	20,0	20,1	20,9
Urban	18,0	19,0	19,4	18,7	18,4
Rural	19,3	20,7	20,9	21,8	24,3

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005;
Obs. La calcularea indicatorului nu au fost luați în considerare elevii străini.

Tabelul nr. V
Rata brută de cuprindere în învățământul postliceal și de maistri

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	7,3	6,7	6,4	5,9	5,1
Feminin	9,2	8,5	8,1	7,5	6,7
Masculin	5,3	4,9	4,7	4,4	3,7

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005;

Obs. În calcularea indicatorului, raportarea s-a făcut la populația în vârstă de 19-21 ani.

Tabelul nr. VI
Rata brută de cuprindere în învățământul superior

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Total	27,7	31,2	35,3	37,9	40,2
Feminin	30,2	34,6	39,3	42,6	45,1
Masculin	25,2	28,0	31,4	33,5	35,4

Sursa: MEdC, 2005, date calculate pe baza informațiilor INS, 2001-2005;

Obs. În calcularea indicatorului, raportarea s-a făcut la populația în vârstă de 19-23 ani.

Observăm că, în România, doar la nivelul învățământului primar se înregistrează valori ridicate ale cuprinderii populației în sistemul de învățământ (vezi tabelele I-V). Pe măsură ce nivelul de educație crește, scade rata brută de cuprindere în învățământ: mai puțin de jumătate dintre absolvenții nivelului gimnazial se regăsesc în învățământul secundar și mai puțin de jumătate dintre aceștia își continuă studiile la nivelul post-secundar. Trecerea de la un nivel de învățământ la altul poate fi interpretat din două perspective:

- din perspectiva nivelului de învățământ finalizat, trecerea spre nivelul superior este măsura "ieșirilor" din sistem sau altfel spus a calității învățământului de la acest nivel;
- din perspectiva nivelului de învățământ care urmează a fi frecventat, accesul și succesul în educație (parcurgerea cât mai multor niveluri de învățământ) măsoară accesibilitatea sistemului de învățământ.

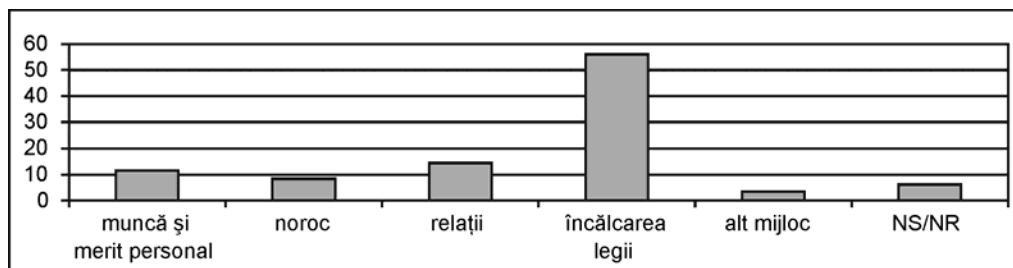
Datele ne arată însă că accesul și succesul în educație în România sunt puternic dependente de factorii de mediu socioeconomic, de mediul de rezidență sau sex.: ponderea absolvenților de învățământ gimnazial din mediul rural care se regăsesc în învățământul secundar este mai redusă comparativ cu ponderea celor din mediul urban; populația feminină tinde să achiziționeze un nivel de pregătire școlară și profesională mai ridicat decât populația masculină. Un alt aspect relevant de datele MEC vizează opțiunile educaționale diferite ale elevilor în funcție de mediul de rezidență: elevii din mediul rural se îndreaptă mai ales spre învățământul profesional și mai puțin spre cel liceal fapt care le obstrucționează accesul spre nivelul superior de învățământ – în România înscrierea în învățământul superior este condiționată de absolvirea cu diplomă de bacalaureat a învățământului liceal dar și spre un loc de muncă mai sigur, venituri mai mari, condiții de muncă mai bune etc. Este demonstrat faptul că în România există diferențe semnificative în ceea ce privește nivelul de dezvoltare socio-economică dintre mediile de rezidență în favoarea mediului urban ceea ce înseamnă, dacă

vom corela această informație cu datele privind rata de cuprindere în învățământ, că limitarea accesului la educație al populației din rural este o consecință a condițiilor economice, sociale, culturale și va deveni la rândul său o cauză a perpetuării acestei stări de inegalitate.

Un aspect foarte grav sesizat la nivelul societății românești, în urma studiilor realizate până în prezent, este acela că o pondere foarte redusă din populația României consideră că educația reprezintă un factor generator de venituri.

După cum se observă din datele BOP, mai 2004, munca și meritul personal, însemnând și educația, sunt departe de a fi cel puțin o condiție necesară. Dacă indivizii unei țări apreciază că beneficiile pe care le vor avea din investițiile în educație sunt reduse, șansele de a-și continua studiile dincolo de nivelul obligatoriu de învățământ sunt reduse iar șansele societății respective de a se dezvolta, limitate.

Cum credeți că au reușit majoritatea oamenilor care au făcut avere în România? (BOP, mai-2004)

Rolul educației nu poate fi limitat doar la aspectele materiale ale vieții. Numeroși sociologi și nu numai sunt de părere că dezordinea socială, fragilitatea democrației în unele state, inegalitățile socioeconomice, culturale, politice etc. se datorează și sunt întreținute de ignoranță. A educa populația devine în opinia acestora nu doar o chestiune de justiție socială, ci și una de progres social. Studiile care au urmărit evaluarea gradului de toleranță/intoleranță la nivelul populației, a celui de participare socială și politică au ajuns la concluzia că nivelul de educație a individului este un factor determinant: cu cât nivelul de educație al indivizilor este mai înalt cu atât gradul de toleranță al acestora este mai mare (World Values Survey, 1997); nivelul de încredere în instituțiile statului este mult mai ridicat în rândul populației cu un nivel înalt de educație comparativ cu cei cu un nivel scăzut (World Values Survey, 1997). Prezența unei școli într-o comunitate are mai mult decât rolul de a asigura formarea de competențe, aptitudini, abilități la nivelul populației școlare. Școala favorizează participarea și implicarea părinților elevilor, în calitate de membri ai comunității în viața școlii și a societății, stabilirea de legături cu alte autorități locale și centrale etc. Colaborarea dintre școală și societate a contribuit întotdeauna la dezvoltarea culturală a comunității căreia îi aparține, la îmbunătățirea stării de sănătate a populației, la diminuarea fenomenului infracțional, acceptarea diferențelor socioeconomice, etnice, religioase sau de altă natură. De altfel, în toate statele lumii s-a constatat că

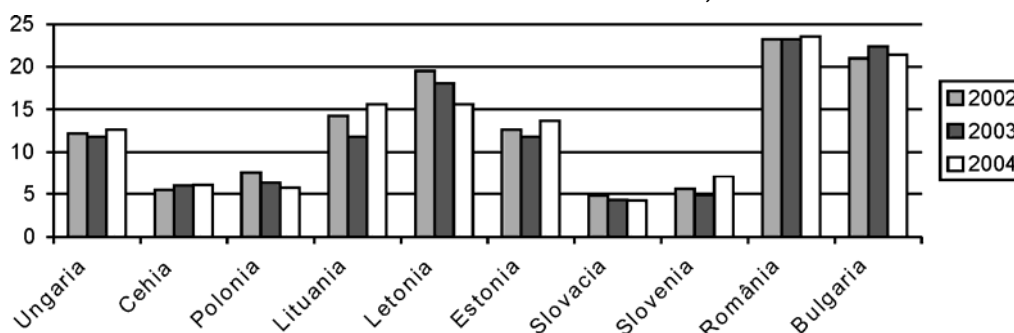
prelungirea duratei obligatorii de școlarizare și absolvirea acesteia de către un număr cât mai mare de indivizi chiar dacă nu are o valoare instrumentală ridicată (garantarea unui loc de muncă sigur, bine plătit) are o valoare intrinsecă foarte mare: menținerea pentru o perioadă cât mai lungă de timp a unui volum cât mai mare de populație în școală asigură o mai bună transmitere a cunoștințelor, valorilor, principiilor, normelor care guvernează o societate și contribuie astfel la întărirea coeziunii sociale a acesteia.

2. De ce este nevoie de un nivel înalt al calității vieții pentru ca populația să poată accede și rămâne în școală?

Educația, așa cum am văzut, are un rol decisiv în obținerea unui loc de muncă, a unor venituri mai mari, condiții mai bune de muncă etc. Însă atât timp cât sunt la vârsta școlară copiii sunt dependenți de familia din care provin, altfel spus de resursele materiale, financiare, cultural-educative, sociale etc. ale părinților. Cercetările au demonstrat că influența mediului familial asupra educației individului este foarte ridicată la vârstele mici și are tendința de a scădea pe măsură ce acesta înaintează în vârstă. În prezent însă, pentru a avea șanse cât mai mari de integrare socioprofesională, familia de proveniență a individului ar trebui să fie în măsură să-l susțină pe acesta dincolo de nivelul obligatoriu de învățământ și foarte adesea și dincolo de învățământul secundar. Este un fapt care, pentru majoritatea familiilor din România, pare a fi destul de dificil de realizat.

Pe parcursul perioadei de tranziție inegalitățile socio-economice au crescut considerabil în România antrenând între altele și creșterea inegalităților de șanse de acces și succes. România se situează pe ultimele locuri în UE în ceea ce privește participarea populației la toate nivelurile de educație și pregătire profesională: pentru categoria de vârstă 15-24 de ani doar 41,9% este cuprinsă într-o formă de învățământ față de 57,5% media pe UE. Primul efect al precarității condițiilor de viață este părăsirea timpurie a sistemului de învățământ de către tot mai mulți tineri.

Rata de părăsire timpurie a sistemului de educație în România și UE

România și Bulgaria, cele mai sărace țări din cele 27 ale UE, înregistrează rata cea mai ridicată de părăsire timpurie a sistemului de învățământ între țările

foste comuniste ceea ce înseamnă că are și șansele cele mai mari de a se confrunta într-un viitor nu foarte îndepărtat cu creșterea șomajului în rândul tinerilor. Un studiu recent (Zamfir, 2005) referindu-se la relația dintre condițiile de viață ale copiilor din România (persoane cu vârsta cuprinsă între 0-17 ani) și educație, a ajuns la concluzia că, în ultimii ani, asistăm la o tendință de accentuare a polarizării educaționale dintre o parte însemnată din populația de copii care finalizează doar nivelul obligatoriu de învățământ, fără perspective reale de integrare socioprofesională și cealaltă parte, mult mai restrânsă, care parcurge toate nivelurile de învățământ creându-și astfel șanse ridicate de integrare socioprofesională (idem 2005).

Această situație este determinată de un complex de factori între care veniturile sau mai bine zis lipsa acestora par să fie predominante.

Tabelul nr. VII

Cum estimați veniturile totale ale familiei dvs. în raport cu necesitățile?(%)

Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	27,2
Ne ajung numai pentru strictul necesar	34,3
Ne ajung pentru un trai decent dar nu ne putem permite cumpărarea de lucruri scumpe	23,6
Reușim să cumpărăm și unele obiecte mai scumpe dar cu efort	13,0
Reușim să avem tot ce ne trebuie fără mari eforturi	1,6
NS/NR	0,4

Sursa: ICCV, *Diagnoza calității vieții*, 2006.

Dacă o pondere importantă din populația țării apreciază că veniturile nu le ajung nici pentru strictul necesar sau le ajung doar pentru a-și satisface nevoile de bază este greu de crezut că vor face loc în planurile lor de viitor și pentru educație. Dacă ne raportăm și din acest punct de vedere la alte țări membre UE, un venit de 79 de euro pe membru de gospodărie, situează România pe penultimul loc din 27 de țări fiind departe nu numai de țări precum Marea Britanie, Germania, Franța cu venituri de peste 1000 de euro pe membru de gospodărie, ci și față de țări din centrul și estul Europei – Ungaria – 200 euro, Polonia – 241, Estonia – 181 euro. (idem, 2006).

Tabelul nr. VIII

Percepția populației asupra accesibilității învățământului în funcție de venituri (%)

Percepția asupra accesibilității învățământului	Venituri		
	Ridicate	Satisfăcătoare	Scăzute
scăzută	15,1	24,7	42,2
satisfăcătoare	39,2	40,0	31,0
înaltă	44,5	31,6	20,9
NS/NR	1,1	3,7	5,9

Sursa: *Diagnoza calității vieții*, 2006.

Este dovedit faptul că, cei (indivizi, familii, regiuni, state etc.) care dispun de capital economic, financiar investesc atât în mod direct în educație – achiziționarea de cărți, rechizite, plata taxelor școlare, transport, cazare – cât și în mod indirect – îngrijirea stării de sănătate, asigurarea unor condiții optime de studiu și la domiciliu, organizarea timpului liber al copiilor etc. Dimpotrivă, instabilitatea material-financiară descurajează elaborarea de strategii, stabilirea de obiective educaționale pe termen mediu și lung și reprezintă o potențială sursă de conflict în familie cu efecte negative asupra dezvoltării psihofizice și intelectuale a copiilor. Percepția asupra accesibilității învățământului este mai puțin favorabilă, după cum se observă, în cazul celor care-și apreciază veniturile ca fiind scăzute și este clar pozitivă în cazul celor care le caracterizează ca fiind cel puțin satisfăcătoare. Așa cum afirmam în prima parte a materialului, indivizii care au un nivel scăzut la veniturilor au cel mai adesea un nivel scăzut de educație, dificultăți în găsirea și păstrarea unui loc de muncă, probleme de integrare socială iar șansele de a transmite și urmașilor lor această situație sunt foarte mari.

Tabelul nr. IX

Accesibilitatea formelor de învățământ în funcție de localitatea de domiciliu

(%)

	Rural	Urban
Foarte scăzută	10,8	4,7
Scăzută	27,1	17,4
Satisfăcătoare	36,9	36,7
Ridicată	18,0	33,9
Foarte ridicată	1,4	4,7
NS/NR	5,8	2,6

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Tabelul nr. X

Aprecierea accesibilității învățământului în funcție de nivelul de educație

	Nivel scăzut de educație	Nivel mediu de educație	Nivel înalt de educație
Foarte scăzută	11,4	5,0	3,2
Scăzută	27,8	19,8	15,4
Satisfăcătoare	31,8	41,1	35,6
Ridicată	21,2	27,2	38,3
Foarte ridicată	1,8	3,2	6,4
NS/NR	6,1	3,6	1,1

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 2006.*

Mediul de rezidență și nivelul de educație sunt alți factori care contribuie la creșterea inegalităților de șanse de acces și succes în educație al indivizilor și, în consecință, și la reducerea șanselor de a avea în viitor condiții de viață mai bune.

Astfel, se observă că, în România, populația din mediul rural consideră ca fiind cel mult satisfăcătoare accesibilitatea formelor de învățământ dorite de ei sau de cei apropiați lor. Potrivit studiilor realizate până în momentul de față în România privind veniturile populației, cei care-și au rezidența în mediul rural dispun de resurse financiar-materiale mult mai reduse comparativ cu cei din urban astfel că, și în condițiile în care gospodăriile din rural ar integra școala în strategiile lor pe termen mediu și lung, acestea rămân cel mai adesea la nivel de proiect în lipsa banilor. Populația din mediul urban este avantajată nu numai prin faptul că are la dispoziție o ofertă educațională generoasă, ci și prin aceea că locuind în apropierea școlilor anumite costuri cu educația sunt fie reduse, fie eliminate (costurile cu transportul, cazarea, hrană etc.). Diferențe importante apar și în cazul evaluării accesibilității învățământului în funcție de nivelul de educație. Cu cât nivelul de educație este mai modest și accesibilitatea învățământului devine mai scăzută: doar 3,2% dintre cei cu un nivel înalt de educație apreciază ca fiind foarte scăzută accesibilitatea învățământului comparativ cu 11,4% în cazul celor cu nivel scăzut de educație. O calitate a vieții scăzută dată de precaritatea economică și cea culturală precum și de o percepție negativă asupra accesibilității învățământului nu sunt în măsură să-i sprijine pe parcursul traseului educațional pe copiii care trăiesc în astfel de gospodării. Abandonând sistemul de învățământ acești copii intră prematur pe piața forței de muncă căutând slujbe prost plătite, nesigure, cu efecte negative asupra dezvoltării psihofizice și intelectuale. Dacă pe termen scurt acești copii vor contribui la creșterea veniturilor gospodăriei de care aparțin, pe termen lung vor deveni asistați sociali, cu grave probleme de integrare socială.

Analiza relației dintre calitatea vieții și educație ne demonstrează că într-o societate nu poate exista un nivel înalt al calității vieții alături de un nivel scăzut al educației populației. Pentru că, dacă este să luăm în calcul doar definiția calității vieții, indivizii au o ocupație stabilă, aducătoare de venituri cel puțin satisfăcătoare, condiții de muncă bune, sunt implicați în procese și relații sociale, manifestă un nivel înalt al satisfacției cu viața doar dacă au un nivel cel puțin mediu de educație.

Bibliografie

- Beaker, Gary, *Capital uman. O analiză teoretică cu referire specială la educație*, București, Editura ALL, 1997.
- Forquin, Jean-Claude, „La sociologie des inégalités d'éducation: Principales orientations, principaux résultats depuis 1965”, în *Revue française de pédagogie*, nr 48-50, 1979. Disponibil online la: http://www.inrp.fr/edition-electronique/archives/revue-francaise-de-pedagogie/web/fascicule.php?num_fas=112.
- Mărginean, Ioan, (coord.), *Euromodul – cercetarea calității vieții în România*, București, ICCV, 2005.
- Mărginean, Ioan, *Studii de sociologie, calitatea vieții și politici sociale*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2004.

-
- Voicu, Ovidiu, *Percepții asupra sistemului de învățământ*. Analiză pe baza datelor din BOP – mai 2004, București, Fundația pentru o Societate Deschisă. Disponibil online la www.osf.ro.
- Zamfir, Cătălin, *Diagnoza sărăciei și a riscurilor în dezvoltarea copilului din România*, București, ICCV, 2005.
- *** *Raport asupra stării sistemului național de învățământ*, București, Ministerul Educației și Cercetării. Disponibil online la: <http://www.edu.ro/index.php/articles/3590>.
- *** *Des régions en pleine croissance, une Europe en pleine croissance*. Quatrième rapport sur la cohésion économique et sociale. Luxembourg, Office des publications officielles des Communautés européennes, 2007. Disponibil online la: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion4/pdf/4cr_fr.pdf
- *** *Diagnoza calității vieții* - mai 2006, București, ICCV (bază de date).

MIGRAȚIA PENTRU MUNCĂ ÎN STRĂINĂTATE ȘI CALITATEA VIEȚII

Marian BOJINCĂ

Migrația reprezintă „toate acele forme ale mobilității teritoriale care probabil că sunt influențate direct de raporturile de calitate a vieții și de comunicare între grupuri sociale localizate în diferite comunități locale și care, în plus, au drept conținut o schimbare de domiciliu sau de loc de muncă în afara comunității de origine”(Sandu, 1984, 24).

Migrația internațională prezintă consecințe atât pentru țările de origine ale migranților cât și pentru țările de destinație, conducând la transformări în plan economic, social, cultural. Ca urmare a complexității fenomenului, acesta este extrem de dificil de analizat în ansamblu, fiind necesară o delimitare a tipurilor de migrație. În funcție de contextul plecării, Monica Constantinescu (2006) identifică mai multe tipuri de migrație: pentru întregirea familiei, migrație definitivă, migrație pe baza unui contract de muncă, migrație pentru studii, migrația creierelor (*brain drain*).

Lucrarea de față se concentrează asupra migrației cetățenilor români pentru muncă în străinătate, forma cea mai importantă, cel puțin din punct de vedere numeric, a migrației românești de astăzi. Aceasta este definită ca „deplasare al cărei scop este prestarea unei activități remunerate pe teritoriul unui stat diferit de cel de origine”(Stoica și Șerban, 2007, 6). Lipsa locurilor de muncă este identificată ca principala cauză a migrației temporare pentru muncă în străinătate. În ceea ce privește efectele, se vorbește mai ales despre cele economice atât la nivel micro, cât și macro și despre cele sociale la nivelul familiilor (Mihai, 2006, 73).

Veniturile, ocuparea, calitatea vieții de muncă, familia, locuirea, sănătatea, timpul liber sunt dimensiuni esențiale ale calității vieții. Familia reprezintă o sursă importantă de suport material, emoțional și social pentru membrii săi. A avea un loc de muncă protejează indivizii și gospodăriile împotriva sărăciei. Locuirea este un aspect vital al calității vieții și al incluziunii sociale, iar calitatea locuinței influențează starea de sănătate, capacitatea oamenilor de a avea un loc de muncă, de a-și educa și îngriji copiii. Din moment ce migrația are capacitatea de a influența toate aceste aspecte ale vieții unei persoane (viața de familie, viața profesională, veniturile, locuirea), atunci poate afecta și calitatea vieții persoanei respective sau a membrilor familiei sale.

Cauzele și efectele migrației internaționale

În explicarea migrației internaționale există o serie de teorii, prezentate pe larg de Monica Constantinescu (2002, 95-100), ce încearcă să acopere complexitatea fenomenului: teoria economiei neoclasice, noua economie a migrației, teoria sistemului mondial, teoria segmentării pieței forței de muncă,

teoria cauzalității cumulative, teoria capitalului social. Complexitatea migrației face ca abordările teoretice existente să nu poată surprinde caracterul dinamic al fenomenului și diversitatea factorilor economici, sociali, culturali și politici ce intervin în apariția și desfășurarea sa decât parțial.

Elemente relevante pentru analizarea migrației forței de muncă se regăsesc în teoria economiei neoclase și teoria pieței forței de muncă duale care pun accentul pe cererea și oferta de forță de muncă, principalii factori determinanți ai migrației internaționale. Potrivit teoriei economiei neoclase, migrația internațională are loc ca urmare a diferențelor dintre cererea și oferta de forță de muncă în diferite țări. Din perspectiva celei de-a doua teorii, piața forței de muncă segmentate (duale) include un sector primar cu slujbe stabile și bine plătite și un sector secundar cu slujbe instabile, necalificate, condiții grele de muncă și posibilități scăzute de promovare. Aceste posturi, evitate de muncitorii nativi, sunt ocupate de migranți deoarece este probabil ca salariile, indiferent cât de mici sunt, să depășească nivelul celor din țara de origine. Aceste două teorii au fost criticate deoarece iau în considerare exclusiv factorii economici, iar cea de-a doua vizează doar aspectele din țara de destinație, nu și factorii de tip *push* din țara de origine. Dar au și meritul de a evidenția rolul factorilor economici în migrație, iar teoria economiei neoclase subliniază importanța abordării în strânsă legătură a elementelor care acționează simultan la origine și destinație în declanșarea migrației.

Restructurarea industriei reprezintă unul dintre factorii principali care a stat la baza migrației românilor pentru muncă în străinătate. În urma Revoluției din decembrie 1989, România a intrat într-un proces de transformări profunde. Pe plan economic, era de așteptat ca restructurarea să fie însoțită de anumite regrese, dar amploarea și durata acestora au depășit cu mult așteptările: economia românească nu atinsese nivelul cantitativ al economiei din 1989 nici după 14 ani de tranziție. Această perioadă s-a caracterizat prin restructurarea industriei, sau mai degrabă prin *dezindustrializare*: producția industrială din 2003 reprezenta doar 52,4% din cea a anului 1989, iar numărul de angajați în industrie a scăzut de la 3,8 milioane în 1990 la 1,8 milioane în 2003 (Zamfir, 2004, 37).

Tabelul nr. 1

Numărul mediu al salariaților din industrie (mii persoane)

An	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Total salariați	3846	3643	3245	3017	2856	2615	2586	2443

An	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Total salariați	2272	1991	1873	1901	1891	1848	1741	1672

Sursa: Anuarul statistic al României 2005 și 2006.

Restructurarea și privatizarea marilor companii de stat a avut un impact negativ asupra ocupării forței de muncă, determinând concedieri masive. Potrivit Memorandumului Comun în Domeniul Incluziunii Sociale 2005 (JIM), numărul de salariați a scăzut de la 8,2 milioane în 1990 la 4,6 milioane în 2003. O parte dintre persoanele care au pierdut sursa salarială de venit au devenit întreprinzători pe cont propriu, dar cei mai mulți dintre aceștia obțineau câștiguri extrem de scăzute.

Potrivit raportului *Calitatea vieții în Bulgaria și România* (Mărginean și alții, 2006), rata de ocupare la nivelul anului 2003 era mai scăzută în România (56,7%) comparativ cu media EU 25 (63,1%). Alte caracteristici ale României sunt ocuparea unui număr mare de persoane în agricultură (34,1% din totalul angajaților, în 2003), numărul ridicat de ore de lucru și inflexibilitatea.

Tabelul nr. 2

Populația ocupată

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Populația ocupată (mii persoane)	11050	10845	10776	10508	10440	9234	9223	9158	9147

Sursa: Anuarul statistic al României 2005 și 2006.

În mediul rural românesc toate **întreprinderile statului** (IAS, complexe de creștere a animalelor, mica industrie cooperatistă) **au falimentat** neoferind nimic viabil în schimb. Majoritatea celor care au fost salariați au devenit lucrători familiari neremunerați în agricultură, cu o bucată minimă de pământ dar nici un fel de venituri (Bleahu, 2005, 164). Agricultura a avut rolul de tampon pentru persoanele care și-au pierdut locul de muncă, dar a reprezentat în același timp și un factor de menținere a sărăciei. Reorientarea spre agricultură a fost una dintre alternativele la pierderea locurilor de muncă; cea de-a doua a reprezentat-o migrația pentru muncă în străinătate. Numărul mare de persoane ocupate în agricultura de subzistență și migrația forței de muncă pot explica în mare parte scăderea numărului de salariați fără o creștere corespondentă a ratei șomajului (rata șomajului a scăzut de la 10,5 în 2000 până la 5,2 în 2005) (JIM 2005, 2).

În ceea ce privește crearea de noi locuri de muncă, se remarcă o serie de diferențe pe domenii și regiuni de dezvoltare. Conform raportului *Evoluția ocupațiilor pe piața forței de muncă din România în perspectiva anului 2010*, realizat la solicitarea MMSSF, în cursul anului 2005, 42% din numărul total de firme investigate au creat 8688 de noi locuri de muncă. Firmele din regiunile Sud-Est (48,9%) și Vest (48%) au creat în mai mare măsură noi locuri de muncă decât firmele din regiunile Nord Vest (36%) și Centru (40,1%). Din punct de vedere al domeniului de activitate, firmele din construcții (55,4%), transport, depozitare și comunicații (53,8%) sunt cele mai dinamice: sunt în expansiune și au o capacitate mult ridicată de generare de noi locuri de muncă. În aceste domenii cererea de personal calificat este mare, dar există și oportunități de lucru în străinătate pentru cei cu astfel de calificări, ceea ce poate duce la deficite de personal. La celălalt pol, cu rate foarte scăzute de generare de noi locuri de muncă, se situează firmele din energie electrică, termică, gaze și apă (27,3%), industrie extractivă (33,3%) și agricultură, silvicultură și pescuit (35,5%) (Blaga, 2006, 55).

Liberalizarea accesului în Spațiul Schengen a facilitat procesul de migrație pentru muncă în străinătate. Potrivit studiului *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, coordonat de Dumitru Sandu, o treime dintre gospodăriile au în componență cel puțin o persoană care a fost sau este plecată în străinătate după 1989. În perioada 1990-1995, principalele destinații au fost Israelul și Turcia iar după 2002 pe primele locuri sunt Italia și Spania. Același studiu ne dezvăluie și că, o dată cu liberalizarea accesului în

spațiul Schengen, are loc o diferențiere regională a emigrării temporare: cel mai important exportator de forță de muncă devine Moldova, urmată de Muntenia și Transilvania. Crișana-Maramureș, Banat și Oltenia se află pe locul trei din punct de vedere al intensității emigrării, iar Dobrogea și Bucureștiul înregistrează cea mai redusă emigrare temporară în afara țării. Este interesant de observat că regiunea cea mai săracă a României (regiunea Nord-Est, conform rapoartelor CASPIS) este cea care furnizează cei mai mulți migranți.

Date de la Ministerul Afacerilor Externe arată că numărul oficial al românilor aflați legal pe teritoriul statelor membre UE este de peste 1,2 milioane, cei mai mulți locuind în Italia (aproape 500.000) și Spania (aproape 450.000). Potrivit Departamentului pentru muncă în străinătate (din cadrul Ministerului Muncii), începând cu anul 2002, românii au devenit cea mai numeroasă comunitate străină aflată legal pe teritoriul Italiei. În octombrie 2005, s-a lansat la Roma Anuarul statistic *Imigrare 2005*, în cadrul căruia pentru prima dată se găsește un capitol dedicat României intitulat *Fluxurile migrației provenite din țările de est: cazurile României și Poloniei*.

Cartea Verde a populației în România (Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare 2006, 17), împarte migrații pentru muncă temporară în străinătate în trei mari categorii:

- forță de muncă înalt calificată, din categoria de vârstă 25-40 de ani, cu competențe în domeniile de vârf ale științei și tehnologiei, în învățământ și sănătate;
- forță de muncă cu un nivel mediu de calificare, cu specializări în domenii precum construcții (Germania, Israel), sănătate (Italia, SUA, Canada, Elveția), hotelier, alimentație publică (țări occidentale);
- forță de muncă semicalificată sau necalificată în activități din agricultură, salubritate, construcții (Spania, Portugalia, Grecia).

Potrivit OMFM, domeniile cele mai solicitate de angajatorii străini sunt: agricultura, industria, construcțiile, gastronomia, turismul și serviciile medicale. Dumitru Sandu (2006) arată că în străinătate bărbații muncesc predominant în construcții, iar femeile în cadrul gospodăriei, la activitățile menajere. Dintre cei 38.548 de români mediați de OMFM în 2006 cu destinația Germania, cei mai mulți lucrează în agricultură (29.750), urmați de cei din hoteluri și restaurante (6.001) și de cei din industrie (2.756). Aceeași situație este întâlnită și în Spania, unde 13.158 dintre cei 14.273 de români plecați prin intermediul OMFM în 2006 muncesc în agricultură.

Un alt factor extrem determinant al migrației pentru muncă în străinătate îl constituie *nivelul scăzut al salariilor* din România, comparativ cu posibilitățile de câștig din țările de destinație. Potrivit raportului *Calitatea vieții în Bulgaria și România* (2006), românii au venituri mult mai mici decât ceilalți cetățeni din Uniunea Europeană, atât ca produs intern brut pe cap de locuitor, cât și ca venit mediu al gospodăriei.

În ceea ce privește veniturile câștigate de migrații români, datele OMFM arată că cele mai mari salarii pot fi obținute în Elveția: între 1970 și 3100 de euro (salariul mediu lunar). Domeniul cel mai bine remunerat în Elveția este cel sanitar

(între 2500 și 3100 euro), urmat de agricultură și hoteluri și restaurante cu 1970 euro. În Germania, salariul mediu lunar se încadrează între 800 și 1200 de euro, domeniile cel mai bine plătite fiind cel sanitar și menajul (1200 euro), urmate de agricultură, hoteluri și restaurante și industrie (800-1200 euro). În Spania salariul mediu lunar este cuprins între 670 și 1500 de euro. Comparativ, nivelul salariilor din România este mult mai mic. Salariul mediu nominal brut pe economie a fost în septembrie 2006 de 1.148 lei (RON), iar cel net de 860 lei (RON). Pentru 2007 a fost prognozat un salariu mediu brut pe economie de 1.270 lei, mai mare cu 12,4% față de anul 2006, iar salariul mediu net în valoare de 948 lei (290 de euro) (DMS *et. al.*, 2006, 30). Dacă ținem cont de faptul că pentru a munci în străinătate pleacă preponderent persoane cu nivel mediu de calificare sau cele necalificate, care în România fie și-au pierdut locul de muncă, fie au salarii mici, câștigurile din țările de destinație sunt cu atât mai atractive.

În ceea ce privește efectele migrației, putem identifica atât efecte economice la nivel micro și macro ale migrației pentru muncă, cât și efecte sociale la nivelul familiilor. Dintre cele economice, cele mai dezbătute sunt pierderea de capital uman și sumele de bani întoarse în țara de origine în urma migrației (remitențele).

Referitor la capitalul uman, migrația internațională poate fi privită ca o „dispariție» temporară sau definitivă dintr-un spațiu de referință”. Sunt dispariții care afectează imediat forța de muncă deoarece indivizii care pleacă aparțin acestuia și dispariții al căror efect se va manifesta în viitor când cei care pleacă ar fi devenit parte a forței de muncă (Constantinescu, 2006, 285). În România, pierderea forței de muncă a avut însă și un efect pozitiv: reducerea șomajului (înțeles ca forță de muncă neocupată, care își caută de muncă). Dar dacă luăm în considerare faptul că tinerii sunt cei care se implică preponderent în acte de migrație, constatăm că acest efect de reducere a șomajului se produce în special pe seama populației tinere ducând la îmbătrânirea forței de muncă.

În timp ce pentru România, „emigranții reprezintă o pierdere netă, reflectând capacitatea încă redusă a economiei și societății de a genera oportunități de muncă și remunerare corespunzătoare”, pentru țările de destinație „beneficiul este substanțial: o forță de muncă deja instruită, capabilă de performanțe înalte și de o muncă competitivă, obținută cu costuri minime” (Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare, 2006, 17).

Din punct de vedere al calității vieții, unul dintre efectele importante ale migrației îl reprezintă transferurile bănești. Acestea sunt poate și cel mai mediatizat dintre efectele migrației. În România sumele provenite din străinătate sunt semnificative. Ponderea transferurilor private s-a majorat în 2005 cu 2,3 % față de anul precedent ca urmare a intensificării fluxurilor bănești către rezidenți. Aceasta a contribuit la realizarea unui excedent al balanței transferurilor curente de 3.593 milioane de euro, mai mare cu aproximativ 21% față de 2004 (BNR, 2005, 24).

Tabelul nr. 3

Evoluția banilor trimiși în țară de migranți (milioane de euro)

An	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Transferuri	17	80	89	153	237	436	456

An	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Transferuri	623	535	861	1031	1322	1823	2371	2824

Sursa: BNR, apud Constantinescu, Monica, 2006, p 294.

Potrivit rapoartelor BNR, majoritatea transferurilor financiare din 2006 (82%) provin de la rezidenții care lucrează în străinătate de mai mult de un an. Sursele predominante ale banilor trimiși de migranți au fost Italia, Marea Britanie și Spania, pentru lucrătorii angajați pe mai mult de un an, și Italia, SUA și Germania, pentru veniturile din contracte pe termen scurt.

Cercetările coordonate de Dumitru Sandu arată că banii proveniți din migrație sunt folosiți preponderent pentru consum, în defavoarea investițiilor generatoare de profit. Principalele direcții de utilizare a banilor aduși sau trimiși de migranții externi sunt achiziționarea de bunuri de folosință îndelungată și îmbunătățirea locuințelor sau construirea unor noi. Datele la nivel național arată că în ultimii 5 ani, 50% dintre români și-au cumpărat produse electrocasnice, 37% și-au extins sau modernizat locuința, iar 16% au cumpărat autoturisme. Indiferent de bunurile cumpărate, aproximativ 10% dintre investiții au fost realizate cu ajutorul banilor proveniți din migrație. Aproape trei sferturi dintre indivizi au cumpărat cu banii proveniți din migrație produse electrocasnice (Grigoraș, 2006, 42).

Raportul *Calitatea vieții în Bulgaria și România* (2006) semnalează faptul că în România calitatea locuințelor este relativ scăzută, din cauza lipsei spațiului sau a confortului redus (ex. lipsa toaletelor în interior). Banii proveniți din migrație folosiți pentru modernizarea locuințelor sau construirea unor noi au contribuit la creșterea calității locuirii familiilor de migranți.

Dacă în ceea ce privește calitatea vieții familiilor de migranți efectele benefice ale transferurilor bănești sunt evidente, în ceea ce privește rolul acestor transferuri pentru dezvoltare există două perspective, în literatura de specialitate. Prima susține că banii proveniți din migrație au un efect imediat de creștere a calității vieții gospodăriilor ce includ migranți, dar nu produc dezvoltare la nivel comunitar. Din acest punct de vedere, orientarea către consum nu produce efecte pozitive majore, chiar dacă sumele sunt ridicate, mai ales dacă bunurile achiziționate nu sunt produse în economia autohtonă. De asemenea, banii trimiși din străinătate crează pe termen lung o dependență economică, „amortind” orice fel de inițiativă de dezvoltare autonomă. Cea de-a doua perspectivă afirmă că banii proveniți din străinătate sunt un „motor al creșterii economice” prin efectul de multiplicare indus de circulația banilor prin economia țării de origine. Într-adevăr, beneficiarii banilor trimiși nu vor fi direct migranții, ci, indirect, cei care produc sau furnizează bunuri și servicii pe care aceștia le achiziționează (Constantinescu, 2006, 295).

Migrația pare să aducă schimbări importante în standardul de viață al indivizilor. Peste 80% dintre subiecții intervievați consideră că cei care merg să lucreze în străinătate au un nivel de bunăstare mai ridicat decât ceilalți indivizi. Gospodăriile cu migranți par a avea un număr mai mare de bunuri de folosință îndelungată față de gospodăriile cu același profil socio-economic dar fără experiență de migrație (Grigoraș, 2006, 41-43).

Dintre formele de capital generate de migrație, cel economic este cel mai des menționat, dar nu trebuie neglijate nici cel uman și cel social. Experiența muncii în străinătate poate conduce și la acumularea de noi cunoștințe și aptitudini și la dezvoltarea rețelelor sociale la care migrantul participă. Experiența de migrație influențează orientarea antreprenorială a indivizilor. Persoanele care au fost plecate în străinătate valorizează mai puternic asumarea riscului decât cele care nu au avut această experiență: aproape 90% (față de 70% din restul populației) dintre cei care au lucrat în străinătate consideră că pentru a reuși în viață este important și foarte important să riști. De asemenea, se remarcă o pondere mai mare a celor care au investit bani în ultimii 5 ani în deschiderea unei afaceri în rândul celor care au fost la muncă în străinătate (10%) decât pe ansamblul eșantionului (doar 3%). Un alt factor important în luarea deciziei de a începe o afacere îl constituie relațiile utile de care beneficiază individul (A. Toth și G. Toth, 2006, 49-53).

Migrația exercită asupra individului atât efecte directe, prin schimbarea situației materiale, cât și indirecte, prin interacțiunile cu „medii și oameni diferiți, purtători ai unor culturi diferite.” Dintre cei intervievați, 38% consideră că „cei care au lucrat în străinătate gândesc altfel.” Migranții apreciază că munca este importantă în viața omului în proporție de 61%, față de 48% media pe eșantion. Din punctul acestora de vedere, principalele avantaje ale lucrului în străinătate sunt cele de ordin financiar (70,7%) iar dezavantajele sunt asociate cu problemele de familie (sunt departe de familie/casă – 33%) (Sandu, 2006 b, 56-61).

Familia este afectată prin migrație. Plecarea unei persoane din familie, chiar dacă numai temporar, pentru a munci în străinătate, implică o restructurare a funcțiilor pe care le îndeplinesc celelalte persoane din familia respectivă. Rolurile pe care migrantul le îndeplinea înainte de a pleca, rămân neîndeplinite sau sunt preluate de altcineva rămas acasă.

Dintre românii care consideră un lucru rău faptul că oamenii pleacă la muncă în străinătate, aproape jumătate (46%) își argumentează opinia prin afirmații legate de viața de familie. În ceea ce privește relațiile de cuplu, persoanele cu experiență de migrație afirmă într-o pondere mai mare (11%) că nu se înțeleg prea bine sau deloc cu partenerul/partenera lor, comparativ cu cei din gospodăriile de non-migranți (3%). Problemele de cuplu cel mai des întâlnite în rândul celor cu experiență de lucru în străinătate sunt neglijarea familiei și distanța (A. Toth și G. Toth, 2006, 65-68).

O problemă importantă cu care se confruntă țările de origine ale migranților este aceea a copiilor abandonați de părinții plecați la muncă în străinătate. Conform cifrelor furnizate la sfârșitul lunii iunie 2007 de Autoritatea Națională pentru Protecția Copilului, 82.464 de copii au părinții plecați în străinătate. Estimările Soros indică însă o cifră dublă față de statistica oficială numai la nivelul

copiilor din clasele V-VIII. Copiii ai căror părinți sunt plecați pentru multă vreme din țară prezintă probleme asemănătoare cu ale copiilor cu părinți divorțați sau aflați în conflict și ale celor abuzați sau abandonați. Plecarea părinților în străinătate reprezintă un factor de risc pentru comportamente deviante ale copiilor. Nu trebuie însă ignorate efectele pozitive ale migrației părinților asupra copiilor. Dintre acestea, cele mai importante sunt creșterea nivelului de trai al copiilor rămași acasă și experiența unor călătorii în străinătate (A. Toth și G. Toth, 2006, 7-9).

Concluzii

Fenomenul migrației pentru muncă în străinătate a fost analizat în ultimii ani atât din punct de vedere al cauzelor (motivații, tipuri de migranți, principalele destinații), cât și al efectelor, mai ales cele din țara de origine, dar mai puțin în relație cu conceptul de calitate a vieții.

Dintre aspectele calității vieții, cel economic (situația economică a țării, ocuparea forței de muncă, viața profesională, veniturile individului) joacă rolul cel mai important în luarea deciziei de a migra pentru muncă în străinătate. Efectele acestui tip de migrație sunt resimțite atât de cei plecați, cât și de familiile lor rămase în țară. Printre dificultățile cu care se confruntă românii plecați la muncă în străinătate se numără găsirea unui loc de muncă, accesul la serviciile de sănătate (mai ales în cazul celor care muncesc ilegal), condițiile de muncă, locuirea (condiții necorespunzătoare, prețuri mari), depărtarea de familie, atitudinea ostilă a populației majoritare față de imigranți. Unul dintre cele mai importante efecte ale migrației asupra familiilor rămase în țară îl reprezintă creșterea bunăstării acestora prin intermediul transferurilor bănești. Din punct de vedere al migranților acesta este cel mai mare avantaj al lucrului în străinătate. În ceea ce privește dezavantajele, cel mai important este depărtarea de familie.

Având în vedere faptul că efectele migrației sunt atât pozitive, cât și negative, nu putem afirma cu certitudine că acest fenomen contribuie la creșterea calității vieții migranților sau familiilor acestora, fără o cercetare în acest sens. Migrația contribuie într-adevăr la creșterea bunăstării indivizilor/familiilor, dar pe de altă parte are consecințe negative în alte domenii ale calității vieții (de ex. familia, unul dintre cele mai importante puncte de suport în viața românilor).

Dumitru Sandu a accentuat necesitatea cercetării privind migrația atât în țară, cât și în străinătate pentru a putea formula politici în domeniu. Trebuie subliniat și rolul cercetărilor de calitate a vieții în realizarea politicilor sociale la nivel național și european. În domeniul migrației nu se mai pune numai problema numărului migranților, ci și a calității vieții acestora, a drepturilor migranților în țările de destinație. Nu este important numai câți oameni migrează, ci și „cât de sănătoși și de mulțumiți cu propria viață” sunt aceștia (Sandu, 2007).

Bibliografie

- Blaga, Eugen, (coord.), *Evoluția ocupațiilor pe piața forței de muncă din România în perspectiva anului 2010*, MMSSF, 2006;
- Bleahu, Ana, „Migrația românească în Spania”, în *Sociologie Românească*, vol. III, nr. 2, 2005, pp. 160-17;
- Bleahu, Ana, „Italia: Între informal și ilegal, tolerați, dar nelegalizați!”, în Sandu, Dumitru, (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 85-91. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Bobîrsc, Delia, „Planurile românilor pe termen mediu (doi-trei ani)”, în Sandu, Dumitru, (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 79-83. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Constantinescu, Monica, „Teorii ale migrației internaționale”, în *Sociologie românească*, serie nouă, nr. 3-4, 2002, pp. 93-114;
- Constantinescu, Monica, „Efecte ale migrației internaționale asupra dezvoltării sociale. Cazul României”, în Zamfir, Cătălin, Stoica, Laura, (coord.), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 284-299;
- Ghețău, Vasile, *Declinul demografic și viitorul populației României. O perspectivă din anul 2007 asupra populației României în secolul 21*, Buzău, Editura Alpha MDN, 2007. Disponibil online la ftp://ftp.unfpa.ro/unfpa/Declinul_demografic&viitorul_populatiei_Romaniei.pdf ;
- Grigoraș, Vlad, „Venituri și investiții din migrațiune”, în Sandu, Dumitru, (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 41-46. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Mărginean, Ioan, Bălașa, Ana, (coord.), *Calitatea vieții în România*, București, Editura Expert, 2002;
- Mărginean, Ioan, Precupețu, Iuliana, Preoteasa, Ana Maria, „Puncte de suport și elemente critice în evoluția calității vieții în România”, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2, 2004, pp. 5-24;
- Mărginean, Ioan, (coord.), Precupețu, Iuliana, Tzanov, Vassil, Preoteasa, Ana-Maria, Voicu, Bogdan, *First European Quality of Life Survey: Quality of Life in Bulgaria and Romania*, Luxembourg, Office for Official Publications European Communities, 2006. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/67/en/1/ef0667en.pdf>;
- Mihai, Ioana-Alexandra, „Aspecte comunitare”, în Sandu, Dumitru (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă,

- 2006, pp. 73-77. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Păun, Georgiana, „Studiu de caz: Mitul străinătății la Nănești-Vrancea”, în Sandu, Dumitru (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 107-117. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Sandu, Dumitru, *Fluxurile de migrație în România*, București, Editura Academiei, 1984;
- Sandu, Dumitru, „Explorarea Europei prin migrații pentru muncă:1990-2006”, în Sandu, Dumitru, (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 21- 39. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Sandu, Dumitru, „Mentalități”, în Sandu, Dumitru, (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 55-62. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Sandu, Dumitru, *Viitorul (socio) demografic al României din perspectiva migrației externe*, lucrare prezentată la Conferința Internațională pentru Populație și Dezvoltare: „Populația României Încotro?”, 18 septembrie 2007. Disponibil online la <ftp://ftp.unfpa.ro/unfpa/DumitruSandu.pps>;
- Stoica, Melinda, Șerban, Monica, *Politici și instituții în migrația internațională: migrație pentru muncă din România 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2007. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=406;
- Toth, Alexandru, Toth, Georgiana, „Orientarea antreprenorială”, în Sandu, Dumitru (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*, București, Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006, pp. 49-53. Disponibil online la http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_articole.php?document=354;
- Toth, Georgiana, Toth, Alexandru, Voicu, Ovidiu și Ștefănescu, Mihaela, „Efectele migrației: copiii rămași acasă”, București, Fundația Soros România, 2007. Disponibil online la: http://www.osf.ro/ro/fisier_acord_publicatii.php?publicatie=67;
- Zamfir, Cătălin, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după”*, Iași, Editura Polirom, 2004;
- *** „Balanța de plăți și poziția investițională a României”, în *Raportul anual 2005*, București, Banca Națională a României. Disponibil online la: www.bnro.ro;
- *** Cartea verde a populației în România, Comisia Națională pentru Populație și Dezvoltare, 2006;
- *** *Liberalizarea pieței muncii din România. Oportunități și riscuri. Studiu de impact*, DMS, OMFIM și Catedra de științe politice a

- Facultății de Științe Politice și Științele Comunicării din cadrul Universității din Oradea, 2006. Disponibil online la www.mmssf.ro/website/ro/rapoarte_studii/301106studiu.pdf;
- *** Memorandumul Comun în Domeniul Incluziunii Sociale, 2005. Disponibil online la <http://www.caspis.ro/downloads/JIM.pdf>;
- *** Migrația forței de muncă, Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă. Disponibil online la www.mmssf.ro/website/ro/statistici/migratie57.pdf;
- *** *România reprezintă prima comunitate străină din Italia*, Departamentul pentru Muncă în Străinătate. Disponibil online la http://www.omfm.ro/dms/detaliu_articol.php?recordID=56.

EXPERIENȚĂ DE MIGRAȚIE ȘI REMITENȚE SOCIALE ÎN SCHIMBAREA COMUNITĂȚILOR RURALE

Marian BOJINCĂ

„Când vin vara, în luna august, vin cu puține aere. Nivelul de cultură nu e ridicat în sat. Vin cu o mașină, fac o casă frumoasă. Îi influențează țara din care vin. Vezi atâtea...Vin cu idei noi. Pe plan economic se schimbă, sunt mai întreprinzători, dar religios nu se schimbă. Pierd anumite valori: fidelitatea, importanța vieții spirituale. Primează materialismul.” (preot Luizi-Călugăra)

Analiza de față își propune să ilustreze fenomenul remitențelor sociale, rezultat al migrației internaționale, pornind de la un studiu de caz despre consecințele migrației internaționale pentru muncă în comuna Luizi-Călugăra¹, județul Bacău. Efectele migrației externe prezintă atât valențe pozitive cât și negative, ce necesită a fi studiate pe toate cele trei planuri: macro, mezo și micro (individual). Analiza se focalizează însă pe expunerea anumitor implicații ale migrației internaționale pentru muncă existente la nivel individual și de familie ce se reflectă într-un final în dimensiunea comunitară. Ludger Pries consideră într-o lucrare despre migrația transnațională că întrebările ce stau la baza cercetărilor în domeniul migrației nu mai sunt reprezentate prin: „De ce atât de mulți (sau puțini) oameni migrează?” și „Ce consecințe are migrația pentru regiunile de origine și pentru regiunile de destinație?”. Autorul este de părere că noua întrebare la care trebuie să răspundă studiul pe tema migrației este: „Ce noi realități sociale

¹ Datele empirice au fost culese în iunie 2005. Comuna situată pe dealurile din dreapta Bistriței, la aproximativ 10 km de municipiul Bacău cuprinde două sate: Luizi-Călugăra (centru de comună) și Osebiți. În prezent, conform PUG, comuna Luizi-Călugăra are o suprafață administrativă de 3163 ha (70% reprezentând teren agricol) cu o populație totală de 4655 persoane. Populația din Luizi-Călugăra este de religie majoritar romano-catolică și etnie ceangăiască. După 1989, populația comunei crește în mod semnificativ datorită unei migrații interne de revenire. Între 1992 și 1997 în comună revin 450 persoane care se stabilesc cu precădere în satul Osebiți. Până în 1990 navetismul avea o deosebită amploare în comună. Din Luizi-Călugăra predominau deplasările pentru muncă în municipiul Bacău și în comuna Mărgineni. Apoi, treptat, din cauza disponibilizărilor masive din sectorul industrial numărul navetiștilor scade. În acest context încep plecările în străinătate din comuna Luizi-Călugăra. Locuitorii având meserii, în general, în domeniul construcțiilor reușeau să găsească mai ușor de muncă în țara de destinație (cel puțin până la declanșarea crizei economice internaționale). Luizi-Călugăra din județul Bacău are o rată de emigrare de 245,13‰ și o rată a prevalenței de migrației de 285,22 ‰, conform Recensământului comunitar al migrației din 2001. Principala țară de destinație a călugărenilor este Italia.

transnaționale sunt dezvoltate în și prin rețelele de migrație internațională ?”(Pries, 1999, 24). Până la a discuta despre formarea spațiilor sociale transnaționale este necesară acordarea unei atenții deosebite așa numitelor remitențe sociale deoarece acestea constituie premise în formarea comunităților duale, transnaționale.

Remitențele de natură economică sunt sumele de bani pe care migrantul le câștigă în comunitatea de destinație și le trimite familiei, apropiaților rămași în comunitatea de plecare sau le aduce prin migrație de revenire, vizite în comunitatea de origine. Făcând o analogie cu acest termen, Peggy Levitt dezvoltă conceptul de remitențe sociale. Termenul de remitențe sociale reunește în viziunea lui Levitt: „ideile, comportamentele, identitățile și capitalul social ce circulă din comunitățile gazdă în comunitățile de trimitere” (Levitt, 2001: 54). De fapt, spune Peggy Levitt, ceea ce se desemnează prin remitențe sociale reprezintă un echivalent pentru: „resursele sociale și culturale pe care migrații le aduc în țările gazdă” (2001, 55). Transformările acestor resurse culturale au loc inițial la nivel individual având ca posibilă finalitate construirea unui nou „mod de a fi” al migrantului.

Ajuns în țara gazdă, migrantul trece printr-un proces de integrare, de adaptare, de acomodare cu noul context socio-cultural din comunitatea de adopție. Uneori se întâmplă ca perioada de adaptare să nu fie foarte vizibil conturată. Peggy Levitt remarcă, studiind fluxul de migrație din Miraflores (Republica Dominicană) spre Boston (S.U.A.) că: „Foarte des [migrații] se identifică puternic cu valorile americane deoarece ei au fost expuși acestor valori prin media și prin discuțiile lor cu migrații” (P. Levitt, 2001, 25). Ca atare, modul în care va decurge procesul de adaptare la specificitatea societății de primire variază în funcție de un anumit *background al migrantului*¹ ce poate să conțină amprente ale unei interacțiuni a priori cu țara gazdă.

„În Israel, acolo era altă treabă. Limba lor nu se lovea nici cât sub unghie, era altfel. Pe când la unguri era floare la ureche. Eu fiind din bază ceangăiască se mai lovea cuvinte cu a lor și atunci făceam legătura.” (Luizi-Călugăra, bărbat, 54 ani, cu experiență de migrație în Ungaria, Israel, are trei copii plecați în Italia).

De cele mai multe ori însă, perioada de adaptare este una dificilă chiar atunci când migrantul dispune de capital social în comunitatea de destinație și are însușită o cultură de migrație. Necunoașterea limbii, noile condiții de locuire, învățarea unei noi meserii etc. sunt elemente care definesc perioada de integrare a migrantului în comunitatea gazdă. La destinație, se poate întâmpla ca meseria învățată acasă să nu folosească. Atunci apare nevoia de a învăța rapid altă meserie căutată pe piața forței de muncă din țara gazdă.

¹ Peggy Levitt amintește faptul că literatura de specialitate utilizează termenul de pre-migrație pentru a descrie fenomenul la care se face referire.

Transformările culturale se bazează pe gradul de interacțiune a migrantului cu societatea de primire. În analiza sa, Peggy Levitt prezintă trei *pattern-uri* de interacțiune (2001, 57-59):

- Modelul *observatorilor receptivi* care apare atunci când migrantul are colegi de muncă de aceeași naționalitate cu el și majoritatea contactelor sociale sunt stabilite cu persoane de aceeași naționalitate, interacțiunea cu societatea de primire este una pasivă și se produce prin observare, prin ceea ce spun alții sau urmărind programe tv.
- Un alt model de interacțiune este cel al *adaptorilor pragmatici*, situație în care migrantul se află în ipostaza în care interacțiunea cu noul mediu îl obligă la adaptare.

“Eu dacă am fost plecat știu despre ce este vorba! Viața este foarte grea. Pâinea nu vine pe tavă, nu ți-o dă nimeni. Trebuie să muncești, că dacă nu muncești atunci nu realizezi nimic. Pentru mâncare și băutură... adio mamaie! Degeaba mai stai cu pașaportu’ în buzunar și să zici să nu mă prindă poliția, că acolo sunt caporalii, și asta-i treaba... Degeaba stăm în altă țară ca să nu câștigăm nimica. Tu odată ce ai ieșit pe graniță, ai făcut hârtia tu trebuie să te gândești bine... să nu mă îmbolnăvesc, în primul rând, trebuie să te ferești de boală, de accident, ca să nu te accidentezi, munca să fie drămuț. Că la cine te duci să muncești acolo caută să te forțeze. Mă, ca să scot ceva de la el, nu? L-am plătit dar îl muncesc, ca pe tractor. Apasă pe accelerație, hai! Dăi, dăi... Nu fă nici pe puturosu’, că dacă te-a observat a doua zi gata... Adio! Măine nu te mai vrea la treabă! Dar dacă vede că tu ai încheiat singur... știi cum să te miști, pui mâna pe o cheie, te pricepi... Măi, ce am nevoie? Trebuie să tai cu un topor. Mă pricep... Mă, l-am tremes ca să ia o scară, s-o scoată din bec, nu s-o dus nicăieri, n-o căzut cu scara, nu nimica, s-o descurcat unde l-am tremes, sus la etaj undeva sau depinde unde... Trebuie să fii universal în toate. Dacă nu... becule aprinde-te, becule stinge-te... atât câștigi. Cât consumi”.

“ (...)Așteptam să ploaie să mă spăl. A fost greu! Am strâns fiare vechi. Am stat într-un cartier, într-o baracă.” (Luizi-Călugăra, bărbat, 54 ani, cu experiență de migrație în Ungaria, Israel, are trei copii plecați în Italia).

- Ultimul model de interacțiune pe care Peggy Levitt îl notează este expus prin contrast cu primul model. Acest model este cel al *înnoitorilor intenționați* și se caracterizează prin faptul că interacțiunea dintre migrant și societatea gazdă nu conduce la o adaptare determinată de constrângeri pragmatice. În acest caz adaptarea rezultă din receptivitatea, dorința migrantului de a învăța lucruri noi. Astfel migrantul completează și îmbină ideile, practicile internalizate până la momentul sosirii în țara gazdă cu cele observate și apoi asimilate în noul context social descoperit, lărgindu-și repertoriul cultural.

Conform acestor tipologii ale interacțiunii migrantului cu societatea de primire, Peggy Levitt deduce patru *patternuri* ale remitențelor sociale: există

situații în care migrantul renunță la anumite obiceiuri, idei întrucât este foarte dificilă punerea lor în practică în comunitatea în care el se află temporar. Utilizarea nesistematică, neregulată a acestor credințe, comportamente, conduce treptat la o diminuare a atașamentului migrantului față de ele. Un al doilea *pattern* pentru remitențele sociale constă în situația în care capitalul cultural al migrantului nu suportă modificări, ca urmare a unei interacțiuni reduse/pasive cu societatea gazdă. Un alt model conturează situația în care migrantul adaugă noi elemente capitalului său cultural. În acest caz nu există transformare ci doar ajustare, completare, provocate deseori din motive pragmatice. Ultimul model identificat pentru remitențele sociale se referă la realizarea unei hibridizări sociale. Migrantii își însușesc anumite practici, obiceiuri etc. caracteristice țării gazdă, rezultând o combinație între acestea și resursele culturale, sociale pe care migrantii le aveau la sosire.

Tot Levitt indentifică trei tipuri distincte de remitențe sociale: *structuri normative, sisteme de practică și capital social*. „Structurile normative sunt idei, valori, credințe. Acestea includ norme de comportament, noțiuni despre responsabilitate familială, principii asupra vecinătății și participării comunitare, inclinații spre mobilitate socială” (P. Levitt, 2001, 59).

De exemplu, în Călugăra divorțul apare odată cu începerea plecărilor în străinătate. Aceste situații nu sunt puse doar pe seama schimbărilor ce apar în structura familiei, prin plecarea unui membru al gospodăriei în străinătate, ci sunt percepute ca efectele datorate pierderii anumitor valori, principii referitoare la viața de familie care până atunci erau împărtășite.

“Sunt probleme, să știi, că uneori este plecat soțul, alteori în altă familie este plecată soția și rămâne soțul acasă și în altă parte sunt amândoi și copiii sunt lăsați la bunici. Și sunt foarte multe probleme... Acolo unde este plecat numai unul din soți imediat apare divorțul. La noi nu a divorțat niciodată nimeni, până n-a venit revoluția. La catolici nu se divorțează! Acuma că o ieșit în lume și bani și așa...aicea bărbasu' acasă, femeia acolo găsește altu' sau cine știe, bănuiește, și gelozie, începe cearta, începe scandalu'. Sunt multe cazuri acuma în sat aici. Și la noi n-a fost niciodată... Și rămân copiii fără...”

În alte cazuri aceste schimbări la nivelul “structurilor normative” sunt privite ca fiind pozitive și echivalente cu o “evoluție”.

“Se cunoaște ăștia care or venit. Sunt cu mai mulți bani, mai... cu o concepție altfel. O mai văzut și lucruri bune și rele, nu știu cum să explic eu... Dar ăștia care n-o fost plecați sunt încuiați... atâta știu, cât este aici.” (Luizi Călugăra, femeie, 49 ani, are toți cei patru copii plecați în Italia)

La nivel comunitar există o adevărată cultură de migrație în Luizi-Călugăra. Fiecare localnic, cu experiență de migrație directă sau indirectă, cunoaște modul în care se poate ajunge la destinația dorită, care sunt costurile pe care le implică plecarea, cum îți găsești de lucru atunci când ai ajuns la destinație, unde poți locui și care sunt sumele de bani pe care le poți câștiga acolo prin muncă. Cu timpul, călugărenii au elaborat rețete detaliate despre modalitățile în care poți “reuși” în

comunitatea gazdă. Rețetele sunt de fapt cunoștințe, însușite prin experiență, despre ceea ce presupune actul de migrație. Pe oricine întrebi, fie migrant, fie nonmigrant îți poate povesti despre cum e acolo sau ce trebuie să faci ca să poți pleca. Părinții celor plecați știu cum se muncește la destinație, ce probleme poți întâmpina, cum sunt locuințele, cum sunt italienii. Toate informațiile sunt acumulate de nonmigranți prin convorbirile telefonice cu rudele din Italia, prin discuții cu cei care au fost plecați și s-au întors în comunitate și împărtășesc experiența lor s-au chiar prin vizite.

Pe fundamentul structurilor normative se întemeiază sistemul de practică ce include „modalitățile în care indivizii împart sarcinile gospodărești, tipurile de ritualuri religioase în care ei se angajează și gradul în care ei participă la grupuri politice și civice” (P. Levitt, 2001, 61). La acestea, cred că se alătură și dobândirea comportamentului antreprenorial sau adoptarea migrației ca strategie de viață. Dacă spiritul antreprenorial exista la călugăreni și înainte de cunoașterea străinătății prin migrație este de discutat. Localnicii asociază însă pornirea unei afaceri cu statutul de persoană cu experiență de migrație. În viziunea localnicilor, experiența de migrație nu influențează doar prin asigurarea capitalul financiar necesar începerii unei afaceri dar și prin schimbări la nivel atitudinal și valoric. Orientarea antreprenorială depinde, evident, și de valul de migrație, aspect remarcat și de O. Ciobanu care spune că “La întoarcere după migrația primară, oamenii cheltuiesc banii pe bunuri – se manifestă astfel un comportament conservator –, pe când, după migrația secundară sau terțiară, aceștia își schimbă comportamentul de consum și încep să investească, începând afaceri” (2004, 125).

“Cine o plecat s-o săltat în sus. O făcut niște vile, vilele astea cum mergeai prin comună nu mai era, acolo era câmpie. Cine o plecat...o făcut mașini, fiecare o deschis câte un chioșc, care service, care spălătorie, care magazin...Câte magazine sunt în comună...!” (Luizi Călugăra, femeie, 49 ani, are toți cei patru copii plecați în Italia)

Migrația este adoptată ca strategie de viață de către călugăreni și este considerată a fi unica soluție pentru problemele financiare pe care gospodăria le întâmpină. De asemenea plecarea temporară în străinătate pentru muncă este văzută ca o condiție pentru reușita în viață iar atunci când ai experiența migrației decizia de a pleca din nou se ia mult mai repede și mai ușor

“Toate fetele care erau clasa a XI-a , la croitorie, că asta se face la noi, croitorie și la băieți tâmplărie, cum o terminat, toate fetele o făcut pașaportul și o plecat în Italia.”

“Fata mea acum doi ani venise definitiv acasă, când o schimbat apartamentu’. Zicea că nu mai merge. Chiar de Crăciun ... doi ani. Și-o cumpărat apartament, și-o făcut cum o trebuit, o vărut, exact tip Occident. Ginerele o făcut pentru că o învățat acolo și o făcut cu mâna lui. Când s-o terminat banii...zice el: trebuie să plec nu mai e de stat! O mai găsit niște lucrări, să mai facă nu știu ce la

centrală, o luat un million... Dar când o venit gazu', că au centrală, trei milioane, o început să deie din umeri și zice trebuie să plec [...] Anu' trecut o plecat fata mai mică. Stai Mariana acasă, zic. Ce fac mamă cu trei milioane? Nu vezi matale iei două milioane și ceva, două zile ai bani după aia nu mai ai. Eu ce mă fac? Merg și eu! Fata mai mare zice: Las' mamă să vină, cât mai stăm noi aicea o ajutăm ca să facă și ea un ban și ne întorcem în sat și se realizează și ea. ” (Luizi Călugăra, femeie, 49 ani, are toți cei patru copii plecați în Italia)

În opoziție cu ceea ce Levitt dezvoltă în teoria remitențelor sociale, G. Gmelch apreciază că „în cele mai multe părți ale lumii de astăzi, oamenii rurali sunt influențați de numeroase forțe exterioare precum radio și televiziune, programe guvernamentale, turism și nu este întotdeauna ușor să separi influența migrației de revenire de alți factori ai schimbării” (1980,153).

Pentru a face o distincție clară între conceptul de remitențe sociale și alte tipuri de difuziune culturală, produse fie prin intermediul mass-media, fie datorită globalizării, Levitt prezintă o serie de deosebiri ce au drept rol redarea aspectului particular al remitențelor sociale. Astfel ca remitențele sociale diferă, în viziunea lui Peggy Levitt, prin mai multe aspecte reprezentate de:

- faptul că atât migranții cât și non-migranții sunt conștienți de modul în care și-au însușit anumite idei sau comportamente;
- un alt aspect distinctiv este dat de faptul că migranții pot aduce argumente în sprijinul schimbării unui comportament propriu;
- O altă particularitate a remitențelor sociale este aceea a transformării comunitare de jos în sus (fără a face uz de impunere prin autoritate);
- O ultimă diferențiere menționată de Levitt se referă la facilitarea transmiterii remitențelor sociale de către alte fluxuri de difuziune socioculturală (Levitt, 1996, 20-21).

Cele mai vizibile efecte ale migrației, ca “influențe inovative” (G. Gmelch, 1980) sau “remitențe sociale”, în accepțiunea lui Peggy Levitt, care pot apărea au fost identificate empiric în primul rând în noul mod de construcție al caselor (design-ul) apoi în consumerism, antreprenoriat etc. În Călugăra cei care au fost plecați și-au construit, în număr foarte mare, case noi. În interiorul satului a luat naștere un cartier aparte, al celor ce au experiența străinătății, denumit de către localnici “Cartierul Iliescu”. Modul în care sunt construite noile case este catalogat de către călugăreni ca fiind “în stil italian”.

“Sunt tip italian. Modele aduse din Italia. Aia toți sunt plecați. ”

“În cartierul Iliescu numai termopane, case noi, centrală, băi. Înainte să fie la noi baie, omul să se spele și să aibă wc-ul în casă ? Nimeni ! Acuma, vezi femeii care au mulți copii, au strâns copii oleacă de bani... fiecare o început să se aranjeze. ” (Luizi-Călugăra, barbat, 34 de ani, cu experiență de migrație în Israel, Turkmenistan, Ungaria, are rude plecate în Italia).

Întoarcerea migrantului în comunitate este însoțită de o perioadă de readaptare și reintegrare. George Gmelch consideră că „migranții nu realizează cât de mult s-au schimbat ei sau comunitățile în timpul absenței lor” (1980, 143). Trecerea printr-un proces de readaptare este necesară întrucât migrantul nu a mai avut contact direct cu mediul comunității din care a plecat și „[...] nu mai împărtășește multe din noțiunile de bază ce fundamentează cultura sa tradițională” (G. Gmelch, 1980, 143). Studii mai recente arată însă că lipsa unui contact direct cu societatea din care a plecat migrantul, s-a atenuat prin dezvoltarea mijloacelor de comunicare (internet, telefonie mobilă etc.).

Călugărenii întorși în comunitate, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, trec și ei prin acest proces de readaptare care poate fi de diverse forme și centrat pe anumite aspecte particulare, legate de viața cotidiană.

“E lux acolo. E traiul altfel. Am o vecină care o venit, n-o ieșit de două săptămâni din casă. Numai curățenie făcea și tot nu putea să... nu-i ca acolo. Acolo cum să zic eu, este totul în alb, totul este simplu, prin camere gresie, nu se descalță ca la noi, acolo nu se descalță de pantofi.” (Luizi Călugăra, femeie, 49 ani, are toți cei patru copii plecați în Italia)

Remitențe sociale au transformat profund localitatea Luizi-Călugăra și schimbă, în general, comunitățile de origine ale migranților, conturând câmpuri transnaționale între comunitățile de origine și destinație. După cum s-a constatat “perioada de timp pe care o petrece un migrant în străinătate îi este suficientă pentru a-și însuși o serie de cunoștințe, valori, un stil de viață, cu alte cuvinte o cultură și, o dată întors la origine, perioada de timp necesară pentru o serie de schimbări în viața sa și pe care să le extindă la nivelul întregii comunități” (R.Ciobanu, 2004, 124). Acumularea multiplelor experiențe de migrație la nivel de comunitate, prin explorarea unor destinații diverse înseamnă, într-un final, interiorizarea unei culturi de migrație, așa cum s-a întâmplat și la Luizi-Călugăra. Transport, costuri, cum poți găsi un loc de muncă la destinație sunt detalii ce le poți afla de la orice persoană din comunitate fie migrant, fie nonmigrant. Călugărenii consideră migrația ca fiind soluția pentru problemele economice pe care le întâmpină. Călugărenii s-au redefinit iar viața comunității (economică, culturală, socială) nu mai este aceeași.

Bibliografie

- Ciobanu, Ruxandra, „Migrația internațională și schimbarea comunitară ca strategie de viață”, în *Sociologie Românească*, II, 2, 2004, 124-140;
- Ciobanu, Ruxandra, „Sisteme de migrație internațională. Între teorie și realitate socială”, în *Sociologie Românească*, IV, 1, 2006, 77-91;
- Faist, Thomas, *Transnationalism in International Migration: Implication for the Study of Citizenship and Culture*. <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/faist.pdf>, 1999a;

-
- Faist, Thomas, „Developing transnational social spaces: The Turkish-German example”, în Pries, Ludger. (ed.) *Migration and Transnational Social Spaces*. Sidney: Ashgate, 1999b;
- Gmelch, George, „Return Migration” în *Annual Review of Anthropology*, 9, 135-159, 1980;
- Gmelch, George, Return Migration, în *Annual Review of Anthropology*, 9, 135 – 159, 1980;
- Levitt, Peggy, „Social remittances: A Local-Level, Migration-Driven Form of Cultural Diffusion”, în *International Migration Review*, 32, 926-949, 1999;
- Levitt, Peggy, *The transnational villagers*, California: University of California Press, 2001;
- Nicholson, Beryl, *Migrants as Agents of Development: Albanian Return Migrants and Micro-entreprise*, <http://www.ceupa.ro/files/07%20migration.pdf>, 2004;
- Portes, Alejandro, *Globalization from below: The Rise of Transnational Communities*. Princeton University, 1997;
- Portes, Alejandro, DeWind, Josh, *Rethinking Migration. New Theoretical and Empirical Perspectives*, New York: Berghahn Books, 2008;
- Pries, Ludger. (ed.), *Migration and Transnational Social Spaces*, Sidney: Ashgate, 1999;
- Pries, Ludger, *New Transnational Social Spaces. International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*. Londra: Routledge, 2001;
- Sandu, Dumitru. (coord.), *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a românilor: 1990-2006*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă, 2006b;
- Șerban, Monica și Grigoraș, Vlad, „Dogenii din Teleorman în țară și străinătate. Un studiu asupra migrației circulatorii în Spania”, în *Sociologie românească*, 2, 2000, 30-54;
- Van Wissen, Leo, „The role of family networks and migration culture in the continuation of Moroccan emigration: a Gender Perspective”, în *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2004;
- *** *Recensământul comunitar al migrației din 2001*;
- *** *Analize demografice. Situația demografică a României în anul 2002*, INS.

Partea A II-A
CALITATEA VIEȚII ȘI POLITICILE
SOCIALE

EVOLUȚIA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA: 1990-2006

Iuliana PRECUPEȚU,
Ana Maria PREOTEASA,
Cosmina POP

Calitatea vieții constituie o abordare larg cuprinzătoare, orientată către cercetarea condițiilor obiective de viață, precum și a modului în care oamenii evaluează circumstanțele în care ei trăiesc. Referindu-se la bunăstarea oamenilor în societate, calitatea vieții permite relaționarea cercetării cu politicile sociale, relevând domeniile deficitare, ca și inegalitățile între diferitele grupuri sociale, dovedindu-și, astfel, utilitatea în orientarea eforturilor de dezvoltare socială.

În esență, cercetarea de *calitatea vieții* urmărește:

- crearea unei imagini complete asupra calității vieții, prin descrierea și explicarea diferitelor componente ale vieții oamenilor: veniturile, consumul, viața de muncă, viața de familie, socială, condițiile de locuire, sănătatea, serviciile publice, serviciile sociale, bunăstarea subiectivă etc.;
- monitorizarea schimbării sociale, în diferitele domenii investigate;
- explorarea inter-relaționării între variatele componente ale vieții, în scopul înțelegerii modului în care acestea se articulează și contribuie la o viață de calitate;
- identificarea grupurilor sociale vulnerabile și caracterizarea calității vieții acestora.

*Diagnoza calității vieții*¹ este un program major al Institutului de Cercetare a Calității Vieții, care are ca scop descrierea și explicarea calității vieții în România. Setul de date *Diagnoza calității vieții* include o serie continuă de date provenită din cercetările anuale pentru anii 1990-1999 și completată cu date de cercetare pentru anii 2003 și 2006. Cercetările sunt realizate pe eșantioane reprezentative la nivel național, incluzând indicatori obiectivi și subiectivi.

Eșantioanele reprezentative la nivel național sunt stratificat-probabiliste, multistadiale (excepție, anul 1990, când s-a utilizat eșantionarea pe cote), și cuprind populația de peste 18 ani. Criteriile de stratificare includ provincia istorică, mediul rezidențial rural/urban și mărimea localității (orașe mici, mijlocii, mari). Pentru perioada 1996-1998, au fost realizate eșantioane-panel care permit cercetarea aprofundată a proceselor de schimbare socială.

Având în vedere mărimea cuprinsă între 1000 și 1500 de subiecți a eșantioanelor probabiliste, pentru valorile procentuale determinate în cercetare și prezentate în tabele pentru un anumit indicator, se admite o eroare teoretică de ± 3 , la o probabilitate de 0,95. Totodată, menționăm faptul că, la aceste mărimi ale eșantioanelor,

¹ Coordonatorul cercetării este prof.dr Ioan Mărginean, iar din colectivul de cercetare *Diagnoza calității vieții 2006* au mai făcut parte: Raluca Popescu, Claudia Petrescu, Bogdan Voicu.

nu sunt suficient reprezentate segmentele de populație cu poziții situate la extremele scalei sociale, respectiv cei mai săraci sau cei mai bogați dintre români.

Materialul de față conține: o descriere a situației, o prezentare a datelor pentru anul 2006 (primul grafic) și a dinamicii în timp: 1990-2006. Pentru marea majoritate a indicatorilor, datele sunt prezentate pentru fiecare an în care s-au realizat cercetări. Pentru un număr redus de indicatori, din seria de date lipsesc valorile corespunzătoare anilor în care întrebările nu au fost prezente în chestionare. Tabelele cuprind procentele celor care s-au pronunțat în legătură cu diferitele aspecte incluse în cercetare. Diferențele de până la 100% reprezintă procentul non-răspunsurilor.

Scopul acestui material este de a face cunoscute date primare de cercetare care pot prezenta interes pentru cei preocupați de domeniul calității vieții, de dinamica în timp a diferitelor componente ale calității vieții și de compararea acestora, în afara analizelor mai aprofundate și rafinate care constituie o bogată bază de studii a ICCV.

Datele de cercetare prezentate aici sunt organizate pe cinci dimensiuni: condiții de viață, mediu social, mediu politic, viață profesională, viață personală, încercând să surprindă cât mai complet elementele care descriu calitatea vieții. Informația include: referiri la stări de fapt, evaluările oamenilor asupra propriei vieți dar și stările de satisfacție/mulțumire pe care oamenii le încearcă în raport cu condițiile de viață. Rezultatele de cercetare exprimă nivelurile înregistrate de către diferiții indicatori în fiecare an și permit urmărirea evoluției în timp a componentelor vieții. Din datele prezentate se desprinde concluzia că, deși pe ansamblu se poate vorbi de un nivel relativ modest al calității vieții în România, se poate observa o tendință crescătoare a mai multor indicatori, începând cu anul 2003, care se continuă în anul 2006.

1. Condițiile de viață

Această dimensiune include o serie de indicatori mențiți să dea măsura modului în care trăiesc oamenii, a nivelului de trai, atât din perspectivă obiectivă cât și subiectivă.

Analiza datelor demonstrează o ușoară îmbunătățire a standardului de viață al populației, în anul 2006, în comparație cu anii 1999-2003. Indicatorii obiectivi arată că populația tinde să aibă o situație stabilă în ceea ce privește posesia de proprietăți/coproprietăți, cu o creștere ușoară în ceea ce privește deținerea de proprietăți imobiliare secundare (suplimentare). Tendința crescătoare se observă în special după anul 2003, când accesul la creditele ipotecare/imobiliare a devenit mai facil. Se constată, de asemenea, o evoluție și în ceea ce privește posesia bunurilor de folosință îndelungată, în special a celor moderne. Procentul deținătorilor de *computere personale* s-a mărit considerabil, crescând cu 60% față de anul 2003. Explicația pentru această situație este dată de necesitatea accesului la informație și la comunicarea pe căi virtuale, esențiale în societatea în care trăim. Cu toate acestea, la acest capitol România se află încă în urma mediei europene¹ (54% PC-uri în

¹Christophe Demunter, The digital divide in Europe, Eurostat 2004.

gospodării).

Indicatorii subiectivi arată un optimism crescut în ceea ce privește situația economică. Oamenii își apreciază *veniturile* ca fiind mai satisfăcătoare decât în anii trecuți și în mai mare măsură suficiente în raport cu necesitățile familiei. Majoritatea celor intervievați își apreciază pozitiv situația materială (61%), ceilalți considerând-o proastă sau foarte proastă. Urmărind în timp evoluția indicatorului, putem observa cu ușurință o îmbunătățire a percepției populației vizavi de situația financiară. Creșterea este evidentă în special după 1999.

Bunăstarea gospodăriei se măsoară însă și folosind conceptul de *deprivare*. Indicatorul folosit în cercetarea noastră pentru a studia acest concept a fost cuprins într-o întrebare prin care oamenii erau rugați să evalueze capacitatea economică a gospodăriei de a asigura cel puțin strictul necesar. S-a considerat că se află într-o situație de deprivare acele gospodării care nu-și pot asigura nici măcar elementele esențiale pentru o viață decentă (strictul necesar). 27% din totalul populației investigate declară că veniturile obținute în gospodărie nu le ajung nici pentru strictul necesar, în timp ce 34% din eșantion declară că au doar strictul necesar. Cu toate că starea economică este critică pentru un procent relativ însemnat de persoane, se poate observa că ponderea celor ce nu își pot asigura strictul necesar a scăzut semnificativ în ultimii 3 ani. Referitor la *situația economiilor* personale, rămâne în continuare relativ mic procentul celor care declară că reușesc să strângă bani (19%, în 2006 și 21%, în 2003). Rezultatele cercetării arată, totuși, că ponderea românilor care reușesc să cumpere chiar lucruri mai scumpe, dacă fac eforturi, este în creștere (de la 6%, în 2003 la 13%, în 2006).

Și condițiile de viață, în comparație cu cele din anul anterior studiului, sunt apreciate pozitiv sau neutru de aproximativ 61% din populație, restul având o părere contrară. În timp, observăm o creștere a ponderii opiniilor pozitive prin comparație față de anul anterior cercetării. De asemenea, propriile evaluări pentru scala bogat-sărac demonstrează o sporire a numărului celor care se apreciază a fi în clasele superioare ale scalei și o scădere a celor care se plasează mai aproape de sărăcie. Acest model optimist, descris de date, poate fi pus în legătură cu procesul de creștere economică vizibil în ultimii ani în România, dar și cu alte elemente de natură structurală, cum ar fi accesibilitatea creditelor de consum, care face posibilă achiziționarea bunurilor de folosință îndelungată.

Sunt însă și elemente care se mențin la niveluri aproximativ asemănătoare (*aprecierea locuinței și a apei potabile*). În ceea ce privește modul în care oamenii își apreciază locuința, se poate spune că marea majoritate o evaluează pozitiv (peste 85%), situație aflată în creștere, în ultimii ani. Se poate considera, așadar, că locuința este un element de stabilitate în viața românilor. În cazul unui element de infrastructură, cum este *asigurarea apei potabile*, se observă o ușoară creștere a numărului celor critici la adresa acestui element, situație explicabilă prin menținerea în continuare a unui procent însemnat din populație care nu are acces la apa curentă, dar și prin creșterea aspirațiilor acestora.

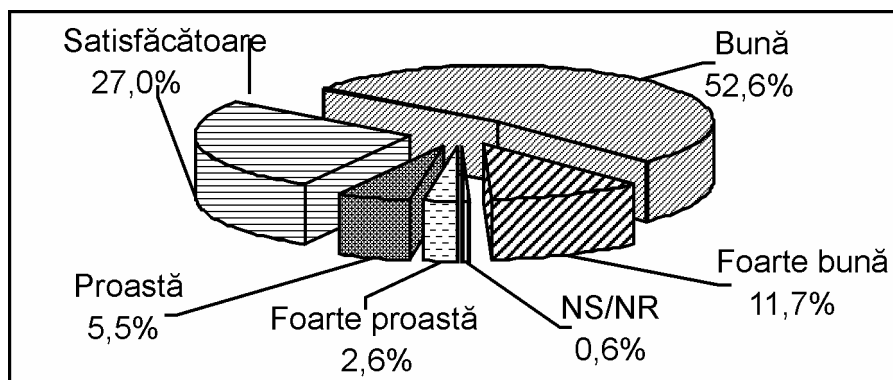
Un ultim indicator pentru această dimensiune a permis indivizilor să enunțe propriile soluții pentru creșterea nivelului de trai. Dintre *măsurile* enunțate de subiecți *pentru a se îmbunătăți condițiile de viață*, cel mai frecvent menționat au

fost cele legate de aspectul financiar (creșterea veniturilor, scăderea impozitelor și prețurilor), creșterea gradului de ocupare, schimbarea conducerii politice, stoparea corupției, respectarea legilor, îmbunătățirea serviciilor de sănătate și schimbarea mentalității.

1. Locuința

Cum apreciați locuința dvs.?

2006

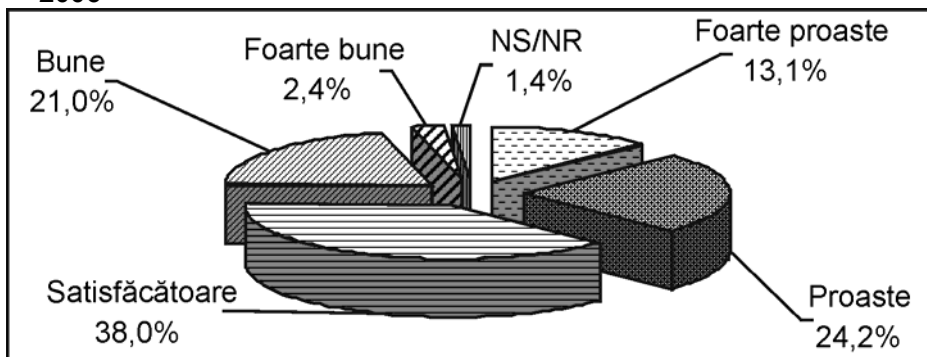

Locuința	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte proastă	3	4	4	2	2	1	5	2	2	2	2	3
Proastă	5	5	7	5	6	7	9	8	9	7	6	5
Satisfăcătoare	21	25	22	23	22	27	28	27	28	31	25	27
Bună	55	50	53	59	60	58	50	56	54	51	57	53
Foarte bună	16	14	13	10	10	7	7	6	6	8	10	12

2. Veniturile familiei

Cum apreciați că sunt veniturile familiei dvs.?

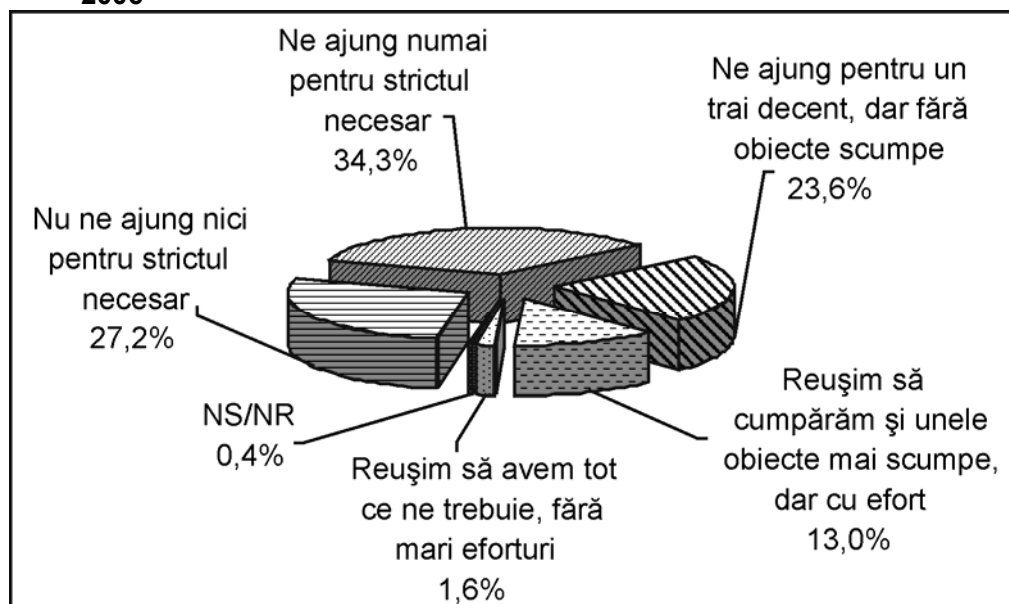
2006

	%										
Veniturile familiei	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte proaste	10	13	13	17	22	22	17	18	19	16	13
Proaste	26	29	32	38	32	35	33	36	37	34	24
Satisfăcătoare	44	39	36	31	32	30	36	33	31	33	38
Bune	18	16	15	11	11	9	12	11	12	15	21
Foarte bune	2	1	1	1	1	1	1	0	1	1	2

3. Estimarea veniturilor familiei în raport cu necesitățile

*Cum estimați veniturile totale ale familiei dvs., în raport cu necesitățile?
2006*

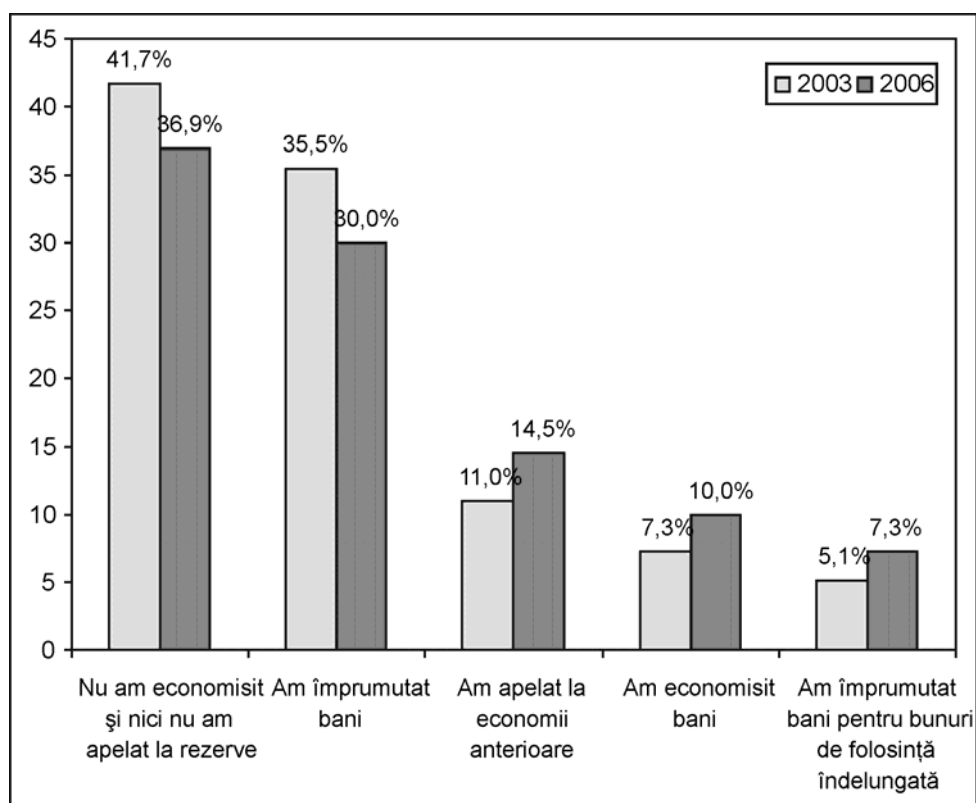

	%										
Estimarea veniturilor în raport cu necesitățile	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun	
Nu ajung nici pt strictul necesar	18	25	31	31	34	36	35	40	33	27	
Ne ajung doar pt strictul necesar	35	35	39	38	37	37	40	37	40	34	

Ne ajung pt un trai decent, dar fără obiecte scumpe	35	30	22	24	21	20	18	16	20	24
Reușim să cumpărăm obiecte scumpe dar cu eforturi	11	9	7	6	7	6	6	6	6	13
Reușim să avem tot ce ne trebuie fără mari eforturi	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2

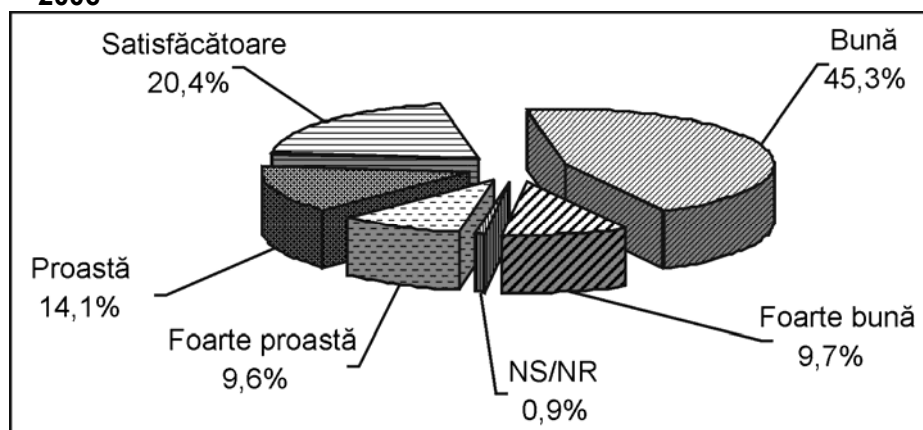
4. Raportul dintre veniturile și cheltuielile gospodăriei

Dacă raportăm cheltuielile efectuate în gospodăria dvs. în luna trecută (mai), la veniturile din aceeași perioadă, puteți spune că...?

5. Asigurarea apei potabile

Cum apreciați asigurarea apei potabile în localitate?
2006

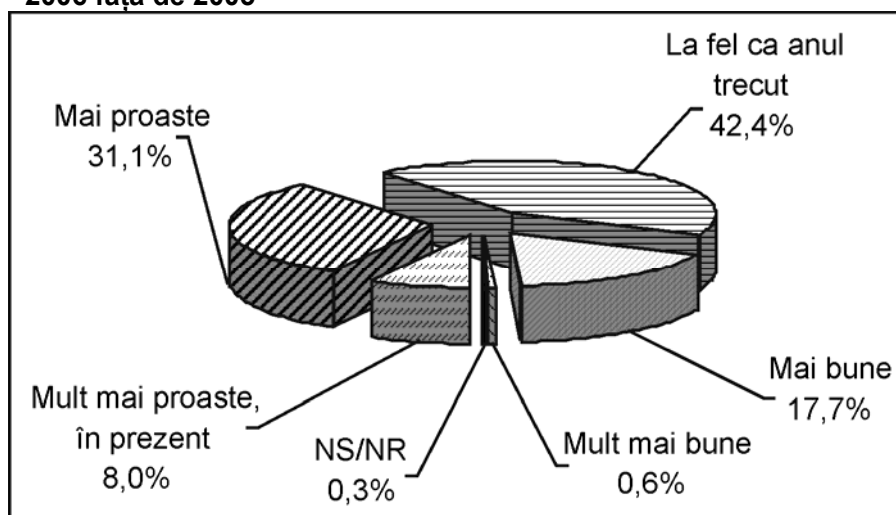

Asigurarea apei potabile în localitate	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 lun	2006 lun
Foarte proastă	6	7	8	6	5	5	7	10
Proastă	15	15	17	13	13	14	18	14
Satisfăcătoare	18	17	20	23	22	23	20	20
Bună	53	54	47	52	54	51	47	45
Foarte bună	6	6	6	6	5	5	7	10

6. Condițiile de viață comparativ cu un an în urmă

Cum considerați că sunt, în prezent, condițiile dvs. de viață comparativ cu cele de acum un an?

2006 față de 2005

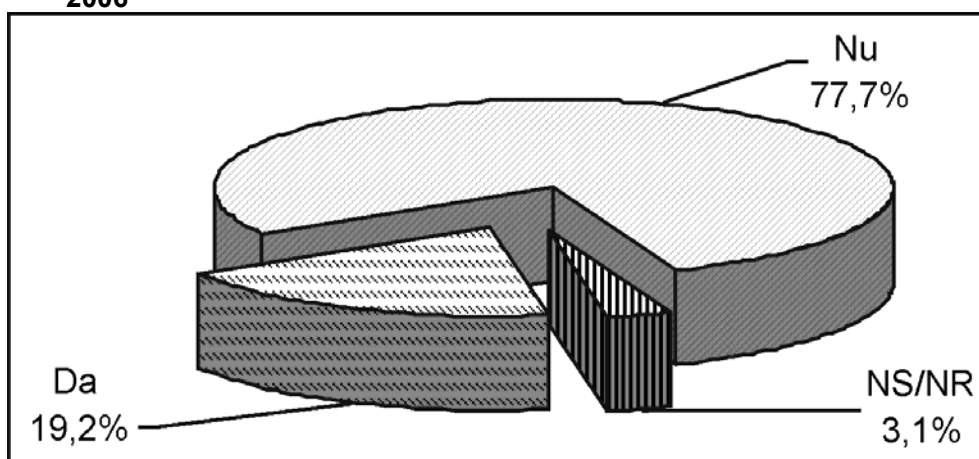

Condițiile de viață comparativ cu un an în urmă	%										
	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Mult mai proaste	14	10	8	8	11	8	11	12	19	9	8
Mai proaste	36	39	43	44	44	36	45	44	55	39	31
La fel	28	35	31	35	33	43	33	36	21	40	42
Mai bune	19	15	16	13	12	12	11	8	5	12	18
Mult mai bune	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

7. Economii ca fonduri de siguranță pentru viitor

În familia dvs. dispuneți de anumite sume de bani ca fonduri de siguranță (acasă sau în bănci) pentru a face față unor cheltuieli viitoare?

2006

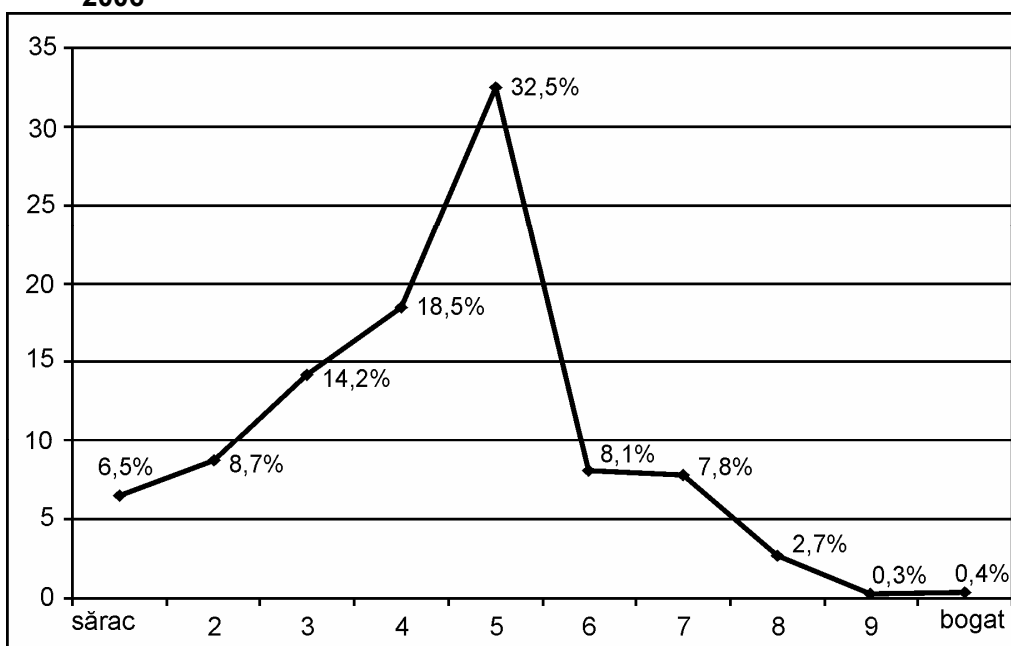

Economii	%					
	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Da	23	23	22	20	21	19
Nu	77	75	77	78	75	78

8. Scala sărac-bogat

În orice societate, unii oameni se consideră bogați, alții se consideră săraci. Având în vedere numerotarea de la 1 la 10, dvs. unde vă situați?

2006

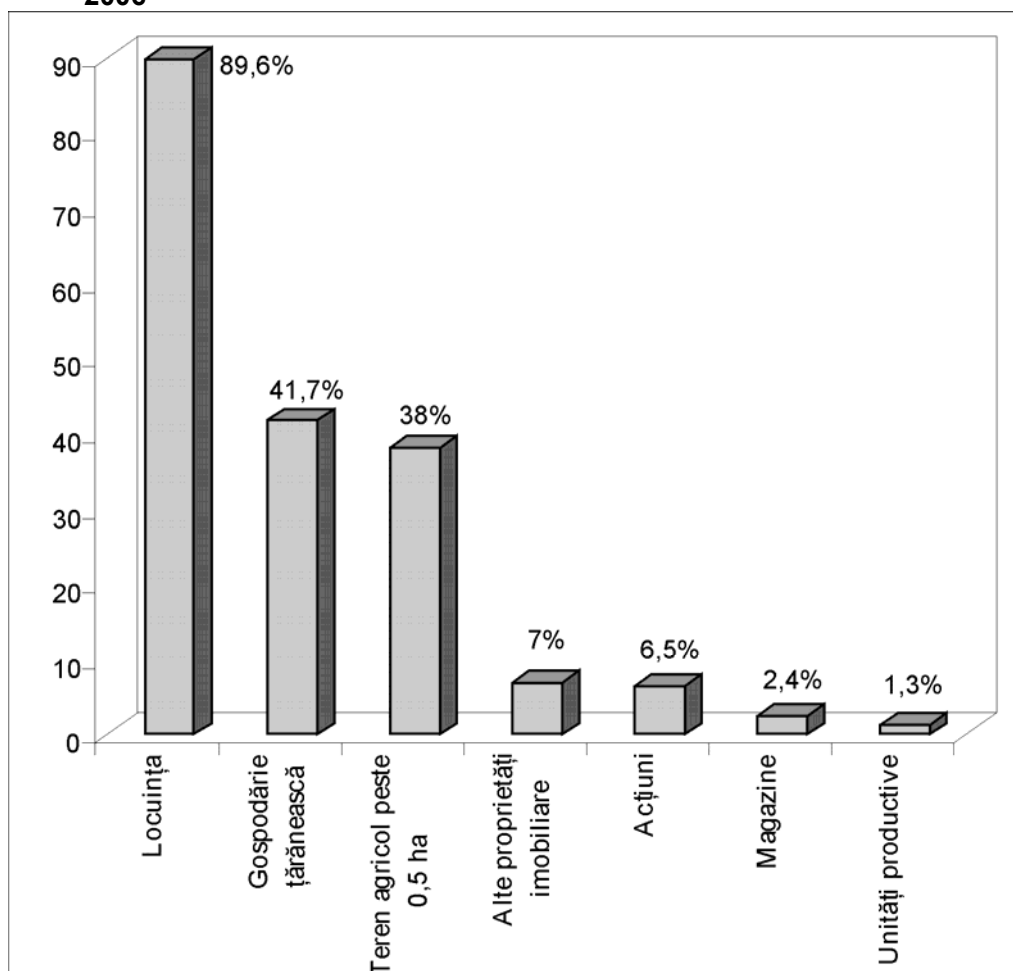

%

Situarea pe scala bogat - sărac	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 lun	2006 lun
Bogat 10	0	0	0	0	0	0	0	0
9	0	1	0	0	0	0	0	0
8	2	1	2	1	1	1	2	3
7	5	5	3	4	4	4	5	8
6	9	8	9	9	9	8	11	8
5	40	35	29	31	27	26	30	32
4	18	21	21	21	22	20	20	18
3	15	14	18	18	19	18	15	14
2	6	8	8	8	9	10	10	9
Sărac 1	4	6	9	7	8	10	7	6

9. Proprietăți/coproprietăți

Ce proprietăți (coproprietăți) aveți (dvs. și familia)?
2006

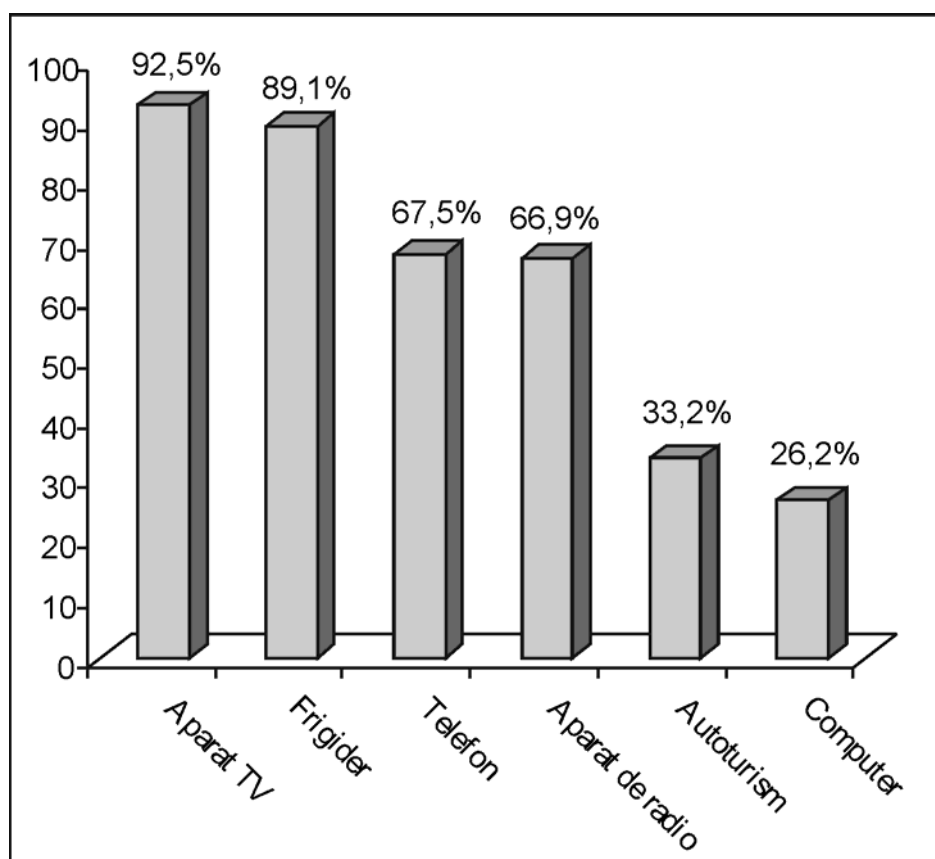
% din total gospodării

*Este posibil ca în anul 2003 populația să fi avut o anumită reținerere în a declara că deține teren agricol și gospodărie țărăneasă.

10. Posesia de bunuri de folosință îndelungată

Ce bunuri aveți în gospodărie?

2006

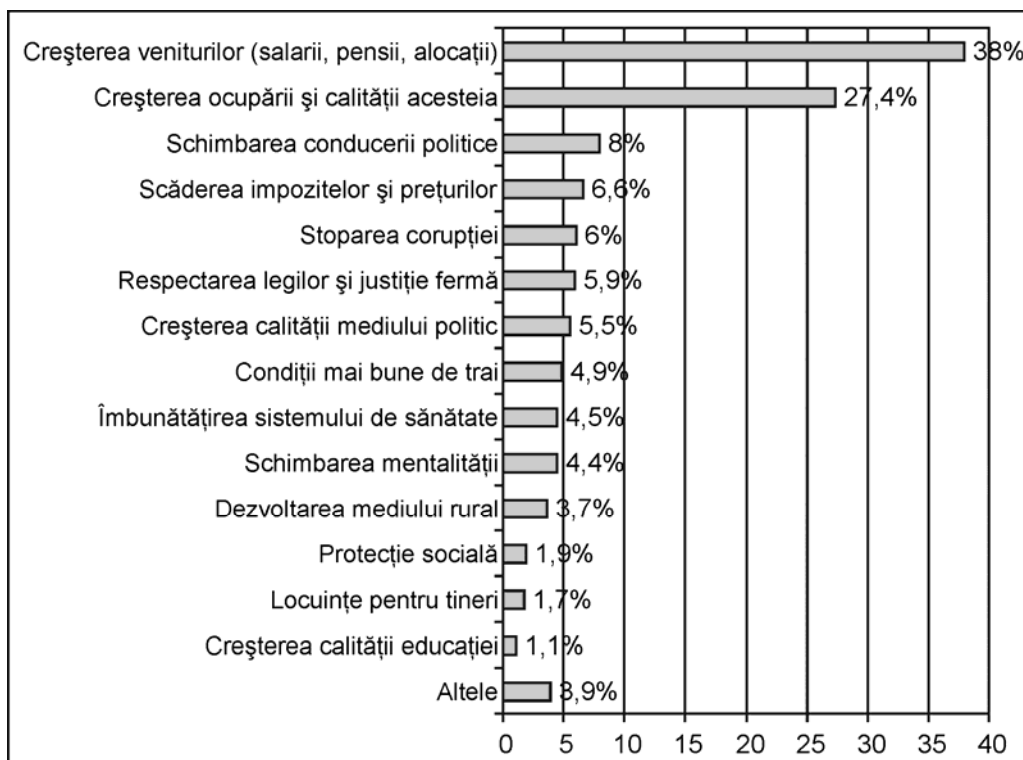

% din total gospodării

Bunuri	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Televizor	88	87	91	92	92	91	88	88	89	88	90	92
Frigider	80	82	84	86	86	85	78	82	84	80	85	89
Radio	87	80	84	82	77	83	80	79	78	70	77	67
Telefon	46	46	49	48	50	55	41	45	47	49	62	67
Autoturism	26	24	28	27	29	31	27	29	32	28	34	33
Computer	-	-	-	4	6	4	4	4	6	5	16	26

11. Măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de viață

Ce credeți că ar trebui făcut pentru îmbunătățirea condițiilor de viață din România?
2006

2. Mediul social

Evaluarea diferitelor componente ale mediului social creează o imagine asupra condițiilor structurale care le sunt oferite oamenilor de către societate, astfel încât aceștia să poată avea o viață de calitate.

Datele indică faptul că oamenii apreciază *relațiile pe care le au cu vecinii* ca fiind pozitive, acest aspect cunoscând o stabilitate mare în timp.

Evaluarea *accesibilității la diferite forme de învățământ* este importantă deoarece relevă percepția oamenilor asupra șanselor de acces social. Totodată, exprimă o trăsătură majoră a societății: aceea de a avea frontiere „deschise” între clasele sociale, de a le oferi indivizilor posibilitatea de a-și depăși condiția și a accede într-o clasă superioară.

În ceea ce privește evaluarea *accesibilității formelor de învățământ*, există un echilibru între cei ce apreciază șansele de acces la educație ca fiind scăzute și

cei care le consideră ca fiind ridicate, aceasta indicând un aspect mai degrabă controversat al mediului social, nefiind vizibil un consens în această sferă.

O altă componentă a mediului social în care trăiesc indivizii, *asistența medicală*, este evaluată de o majoritate a subiecților ca fiind pozitivă. Este important să menționăm aici faptul că este posibil ca oamenii să ia ca referință în evaluările lor, în primul rând, asistența medicală primară, cu care cei mai mulți au contact frecvent. Poate conta, astfel, relația de cele mai multe ori personală pe care oamenii o dezvoltă cu personalul medical, modul în care sunt rezolvate problemele curente de sănătate pe care le au. Se poate vorbi, de asemenea, de o stabilitate a evaluărilor în timp pe care oamenii le fac asistenței medicale primite, mai ales în ultimii ani.

Possibilitățile de afirmare în viață sunt apreciate de către o majoritate de subiecți ca fiind scăzute, aceasta indicând o percepție negativă asupra oportunităților pe care societatea le oferă oamenilor pentru ca aceștia să trăiască în conformitate cu propriile lor valori și scopuri. O oarecare îmbunătățire este vizibilă în perioada mai recentă, 2003 și 2006, față de perioada 1997-1999, indicând o schimbare de tendință în percepțiile oamenilor asupra circumstanțelor structurale ale societății românești.

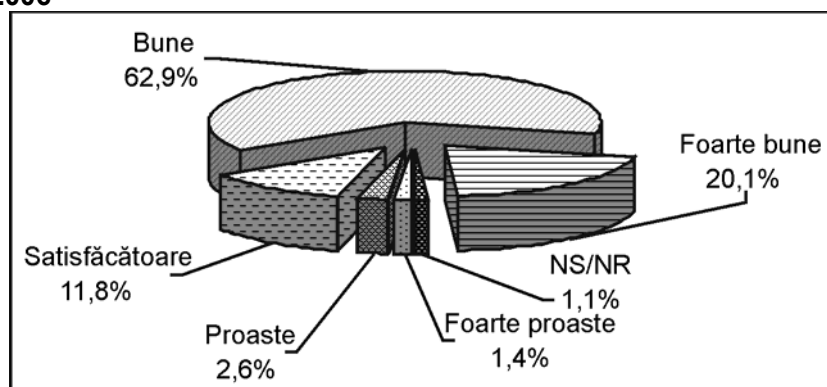
Informația primită prin mass-media este evaluată în mod pozitiv, majoritatea respondenților apreciind-o ca fiind bună și foarte bună. Evaluările indică, deci, consens în societate asupra acestui aspect. În timp, aprecierile pozitive au înregistrat o tendință de creștere, începând cu 1995, cunoscând cel mai ridicat nivel în anul 2006.

Schimbările din societatea românească de după 1989 sunt apreciate de către o proporție de 42% dintre respondenți ca fiind „unde la mijloc”, în timp ce o treime dintre subiecți le apreciază ca negative.

1. Relațiile cu vecinii

Cum apreciați relațiile cu vecinii dvs.?

2006

%

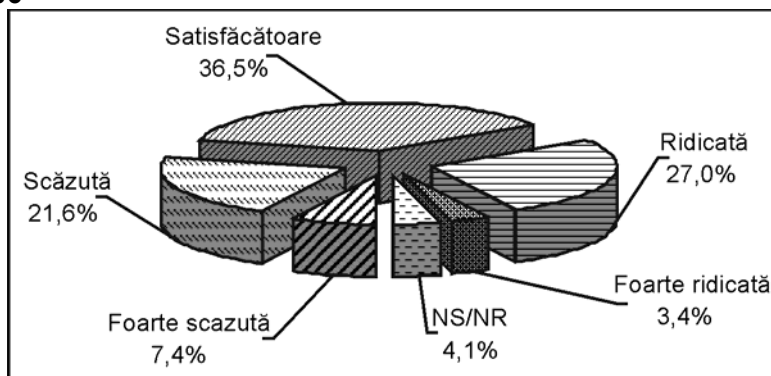
Relațiile cu vecinii	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte proaste	1	1	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Proaste	1	2	2	2	2	2	3	2	1	2	2	3
Satisfăcătoare	12	9	9	7	8	7	13	8	12	11	11	12
Bune	62	57	62	69	69	71	65	72	71	67	68	63
Foarte bune	23	29	25	21	20	19	16	16	13	18	18	20

Temerile legate de șomaj înregistrează unul dintre cele mai scăzute niveluri de după 1990, pentru prima oară în 2006 o majoritate a respondenților declarând că nu se teme deloc de *șomaj*. Aceeași tendință este valabilă și pentru *temerile de conflicte sociale*. Aceasta reflectă schimbările pozitive din domeniul economic și al pieței muncii din ultimii ani, dar și o stabilitate socială care a contribuit la un sentiment crescut al siguranței. *Temerile legate de creșterea prețurilor și de impozite* rămân cele mai pregnante pentru vasta majoritate a oamenilor.

2. Accesibilitatea formelor de învățământ

Caracterizați accesibilitatea formelor de învățământ dorite de dvs. și de cei apropiați.

2006

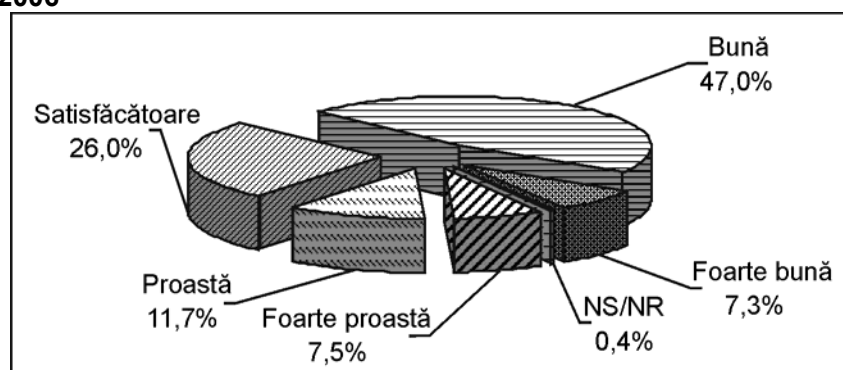
Accesibilitate a formelor de învățământ	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte scăzută	7	6	6	7	3	5	8	8	5	7	5	7
Scăzută	19	21	19	21	21	21	24	23	23	33	20	22
Satisfăcătoare	30	30	32	26	36	36	35	33	34	37	33	36
Ridicăță	18	13	24	28	31	32	23	24	28	17	30	27
Foarte ridicată	3	2	3	3	3	2	2	2	2	2	3	3

%

3. Asistența medicală

Cum apreciați asistența medicală primită?

2006

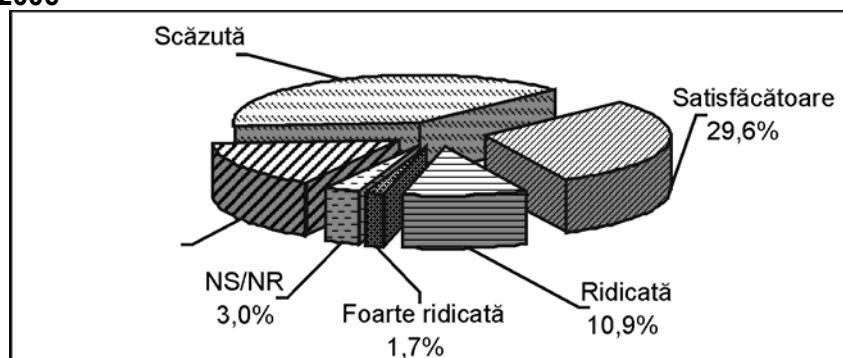

Asistența medicală	1990 Iunie	1991 Iunie	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iunie	2006 Iun
Foarte proastă	6	10	10	5	3	2	7	6	4	4	4	7
Proastă	17	23	18	13	11	10	15	15	16	17	12	12
Satisfăcătoare	33	32	32	29	26	26	28	28	29	27	30	26
Bună	36	26	34	47	54	56	44	46	45	45	47	47
Foarte bună	6	2	4	5	5	5	4	3	4	4	6	7

4. Posibilitățile de afirmare în viață

Cum apreciați posibilitatea de afirmare în viață (pentru dvs. sau cei apropiați)?

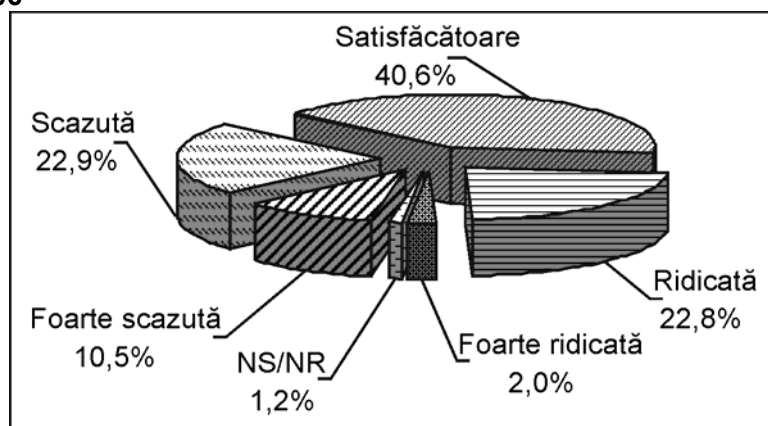
2006

	%											
Posibilitatea de afirmare în viață	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte scăzută	14	11	8	13	14	12	17	16	16	19	16	16
Scăzută	25	27	33	39	43	40	38	40	46	49	40	39
Satisfăcătoare	42	31	32	24	23	30	28	25	25	21	25	30
Ridicată	17	10	13	12	8	10	8	8	7	6	12	11
Foarte ridicată	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	2

5. Respectarea drepturilor personale

Cum apreciați măsura în care drepturile dvs. sunt respectate?
2006

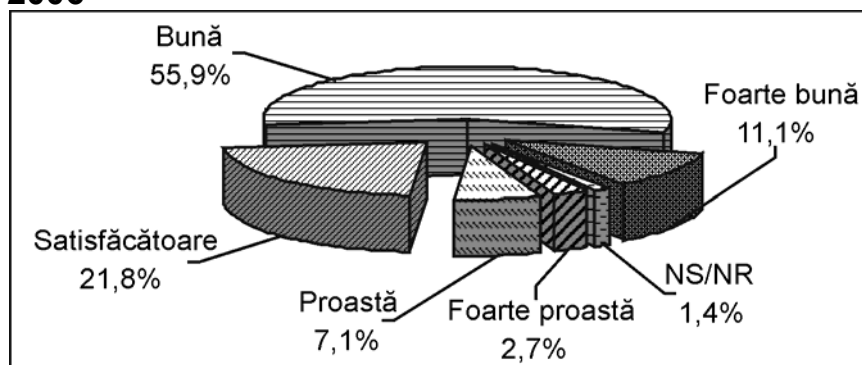

	%											
Respectarea drepturilor personale	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte scăzută	8	10	7	6	6	7	7	7	8	9	7	10
Scăzută	22	26	25	22	25	25	22	21	24	30	25	23
Satisfăcătoare	42	41	39	42	40	38	41	39	42	42	42	41
Ridicată	25	15	25	28	25	28	25	29	21	15	22	23
Foarte ridicată	3	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2

6. Informația primită prin mass-media

Cum apreciați informația pe care o primiți prin mijloacele de comunicare (presă, radio, TV)?

2006

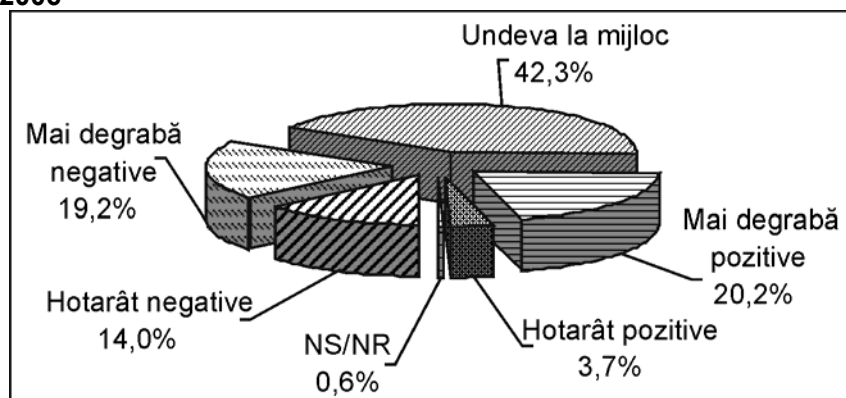
%

Informația primită prin mass-media	1990 Iunie	1991 Iunie	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iunie	2006 Iun
Foarte proastă	6	6	5	3	2	2	1	1	2	3	1	3
Proastă	12	16	18	13	10	6	6	5	8	8	6	7
Satisfăcătoare	32	39	36	34	34	29	24	24	25	27	24	22
Bună	40	29	33	44	48	56	53	56	54	51	58	56
Foarte bună	8	3	4	4	4	7	12	10	7	8	8	11

7. Schimbările din societatea românească de după 1989

Cum apreciați schimbările din societatea românească de după 1989?

2006

	%							
Schimbările de după 1989	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Hotărât negative	5	6	5	7	9	17	7	14
Mai degrabă negative	25	23	19	23	28	37	29	19
Undeva la mijloc	44	47	45	43	43	33	42	42
Mai degrabă pozitive	21	19	24	21	15	10	17	20
Hotărât pozitive	3	4	6	4	3	2	2	4

8. Temeri ale populației

În perioada următoare de ce anume vă temeți cel mai mult pentru dumneavoastră și familia dumneavoastră?

2006

	%											
Temeri legate de:	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Șomaj												
Mult	16	37	34	29	42	34	35	36	40	44	42	25
Puțin	33	26	18	17	21	23	23	19	23	23	17	22
Deloc	48	34	45	53	33	42	40	40	34	31	37	52
Conflicte sociale												
Mult	-	38	27	20	21	20	19	18	26	33	18	10
Puțin	-	41	39	39	38	40	39	36	46	40	41	36
Deloc	-	19	33	40	39	40	39	41	26	24	40	52
Criminalitate												
Mult	36	50	34	36	35	28	29	27	38	39	26	21
Puțin	42	32	36	36	39	40	40	38	41	39	41	36
Deloc	21	16	29	28	25	31	28	30	19	20	32	41
Creștere prețuri												
Mult	63	82	86	89	90	89	88	87	90	91	88	84
Puțin	28	14	10	6	8	8	8	9	8	6	9	11
Deloc	8	3	4	4	2	3	2	2	1	2	3	4
Impozite												
Mult	-	76	75	76	80	76	71	66	78	86	82	80
Puțin	-	17	17	15	14	15	19	23	15	9	13	14
Deloc	-	5	7	9	5	8	8	7	5	3	4	6

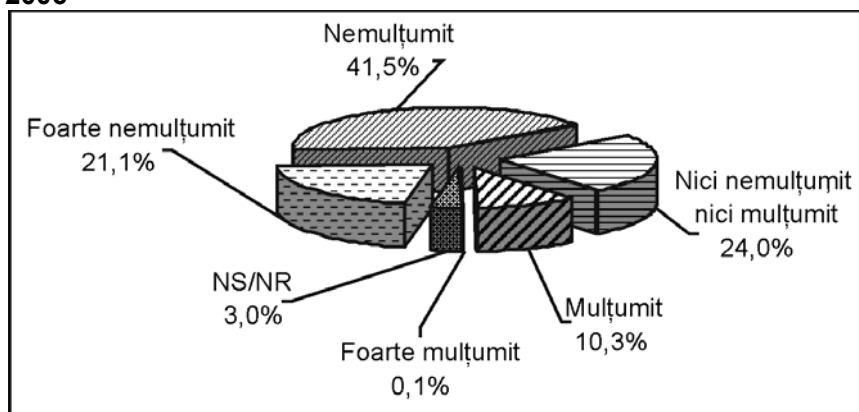
3. Mediul politic

Majoritatea respondenților se declară nemulțumită de *viața politică din țară*, iar *conducerea țării* este negativ evaluată de cea mai mare parte a subiecților. În general, acești indicatori tind să fie sensibili la ciclurile electorale, variind în funcție de acestea. Ei exprimă evaluări ale condițiilor mediului politic, așa cum sunt percepute la nivel subiectiv de către indivizi, fiind și în funcție de aspirațiile pe care oamenii le au cu privire la aceste condiții. În ceea ce privește evaluarea conducerii țării, evaluările negative înregistrate în anul 2006 ating un nivel înalt, înscriindu-se în tendința negativă a acestui indicator, inițiată începând cu anul 1998. Pe ansamblu, mediul politic se menține ca un aspect negativ printre condițiile structurale care caracterizează societatea românească.

1. Satisfacția față de viața politică din țară

Cât de mulțumit sunteți de viața politică din țară?

2006

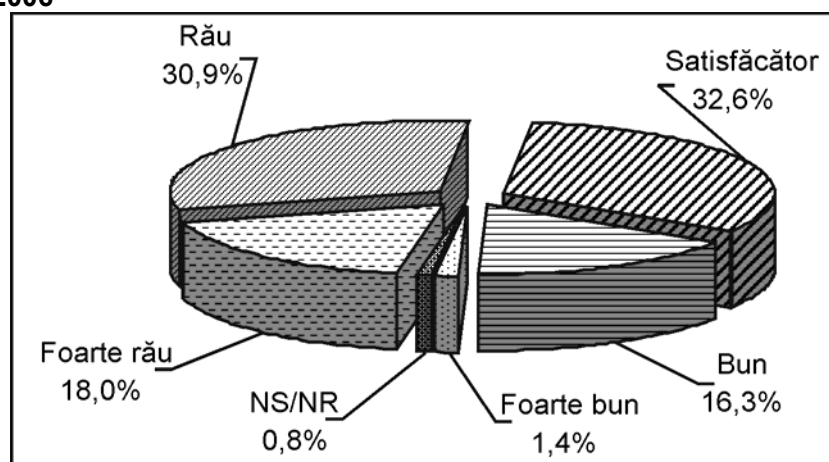

Viața politică din țară	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte nemulțumit	20	34	14	13	14	15	8	12	22	36	17	21
Nemulțumit	27	30	47	43	44	39	33	37	45	44	41	41
Nici mulțumit, nici nemulțumit	34	25	24	27	27	32	35	30	22	12	26	24
Mulțumit	12	5	10	12	9	10	19	13	5	4	10	10
Foarte mulțumit	4	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0

2. Conducerea țării

Caracterizați modul în care este condusă țara.

2006

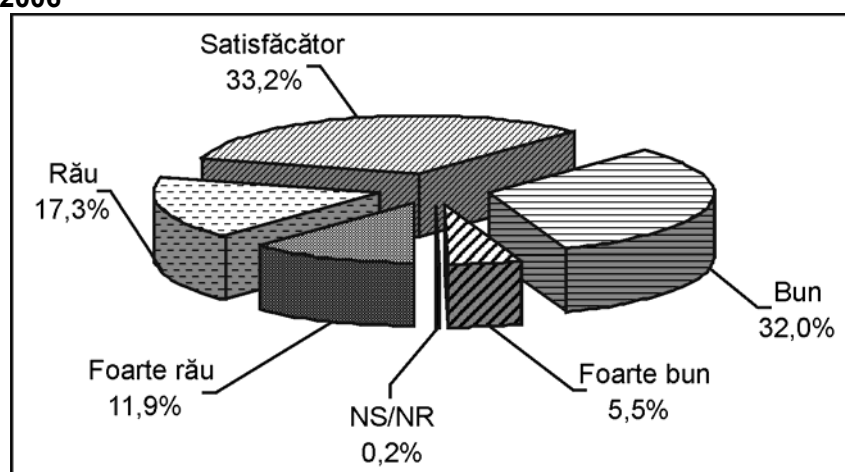
Conducerea țării	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte rău	5	11	14	15	12	12	13	12	22	38	16	18
Rău	14	22	29	28	26	25	32	25	38	39	30	31
Satisfăcător	39	38	34	37	40	36	31	39	28	16	33	33
Bun	33	20	18	17	19	24	20	21	9	6	18	16
Foarte bun	7	2	2	1	2	2	1	1	0	0	1	1

%

3. Activitatea primăriei

Caracterizați modul în care primăria administrează localitatea?

2006

Activitatea primăriei	%											
	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte rău	7	9	8	17	16	16	7	10	9	11	11	12
Rău	23	26	27	28	28	28	21	18	23	22	16	17
Satisfăcător	38	36	34	32	33	28	33	34	36	34	34	33
Bun	26	22	25	21	21	25	34	32	28	30	34	32
Foarte bun	4	2	3	2	2	2	4	3	2	3	4	5

4. Viața profesională

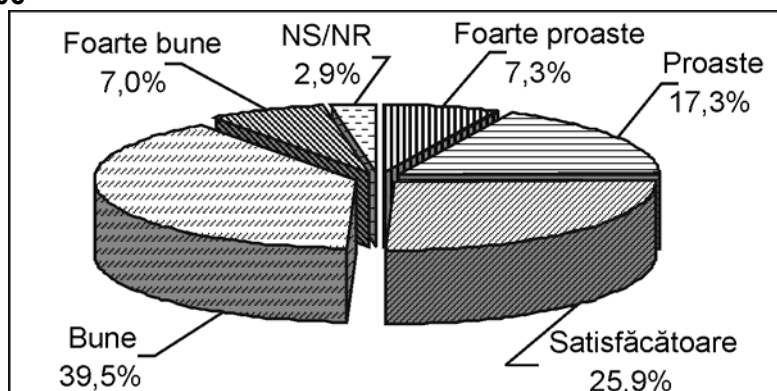
Analiza dimensiunii ocupare/viața profesională arată o percepție ușor îmbunătățită a populației față de piața muncii. Comparând anul 2006 cu datele obținute în anii anteriori, aprecierile pozitive ale șanselor de obținere a unui loc de muncă au înregistrat o creștere, de la 19%, în 2003 la 26%, în 2006. Aceasta este dovedită și de indicatorii obiectivi care arată o creștere a ratei ocupării în ultimii ani și o scădere a ratei șomajului.

Evaluarea condițiilor de muncă reprezintă un indicator utilizat frecvent pentru a măsura dimensiunea subiectivă a calității ocupării. Datele din cercetare sugerează o imagine destul de proastă a condițiilor de muncă, aproximativ 24% din populația ocupată din eșantion apreciindu-le negativ, iar 47%, pozitiv. În comparație cu anii trecuți, populația tinde să evalueze ceva mai slab acest indicator, situație explicabilă prin creșterea numărului orelor de muncă (Mărginean, 2007).

Satisfacția față de locul de muncă reprezintă un alt indicator important în evaluarea subiectivă a ocupației și este influențat atât de experiența personală a individului cât și de așteptările și aspirațiile sale cu privire la propriul loc de muncă. Datele de cercetare arată că aproximativ 56% din populația investigată se declară mulțumită cu locul de muncă, observându-se o creștere ușoară față de valul precedent (2003).

1. Condițiile de muncă

Cum caracterizați condițiile de muncă (populația ocupată)?
2006

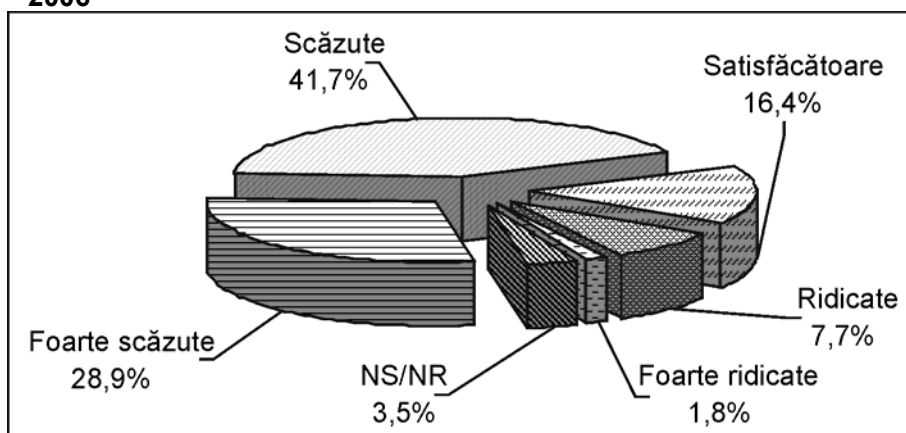

Condițiile de muncă	%											
	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte proaste	3	5	5	3	4	6	7	5	5	5	5	7
Proaste	10	14	16	16	16	15	18	18	12	23	15	17
Satisfăcătoare	30	36	32	29	28	29	32	33	37	35	29	26
Bune	38	40	41	46	46	45	39	40	35	32	36	39
Foarte bune	6	5	6	5	6	5	4	3	2	4	6	7

2. Posibilitățile de obținere a unui loc de muncă

Cum apreciați posibilitățile de obținere a unui loc de muncă pe măsura intereselor și a capacității (pentru dvs. și cei apropiați)?

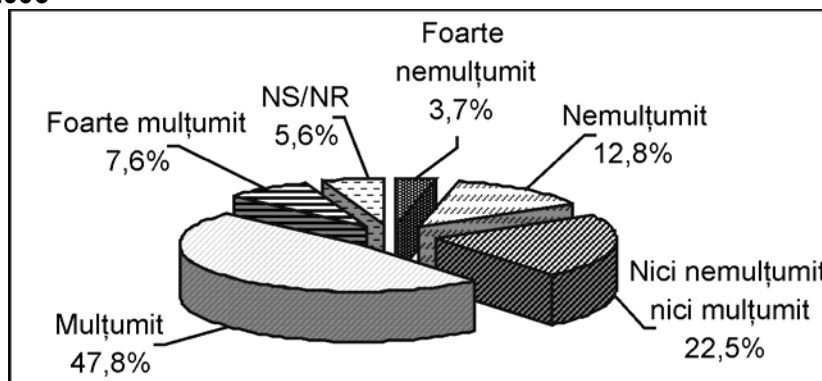
2006

Posibilitățile de obținere a unui loc de muncă	%											
	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte scăzute	12	16	21	27	34	34	30	29	39	38	35	29
Scăzute	27	27	33	36	39	42	41	43	39	43	40	42
Satisfăcătoare	35	22	17	12	15	14	16	14	12	11	13	16
Ridicate	23	11	11	10	7	7	7	7	5	5	6	8
Foarte ridicate	3	3	2	1	0	0	1	1	0	0	0	2

3. Satisfacția față de locul de muncă

Cât de mulțumit sunteți de locul de muncă pe care îl aveți?
2006

Satisfacția față de locul de muncă	1990 lun	1991 lun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 lun	2006 lun	%
Foarte nemulțumit	5	5	3	2	3	2	3	4	2	2	3	4	
Nemulțumit	15	11	9	12	10	11	13	13	13	14	12	13	
Nici mulțumit, nici nemulțumit	37	45	26	17	20	17	19	20	24	22	23	22	
Mulțumit	32	26	49	42	57	58	56	54	54	53	51	48	
Foarte mulțumit	11	13	13	3	10	11	8	9	7	8	10	8	

5. Viața personală

Starea de sănătate este apreciată de marea majoritate a respondenților fie ca satisfăcătoare, fie ca bună sau foarte bună. În timp, este vizibilă o oarecare deteriorare a evaluărilor pozitive, față de anii 1990-1992 și o stabilitate a aprecierilor în ultimii ani.

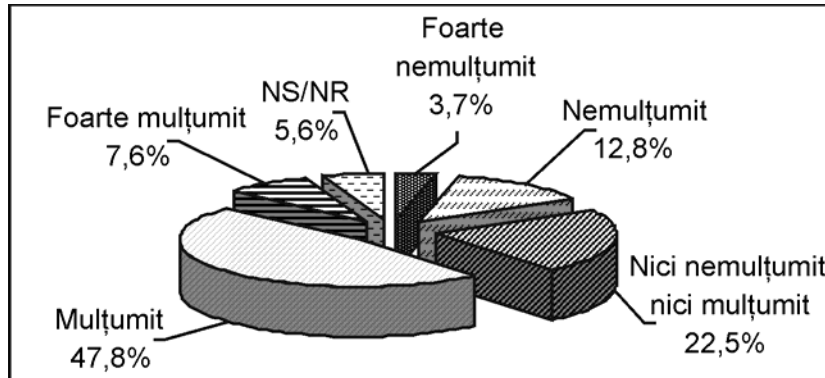
Relațiile din familie constituie o dimensiune a vieții personale pe care vasta majoritate a populației o evaluează în mod pozitiv. Este aspectul vieții cel mai înalt apreciat, variațiile în timp în acest domeniu nefiind semnificative.

Satisfacția față de viața de zi cu zi surprinde starea care este rezultatul tuturor condițiilor pe care oamenii le experimentează în viața lor. Datele arată că o mare parte dintre oameni (40%) se declară fie mulțumită fie foarte mulțumită de propria viață în anul 2006, acesta fiind cel mai înalt nivel al satisfacției înregistrat pe parcursul tranziției. Deși în general nivelul satisfacției nu poate fi considerat

mare, o treime dintre subiecți declarându-se nemulțumiți sau foarte nemulțumiți de viața lor, datele arată o ușoară tendință pozitivă, în raport cu anul 1999.

1. Starea de sănătate

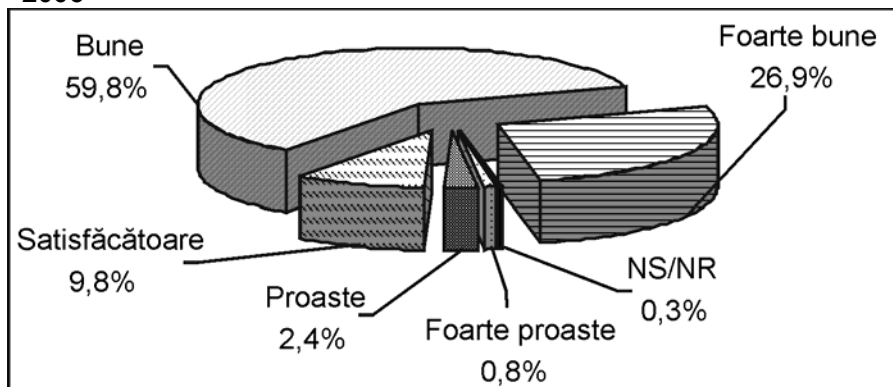
Cum apreciați în general starea dvs. de sănătate?
2006

Sănătatea	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte proastă	1	3	4	7	6	6	9	9	9	9	8	9
Proastă	7	9	13	17	20	17	17	19	20	21	20	17
Satisfăcătoare	29	34	33	36	36	36	35	34	35	32	30	31
Bună	51	43	41	34	34	36	34	34	32	32	34	36
Foarte bună	12	10	9	6	4	4	5	4	4	6	8	8

2. Relațiile din familie

Cum apreciați relațiile din familie?
2006

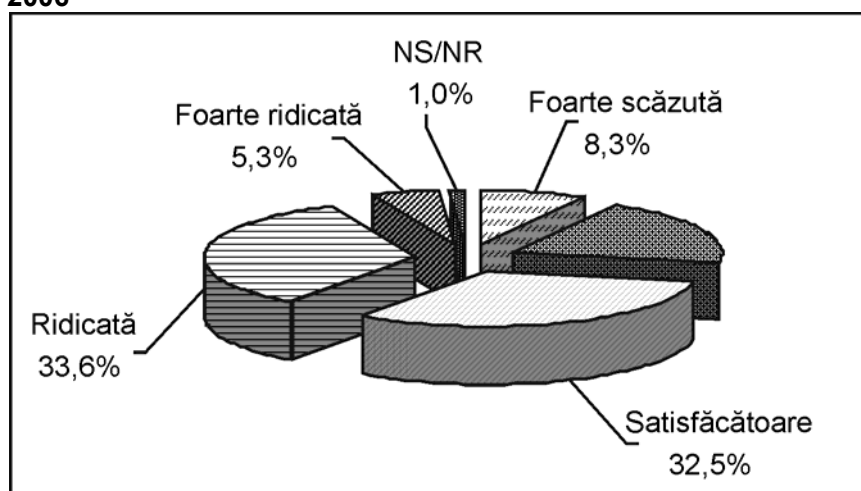
%

Relațiile din familie	1990 Iunie	1991 Iunie	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iunie	2006 Iun
Foarte proaste	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1
Proaste	1	2	1	2	2	1	3	2	3	2	2	2
Satisfacă -toare	8	9	7	8	8	9	11	10	12	13	10	10
Bune	51	55	57	66	68	66	64	71	68	62	60	60
Foarte bune	39	32	34	24	22	24	21	17	17	21	27	27

3. Securitatea personală (siguranța vecinătății)

Caracterizați securitatea dvs. de acasă, de pe stradă etc.

2006

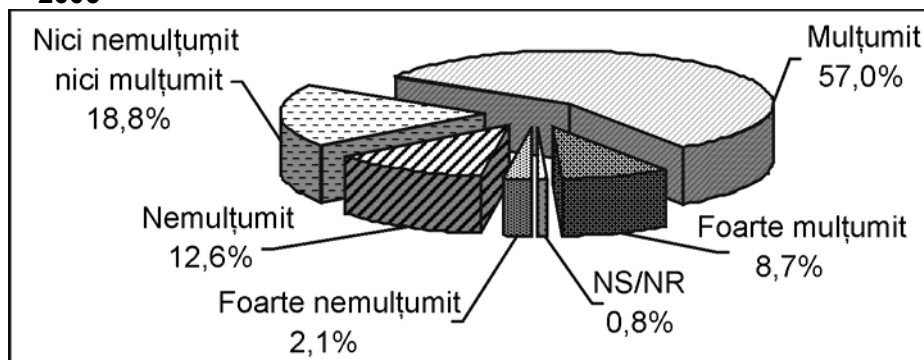

%

Securitatea personală	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte scăzută	10	18	13	12	9	7	8	7	8	8	6	8
Scăzută	23	30	28	33	26	22	23	21	21	27	17	19
Satisfăcătoare	36	31	25	27	36	34	34	31	38	39	35	32
Ridicăta	23	14	27	23	25	34	31	36	30	22	34	34
Foarte ridicată	6	3	6	2	3	3	3	3	2	3	6	5

4. Satisfacția față de realizările în viață

Cât de mulțumit sunteți de ceea ce ați realizat până acum în viață?
2006

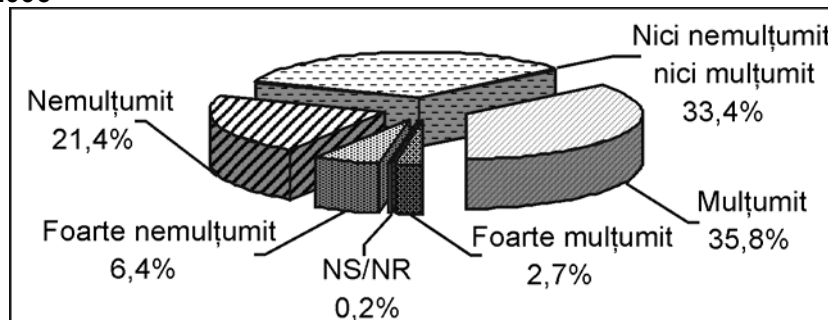
%

Satisfacția față de realizările din viață	1990 Iun	1991 Iun	1992 Mai	1993 Sept	1994 Sept	1995 Sept	1996 Nov	1997 Oct	1998 Oct	1999 Nov	2003 Iun	2006 Iun
Foarte nemulțumit	6	9	3	1	3	2	4	3	3	5	4	2
Nemulțumit	15	19	14	14	15	14	17	17	18	17	15	13
Nici mulțumit, nici nemulțumit	44	42	22	19	27	20	22	20	20	23	21	19
Mulțumit	27	22	53	58	50	57	50	54	54	49	53	57
Foarte mulțumit	8	7	8	7	5	7	6	5	4	5	5	9

5. Satisfacția față de viața de zi cu zi

Luând în considerare întreaga situație, cât de mulțumit sunteți de viața dvs. de zi cu zi?

2006

ANALIZA NEVOILOR DE POLITICI SOCIALE

Ana Maria PREOTEASA

Elaborarea politicilor sociale implică o cunoaștere foarte bună a condițiilor sociale existente precum și identificarea principalelor probleme care trebuie rezolvate. Decidenții din domeniul politicilor sociale trebuie să îndeplinească anumite sarcini (Freeman 1970, p.3):

1. planificarea (presupune identificarea scopurilor organizației și aprecierea măsurii în care condițiile actuale deviază de la aceste scopuri și formularea unei strategii pentru a ajunge la o convergență între obiective și condiții);
2. dezvoltarea programului și implementarea;
3. evaluarea rezultatelor.

Este evident că politicile sociale nu se pot dezvolta decât în acord cu un set de scopuri sau obiective și implicit cu rezultatele dorite sau așteptate. Atingerea unui obiectiv de politică socială presupune ca o condiție nedorită să fie eliminată sau una dezirabilă să fie extinsă și să devină valabilă pentru toată lumea. Există o distincție între obiectivele absolute (eradicarea sau extinderea unei condiții) și cele relative (rezolvarea unei probleme sau extinderea unei condiții într-o anumită măsură). Definirea scopurilor sau obiectivelor de politici sociale presupune fie prezumții, fie cunoștințe despre două elemente fundamentale ale situației sociale: valorile și condițiile existente (Freeman 1970). Așadar, analiza nevoilor de politici sociale presupune atât studiul problemelor sociale sau a condițiilor sociale cât și a valorilor unei societăți. În continuare, voi vorbi despre studiul problemelor sociale.

1. Studiul problemelor sociale

Politicile sociale sunt create pentru a rezolva probleme sau pentru a răspunde nevoilor unei societăți. Se vorbește adesea despre dificultățile cu care se confruntă un sistem sau altul, un guvern sau altul, se vorbește despre nevoile unei societăți ale unui grup sau a unei comunități umane. Fiecare individ are o reprezentare cu privire la toate aceste concepte, par să fie de la sine înțelese, însă abordările teoretice sunt foarte diferite iar recunoașterea nevoilor necesită un demers sistematic și complex. Recunoașterea nevoilor implică judecăți de valoare. Oameni cu valori diferite își percep divers problemele. Experiențele diferite ale indivizilor conduc la aprecieri diverse ale nevoilor (McKillip J. 1987) și recunoașterea unei nevoi implică existența unei soluții pentru problema respectivă. Iar politicile sociale sunt chiar măsuri venite să soluționeze problemele sociale.

Conform *Dicționarului de politici sociale* problema socială este un rezultat nedorit, un efect care contrazice așteptările (Pop M. L. 2002: 667). Există diferite moduri în care sunt percepute problemele sociale, așadar pentru o cât mai corectă identificare este necesară o raportare obiectivă la situația respectivă, utilizând un sistem de referință unic (cazul indicatorilor sociali) sau o analiză a

percepțiilor subiective (studiile de bunăstare subiectivă din cadrul domeniului calității vieții).

Conceptul de problemă socială

Așa cum o bună cunoaștere a problemelor sociale reprezintă „punctul de pornire al schimbării sociale” (Zamfir C. 2006: 16), pentru majoritatea specialiștilor din domeniu este de la sine înțeles că obiectul politicilor sociale îl reprezintă rezolvarea problemele sociale, cu toate că definițiile clasice date politicilor sociale fac referire doar la rolul acestora de a oferi bunăstare membrilor unei societăți. O definiție operațională ia în calcul și orientarea politicilor spre soluționarea problemelor sociale (Zamfir C. 1999: 17). Este clar că politicile sociale apar ca urmare a apariției problemelor sociale, deși se știe că pot apărea adesea probleme sociale și ca urmare a unor politici sociale slab testate (vezi politica pronatalistă a statului comunist și consecințele sale). Însă, orice analiză riguroasă, științifică a nevoii de politici sociale presupune dezvoltarea unei “metodologii complexe de diagnoză a problemelor sociale și a dinamicii lor” (Zamfir op.cit: 18). În studiul problemelor sociale cercetătorii recunosc că problemele nu există pur și simplu ci au nevoie să fie recunoscute ca probleme. O problemă socială este o situație sau o condiție nedorită pe care un segment important al societății o consideră ca fiind suficient de serioasă pentru a fi necesară intervenția colectivă a societății pentru a produce o schimbare semnificativă. (Doob, 2000: 5) O altă definiție consideră problemele sociale ca fiind determinate subiectiv, depinzând în mod obligatoriu de valorile societății: condiții pe care acum le considerăm probleme, în urmă cu câteva zeci de ani erau normale și invers: bunicii noștri considerau anumite lucruri probleme, pe care noi le catalogăm acum ca fiind normale (Rubington, 1989: 6). În lucrarea „The sociology of social problems” (Horton și Leslie, apud Mărginean 2000: 103), se definește problema socială prin patru elemente esențiale:

- a. stare ce afectează un număr semnificativ de persoane;
- b. afectarea este nedorită;
- c. se simte nevoia să se întreprindă ceva;
- d. este necesară o acțiune colectivă.

Deși, în mod implicit, problemele sociale sunt definite ca elemente sau fenomene sociale negative și chiar unele definiții sugerează acest aspect (afectare indezirabilă, condiție nedorită) există și o definiție utilizată în metodologie și care se referă la problemă ca la un orice fenomen social ale cărui cauze sau consecințe nu pot fi identificate prin cunoaștere comună și este nevoie de un demers de cunoaștere științifică. Zamfir (2006) definește conceptul de problemă socială legând-o permanent de ideea de oportunitate, schimbare, conferindu-i o orientare pozitivă. Tot în viziunea sa, definirea unei probleme sociale presupune nu doar enunțarea, ci o strategie mai complexă capabilă să delimiteze spațiul său: identificarea problemei, diagnoza naturii problemei, determinarea magnitudinii, identificarea soluțiilor și voința colectivă de a întreprinde ceva (sau de a nu acționa în sensul schimbării) (Zamfir și alții 2006:17). Problemele sociale au fost studiate în domeniul sociologiei încă de la

primele lucrări din domeniu. Se poate spune chiar că acestea au fost elaborate pentru a se găsi o explicație științifică și pentru a se identifica soluții pentru problemele din vremea respectivă. Max Weber scrie lucrarea sa: „Etica protestantă și spiritul capitalismului” pentru a analiza și a explica problema diferențelor economice din interiorul populației iar Emil Durkheim în: „Sinuciderea” aduce în discuție un fenomen social-problemă, extrem de important pentru orice societate.

Tipuri de abordări metodologice ale problemelor sociale

O propunere de analiză a conceptului a organizat domeniul problemelor sociale în 6 mari dimensiuni sau perspective: patologia socială, dezorganizarea socială, conflict de valori, comportament deviant, etichetare și perspectivă critică (Rubington și alții, 1989: 11). Fiecare perspectivă are o orientare proprie: perspectiva patologiei sociale se concentrează pe individul uman, dezorganizarea socială pe reguli, conflictul de valori pe norme, reguli și interese, comportamentul deviant pe roluri, etichetarea pe reacții sociale iar perspectiva critică pe relații de clasă. Dar rolul sociologului nu se oprește la a studia și a explica fenomenele sociale, așadar oricare dintre aceste șase perspective ar trebui utilizată urmărindu-se obiectivul aplicabilității și a atingerii scopului fundamental de soluționare a problemelor sociale. Zamfir (2006: 24) delimitează mai multe “palieri” de analiză a problemelor sociale organizând metodele deja existente:

1. diagnoza problemei potențiale/actuale (identificarea problemei, determinarea magnitudinii problemei, factorii determinanți ai dinamicii problemei sociale);
2. diagnoza conștientizării problemelor sociale;
3. analiza activității colectivității de a face față problemelor sociale;
4. identificarea unor noi soluții la problemele sociale.

Ca metode de studiu al problemelor sociale, se folosesc atât cele cantitative cât și cele calitative, ținându-se cont de răspândirea problemei iar din punct de vedere al duratei de timp au fost studiate fie folosind un model longitudinal fie transversal. În ceea ce privește metodologia de studiu au apărut în timp controverse între orientări și abordări static *versus* dinamic, obiectiv *versus* subiectiv, cantitativ *versus* calitativ.

a. Abordare statică sau dinamică?

Gosta Esping Anderson (2002) are o privire critică asupra abordării statice a problemelor sociale din atenția politicilor sociale. Dezavantajele unei astfel de diagnoze statice (“fragmentată și compartimentată”) sunt legate, în principal, de instabilitatea unei societăți, de schimbările care pot apărea la un moment dat. Cel mai adesea, imaginile “fotografice” ale unei anumite problematice aduc informații foarte utile despre starea unei societăți dar nu pot face previziuni referitoare la schimbări ulterioare. În opinia lui Anderson, o metodologie viabilă pentru secolul 21 ar trebui să satisfacă în mod esențial trei criterii:

1. să facă previziuni;
2. să lege fragmentele întregului;

3. să surprindă dinamica șanselor de viață ale cetățenilor.

Principala problemă a statului bunăstării nu este câți oameni la un moment dat sunt prost plătiți sau bolnavi, ci care este nevoia în viitor pentru anumite măsuri de politici sociale. O societate nu este capabilă să avertizeze din timp că anumite categorii de populație se vor confrunta cu anumite probleme. Majoritatea societăților occidentale se confruntă cu problema îmbătrânirii populației. Aceasta este atât o problemă cu implicații mari în prezent (nevoie de servicii pentru persoanele vârstnice, pensii insuficiente, taxe mari pentru salariile populației active) dar și o problemă care va avea efecte sociale în viitor. Societatea o ia în considerare și în perspectivă și încearcă să contracareze consecințele prin măsuri de prevenire. O astfel de măsură, în România, o constituie legea privind obligativitatea pensiilor private pentru populația cu vârsta până în 35 de ani și caracterul opțional pentru cei între 36-45 (deși rezultatele se vor vedea abia peste 30 de ani). Politicienii cunosc cel mai adesea consecințele pe care le vor avea anumite probleme în viitor dar se preferă rezolvarea celor imediate cu rezultate imediate și satisfacții percepute de către populație. Soluția propusă de Anderson (2002) este aceea a unei metodologii de diagnostic concentrate pe dinamica problemelor sociale și a cauzalității. Adesea, evenimente prezente din viața indivizilor sunt legate de fenomene sau probleme anterioare din viața personală și pot, la rândul lor, influența mai departe bunăstarea individului. De exemplu, problemele legate de găsirea unui loc de muncă, deși la prima vedere pot părea legate clar de piața forței de muncă, sunt adesea rezultatul unei investiții precare în capitalul uman și în educația corelată cu piața. Este cazul României acestor ani, în care există un dezechilibru între cererea și oferta de pe piața forței de muncă (cerere mare în domenii performante și forța de muncă necalificată corespunzător). Un element important în realizarea acestor diagnoze îl reprezintă luarea în considerare a datelor demografice: structura pe genuri și vârste poate da informații foarte utile despre cum va arăta societatea românească peste 30-40 ani (despre familie, nevoia de bunăstare sau ocupare).

Analiza longitudinală

Analiza longitudinală este o metodă utilizată în științele sociale pentru a oferi informații asupra dinamicii în timp a unui fenomen. Datele obținute empiric prin această metodă răspund la întrebări de cercetare legate de schimbare socială sau stabilitate socială. Un exemplu de cercetare longitudinală o reprezintă Diagnoza calității vieții, efectuată de Institutul de Cercetare a Calității Vieții între anii 1990-1999, 2003 și 2006. Acest tip de studiu presupune urmărirea aceleași problematici (metode și instrumente identice) și colectarea datelor pe aceeași unitate de analiză (societate, sistem, instituție) pentru două sau mai multe perioade de timp (Menard 1991, apud Voicu M. 2002). *Diagnoza calității vieții* își propune o abordare a problemelor sociale, în special din perspectivă subiectivă iar faptul că datele au fost culese pentru o perioadă lungă de timp permite comparații și analize pe diferite domenii. Tot la nivel național s-au realizat bianual, cu sprijinul Fundației pentru o Societate Deschisă, începând cu anul 1993, Barometrele de

opinie, surse importante de date subiective care oferă o imagine asupra problemelor societății. Există și date internaționale obținute din cercetări longitudinale: Eurobarometrele, datele de la Consortium of Household Panels for European Socio-economic Research Luxemburg s.a.

b. Obiectiv versus subiectiv

Atât identificarea problemelor sociale cât și a nevoilor de politici sociale presupune o componentă obiectivă dar și una subiectivă. Așa cum spuneam și mai sus, intervin judecăți de valoare în aprecierea și identificarea problemelor sociale. Există aspirații, valori și experiențe diferite care fac să apară diferențe semnificative în aprecierea vieții sociale și a problematicii sociale. O serie de studii au arătat că nivelul economic este un factor important în aprecierea calității vieții iar efectul negativ al veniturilor modeste asupra aprecierii satisfacției cu viața este mai evident în țările sărace (Alber și alții 2004: 65). S-a demonstrat însă, că nu doar standardul economic determină cât de mulțumiți se simt indivizii ci și alți factori: statutul ocupațional, educația, starea de sănătate șamd. Oameni cu venituri egale se pot aprecia în mod diferit, fericiți sau nefericiți, satisfăcuți de standardul lor de viața sau nu, săraci sau bogați. Dacă analizăm datele din *Diagnoza calității vieții* (2006) se poate observa că din totalul celor cu venituri personale mari¹ doar 55% se consideră satisfăcuți cu viața lor de zi cu zi, în timp ce din totalul celor cu venituri reduse doar aproximativ 40% au dat un răspuns negativ la aceeași întrebare. Așadar este necesară și o măsurare obiectivă care să dea informații despre nivelul economic al populației. Datele obiective în studiul calității vieții includ indicatorii sociali fie obținuți prin anchete statistice, fie date factuale din anchetele sociologice. Abordarea obiectivă a apărut în țările scandinave acestea neincluzând în studiile lor referitoare la bunăstare, indicatori de genul "fericire" sau "încredere" (Veenhoven 2002).

2. Studiul calității vieții

Cercetarea de calitatea vieții a căpătat un interes crescut datorită stabilirii noilor obiective de politici sociale legate de coeziunea socială, dezvoltare și susținere socială care necesită în mod evident monitorizarea acestora care se poate realiza doar prin intermediul indicatorilor sociali care explică aceste concepte. De asemenea, procesul de modernizare și globalizare (Mărginean, 2004) presupune integrarea datelor și analiza lor comparativă. Tendințele actuale în domeniul cercetării de calitatea vieții includ utilizarea de metodologii și surse de date îmbunătățite care pot facilita eforturile de a stabili cauzele din spatele simptomelor măsurate de către indicatori. Importanța acordată atât nivelului local cât și comparațiilor internaționale, concentrarea pe diferite grupuri defavorizate (copii, vârstnici, șomeri, familii numeroase) în activitățile de raportare socială sunt recent dezvoltate în acest domeniu. Abordările curente ale studiilor de calitatea vieții acordă o importanță crescută caracteristicilor societale neglijate adesea în abordările anterioare (analize și cercetări empirice) care s-au concentrat mai ales

¹ Din cea mai înaltă cuartilă de venituri.

pe condițiile individuale ca dimensiune a calității vieții în general. S-au construit indici de sumarizare ce sintetizează o multitudine de dimensiuni și indicatori ai bunăstării generale. În orice caz, utilizarea acestora este încă în mare măsură controversată și necesită în continuare oferirea de soluții mai bune metodologic ca și probleme substanțiale (Noll 2002).

3. Bunăstarea socială și calitatea vieții

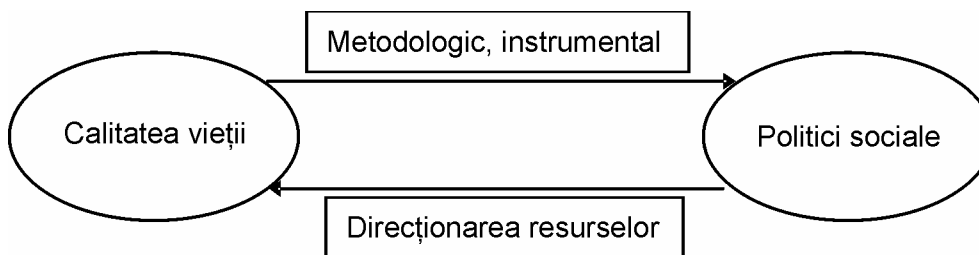
Studiile de calitatea vieții implică atât analiza condițiilor obiective de viață dar și sentimentele oamenilor față de bunăstarea lor și aprecierea vieții. Majoritatea cercetătorilor din domeniu utilizează acest model complex combinând indicatorii obiectivi cu cei subiectivi. Condiții similare de viață pot fi evaluate diferit de către indivizi: persoane defavorizate economic se pot considera fericite în timp ce persoane prospere se pot declara nesatisfăcute. Indicatorii obiectivi sunt de natură statistică iar cei subiectivi sunt măsuri ale percepțiilor individuale și evaluări ale condițiilor de viață. În afara acestui tip de a operaționaliza conceptele de bunăstare și calitate a vieții, mai există un tip de conceptualizare ce pornește de la distincția „utilitarian” *versus* capacitate sau dezvoltare umană (Cobb 2000). Și Esping-Andersen distinge această abordare axată pe nevoi și pe resurse (Esping Andersen 2000). Din această perspectivă, calitatea vieții presupune satisfacerea dorințelor individuale iar o societate bună este definită ca una care furnizează satisfacție maximă sau experiențe pozitive cetățenilor săi. Operaționalizarea calității vieții în această abordare se axează pe două elemente fundamentale: acțiunea umană și „Agenția”. „O societate care îi face pe cetățenii săi să aspire la mărire, să-și dezvolte capacitățile și încrederea, să devină mai înzestrați și să câștige înțelepciune este în mod sigur mai bună decât o societate care furnizează indivizilor mijloacele pentru a-și satisface necesitățile” (Allardt apud Cobb 2000: 10). Această abordare a apărut ca o critică a celei clasice, limitată la „a avea” în timp ce teoria „dezvoltării umane” include „a avea” dar și „a face” și „a fi”.

Conceptul de calitatea vieții și politicile sociale

Încă din anii '60, conceptul de calitate a vieții avea două funcții specifice: de direcționare a resurselor și de corectare a consecințelor negative marginale (conceptul de politici ale calității vieții). Includerea în cadrul conceptului de calitate a vieții a componentei subiective a creat o nouă problemă: „bogăția nu aduce fericirea”. O problemă pentru țările occidentale în anii aceia era de a repartiza resursele materiale disponibile pentru creșterea calității vieții și de a corecta efectele dezvoltării economice (ecologice, de polarizare socială și economică șamd) (Zamfir 1990: 6).

Politica socială de orientare social democrată consideră creșterea nivelului calității vieții ca depinzând de dezvoltarea politicilor sociale de etica redistribuirii venitului ca și de condițiile mediului exterior și de calitatea condițiilor de muncă. Valorile social democrate includ egalitatea de drepturi și de șanse și implicit repartizarea resurselor către categoriile defavorizate. O politică socială democrată

presupune îmbunătățirea șanselor de viață individuale și dezvoltarea capacităților personale în sensul sporirii șanselor la un nivel ridicat de instrucție, de informare și de acces la locuri de muncă de calitate superioară (Frigoiu, 1990: 41).

Relația dintre studiile de calitate a vieții și politica socială este una biunivocă. Deși, inițial, indicatorii sociali nu au fost creați pentru a oferi control și eficiență în decizia politică, ei susțin politica implicit iar regimul de politică socială determină în mod direct nivelul calității vieții într-o societate. Pornind de la constatarea diferențelor în percepțiile și evaluările indivizilor și situația economică Zapf (1984) a creat o matrice a intersecției dintre indicatorii subiectivi și cei obiectivi de calitate a vieții. Cele două situații în care apar diferențe între indicatori sunt și explicate prin elemente de psihologie: disonanța (pentru situația în care persoane cu statut economic ridicat își evaluează negativ calitatea vieții) și adaptarea (cazul săracilor care sunt mulțumiți de viața lor). Cazul celor care au valori slabe atât ale indicatorilor obiectivi cât și a celor subiectivi este în opinia lui Zapf de competența politicilor sociale.

Indicatori obiectivi	Indicatori subiectivi	
	Bine	Prost
Bine	Bunăstare	Disonanța
Prost	Adaptare	Deprivare

(Sursa : Zapf 1984)

4. Studiul indicatorilor sociali

Indicatorii sociali

În 1989, 11 autori au sumarizat evaluările lor cu privire la mișcarea indicatorilor sociali într-un număr special al *Journal of Public Policy*. S-a convenit că mișcarea a început în anii 1960-1970. Unii autori au argumentat că mișcarea a eșuat în a furniza modele specifice politicilor publice dar, în timp, aceasta s-a reorientat în acord cu diversificarea și specializarea domeniului. Funcția originală de monitorizare a fost înlocuită de funcția de "iluminare" generală (oferă date statistice generale). Cu toate că, în general, mișcarea a fost un succes, în multe țări a eșuat în a obține acceptare pentru ideea de indicatori sociali la nivel

național. În timp ce politicienii sau mass-media se referă la condițiile sociale, termenul social este folosit mai ales în sens economic. În consecință, concentrarea pe condițiile de viață a fost înlocuită de orientarea către mijloacele indivizilor de a-și atinge scopurile. Indicatorii, în primul rând, sunt creați pentru a furniza o înțelegere a dezvoltării economice în economia de piață. Toată lumea a auzit de PIB (GDP), cu rata inflației sau cu diferite rate ale dobânzii, rate de schimb valutar, balanța comerțului exterior, deficitul bugetar și datoria publică. Ca indicatori sociali sunt cunoscuți: rata șomajului, rata ocupării, speranța de viață, indici de sănătate, ratele participării școlare șamd. În zilele noastre, conceptul de indicatori sociali este folosit pentru a denumi un domeniu de cercetare mai degrabă decât pentru a defini un set de indicatori statistici și se preferă să se discute despre concepte apropiate ca standard de viață, nivel de trai, calitatea vieții și stil de viață care se referă la cele mai importante arii din domeniu. Unele rapoarte sociale naționale nu menționează niciodată indicatorii sociali.

Conceptul de indicatori sociali a fost utilizat pentru prima dată în 1960, de către Richard Bauer, coordonatorul primului proiect de creare a unei colecții de indicatori sociali, definind-i ca “statistici, serii statistice și toate celelalte forme care ne ajută să apreciem unde ne aflăm și încotro ne îndreptăm în concordanță cu valorile și scopurile noastre” (Bauer, 1966: 1). După 1960, cercetarea indicatorilor sociali a luat o amploare deosebită, devenind un domeniu de sine stătător al cercetării empirice și dezvoltând o adevărată mișcare internațională orientată în această direcție. Există organizații și instituții care au fost create pentru acest scop: crearea de baze de date de indicatori sociali. Dar studiile statistice nu aparțin modernității. Românii utilizau numerele pentru a urmări dezvoltarea în domeniul politic și a guvernării în mod special. Descartes și Leibniz au adus contribuții importante în ceea ce privește “știința cifrelor”. Statele Unite au devenit prima țară care a introdus un regulament în Constituție (1790) în ceea ce privește organizarea unui recensământ în mod periodic. În Statele Unite ale Americii, sub administrația Hoover, Comisia de Tendințe Sociale a început să prezinte în mod sistematic date sociale în comparație cu datele economice, de forță de muncă sau buget. Începând cu administrațiile Kennedy și Johnson, interesul pentru studiul sistematic al domeniului indicatorilor sociali a crescut, separând în mod clar indicatorii economici de cei sociali (Bauer 1966).

Mișcarea indicatorilor sociali a luat amploare la jumătatea anilor '60 și a fost interesată de indicatorii economici, sănătate, educație și tendințe ale bunăstării. Problema bunăstării sociale era văzută ca un mijloc de a dezvolta o plasă de siguranță (reziduală) pentru cei care se aflau în afara creșterii economice din acea eră. Președintele Johnson (1963-1968) a stipulat ca scop dezvoltarea “Societății mari” stimulat de interesul înțelegerii statului și a societății în dinamică: Cine câștigă, cine pierde, ce diferențe apar în societate, și care este impactul secundar al inițiativelor guvernului?

În perioada 1960-1970, cercetarea indicatorilor sociali a cunoscut un mare progres, s-a scris foarte mult pe tema metodologiei cercetării indicatorilor sociali. Metodologia s-a dezvoltat pornind de la metodele statistice pentru analiza studiilor și indicatorilor (Horn 1993, Davis 1975) și a continuat cu abordări internaționale

ale indicatorilor sociali (OECD sau agenții ale ONU). Începând cu anii '70 încep să fie luați în considerare și indicatorii subiectivi.

Această mișcare a indicatorilor sociali a fost considerată a avea un caracter politic. Un argument în favoarea acestei idei a fost legat de faptul că odată cu debutul administrației Reagan în 1980 cercetarea indicatorilor sociali a fost mult mai puțin sprijinită de către guvern iar decizia a fost justificată considerându-se inutil un astfel de demers într-o orientare politică profund liberală neinteresată de bunăstarea socială (William, 1998). În filosofia perioadei exista ideea că liberalizarea pieței va produce o creștere economică și implicit a bunăstării societății. Cu alte cuvinte, intervenția statului se minimizează și în mod evident raportările sociale deveneau puțin interesante pentru clasa politică.

Odată cu începutul anilor '90, în Statele Unite ale Americii, interesul pentru cercetarea indicatorilor sociali crește, urmărindu-se astfel progresul înregistrat de societate. Se analizau în special indicatorii macroeconomici (PIB, PIN). Această reorientare permite analize internaționale și generează o îngrijorare în ceea ce privește problema mediului dar și a bunăstării economice. Există chiar o mișcare internațională care propune ca soluție orientarea politicii înspre două domenii diferite: calitatea mediului și a dezvoltării sociale, dar care necesită o atenție comună.

Tendința globală de descentralizare a guvernării și orientarea către nivelul local a dus la o regândire a sistemului de monitorizare a dezvoltării. Această tendință apare clar la Administrația Clinton care a avut ca obiectiv și redefinirea inițiativei guvernamentale și promovarea descentralizării. Această inițiativă a inclus și măsura obligativității agențiilor guvernamentale de a-și justifica bugetul și de a demonstra legitimitatea și utilitatea acțiunilor lor. Pentru a demonstra că există o relație între acțiunile guvernului și obiectivul național de a crea progres social într-un mediu sănătos s-a făcut apel la studiul indicatorilor sociali și la raportarea socială.

Din acest moment, domeniul indicatorilor sociali capătă o valoare specială. Dacă la nivelul anilor '60-'70 indicatorii sociali păreau să fie accesibili doar agențiilor guvernamentale și specialiștilor, progresul mijloacelor de comunicare din anii '90 a făcut domeniul mult mai accesibil, datele mai ușor de colectat dar și de accesat (există pagini de internet care conțin seturi de indicatori, inclusiv cu comparații internaționale). Această situație a creat de asemenea o lărgire a scopurilor în care sunt utilizate bazele de date de indicatori, putând fi utilizați și pentru nivelul microsocietății: dezvoltare locală sau comunitară. De asemenea, oferă și o dezvoltare a sistemului de monitorizare a dezvoltării la nivel internațional. În contextul noii mișcări de globalizare, existența unor indicatori posibil de comparat permite monitorizarea dar și crearea de obiective generale.

Raportarea socială

Raportarea socială reprezintă principalul rezultat și cea mai importantă aplicație în practică a cercetării din domeniul indicatorilor sociali. Scopul cercetării indicatorilor sociali este îmbunătățirea bazei de cunoaștere a problemelor sociale, furnizând contribuții academice sau metodologice în ceea ce privește dezvoltarea politicilor sociale, a schimbării sociale, având ca obiectiv o bază pentru reflecție,

analiză și ghidare societală. Domeniul cercetării indicatorilor sociali acoperă alte domenii de dezvoltare a indicatorilor obiectivi sau subiectivi dar și construcția unor sisteme de indicatori și indici compoziți. Raportarea socială se concentrează în mod special pe monitorizarea dezvoltării pe termen lung a societății, utilizând metoda longitudinală.

Funcțiile sociale ale rapoartelor sociale sunt: de informare, de a oferi date pentru cei care guvernează țara și a oferi informații pentru cercetare și educație.

Indicatorii sociali sunt utilizați "pentru identificarea problemelor care necesită acțiune, pentru a dezvolta priorități și scopuri pentru acțiune și pentru a evalua eficacitatea programelor și politicilor" (United Nations, 1994). Această definiție este destul de ambiguă dar se referă foarte clar la obiectivele pentru care sunt creați indicatorii sociali.

Organizația Națiunilor Unite a creat un model ambițios de analiză a indicatorilor sociali depășind stadiul de descriere și monitorizare de tendințe și orientându-se către identificarea problemelor, stabilirea priorităților și evaluarea de programe sau politici. În afara scopului general de a îmbunătăți informația bazată pe societate, se disting două funcțiuni de bază ale indicatorilor sociali: monitorizarea schimbării sociale și măsurarea bunăstării individuale sau societale. În sens mai larg, indicatorii sociali sunt priviți ca instrumente ale monitorizării și analizei în schimbarea socială. Noțiunea de indicatori sociali ca indicatori ai schimbării sociale (Sheldon și Moore 1968) a fost mai departe subliniată de Smelser și Gerstein (1986). Din acest punct de vedere, al indicatorilor sociali, toate datele "subliniază structuri și procese, scopuri și rezultate, valori și opinii" (Zapf 1977:236). În această abordare, se urmărește dezvoltarea standardelor de a înregistra și monitoriza progresul în modernizarea societății și a rezultatelor. Sarcinile care derivă din aceste funcțiuni sunt: descrierea tendințelor sociale, explicarea acestor tendințe, identificarea unor relații relevante între diferite dezvoltări și investigarea consecințelor acestor schimbări în serii de timp de indicatori (Land 1983). Volumele "*Recent Social Trends*" în Statele Unite, Franța, Canada, Germania, Italia, Rusia și Bulgaria au fost create de grupul de cercetare "*Comparative Charting of Social Change*" și pot fi privite ca un exemplu recent de monitorizare a tendințelor în schimbarea socială generală. Așadar, studiul indicatorilor sociali aduce beneficii pentru politicile sociale în următoarele trei direcții fundamentale: 1. cunoașterea problemelor sociale; 2. măsurarea schimbării sociale și 3. monitorizarea dezvoltării sociale.

Obiectivul cercetării indicatorilor sociali: a măsura bunăstarea socială.

„Rapoartele sociale sunt analize de politici sociale cu întrebarea clară dacă condițiile obiective de trai și bunăstarea subiectivă, dincolo de dimensiunea individuală, depind de calitatea societății” (Zapf, 2000 p.8)

Indicatorii sociali sunt un set de indicatori care măsoară progresul vis a vis de obiectivele politicilor create pentru a promova ocuparea, a combate sărăcia, a îmbunătăți locuirea și condițiile de muncă, a combate excluziunea socială și a dezvolta resursele umane. Indicatorii sociali sunt de asemenea parte a Indicatorilor Dezvoltării Durabile ca și parte a Strategiei de la Lisabona. Conform Strategiei de la Lisabona, rolul indicatorilor sociali este de a descrie situația

existentă și principalele provocări pentru politicile anti-sărăcie și excluziune socială în Uniunea Europeană, furnizează o cale de îmbunătățire a politicilor și programelor, acoperind aspectele cheie ale sărăciei monetare, ca nivel, persistență, profunzime, schimbări în timp ca și diferențieri de gen, vârstă, tipuri de gospodării și ocupații, aspectul multidimensional al sărăciei în domeniile ocupării, locuirii, sănătății și educației. Tuturor acestor domenii statele membre ale Uniunii Europene le acordă o atenție particulară în Planurile Naționale împotriva Sărăciei și Excluziunii Sociale.

Banca Mondială împreună cu Banca pentru Reconstrucție și Dezvoltare au definitivat un set de indicatori sociali pentru evaluarea bunăstării umane și pentru a putea oferi astfel o imagine a efectelor sociale ale dezvoltării economice. Lucrarea „Indicatori sociali ai dezvoltării” (1995) prezintă date pentru 170 de țări (s-au omis doar statele pentru care datele nu erau suficiente). Colecția de indicatori a fost alcătuită urmărind verificarea principiilor de validitate și fidelitate. Demersul a fost realizat cu dificultate întrucât fiecare țară operează cu concepte, definiții și metodologii diferite, îngreunând sau în unele cazuri făcând imposibilă standardizarea sau adaptarea. De asemenea, o problemă a apărut și din modificările în timp ale indicatorilor, din modul în care datele au fost colectate dar și din schimbarea percepțiilor. În timp ce indicatorii raportați sunt considerați utili pentru a identifica tendințele globale și diferențele, într-o mai mică măsură se acordă o semnificație diferențelor minore dintre indicatori.

Tabelul indicatori ONU/OECD

Indicatori OECD	Indicatori ONU
Indicatori de context general	Natalitate
GE1. Venitul național	<i>Rata fertilității de la adolescenți</i>
GE2. Rata dependenței vârstnicilor	<i>Rata totală a fertilității</i>
GE3. Populația de origine străină	<i>Rata mortalității materne</i>
GE4. Ratele fertilității	Copilul și populația vârstnică
GE5. Ratele divorțialității	<i>Pondere populatiei sub 15 ani</i>
GE6. Refugiați și solicitanți de azil	<i>Pondere populatiei peste 60 de ani</i>
GE7. Familii monoparentale	<i>Raportul pe sexe la populația peste 60 de ani</i>
Self-sufficiency indicators (SS) indicatori de autonomie	Utilizarea contraceptivelor
SS1. Ocupare	<i>Vârsta la prima utilizare</i>
SS2. Șomaj	<i>Metode utilizate</i>
SS3. Gospodării fără loc de muncă	<i>Metode moderne utilizate</i>
SS4. Mame care muncesc	Educație
SS5. Persoane cu dizabilități care muncesc	<i>Speranța de educație</i>
SS6. Înregistrarea școlară	<i>Accesul la educația secundară și terțiară</i>
SS7. Performanțe școlare	Sănătate
SS8. Elevi în dificultate	<i>Speranța de viață la naștere</i>

Indicatori OECD	Indicatori ONU
SS9. <i>Resursele persoanelor cu dizabilități</i>	<i>Rata mortalității infantile</i>
SS10. <i>Ratele de înlocuire</i>	<i>Rata mortalității la copiii sub 5 ani</i>
SS11. <i>Tineri fără loc de muncă</i>	Locuire
SS12. <i>Vârsta pensionării</i>	<i>Număr persoane/cameră</i>
SS13. <i>Politici de activare</i>	Așezările umane
SS14. <i>Cheltuieli cu educația</i>	<i>Rata schimbării populației</i>
SS15. <i>Educația și îngrijirea timpurie a copiilor</i>	<i>Distribuția populației</i>
SS16. <i>Alfabetizarea</i>	Veniturile și activitatea economică
SS17. <i>Valoarea taxelor</i>	<i>GDP per capita</i>
Indicatori de echitate (EQ)	<i>Rata activității economice la persoane peste 15 ani</i>
EQ1. <i>Venitul vârstnicilor</i>	Alfabetizarea
EQ2. <i>Sărăcia copiilor</i>	<i>Alfabetizare adulți peste 15 ani</i>
EQ3. <i>Cheltuieli sociale publice</i>	<i>Alfabetizare tineri 15-24 ani</i>
EQ4. <i>Cheltuieli sociale nete</i>	Populația
EQ5. <i>Primirea beneficiilor</i>	Număr
EQ6. <i>Beneficii pentru persoane cu dizabilități</i>	<i>Creșterea anuală a populației</i>
EQ7. <i>Sărăcia relativă</i>	Șomajul
EQ8. <i>Inegalitatea veniturilor</i>	<i>Rata șomajului la adulți peste 15 ani</i>
EQ9. <i>Locuri de muncă slab remunerate</i>	Alimentarea cu apă și canalizare
EQ10. <i>Diferențe de salarizare între sexe</i>	<i>Ponderea instalațiilor de apă curentă și canalizare</i>
EQ11. <i>Salariul minim pe economie</i>	
EQ12. <i>Cheltuieli sociale private</i>	
Indicatori de sănătate (HE)	
HE1. <i>Ani de viață potențial pierduți</i>	
HE2. <i>Greutate mică la naștere</i>	
HE3. <i>Speranța de viață ajustată cu sănătatea</i>	
HE4. <i>Cheltuielile cu sistemul de sănătate</i>	
HE5. <i>Responsabilitatea finanțării sistemului de sănătate</i>	
HE6. <i>Speranța de viață</i>	
HE7. <i>Mortalitatea infantilă</i>	
HE8. <i>Speranța de viață fără dizabilități</i>	
HE9. <i>Accidente</i>	
HE10. <i>Vârstnici în instituții</i>	
HE11. <i>Infrastructura de sănătate</i>	
Indicatori de coeziune socială (CO)	
CO1. <i>Greve</i>	
CO2. <i>Sinucideri</i>	
CO3. <i>Criminalitate</i>	
CO4. <i>Criminalitatea juvenilă</i>	

Indicatori OECD	Indicatori ONU
CO5. Nașteri la vârste tinere	
CO6. Deținuți	
CO7. Consumul de droguri și mortalitate legată de droguri	
CO8. Apartenența la grupuri	
CO9. Comportamentul de vot	

Indicatorii sociali sunt colectați periodic, puțini se colectează anual deoarece schimbările intervin lent. Indicatorii OECD se referă la 3 perioade de timp:

- 35-40 de ani în urmă (începând din 1965);
- 25-30 de ani în urmă (începând din 1975);
- Estimările mai recente (din 1985 sau 1990 pentru PIB pe cap de locuitor).

Obiectivul pentru care sunt create aceste seturi de indicatori este legat de posibilitatea realizării de comparații internaționale. 94 de indicatori cuprinși în baza de date OECD conțin date din fiecare țară: dimensiunea țării, a populației, structura populației, indicatori ai creșterii populației (fertilitate, natalitate, mortalitate infantilă); forța de muncă, educație și analfabetism, resurse naturale, venituri și sărăcie, cheltuieli și consum, locuire, carburanți și energie, transport și comunicare, investiții în sistemul medical și educație. Fiecare dintre acești indicatori sunt subdivizați. Datele pentru fiecare indicator, în tabelele pe țări pot fi comparate în aceeași măsură pentru fiecare dintre cele trei grupuri de referință: categoria de venit în care economia este clasificată, următoarea categorie de venit superioară, grupul regional sau geografic. Comparațiile internaționale sunt înlesnite de prezența tabelelor separate cu privire la condițiile economice și sociale care oferă o posibilitate de comparație între țări pentru un număr limitat de indicatori.

Departamentul de statistică al Secretariatului Organizației Națiunilor Unite deține o colecție importantă de indicatori sociali, importanți în special pentru domeniile de interes ale organizației (vezi tabelul de mai sus).

Utilizarea indicatorilor pentru politici

Există cinci dimensiuni de utilizare a indicatorilor sociali pentru politicile publice (Brown-Corbett 1997):

- descrierea;
- monitorizarea;
- stabilirea obiectivelor;
- contabilizarea rezultatelor;
- evaluarea.

Vogel (1990: 441) arată că: "raportarea socială aparține infrastructurii democratice și are o funcție politică specială". Altfel spus, raportarea socială plasează problemele bunăstării la nivel politic, "furnizează material pentru dezbaterile publice influențând media și implicit administrația". Rolul raportării sociale este acela de a identifica noi probleme sau pentru a schimba definițiile existente ale

problemelor. În timp, a crescut utilizarea indicatorilor sociali ca instrument pentru creatorii de politici.

Această tendință este mai evidentă la nivelul instituțiilor europene unde utilizarea indicatorilor și a cercetărilor de calitate a vieții ca parte a creării de politici a luat un avans considerabil. Ca urmare a Consiliului European de la Lisabona, s-a adoptat scopul strategic al Uniunii Europene de a deveni o economie mai competitivă și de a susține creșterea economică cu locuri de muncă mai numeroase și de calitate mai bună, printr-o coeziune socială crescută. Urmărirea acestui obiectiv s-a realizat prin utilizarea următorilor indicatori: ocuparea forței de muncă, durabilitate (sustainability), coeziune socială, incluziune socială. Indicatorii sociali sunt în mod special relevanți pentru a monitoriza obiectivele de politici. Discursul lui Frank Vandenbroucke, ministrul belgian al Afacerilor Sociale și Pensiiilor sublinia că este necesar să se combine "o economie dinamică cu incluziunea socială și protecția. Pentru a atinge aceasta, indicatorii sociali au un rol important și a fost creat un set de indicatori sociali, pentru a permite Uniunii Europene monitorizarea progresului spre incluziunea socială" (Vandenbroucke, 2001). Comitetul de protecție socială al Uniunii Europene și subgrupurile sale specializate în indicatori sociali a fost însărcinat să propună un set de indicatori care să fie utilizați în mod oficial la nivel european la fel ca și la nivel național. Pentru a susține și dezvolta acest exercițiu complex de stabilire a unui set comun de indicatori, Guvernul Belgian a lansat raportul *Indicators for Social Inclusion in the European Union* (Atkinson și alții, 2002) ca parte a raportului Belgiei la președinția UE. Acest raport a preluat lucrări anterioare din domeniul indicatorilor sociali, a evaluat punctele tari și punctele slabe ale diferiților indicatori și măsuri ale incluziunii sociale și a făcut recomandări cu privire indicatorii care să fie selectați și utilizați la anumite niveluri. Potențialul dar și limitările indicatorilor sociali sunt foarte bine reflectate aici. Trebuie stabilite limite dar și legături între cercetarea de calitate a vieții, indicatori sociali academici și instituțiile creatoare de politici. Comisia Europeană a creat și un program de cercetare pentru a îmbunătăți înțelegerea calității vieții indivizilor și a societății ca întreg. "*Prin promovarea cercetărilor de calitate a vieții, Comisia Europeană nu își dorește să demonstreze doar importanța pe care o atribuie calității vieții ca scop de dezvoltare a societății dar pornește și de la nevoia de date comparative cu privire la bunăstarea și calitatea vieții cetățenilor europeni*" (European Commission, 2001, p. 16).

Nașterea cercetării de indicatori sociali și calitatea vieții a fost legată de formarea noilor scopuri ale dezvoltării sociale, nu în ultimul rând reflectând schimbările valorice și structurale ca părți ale tranziției de la societatea industrială la cea postindustrială. Cu toate că studiile de calitate a vieții și indicatori sociali au cunoscut cicluri de creștere și declin, ele sunt acum considerate elemente importante în cercetarea empirică socială în cele mai multe părți ale globului. De la început, aceste ramuri ale cercetării au fost multidisciplinare atrăgând nu doar interesul sociologilor și statisticienilor dar și cel al psihologilor, economiștilor, specialiștilor în științe politice, și nu în ultimul rând al practicienilor din diferite domenii. Indicatorii sociali aduc informații cu privire la nivelul de trai al populației,

fie la nivelul întregii societăți fie la nivel de grupuri sau comunități. Metodele s-au dezvoltat pornind de la necesitatea societăților de a avea informații cu privire la starea lor. În timp ce indicatorii sociali și raportarea socială au fost utilizați cu succes ca metode de monitorizare și descriere, aplicarea lor și utilizarea pentru a stabili scopuri și priorități în termeni de politici poate fi pusă sub semnul întrebării. Studii recente reflectă și aduc într-o oarecare măsură o privire critică asupra cercetării tradiționale de indicatori sociali care a fost exprimată de Esping-Andersen (2000) sau Cobb/Rixford (1998) dar și de Cobb (2000). Esping-Andersen a criticat "ideea de monitorizare a bunăstării inspirată din modelul keynesian care a fost dezvoltată în anii '60-'70" (Esping-Andersen, 2000: 1) "ateoretică și pur descriptivă statică și independentă de istorie și bazată pe măsuri discrete agregate create pentru a urmări tendințe". Această viziune asupra cercetărilor de indicatori sociali poate fi privită ca un element de dezvoltare care facilitează de asemenea progresul de la descriere spre analiză după cum sugerează Cobb/Rixford (1998: 2): "pentru a ne deplasa de la indicatori la acțiune proiectele trebuie să determine cauzele din spatele simptomelor, un proces care poate deplasa mișcarea indicatorilor sociali într-o nouă direcție".

Bibliografie

- Atkinson, A. B., *Incomes and the welfare state essays on Britain and Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995;
- Bauer, Raymond, (ed.), *Social indicators*, The Mit Press Classics Series, Paper, 1966;
- Cobb, Clifford, W., *Measurement Tools and the Quality of Life. Redefining Progress*, San Francisco, 2000. Available online at www.rprogress.org/pubs/pdf/measure_qol.pdf;
- Cobb, Clifford, W., Rixford, Craig, *Competing Paradigms in the Development of Social and Economic Indicators*, Paper presented at the CSLS Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada, Ottawa, October 30-31, 1998;
- Cochrane, Alan, Clarke, John, (ed.), *Comparing welfare states: Britain in international context*, London, Sage, 1993;
- Cochrane, Allan, „Comparative approaches and social policy”, in Cochrane, Alan, Clarke, John, (ed.), *Comparing welfare states: Britain in international context*, London, Sage, 1993;
- Doob, Christopher Bates, *Sociology: An Introduction*, Fort Worth, TX, Harcourt Brace, 2000;
- Durkheim, Emile, *Regulile metodei sociologice*, Iași, Polirom, 2002;
- Esping-Andersen, Gosta, *The three worlds of welfare capitalism*, Cambridge, Polity Press & Princeton University Press, 1990;
- Esping-Andersen, Gosta, (ed.), *Why we need a New Welfare State*, Oxford, Oxford University Press, 2002;
- Freeman, Howard E., Sherwood, Clarence, *Social research and social policy*, Prentice Hall, Inc. Englewood Cliffs, N.J., 1970;

-
- Frigoiu, Nicolae, „Statul bunăstării sociale și calitatea vieții”, în *Calitatea Vieții*, nr. 1, 1990, pp. 33-44;
- Henrikssen, Jan Peter, „Some perspectives on Scandinavian Welfare research”, in *Acta Sociologica*, 30, 1987, 379. Available online at www.sagepub.com;
- Horn, Robert, *Statistical Indicators: For the Economic and Social Sciences*, Cambridge University Press, 1993;
- Mărginean, Ioan, „Coordonarea deschisă a politicilor sociale în Uniunea Europeană. Puncte de reper pentru România”, în *Calitatea Vieții*, nr. 2, 2003;
- Mărginean, Ioan, *România și Calitatea Vieții în Europa*, în „Calitatea Vieții”, nr. 3-4, 2004, pp. 359-371;
- Mc.Killip, Jack, *Need Analysis Tools for the human services and education*, Newbury Park, Sage Publications, 1987;
- Pop, Luana-Miruna, (coord.), *Dicționar de politici sociale*, București, Editura Expert, 2002;
- Rubington, Earl, Weinberg, Martin, S., *The study of social problems. Six perspectives*, Oxford University Press, 1989;
- Sen, Amartya K., „Well-being, Agency and Freedom – The Dewey Lectures”, in *Journal of Philosophy*, vol. 82, no. 4, pp. 169-221;
- Voegel, Joachim, „The future direction of social indicator research”, in *Social indicators of research (An international and interdisciplinary journal for quality of life measurement)*, Kluwer Academy Publishers, vol. 42, no. 2, 1997;
- Zamfir, Cătălin, „Sociologia societăților în schimbare/sociologia României. Propuneri de noi criterii de evaluare a producției sociologice”, în *Sociologie Românească*, vol. V, nr. 2, 2007;
- Zamfir, Cătălin, (coord.), *Politici sociale în România*, București, Editura Expert, 1999;
- Zamfir, Cătălin, „Calitatea vieții ca obiectiv politic”, în *Calitatea Vieții*, nr.1, 1990, pp. 5-21;
- Zamfir, Cătălin, Stoica, Laura, (coord.), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Editura Polirom, 2006;
- Zapf, Wolfgang, „Social reporting in the 1970s and the 1990s”, in *Social Indicators Research*, vol. 51, no.1, 2000, pp. 1-15;
- *** „Information on Social Development Publications and Indicators in the United Nations System”, New York, United Nations Publications, *Working Paper No. 7*, 1994. Available online at <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/socind>.

RELAȚIILE ÎNTRE GENERAȚII ÎN CONTEXTUL ÎMBĂTRÂNIRII POPULAȚIEI. IMPLICAȚII PENTRU POLITICILE SOCIALE

Ana BĂLAȘA

1. Consecințe ale îmbătrânirii populației asupra relațiilor intergeneraționale

Îmbătrânirea populației are efecte numeroase și puternice asupra relațiilor între generații. Acestea sunt însă imposibil de separat de celelalte evoluții: culturale, economice, sociale. Departamentele de cercetare din domeniul consideră că trebuie cercetate elementele care permit înțelegerea, astăzi, a complexității și bogăției relațiilor intergeneraționale.

Îmbătrânirea demografică transformă în profunzime *profilul generațiilor*¹: se modifică structura pe generații a populației existente, crește numărul generațiilor coexistente, modelul cu patru generații va înlocui, treptat, modelul cu trei generații. Vârsta a treia se prelungește până la 75-80 ani, iar vârsta a patra cunoaște o progresie netă a efectivelor, marcată de probleme de sănătate și dependență. Procesul este valabil, cu ritmuri și intensități diferite, în toate țările Europei².

Îmbătrânirea modifică de asemenea, *ponderea relativă a diferitelor clase de vârstă*: numărul persoanelor de peste 60 ani îl va depăși pe cel al celor sub 20 ani, populația în vârstă de muncă va scădea și îmbătrânește ea însăși, va crește proporția femeilor ca urmare a speranței de viață mai mare.

Aceste evoluții sunt considerate ireversibile. Ele nu vor putea fi contracarate nici printr-o eventuală creștere a ratei natalității, nici prin creșterea fluxurilor de imigrare care nu vor exercita o influență suficientă – pentru a modifica ponderea claselor de vârstă.

Consecințele evoluțiilor demografice asupra raporturilor dintre generații sunt ambivalente și se combină cu efectele altor factori: economici, sociali, culturali.

Evoluțiile ciclului de viață vor influența relațiile între generații: pragurile de intrare în vârstă adultă (plecarea de la părinți, accesul la muncă, instalarea în cuplu) au devenit mai flexibile și mai târzii și nu se mai succed în ordine liniară. *Vârsta a doua* (25/30 ani – 50/55 ani) este cea care cumulează responsabilitățile profesionale și familiale. *Vârsta a treia*, care acum începe mai târziu se caracterizează printr-o retragere precoce și uneori brutală de pe piața muncii.

¹ Vieillessement de la population et relations entre génération, *Ecole Nationale d'Administration (ENA), France, 2001.*

² L'avenir démographique de l'Europe: transformer un défi en opportunité, *Communication de la Commission, 2006 COM (2006) 571 final.*

Vârsta a patra, cu o viață de izolare, mai ales pentru femei, va genera importante nevoi de finanțare pentru asigurări de boală și dependență.

Sucesiunea mai puțin netă a etapelor din ciclul de viață are consecințe asupra relațiilor dintre generații. De pildă, situațiile de a fi bunic și activ sau student și părinte nu vor fi rare. Pensionarea precoce poate fi acompaniată de un alt gen de implicare cum ar fi funcția de pivot între generații, în cadrul familiei, în lumea asociativă sau în societate.

Familia va rămâne cadrul privilegiat al relațiilor intergeneraționale, în ciuda fragilizării sale. Va fi vorba însă de relații între mai multe generații coexistente ceea ce va însemna mai multe legături și mai durabile dar și mai multe surse de dificultăți. Creșterea numărului de familii monoparentale va avea și ea efecte asupra relațiilor între generații. De exemplu, un părinte divorțat va avea relații mai puțin intense cu copiii săi.

Tendința de diminuare a numărului de frați/surori va face ca sarcina familială privind persoanele dependente să fie mai dificilă, uman și financiar.

Îmbătrânirea demografică care afectează societățile dezvoltate *modifică de asemenea solidaritățile familiale și sociale*.

Statele sunt confruntate cu trei imperitive: garantarea pentru persoanele vârstnice a unor condiții de viață decentă fără a exagera sarcina activilor; reducerea inegalităților sociale; menținerea echității între generații.

În mass-media au fost și sunt vehiculate și alte consecințe ale îmbătrânirii populației: ponderea mare a bătrânilor ar constitui un „factor de decadență a societății”, ar determina crize și reforme ale sistemelor de asigurări, fracturi ale corpului social, fracturi între generații, perspective sumbre pentru finanțarea sistemelor de pensii. A fost evidențiat riscul conflictelor între generații și emergența unei societăți mai nostalgice și mai puțin întreprinzătoare.

Ne amenință un pericol al bătrânilor? Citim în ziarul francez L'Express (26.08.1991) Răspunsul este unul lucid: îmbătrânirea ineluctabilă a populației, prezentă în toate societățile occidentale, nu este o dramă, cu condiția să știm ce va fi mâine, să prevenim consecințele și îndeosebi să dăm sens acestor ani câștigați asupra morții. Trebuie să ne obișnuim să trăim ca persoane vârstnice și să fim pregătiți pentru schimbările masive: economice, sociologice, culturale, politice, etice.

Bătrânețea suscită discursuri alarmiste privind explozia cererii de îngrijire sau de finanțare a pensiilor. Mulți cercetători resping această viziune negativă larg acreditată prin media. Jean Claude Henrard (2002) de exemplu denunță reprezentările privind bătrânețea rezumată la declin și decrepitudine fizică: individul nu este doar un corp-mașină, bolnav, care trebuie reparat printr-un mare efort de inovație biotehnologică. Autorul consideră că bătrânețea nu trebuie confiscată de medicină și pune în discuție ideile privind mecanismele senescentei, dependența persoanelor vârstnice, prezentarea bătrâneții abuziv simplificată ca problemă de sănătate și de asistență socială. Schimbările incontestabile privind creșterea longevității, modificările în munca salarială, reorganizarea timpului social, schimburile între generații pot primi răspunsuri care să facă din persoanele vârstnice cetățeni în deplinătatea cuvântului, și nu subiecți

asistați. Sunt mai multe lucrări de autor care pledează pentru *scoaterea bătrâneții din ghetoul asistenței în care a închis-o societatea industrială*.

2. Interesul pentru problematica relațiilor intergeneraționale

Consecințele îmbătrânirii populației asupra relațiilor intergeneraționale la care ne-am referit mai sus și la care se mai pot adăuga și altele fac legitim și necesar interesul pentru problematica acestui gen de relații.

Ceea ce motivează în cea mai mare măsură interesul pentru relațiile între generații este *nevoia statelor de a reforma sistemele de protecție socială și în special sistemele de pensii*.

Cum se știe, după război, dezvoltarea sistemelor de protecție socială din țările UE a contribuit esențial la redistribuirea veniturilor, la coeziunea socială, la progresul economic al Europei. În ultimele două decenii, condițiile economice și sociale în care evoluează sistemele de protecție socială au cunoscut schimbări profunde: oamenii trăiesc mai mult și muncesc mai puțin, creșterea economică are tendințe să stagneze, performanțele muncii sunt mai slabe¹.

Transformările demografice estimate pentru deceniile următoare vor conduce la mărirea ratei de dependență a populației vârstnice și deci la creșterea cheltuielilor sociale. Încă din anii '80 numeroase state-membre ale UE erau preocupate de nivelul înalt al cheltuielilor sociale.

S-au întreprins deja o serie de reforme care să adapteze sistemele de protecție socială la noile realități sociale astfel încât evoluțiile demografice să nu prejudicieze nivelul de bunăstare socială atins prin modelul european. Principalul obiectiv al modernizării protecției sociale rămâne garantarea prosperității într-o societate a cărei populație îmbătrânește. Este, de aceea, deosebit de important ca reformele care privesc transferurile către un număr din ce în ce mai mare de persoane vârstnice să nu creeze tensiuni economice sau sociale majore.

În acest context, rolul solidarității intergeneraționale devine foarte important. În documentele UE se subliniază necesitatea evidențierii sensului dublu, reciproc, al relațiilor intergenerații: nu numai dinspre populația tânără și activă către populația vârstnică și inactivă. Sunt de evidențiat numeroasele forme de transferuri, formale și informale între generații.

O serie de schimbări influențează relațiile între generații. De pildă, ierarhia vârstelor își pierde din importanță, are loc o mai mare autonomie a generațiilor. Se impun din ce în ce mai mult normele de separare rezidențială și de independență financiară. Dar și în cazul coabitării, supunerea față de autoritatea parentală slăbește sau este însoțită de autonomia personală, în special în ceea ce privește modul de viață și valorile culturale.

Relațiile între generații solicită în special femeile și generația pivot care va fi constituită, odată cu creșterea speranței de viață, din tinerele pensionare.

¹ *Aprecierile sunt conținute, încă din 1999, în raportul "Vers une société pour tous les âges" al Comisiei Europene.*

Majoritatea studiilor consideră generația pivot ca fiind formată, în principal, din persoanele de 50-75 ani.

Situația economică și starea generală de sănătate a persoanelor din generația pivot fac ca schimburile să fie intense: în sens descendent spre copiii care au nevoi legate de inserția pe piața muncii, în sens ascendent – îngrijirea părinților dependenți.

Cercetările în domeniu evidențiază faptul comun că schimbările demografice economice, sociale și culturale din ultimele decenii au influențat dar nu au alterat global calitatea relațiilor între generații în sfera privată, frecvența și amploarea lor actuală rămâne puternică. În acest stadiu, scenariul unui “război al generațiilor” nu se verifică, cel puțin la nivelul familiei. Nu este mai puțin adevărat că evoluțiile demografice în curs și din viitor exercită presiuni crescânde asupra transferurilor publice, alimentând temerile unei rupturi a echității intergeneraționale.

Cercetările subliniază că atunci când reformează sistemul de protecție socială, responsabilii politici trebuie să țină cont de asigurarea echilibrului între posibilitățile de finanțare a sistemului pe termen lung, de solidaritatea și echitatea între generații. Ori, în majoritatea dezbaterilor privind pensionarea și creșterea costurilor se neglijează uneori funcția de bază a sistemelor de protecție socială și anume aceea de a transfera o parte a veniturilor disponibile ale populației active către populația care nu mai este activă. Într-o formă sau alta, transferurile de venituri între populația care lucrează și cea care nu lucrează au existat și vor exista întotdeauna.

Conceptul subiacent acestui principiu este cel de *solidaritate între generații* care are, între altele, rolul de a garanta finanțarea sistemului de pensii pe termen lung.

În Parlamentul European s-a apreciat că tendințele demografice reclamă luarea anumitor măsuri politice: o mai bună promovare a femeilor, o politică de imigrare echilibrată, încurajarea persoanelor vârstnice să rămână mai mult pe piața muncii, concilierea dintre viața de muncă și viața de familie.

Solidaritatea între generații a fost promovată ca element central în abordarea comunitară față de provocările îmbătrânirii populației. Principiul solidarității între generații este considerat factor esențial al politicii statelor membre și și-a găsit confirmarea în *Declarația de principii a Consiliului Uniunii Europene* (1993) cu ocazia deschiderii Anului european al persoanelor vârstnice și al solidarității între generații (Commission européenne, 2000).

În Planul de acțiune internațională privind îmbătrânirea (Madrid 2002) adoptat de Conferința mondială se relevă că, în condițiile în care îmbătrânirea populației (ca și mondializarea) este un fenomen universal care ne va determina viitorul, este esențial de a recunoaște *capacitatea vârstnicilor de a contribui la dezvoltarea societății* prin inițiative destinate nu numai să amelioreze condițiile lor de viață – ci în egală măsură, ale societății în ansamblu. O reflecție prospectivă trebuie să ducă spre considerarea potențialului unei populații îmbătrânite ca un factor de dezvoltare.

Presiunea asupra repartiției transferurilor publice și problema echității intergeneraționale sunt consecințe extrem de importante ale îmbătrânirii

demografice. Vom dedica acestei problematici o abordare specială.

Aici vom menționa numai că dezvoltarea statului bunăstării a influențat puternic relațiile intergenerații, în sensul că au funcționat bine în perioada de creștere economică care a permis creșteri ale nivelului pensiilor. Evoluțiile demografice prezente și viitoare pe de o parte și încetinirea creșterii pe de altă parte, vor putea determina, în viitor, contradicții între interesele diferitelor clase de vârstă, în contextul unor resurse limitate: acesta este motivul pentru care echitatea intergenerațională apare ca o dimensiune atât de importantă a relațiilor între generații¹.

Solidaritatea între generații la toate nivelurile – familie, comunitate, națiune – este considerată esențială pentru edificarea unei societăți pentru toate vârstele². Solidaritatea este o condiție fundamentală a coeziunii sociale și unul din fundamentele serviciilor publice oficiale de protecție socială și al sistemelor nonstructurate de prestații de îngrijiri. Planul de acțiune internațională recomandă revederea politicilor în vigoare în scopul de a favoriza solidaritatea între generații și de a contribui la coeziunea socială, promovarea schimburilor mutuale între generații, evitarea segregării generaționale, promovarea solidarității ca element cheie al dezvoltării sociale.

În Cartea verde a Comisiei Europene (martie 2005)³, se evidențiază pregnant ideea că, în fața schimbărilor demografice, a provocărilor acestora, stă și soluția solidarității între generații.

Schimbările demografice sunt pe cale de a modela o nouă societate și acest fapt se va accelera după 2010: vor fi din ce în ce mai puțini tineri și adulți, și din ce în ce mai mulți lucrători vârstnici, pensionari și persoane foarte în vârstă. Societățile vor trebui să inventeze noi căi pentru a pune în valoare potențialul de creștere pe care îl reprezintă tinerele generații și cetățenii mai în vârstă. Va fi necesară contribuția tuturor actorilor sociali. Noi solidarități trebuie să se dezvolte între generații, sunt necesare susținerea mutuală și transferul de competență și experiențe.

În fața schimbărilor demografice, Europa are de urmat trei priorități esențiale:

1. să găsească o cale de creștere demografică;
2. să stabilească un echilibru între generații;
3. inventarea unor tranziții noi între vârste, evoluțiile demografice vor schimba frontierele și tranzițiile între activitate și inactivitate.

Ca răspuns la *Cartea verde*, deputații Parlamentului European au estimat că tendințele demografice reclamă anumite măsuri politice:

- asigurarea unei mai bune promovări a familiei;
- atenție pentru o politică de migrare echilibrată;
- încurajarea persoanelor vârstnice de a participa pe piața muncii;

¹ Vieillessement de la population et relations entre génération, *École Nationale d'Administration, France, 2006*

² Plan d'action international de Madrid sur le vieillissement, 2002.

³ Face aux changements démographiques, une nouvelle solidarité entre générations. *Livre vert Commission européen, 2005*

- concilierea între viața de muncă și viața de familie;
- promovarea solidarității între generații care înseamnă nu numai o mai bună integrare a tinerilor pe piața muncii ci un acces la formare de-a lungul întregii vieți pentru persoanele de toate vârstele.

3. Cercetarea științifică a relațiilor între generații

Cercetările privind solidaritatea între generații privesc două teme majore:

1. Solidaritatea între generații, în cadrul familiei: solidaritatea și formele pe care le ia în cadrul familiei, obstacolele de orice natură în calea punerii în practică a formelor de solidaritate, îngrijitorii (susținători) intrafamiliali și profesioniști, răspunsurile familiilor cu ocazia unor evenimente particulare (nașteri multiple, văduvie, accidente, starea de orfan etc.); valorizarea diferitelor forme de susținere care pot fi puse în practică între generații diferite ale unei familii. Acest suport poate fi: un ajutor financiar; timp și disponibilitate pentru cei mai tineri sau cei mai vârstnici, o organizare familială originală.

2. A doua temă vizează favorizarea solidarității între generații în sânul societăților în ansamblu:

- identificarea acțiunilor și practicilor inovatoare care favorizează solidaritatea între generații, promovarea unor măsuri destinate să încurajeze acest tip de inițiative. Ele privesc domenii variate din cotidianul familiilor: transmiterea de cunoștințe, acompanierea la școală, tutorat benevol sau cu timp parțial, susținerea familiilor, orice domeniu susceptibil să favorizeze legăturile intergeneraționale în societate.

Un alt aspect al solidarității intergeneraționale care se află în centrul atenției este cel al *echității între generații*. Tentativele de a sublinia importanța acestei teme sunt făcute îndeosebi în contextul *modelelor de contabilitate generațională*. Aceste modele se pot aplica la anumite aspecte privind echitatea între generații, în cadrul sistemelor de pensii, în special pentru a face transparente transferurile efectuate în cele două sensuri.

Totuși, examinarea doar a fluxurilor financiare lasă să apară limitele acestui concept. Transferurile de prestații în natură sau transferurile între membrii familiei sunt aspecte importante care sunt luate în considerare în cercetările recente.

Solidaritatea intergenerații nu este o relație cu sens unic între populația activă tânără și populația mai vârstnică, inactivă. Există numeroase transferuri formale și informale care se efectuează în cele două sensuri. *Totalul acestor transferuri va determina calitatea vieții în același timp a tinerelor generații ca și a celor mai vârstnici.*

Până la începutul anilor '70, se studiau puțin rețelele familiale și schimburile lor, din punctul de vedere al rolului în întărirea liantului social, în prezervarea legăturilor sociale.

După această dată, începând chiar cu 1976, 1977 și 1978 se conturează o nouă paradigmă și se pune în evidență importanța acestor rețele.

În Franța¹, coloclviul “Cercetare și familie” din 1983 avansează patru tematici de cercetare care sunt și astăzi în centrul acestor studii:

- evoluția demografică;
- inserția profesională a femeilor;
- diversitatea modelelor familiale;
- evoluția modurilor de viață.

Dacă sociologii caută îndeosebi să înțeleagă rolul de reproducere socială jucat de familie, nu ei sunt aceia ci gerontologii care, în cadrul cercetărilor lor asupra dependenței (“cum ajutăm familiile să-și susțină vârstnicii”) s-au interesat de rolul de într-ajutorare în cadrul familiei.

Este criticată separarea instituțională între politica familială și politica față de bătrâni.

În 1982, Paul Paillat în “Familii și generații” propunea sprijinirea familiilor care acordă ajutor și sublinia rolul fundamental jucat de femei. El propunea un model al statului providențial fondat pe *complementaritatea între intervenția publică și solidaritatea familială* și nu pe un model de dezvoltare a protecției sociale care să se substituie solidarităților familiale.

Claudine Attias-Donfut începe să-și publice lucrările (influențate de abordările anglo-saxone) asupra concepțiilor privind generațiile și ciclul de viață.

Turnanta pentru autoritățile publice va fi raportul SCHOPFLIN pentru Comisariatul general al Planului (1991) care releva pe larg concluzia studiului privind “prețul dependenței”. Recunoașterea ajutorului familial în îngrijirea dependenților se traduce prin valorizarea devizei “ajutor celor care ajută” și prin complementaritatea “ajutor public – ajutor privat”.

Din anii '90 începe să se vorbească de politici familiale ale bătrâneții. Acest „intergenerațional” tinde să plaseze cursorul mai mult pe generațiile care preced decât pe cele care urmează, mai mult pe ajutorarea părintelui în vârstă decât pe încurajarea autonomiei tinerilor. Ori, intergeneraționalul trebuie să aibă în vedere toate generațiile deci și tinerii.

Dacă este extrem de dificil, astăzi, de a evalua transferurile în interiorul familiei și transferurile publice către familie, numeroase studii arată clar o complementaritate între ajutoarele publice și private.

O concluzie a cercetărilor este aceea că societatea trebuie să investească simultan pentru tineri și pentru vârstnici; există un element cheie pentru viitorul pact social: a arăta tinerilor că ei sunt parte integrantă a intergeneraționalului și că atenția nu este doar în favoarea celor mai în vârstă.

În Elveția, la Sion, a fost creat în 1998 Institutul Universitar Vârste și Generații (INAG) susținut de Fondul național elvețian al cercetării științifice, de două universități (Bâle și Geneva) fundația Pro Senectute și Societatea Elvețiană de Gerontologie, de alte instituții și numeroase personalități științifice. Institutul se vrea un instrument de cooperare pentru a servi inițiativele angajate în vederea înțelegerii și ameliorării relațiilor între generații, în contextul sociologic marcat de

¹ *Intergénérationnelle: définition et enjeu actuels p. 19 și urm. (Conférence de la famille, UNAF 2006; “La société intergénérationnelle au service de la famille”)*

schimbări majore. Din 2002, INAG este structural integrat în cadrul Institutului Universitar Kurt Bosch (IUKB).

INAG s-a angajat, din iulie 2003, într-un proiect Socrates care vizează problematica relațiilor intragenerații. S-a constituit o rețea europeană în jurul temei relațiilor între generații, compusă din 9 instituții din 6 țări diferite. Obiectivele (printre altele) rețelei constau în a recenza proiectele intergeneraționale în curs în Elveția și alte țări, a le reuni într-o rețea via Internet, de a organiza forumuri și schimburi de experiență, de a dezvolta mijloace pedagogice și didactice, de a elabora modele de acțiune pentru schimbarea și susținerea inițiativelor intergeneraționale.

În 2000, INAG a participat în cadrul rețelei la publicarea lucrării *Gener Action*, Zurich, Editions Pro Senectute, 2000, prezentând proiecte intergeneraționale în școală, în cadrul formării profesionale, în muncă, la nivel intercultural. În 2001 INAG a organizat un congres național asupra mizelor politice, culturale și sociale, pornind de la reflecțiile asupra temei "Generații și coeziune socială".

Modul de viață și evoluția relațiilor intergeneraționale

Familia, altădată „orizontală” (mai mulți frați și surori, puține generații succesive) a devenit progresiv „verticală” (prezența mai multor generații). Academicianul Tudorel Postolache consideră că fenomenul coexistenței mai multor generații umane succesive constituie „o mare turnantă în succesiunea generațiilor umane” cu consecințe în cele mai diverse domenii, dintre care unele pot fi doar intuite.¹

Această evoluție antrenează o re poziționare a membrilor familiei. Anchetele realizate de CREDOC² pe această temă arată că relațiile între generații se stabilesc mai puțin (decât altădată) pe un mod simplu și ierarhizat în care vârful era „patriarhul”. Autonomia revendicată de menaje și proximitatea efectivă conduc la relații inedite, mai puțin statutare, mult mai elective. „Les rencontres” (reuniunile) dacă sunt astăzi mai puțin frecvente, sunt în schimb mai puțin constrângătoare. Activitățile realizate în familie sunt și ele bulversate. Se organizează activități centrate în special pe întâlnire (rencontres). De asemenea, există o evoluție în relația bunici-nepoți în sensul că bunicii și, în special, bunicul sunt mai prezenți, mai activi decât altădată.

În anchetele CREDOC (2002) – privind „Condiții de viață și aspirații ale francezilor”, se evidențiază o serie de caracteristici:

- *Bulversarea ierarhiilor.* Pentru tineri, perioada de tranziție de la completa dependență de părinți și completa autonomie a devenit mai lungă și mai complexă în relație îndeosebi cu accesul pe piața muncii. 57% din tinerii

¹ Tudorel Postolache, Vers un „ideal praticable”. Notes et reflexions, Editura Academiei Române, București 2007, pag. 71

² CREDOC (Centre de Recherche pour l'étude et l'observation des conditions de vie) este un organism care, din 1978 realizează anchete asupra modului de viață, opiniilor și aspirațiilor francezilor. În 2006 și 2007, unul din departamentele specializate a realizat « Barometrele asupra solidarităților familiale în Franța ».

francezi de 20-24 ani locuiesc încă la părinții lor, proporție în creștere constantă.

Perioada de maturitate este bulversată de multiplicarea modurilor de viață în familie (cupluri căsătorite sau nu, separate, divorțate, recăsătorite) care creează noi modele familiale, cum este familia monoparentală și refăcută. Familiile monoparentale s-au multiplicat de 3 ori în 30 ani (în Franța). Ele reprezintă acum 20% din familiile cu copii față de 9% la sfârșitul anilor '60.

- *O familie este caracterizată astăzi de dimensiunea sa verticală*: 17% din femeile născute în 1920 aparțin, la 60 ani, unei familii de 4 generații, contra 31% față de cele născute în 1950. Astăzi, 71% din femei sunt, până în ziua morții lor, în capul unei familii de 4 generații.
- *Relațiile sunt mai autonome și mai electivă*. Percepția vieții de familie s-a ameliorat, ca și înțelegerea relațiilor intergeneraționale. Dacă generațiile cele mai tinere sunt mai entuziaste privind relațiile cu familia lor, generațiile mediane văd aici mai ales responsabilitate iar cei mai în vârstă apar mai ales deziluzionați.
- *Discuțiile sunt mai deschise*, orice subiect este abordat fără tabuuri și tinerii au dreptul să aibă o opinie divergentă față de cea a șefului familiei.
- *Ruptura în educație odată cu 1968*. Părinții de 50 ani au primit de la părinții lor o educație foarte strictă și dau copiilor lor o educație mai suplă, fondată mai mult pe calitatea relațiilor decât pe obediență. Această ruptură are drept consecință o apropiere afectivă între generațiile recente, bazată mai puțin pe autoritate și mai mult pe afecțiune.
- *Părinți și copii: mai puține activități cotidiene, mai multe activități de loisir*. Activitățile privind viața cotidiană sunt în descreștere: sarcinile menajere, practicile religioase, cumpărăturile. Dimpotrivă, activitățile de *loisir* și în special cele centrate pe întâlnire, dezvoltare, ajutor mutual, se multiplică. Este cazul activităților domestice fondate pe transferul de cunoștințe practice (bucătărie, grădinărit, bricolaj) sau de *loisir*, tv, voiaj, activități culturale sau activitățile pentru copii. În aceste activități, fiecare își găsește distanța necesară care permite simultan să dezvolte legături puternice între generații și să dezvolte, pentru fiecare, o mare independență.
- *Bunici și nepoți*: o mai mare implicare. Bunicii de azi (cuplu, în bună sănătate) sunt o figură nouă: la 56 ani sunt bunici 12,6 milioane de francezi. Acești bunici sunt inovatori: așa cum au inventat un nou mod de educație, inventează un nou mod de a fi bunici. Dacă altădată ezitau între intimitate și distanță, astăzi au o relație mai personală cu nepoții, relație încurajată de părinți. Activitățile cu nepoții, eliberate de constrângeri educative sunt centrate pe cei mai tineri și nu pe cei mai în vârstă. Sunt esențiale activități de loisir educativ (muzee, religie) de igienă (sport, aer liber) de transmitere de cunoștințe: pescuit cu bunicul, bucătărie cu bunica). Dacă bunica este un personaj care a evoluat puțin, bunicul este mai implicat astăzi îndeosebi în *loisirul* celor mici.

Activități comune sunt de „întâlnire”, reunire – de împărtășire a unui moment, la restaurant de exemplu. Vacanțele nu se mai petrec împreună, acestea

sunt concepute ca un moment de intimitate cu familia nucleară, excluzând alte menaje. Nepoții petrec, în schimb o parte din vacanță cu bunicii, dar fără părinți.

Dorința de autonomie a generațiilor exclude coabitarea – pe timpul vacanțelor.

*Veniturile și relațiile între generații*¹ – „Ameliorarea globală a condițiilor de viață ale persoanelor vârstnice (după 1990) a avut o incidență notabilă asupra modului și stilului de viață și asupra relațiilor între generații”.

Mărirea substanțială a pensiilor a dat noilor generații de pensionari o relativă autonomie financiară și a contribuit la diminuarea lentă dar continuă, a coabitării cu copiii (apar nevoi de *loisir*, de contacte cu exteriorul, asociații și cluburi ale celor de vârstă a treia – pe măsura gradului de educație). Totuși, participarea la viața socială este mai scăzută în primii ani de după pensionare.

Vârsta determină de asemenea și alte diferențieri în modul de viață al celor de peste 60 ani, îndeosebi tipul de habitat și mediul înconjurător care reflectă diferențe de generație: schimbarea rezidenței în momentul pensionării este destul de frecventă în Franța iar motivele nu sunt atât economice cât determinate de dorința unei vieți la țară, întoarcerea în țară, apropierea de familie, rațiuni legate de sănătate, confortul unei noi locuințe. Pensionarii din Paris optează pentru o dublă rezidență care le permite petrecerea timpului frumos la țară și să profite iarna de bogăția culturală a vieții pariziene.

Locuința – Această nevoie de un nou cadru de viață traduce schimbările care intervin în momentul pensionării și odată cu avansarea în vârstă: petrecerea timpului în propria rezidență mai mult decât activii (60% din persoanele vârstnice care s-au pensionat au achiziționat o locuință înainte de a-și înceta activitatea).

Totodată, statutul de proprietar este mai răspândit la cei de 60-70 ani decât la cei mai în vârstă. Mai mult de o treime dintre aceștia din urmă sunt chiriași și 16% locuiesc cu titlu gratuit sau coabitează cu unul din copii după ce au rămas văduvi. Cei foarte în vârstă sunt în mai mic număr proprietari (diferențe între generații): ei erau activi într-o perioadă când condițiile de achiziție a unei locuințe erau mai puțin favorabile decât în anii mai recentți (după 1960).

Diferă și mărirea locuinței. Aceste diferențe legate de vârstă se regăsesc și în privința echipării locuinței și în confortul ei. Numai 67% dintre cei de peste 80 ani dispun de o sală de baie confortabilă; 40% nu dispun de încălzire centrală.

În ceea ce privește timpul liber:

- Viața asociativă constituie adesea un substitut pentru relațiile și activitățile profesionale: 27% din persoanele vârstnice sunt membrii unei asociații (cluburi pentru vârstă a treia, asociații sportive, profesionale, politice, religioase). Apartenența nu înseamnă însă și participare activă.
- Deplasarea în cartier este din ce în ce mai rară după 75 ani și mai ales după 80 ani. Căutarea unei activități se face în perimetrul casei: televizorul, lectura, radio. Bricolaj, doar înainte de 70 ani.
- Relațiile care se mențin sunt cu cei din familie, prietenii și vecinii, și constau în vizite, telefoane.

¹ Actualité et dossier en santé publique nr. 21, decembrie 1997.

Relațiile între generații – la nașterea nepoților.

Structurile demografice de rudenie s-au bulversat odată cu creșterea speranței de viață. Cum am mai arătat, familia de azi constă din trei și adesea patru generații. Nu este rar ca la 50-60 ani să ai încă în viață unul din părinți și copii de vârstă adultă. Sosirea nepoților și statutul de bunic, când nu aparțin generației celei mai în vârstă multiplică posibilitățile de schimb: schimburi motivate, pe de o parte de dificultățile legate de îmbătrânirea generației vârstnice și pe de altă parte de nevoile în materie de supraveghere suscitade de prezența nepoților. Ce arbitraj se instaurează între solitudinea față de părinții vârstnici și nevoile și mai mari, ale descendenților lor? – iată o întrebare la care tot mai multe cercetări încearcă să dea răspunsuri.

4. Solidaritatea între generații. O problemă la ordinea zilei

„Solidaritatea între generații este o problemă la ordinea zilei; Se vorbește despre ea, fără îndoială, pentru că este o problemă”. Subiectele de preocupare sunt multiple: viitorul sistemului de pensii, ocuparea tinerilor, segregarea vârstelor care marchează mai multe domenii ale vieții sociale și izolarea vârstnicilor (Attias – Donfut, 1995).

Familia este unul dintre principalele locuri unde generații diferite se pot întâlni și unde au loc schimburi între ele. Solidaritățile între generații se mențin în multiple forme, circuitele principale fiind pe de o parte familia al cărei rol fundamental este evident și protecția socială care a devenit, cu timpul, un sistem de redistribuție între generații.

În familie, fiecare generație primește de la cea care o precede, părinții săi, și dă celei care urmează, copiii.

Într-adevăr, familia este o sursă intensă de schimburi între generații.

Schimburile de servicii între generații rămân generalizate, frecvente și importante. Anchete relativ recente în Franța¹, de exemplu, arată că aceste schimburi sunt mai frecvente între generația pivot și părinții săi sau copiii săi, dar schimburile sunt prezente la ansamblul generațiilor și familiilor interogate.

- Schimburile sunt *ascendente*, dirijate către cei mai în vârstă și vizează mai multe domenii: administrative, ajutor domestic. Sunt mai frecvente în cazul vârstnicilor dependenți, corelate cu nevoile acestora.
- Schimburile *descendente* către cei mai tineri; sunt mai țintite și rămân foarte răspândite. Supravegherea copiilor este serviciul cel mai răspândit (74% din bunici) fie cotidian, fie în vacanțele nepoților. Se mențin și alte forme de ajutor: menaj, gătit etc.

Ajutoarele financiare în sânul familiei sunt *descendente*. Conform mai multor anchete, ajutoarele se practică de cea mai mare parte din menaje și reprezintă, per total, sume considerabile. 49% din menajele interogate au declarat

¹ Attias-Donfut (c) „Les solidarités entre génération”, Paris 1995”, in: Economie et statistique, nr. 239/1991.

că dau bani copiilor lor sau nepoților; formele esențiale ale acestui flux sunt banii de buzunar sau ajutoare punctuale în situații dificile.

Cei mai în vârstă (îndeosebi octogenarii) au o rată de efort importantă: ei primesc puțin și dau mult, chiar atunci când veniturile lor sunt în medie mai scăzute. Invers, numai 4% din menajele pivot dau o sumă regulată părinților lor.

Transferurile de patrimoniu reprezintă o altă formă de schimb intergenerațional în cadrul familiei. Survin după deces (succesiune) sau ca donație, din voința celor mai vârstnici. Sunt îndeosebi descendente. Acest tip de transfer anunță o mișcare vastă de redistribuire a patrimoniului odată ce generația baby-boom îmbătrânește.

Motivațiile schimburilor familiale privesc altruismul părinților față de copii, reciprocitatea directă între generații coexistente și reciprocitatea indirectă. Faci pentru părinți ceea ce aștepti să faci copiii pentru tine. Reciprocitatea indirectă pare să predomină în Franța. Conform datelor din anchete se poate constata o reproducere a comportamentelor de transfer între generații: părinții care ajută mai mult pe copii sunt cei care au primit mai mult de la părinții lor.

Efectele transferurilor.

Relațiile de schimb familiale pot accentua inegalitățile sociale. De pildă femeile sunt cele care prestează mai multe servicii pentru familia lor decât bărbații. Sacrificiul este mai mare când femeile au și o activitate profesională. Condițiile economice și sociale sunt însă cele care atestă o defavorizare socială. Recursul la solidaritățile familiale este mai frecvent în cazul menajelor defavorizate. (Deci schimbul de servicii pune problema împărțirii sarcinilor între sexe).

Transferurile de patrimoniu accentuează inegalitățile sociale în sânul aceleiași generații. Ele nu privesc decât o parte a populației. Donațiile de exemplu sunt o practică a menajelor bogate și privesc mai puțin de 10% din menaje.

Transferurile de patrimoniu familial sunt deci un factor important pentru a explica sau caracteriza inegalitățile de patrimoniu între menaje. Se reproduc inegalitățile de patrimoniu de la o generație la alta.

Efectele ajutoarelor financiare asupra inegalităților sociale intergeneraționale sunt mai ambigue. Ajutoarele financiare pot contribui la reducerea inegalităților sociale de la o generație la alta.

Ele compensează, pentru cei care le primesc un mai slab nivel de viață: menajele mai sărace sunt mai numeroase în a beneficia de ajutoare familiale. Ele pot constitui, totuși, pentru cei care le acordă un sacrificiu, nu efortul mare.

Totuși, menajele a căror penurie a resurselor este durabilă sunt puțin ajutate de familiile lor și se bazează mai mult pe solidaritățile publice.

Studiul formelor, motivațiilor și consecințelor sociale ale solidarităților familiale duc la niște repere: voința proprie și libertatea familiei rămân esențiale pentru a le explica importanța; în absența intervenției sferei publice, povara lor pentru cei mai defavorizați sau pentru femei poate fi mare.

Cei trei poli – statul, colectivitățile și organismele de securitate socială – sunt așteptați să-și extindă acțiunea.

La nivelul solidarității naționale, lucrurile se inversează: fiecare generație dă celei care o precede și primește de la cea care o urmează. Ce legături există între

aceste două circuite? Care este influența protecției sociale și îndeosebi a regimului de pensii asupra formelor de solidaritate familială? Și, invers, care este rolul acestei microsolidarități asupra funcționării societății și a protecției sociale?

Aceste probleme au fost mult timp ignorate, interesul pentru ele are doar câțiva ani.

Solidaritățile dintre generații sunt forme elementare ale solidarității. Pentru a le aborda trebuie să începem prin a descrie care sunt astăzi legăturile între generații în familia modernă, cum se petrec schimburile între ele. În fapt opinia potrivit căreia accesiunea individualismului și pierderea tradițiilor familiale se traduc prin declinul solidarității este nefundată în majoritatea cazurilor. Dar trebuie văzute schimbările importante care au afectat structura familiei și relațiile familiale și factorii acestor schimbări: demografice, culturale, economice (cele demografice sunt cele mai vizibile și mai spectaculoase).

Prelungirea vieții și diminuarea natalității au transformat compoziția familiei: mai multe generații (concomitente) mai puțini colaterali (mai multe grade generaționale cu puțini membri la fiecare etaj). Se vorbește de verticalizarea relației de rudenie. Aceasta are mai multe consecințe. Prima este aceea că familia lărgită conține mai mulți bunici decât copii mici (nepoți). A doua se referă la faptul că, odată cu extensia familiei, conținând 3 generații adulte, apare fenomenul „generației pivot”, „prinsă în sandviș”, între părinții vârstnici și copiii adulți și al cărei rol este mai dificil prin asumarea îngrijirii persoanelor vârstnice.

Legăturile verticale sunt în creștere nu numai în număr și în durată ci și în complexitate. În familiile numeroase de altădată, frăția reprezenta un rezervor de ajutor important. Or, între persoane din generații diferite, comunicarea este mai dificilă, nevoile nu sunt aceleași, valorile și mentalitățile sunt diferite, chiar limbajul diferă, capacitatea de a exprima sentimentele, a vorbi despre sine, de a gestiona conflictul.

Schimbările au fost rapide: anii '60 au marcat o veritabilă revoluție în raportul părinți-copii. Relația autoritară nu mai este în vigoare și obligațiile se fondează mai mult pe calitatea relației decât pe o constrângere ierarhică.

În aceste noi forme de familie, cum se stabilesc solidaritățile între generații?

Ancheta CNAV¹ a evidențiat un număr ridicat de familii cu 3 și 4 generații în tranziție; 57% din persoanele de 49-53 ani aparțin unei familii de 3 generații adulte.

Extensia familiilor multigeneraționale este, desigur, rezultatul unei vieți mai lungi, dar și al distanțelor generaționale mici datorită comportamentului tinerilor în anii '60: se căsătoreau tineri, aveau rapid copii, în număr mic. Astăzi, femeile au primul copil mai târziu și se dezvoltă procrearea tardivă și dincolo de 40 ani. Se apreciază că în 20, 30 ani nu se vor mai întâlni familii multi-generaționale, ca astăzi, datorită variației distanței generaționale. Situația actuală este deci excepțională și merită să fie observată.

Cercetările în domeniu evidențiază faptul că relațiile între generații „poartă marca evoluțiilor sociale, culturale și economice” ale ultimelor decenii. Evoluțiile

¹ CNAV (Caisse Nationale d'Assurance vieillesse). Direcția de cercetare asupra îmbătrânirii (DRV) din cadrul CNAV realizează cercetări pluridisciplinare privind aspectele sociale ale îmbătrânirii și influența lor asupra relațiilor intergeneraționale.

ciclului de viață modifică relațiile între generații. La etapele clasice ale ciclului de viață se adaugă altele noi iar succesiunea lor mai puțin netă are influențe asupra relațiilor intergenerații. Se prefigurează și un nou mod de relații între generații.

*Familia rămâne cadrul privilegiat ale relațiilor intergeneraționale, în ciuda fragilizării sale*¹. Aceasta este o concluzie a cercetărilor recente.

În sânul familiei, relațiile între generații au loc din ce în ce mai mult chiar între patru generații coexistente. Până nu demult era aproape comun ca un adult să aibă copii mici și cel puțin un părinte în viață. Dacă această evoluție este favorabilă unor relații mai numeroase și mai durabile, ea poate fi, de asemenea, sursă de dificultăți.

Se poate spune că asistăm la o fragilizare a celulei familiale: crește numărul familiilor monoparentale sau recompuse (recăsătorii); legăturile dintre generații sunt mai puțin directe (copiii cu părinții divorțați, respectiv cu bunicii).

În plus, ca urmare a denatalității, diminuarea numărului de frați face ca sarcina financiară și umană pentru îngrijirea părintelui dependent, la sfârșitul vieții să fie, proporțional, mai importantă.

Pe de altă parte, normele de separare rezidențială și de independență financiară se impun îndeosebi între generații. Coabitarea dintre tinerii adulți și părinții lor, deși mai îndelungată, nu presupune autoritatea parentală ci se acompaniază cu afirmarea autonomiei personale mai ales în ceea ce privește modul de viață și reperele culturale. Ierarhia vârstelor se șterge (se estompează puțin câte puțin).

Relațiile între generații solicită în primul rând familiile și generația pivot

Odată cu creșterea speranței de viață funcțiile generației pivot trec de la activi la tinerii pensionari. Oricum, relația dintre generații solicită în primul rând femeile. Ocuparea femeilor (munca feminină) nu a pus capăt acestei realități: femeile au de conciliat aspirațiile lor profesionale, cu exigențele supravegherii și educării copiilor și îngrijirii părinților vârstnici.

Concluzia studiilor în domeniu este că mutațiile demografice, sociale, culturale și economice din ultimele decenii nu au alterat global calitatea relațiilor între generații în sfera privată. Frecvența lor, amploarea lor actuală rămân intense. În acest stadiu, scenariul unui război al generațiilor nu se poate verifica, cel puțin în familie, dar nu se poate spune că evoluțiile demografice în curs nu vor exercita presiuni crescute asupra transferurilor publice, alimentând o ruptură a echității intergeneraționale.

Reprezentările sociale și politice vehiculate prin tematica „solidarităților familiale” au evoluat profund după fondarea politicii familiei (Minonzio, 2004)². Importanța deținută de această tematică în dezbaterile științifice și politice în cursul anilor '90 a dus la răsturnarea paradigmei familialiste. Această transformare privește nu numai analiza științifică a ajutorului reciproc în sânul familiei și al rudeniei ci și rolul politic al acestui ajutor în sânul sistemului de

¹ Vieillessement de la population et relations entre générations, *Ecole Nationale d'Administration*, 2006.

² Jérôme Minonzio, „Les solidarités familiales dans l'espace publique”, Recherche et prévision nr. 77/2004.

solidarități colective al Statului providențial. Cazul dependenței persoanelor vârstnice ilustrează, în concepția autorului citat, maniera în care schimbările în concepțiile științifice au putut fi reintroduse în politicile sociale. Rolul familiei în sânul sistemului de protecție socială apare profund transformat.

În momentul fondării Securității sociale, în 1945 în Franța rolul convenit solidarităților familiale în sistemul protecției sociale nu era decât rezidual. Un larg consens s-a stabilit pentru a justifica dezvoltarea politicilor sociale, în particular a politicii familiale prin dispariția sistemului de într-ajutorare în sânul relațiilor de rudenie care era perceput, în epocă, ca o caracteristică a societăților tradiționale pre-industriale.

Odată cu creșterea numărului persoanelor dependente ca urmare a vârstei lor, sau a situației de precaritate economică, și într-un context financiar mereu mai dificil, începând cu anii '80, această concepție a solidarităților familiale a fost progresiv bulversată. Este momentul în care, remarcă autorul, *autoritățile publice s-au întors către expertiza cercetărilor în științele umane pentru a ameliora cunoștințele asupra ajutorului dat de familie membrilor săi aflați în dificultate, în scopul de a găsi, în sânul familiei, un paliativ la slăbiciunile sistemului de protecție socială.*

Această cerere politică se concretizează prin finanțarea de anchete care demonstrează o vitalitate deosebită a solidarităților familiale. Dar, consecință și mai neașteptată, aceste cercetări au permis o nouă viziune asupra protecției sociale punând în evidență necesitatea unei complementarități între ajutorul public și cel din sânul familiei, pentru a ameliora îngrijirea persoanelor vârstnice dependente.

Caracterizarea tematicii „solidarității familiale” este diferită prin polisemia termenilor săi, care trimit la mai multe domenii de analiză sociologică, antropologică, juridică sau politică. Expresia „solidarități familiale” nu face parte din limbajul curent al relațiilor familiale pentru a desemna relațiile de ajutor reciproc.

În cadrul unei anchete realizate de INED¹ s-a constatat că asocierea termenilor „familie” și „solidaritate” nu face parte din limbajul comun și că această tematică trebuie repusă în contextul său științific și politic.

Politizarea expresiei „solidarități familiale” și a corolarului sau „solidarități intergeneraționale” este denunțată în cursul anilor '90 de mai mulți sociologi dar frecvența utilizării sale în discursurile politice crește.

Astfel de discursuri marchează o întoarcere la ideologia familialistă care privilegiază familia ca structură elementară de organizare a societății în detrimentul individului. În contextul tensiunilor puternice asupra bugetelor sociale, recursul la „solidaritățile familiale” apare ca o politică de destructurare disimulată a protecției sociale.

Termenul „familie” trimite la imaginea protectoare a căldurii căminului iar cel de solidaritate este pregnant în imaginarul politic, îndeosebi al Stângii influențată de solidarism. Utilizând imaginea parțială a unei familii „natural” protectoare, întărită prin valori ale fraternității prin termenul „solidaritate”, Statul se sustrage

¹ INED, *Institut national d'études démographiques.*

responsabilităților ajutorului între apropiați provocând o slăbire a solidarităților colective.

Utilizarea cuvântului „solidaritate” pentru a desemna ajutorul reciproc familial tinde să facă să se creadă că solidaritățile sociale și într-ajutorarea în sânul familie, pot fi puse pe același plan, sau sunt substituibile, atunci când este vorba de realități incomensurabile.

Solidaritatea națională se bazează pe un corpus juridic reglând un ansamblu de drepturi de creanțe pe care indivizii le au asupra societății și care garantează tuturor o autonomie minimală.

În cadrul relațiilor familiale, într-ajutorarea nu se bazează pe reguli de drept ci pe reguli de reciprocitate, cel mai adesea implicite. Această confuzie este întreținută prin recursul noncritic la expresia „solidarități familiale” de anumiți sociologi. A utiliza această expresie într-un context științific tinde să „naturalizeze” această categorie criticabilă, dându-i o legitimitate științifică pe care nu o are.

5. Relațiile între generații ca dimensiune a politicilor publice

Mai multe domenii de acțiune publică pot fi luate în considerare pentru a analiza evoluția paradigmei solidarității familiale: locuirea, obligațiile alimentare, moștenirea, inserția tinerilor adulți, șomajul. Paradigma solidarității familiale acoperă cea mai mare parte a situațiilor în care menajul constituit de familia nucleară este confruntat cu dificultățile membrilor săi cei mai vârstnici sau care aspiră să părăsească menajul precum tinerii adulți. Este vorba de situații în care mai multe generații sunt implicate (două sau trei) explicând astfel confuzia care poate exista între expresiile „solidarități familiale și solidarități intergeneraționale”. În multe studii, dimensiunea macrosocială nu este luată în discuție, accentul fiind pus pe prizele politice și relațiile de ajutor reciproc în sânul rudeniei, într-o perspectivă microsocioală.

Problematica dependenței persoanelor vârstnice este unul din domeniile cele mai ilustrative al schimbărilor intervenite. El a fost marcat de o evoluție radicală în câmpul științific – gerontologia – ca urmare a unei cerințe publice de expertiză. Această evoluție științifică s-a concretizat printr-o deschidere a gerontologiei la problematica proprie ariei sociologiei familiei. Ea este perceptibilă de asemenea în disensiunile politice ale autorităților însărcinate cu dependența vârstnicilor și politicile puse în practică în anii '80.

Dezbaterile asupra relațiilor între generații converg spre concluzia că autoritățile publice țin insuficient cont de dimensiunea relațiilor între generații. Se consideră că acestea trebuie să devină un obiectiv al politicilor sociale ale căror beneficii așteptate să se poată măsura atât în termen de eficacitate cât și de echitate¹.

¹ *Vezi de ex.: Vieillessement de la population et relations entre génération, Ecole Nationale d'Administration (ENA), France, 2006; Fragniere J.P., Politiques sociales, pour le XXI siècle, Réalités Sociales, Lausanne, 2001; Plan d'action international de Madrid sur le vieillissement, 2002.*

Se subliniază că autoritățile publice trebuie să se bazeze pe principiul complementarității solidarităților familiale și publice, să favorizeze solidaritățile familiale voluntare, fără să crească inegalitățile sociale.

Dezvoltarea relațiilor intergeneraționale cu sprijinul factorului asociativ și a voluntariatului revine mereu ca principiu și practică de urmat. Statul ar trebui să creeze condiții favorabile mobilizării resurselor pe care le reprezintă lumea asociațiilor și voluntariatul; acestea sunt adesea insuficient cunoscute, nu există statistici privind aceste organizații.

Pe de altă parte, asociațiile se confruntă cu proceduri administrative dificile sau nu au acces la informațiile care le interesează. Pentru mobilizarea lumii asociative și a voluntarilor este nevoie de resursele și competențele partenerilor sociali și ale colectivităților locale.

Statul va trebui să afirme mai clar dimensiunea intergenerațională a politicilor publice și, prin reformele propuse, să respecte principiul echității intergeneraționale. Ținând cont de dezechilibrele financiare ale regimului de pensionare în viitor, situația generației tinere și a generațiilor viitoare trebuie să fie în centrul discuțiilor actuale pentru a restaura credibilitatea pe termen lung a sistemului.

Dincolo de reforma pensiilor, este necesară luarea în considerare mai sistematică a relațiilor între generații în ansamblul politicilor publice. Statul trebuie să amelioreze gradul de cunoaștere a formelor relațiilor intergeneraționale și să măsoare mai bine impactul deciziilor publice; este necesară o mai bună difuzare a dimensiunii intergeneraționale în ansamblul politicilor publice.

Schimbările între generații pot fi mai bine cunoscute și înțelese. Conceptul de contabilitate intergenerațională elaborat de economistul Koltlikoff în SUA (1992), cu toate limitele lui, a pus problema unei metode de analiză care să permită o fotografie a transferurilor publice pe generații.

Va trebui de asemenea să se progreseze în măsurarea transferurilor de natură privată. Dacă mai multe studii punctuale au permis cunoașterea mai bună a realității transferurilor private, diferențele de metodă (de cercetare) și absența unei serii de date cronologice împiedică măsurarea evoluției acestor transferuri și deci evaluarea mai fină a interacțiunii dintre deciziile private și politicile publice. În Franța, INSEE și CNAV sunt solicitate să-și sistematizeze anchetele și să le realizeze periodic. De asemenea se consemnează dezvoltarea dimensiunii europene care trebuie privilegiată în ansamblul politicilor. Se impune o mai mare complementaritate a eforturilor de cercetare pe tematica relațiilor intergeneraționale și se consideră că este necesară *evaluarea impactului politicilor publice* asupra relațiilor între generații. Aceste evaluări pot să ducă la decizii care să favorizeze solidaritățile familiale.

În Franța, raportul „Îmbătrânirea populației franceze și consecințele asupra politicilor publice” consideră oportun ca *puterile publice, fără a face din relațiile între generații o politică în sine, să integreze mai clar și mai sistematic această dimensiune în ansamblul deciziilor lor*¹.

¹ Vieillessement de la population et relation entre génération, *Ecole national d'administration, Seminaire de questions sociales de la promotion „Nelson Mandela” (1999-2001).*

Pe această bază se pot propune căi care să permită statului să se doteze cu mijloacele și instrumentele necesare realizării acestui obiectiv, să-și fondeze acțiunile pentru a evita scenariul unui posibil **“război între generații”** căci într-adevăr, „Legăturile între generații, în diversitatea lor, sunt un fundament al permanenței și al solidarității pactului social”.

Bibliografie

- Attias-Donfut, C., (dir.), *Les solidarités entre générations. Vieillesse, Familles, Etat*, Paris, Nathan, 1995;
- Attias-Donfut, C., Rapport de génération. Transferts intrafamiliaux et dynamique macrosociale, în “Revue française de sociologie”, vol. 41, nr. 4, 2004;
- Bonvalet, C., Ogg, Gilles, (Les) “l’entraide familiale en Europe”, în *Recherches et Previsions*, 77, 2004;
- Fragniere, Jean-Pierre, *La question des générations*. Disponibil online la: www.jpfragniere.ch;
- Fragniere, Jean-Pierre, “Les relations entre les generations aujourd’hui. Questions pour l’avenir”, în *Famille et société*, nr. 4, 2004;
- Fragniere, Jean-Pierre, *Les relations entre les générations: petit glossaire*, Editions Realites Sociales, 2004;
- Francois-Charles, Wolff, Attias-Donfut, Claudine, “Les comportements de transferts intergénérationnelles” en Europe, în *Economie et statistique*, nr. 403-404, 2007;
- Godard, F., *La famille, affaire de générations*, Paris, PUF, 1996;
- Henrard, Jean-Claude, *Les défis du vieillissement*, Actes, 2002;
- Ogg, Jim, “Enquetes sur l’entraide familiale en Europe, Méthodes et savoirs”, INED, nr. 4, 2006;
- Postolache, Tudorel, *Vers une idéal praticable. Notes et réflexions*, Editura Academiei Române, București, 2007;
- *** *Conférence de la famille 2006: la solidarité entre les générations*, UNAF, 2006
- *** *Enquetes sur l’entraide familiale en Europe*, Bilan de 9 collect, INED, 2006;
- *** *Etat – providence face aux changements démographiques*, Institut National D’études Démographiques, 2004;
- *** “Familles, vieillissement et génération”, în *Recherches Previsions*, nr. 71, 2003
- *** *Plan d’action international de Madrid sur le vieillissement*, 2002;
- *** “Solidarités familiales”, *Revue française des affaires sociales*, nr. 4, 2005;
- *** *Vieillessement, rapports des âges et articulation solidarités publiques/solidarités privées*;

- *** *Vieillesement, transferts financiers, solidarites intergénérationnelles* – bibliographie, service de documentations de l'UNAF, 2005;
- *** *Vieillesement de la population et relations entre générations*, Ecole Nationale d'Administration, 2001;
- *** *Face o changements demographiques, une nouvelle solidarite entre generations*. Livre vert, Commision Europeene, 2005.

FISCALITATE ÎN ROMÂNIA DE LA PREADERARE LA POSTADERARE

Ciprian BĂSECU

Efectele perverse ale politicii fiscale în România preaderării. Actualitatea unei dezbateri: impozit proporțional sau progresiv?

1. Politica fiscală și riscul inegalității sociale. Coeficientul de echitate fiscală. Fiscalitatea reală

Funcția primordială a politicii fiscale, ca instrument al statului bunăstării, este aceea de atenuare a riscurilor sociale provocate de redistribuția inechitabilă a presiunii fiscale și deopotrivă de atenuare a efectelor altor inegalități sociale, ceea ce, în ultimă instanță, conduce la o redistribuire a bunăstării sociale și îmbunătățirea calității vieții. Riscurile sociale reprezintă situațiile generate de acele politici economice care afectează modul de viață al unor largi segmente ale populației. Pentru a reduce riscurile sociale derivate nemijlocit din caracterul politicilor economice ori, indirect, adică din efectele unor politici economice sectoriale sau generale, statul folosește sisteme de impozitare, în genere de taxare, care conduc în final la o redistribuire ameliorativă a vieții celor dezavantajați.

Așadar, prin intermediul politicilor fiscale, statul influențează modul în care o parte din resursele disponibile din societate sunt redistribuite spre a face cu putință finanțarea politicilor sociale (sistemul de pensii, cel de sănătate, asistența socială etc.).

Ca agent responsabil cu gestionarea unor resurse din societate, la rândul său, statul este supus unor presiuni complexe. Influența acestor presiuni se repercutează asupra bunăstării membrilor societății. James Buchanan (2000), unul dintre promotorii *teoriei opțiunii publice*, explică natura și cauzele acestor presiuni la care statul este supus în acțiunea sa de gestionare a bunăstării sociale. Autorul face o caracterizare a naturii guvernului, adică tocmai a manifestării manageriale a statului în societate: „(...) este recunoscut faptul că guvernul, el însuși, este un proces de interacțiune complexă” înăuntrul căreia tinde să exercite „o funcție internă de alegere coerentă”(23) fără a reuși întotdeauna și oricum nu la parametri optimi. Această carență funcțională devine evidentă, mai cu seamă, în politica fiscală, în particular, atunci când se pune problema stabilirii unui maxim al colectării impozitelor. Buchanan se întreabă și el asupra modului în care s-ar putea limita maximizarea veniturilor colectate de guvern. În înțeles rawlesian, întrebarea se referă la limita maximă constituțională de manifestare a autorității fiscale a guvernului ? (24). Dacă statul nu-și poate trasa cât mai exact propriile-i limite de manifestare a autorității fiscale, atunci el nu poate nici să ia cele mai eficiente decizii manageriale pentru că se vor găsi mereu voci care vor spune fie că politica fiscală este prea restrictivă fie că este prea permisivă. Ne dăm seama, iată, că presiunile din partea alegătorilor și/sau decidenților politici se pot repercuta negativ asupra deciziilor de politică economică. În accepțiunea promotorilor teoriei opțiunii publice există trei tipuri de

agenți care determină cererea și oferta de bunuri publice: managerii publici, decidenții publici și alegătorii (Brezeanu, 1999.) Fiecare dintre aceștia încearcă să-și maximizeze profitul scontat. Înțelegem, iată că deciziile de politică economică nu au întotdeauna efectul cel mai eficient și nici pe deplin predictibil tocmai din cauza interacțiunii intereselor celor trei tipuri de agenți.

Riscul ca aceste interese să afecteze negativ maximul bunăstării colective este cel mai ridicat și pregnant evidențiat tocmai în cadrul politicilor fiscale, fiindcă acestea sunt extrem de sensibile la jocul de interese și de influențe ale celor trei actori menționați. Fiecare dintre aceștia va încerca să influențeze politicile fiscale în așa fel încât să obțină pentru sine și deci pentru categoria din care face parte un minim de presiune fiscală și un maxim de bunăstare și ca atare va încerca să influențeze politica fiscală într-o atare direcție. Pentru a preîntâmpina un atare risc, guvernele aplică diverse strategii de impozitare, între care două sunt reprezentative : impozitul proporțional și impozitul progresiv. Ipoteza impozitului progresiv este aceea că dacă impozitele se vor mări proporțional cu scara veniturilor, presiunea fiscală și deci efectul redistributiv vor fi și ele influențate în favoarea celor cu venituri mici. În realitate, impozitarea progresivă se transformă într-una regresivă, adică nu numai că nu micșorează presiunea fiscală asupra mării mase a impozitării, deci asupra veniturilor salariale, ci dimpotrivă, astfel că deși impozitele sunt ierarhizate spre a crește de jos în sus, presiunea fiscală se propagă pe dos, adică crește de sus în jos. Este un tipic efect pervers al sistemelor de impozitare care nu țin seama, în fixarea impozitelor, și de presiunea fiscală, luând în considerare doar veniturile, mai exact, doar scara veniturilor. În realitate, scara veniturilor și scara presiunii fiscale nu par a fi direct proporționale. Vom cerceta în cele ce urmează situația din România spre a evalua și a măsura fenomenul impozitării, efectul pervers al politicilor fiscale încercând să argumentăm faptul că politica fiscală care își îndeplinește funcția sa de instrument al statului bunăstării este cea care ține cont nu doar de *criteriul scării veniturilor* ci și de cel al *scării presiunii fiscale*. Să stăruim în treacăt asupra noțiunii de *scară a presiunii fiscale*, fiindcă deși lucrurile par clare, totuși *noțiunea de presiune fiscală se dovedește încă prea ambiguă, între altele fiindcă ea a fost definită unidimensional, adică plecând tot numai de la scara veniturilor, când în realitate inegalitățile sunt induse nu doar de venituri ci și de efectul adăugat și necuantificat al poziționării veniturilor în anumite categorii de venituri*. Determinarea unui atare efect, cuantificarea lui și propunerea ca un atare coeficient să fie utilizat eventual în metodologia impozitării este partea de noutate a studiilor noastre din ultimii 2 ani. *Acest efect de poziționare este cu atât mai mare cu cât ne deplasăm spre categoriile extreme de venituri, unde scara veniturilor aproape își pierde relevanța și efectul de poziționare în categoria de venit capătă o pondere uriașă, cum o să arătăm mai jos*. În consecință, devine evident că *impozitul trebuie corectat cu un coeficient care va reflecta tocmai mărimea efectului de poziționare în categoria de venituri*. Îl vom numi *coeficient de echitate sau de dreptate fiscală*. *Ignorarea lui în politicile fiscale conduce după opinia noastră la sisteme fiscale nedrepte, și deci la inegalitate și injustiție socială**. Facem, în fine, precizarea că utilizarea

* În studiul dedicat sărăciei verticale, am calculat, împreună cu prof. I. Bădescu, influența

coeficientului de echitate fiscală în calcularea impozitării nu înseamnă o revenire la impozitarea progresivă, căci nu se folosește de criteriul scării veniturilor, ci reprezintă adoptarea unui sistem de impozitare echitabilă pornindu-se de la efectul măsurat al poziționării veniturilor pe categorii de venituri, altfel spus, reprezintă recursul la ideea și criteriul *scării presiunii fiscale* atunci când este conceput un sistem echitabil de impozitare. Dat fiind faptul că presiunea fiscală este mult mai mare spre categoriile de venituri foarte coborâte, este necesară corectarea impozitării acestor categorii de venituri cu un coeficient echivalent cu gradul presiunii fiscale asupra respectivei categorii de venituri. Acest sistem conduce la un sistem de impozitare echitabilă, concepție diferită, evident, de aceea a impozitării progresive (care pornește de la criteriul scării veniturilor, nu de la criteriul presiunii fiscale. Or cum o să arătăm mai jos cele două criterii conduc la concepții și la politici fiscale diferite, astfel că impozitarea progresivă nu reduce presiunea fiscală și atunci trebuie schimbat criteriul. Nu scara veniturilor ci scara presiunii fiscale trebuie să prezideze concepția sistemului fiscal într-un stat. Pentru a înainta spre o lămurire și o evaluare cuantificată a presiunii fiscale va trebui să lămurim încă o sumă de aspecte, precum sunt cele legate de politicile capabile să procure un optim al bunăstării într-o societate, adică de politicile redistribuției corectoare. Ideea noastră, inspirată din studiile de acest tip, este aceea că s-ar putea concepe un optim al bunăstării într-o societate. Ce ar fi acesta și cum s-ar atinge el în mod efectiv ?**

2. Optimul paretian, bunăstarea și pârghiile fiscalității

Pentru a înțelege ce este un maxim de bunăstare vom invoca modelul optimului paretian, fiindcă, în fapt, maximul de bunăstare colectivă ne amintește de optimul lui Pareto. *Maximul de posibilitate în atingerea unui prag al bunăstării de către un agent oarecare fără ca această posibilitate, odată transformată în certitudine, să afecteze bunăstarea celorlalți este tocmai expresia optimului paretian.*¹ Ceea ce se poate observa din evoluția economiei românești în primul deceniu de tranziție sugerează ideea conform căreia riscul unor influențe negative asupra optimului de bunăstare decurge tocmai din modul utilizării pârghiilor fiscale.

Politica fiscală este pârghia prin care autoritatea fiscală acționează asupra redistribuirii valorii în economie. Modalitatea de aplicare a impozitului ca instrument al politicii fiscale poate accentua ori diminua inegalitatea socială privită ca risc social. *Prin urmare, România preaderării a fost expusă unui sistem și unor politici fiscale care n-au redus riscul inegalității sociale, n-au indus, altfel spus, efecte distributive reparatorii asupra populației.*

Transformarea redistribuției valorii în element de accentuare a inegalității sociale face ca politica fiscală să devină factor potențial de acumulare a riscurilor

acestui coeficient asupra diferențierii riscurilor sărăciei în mediul rural și în cel urban.

Aplicăm aici, totodată, ipoteza optimităților sociale invocate într-o reexaminare a teoriei problemelor sociale definite prin raportare la optimalitatea fenomenului în discuție.

¹ Cf. Pareto, V., „Traite de sociologie generale”, în 2 vol, Paris, Payot, 1933, vol II, pp. 1338, 1340, 1341, 1343-1344, dar mai ales, „Ecrits sur la courbe de repartition de la richesse”, 1965 și „Manuel d'economie politique”, 1966.

sociale in societate. Este cazul politicilor fiscale cu efect de distorsionare a redistribuirii bunăstării sociale. Astfel, unii contribuabili ajung să plătească impozite mai mari decât alții în condițiile în care aceștia din urmă atestă o capacitate contributivă mai mare decât primii. Acest fapt constituie o cauză a inegalității sociale. Exact lucrul acesta s-a petrecut în România preaderării. Ca să dovedim lucrul acesta, am studiat *gradul presiunii fiscale asupra gospodăriilor de salariați și de patroni*. Acest model ne permite să judecăm efectele fiscalității prin oglinda optimului și deci prin modelul afectării diferențiate a celor două componente sociale: salariații și patronii. Cercetările noastre ne-au condus la descoperirea unui tablou fiscal departe de oricare dintre cele două variante ale optimului. Care a fost, așadar, gradul de presiune fiscală, în deceniul preaderării, asupra gospodăriilor românilor?

Încât politica fiscală nu numai că nu reduce automat riscul inegalității, dar poate să inducă o redistribuire a presiunii fiscale în defavoarea categoriilor de venituri mici. Presiunea fiscală este disproporționată comparativ cu poziționarea categoriilor de venituri pe scara veniturilor și deci pe scara capacității contributive. *Capacitatea contributivă* nu este reflectată în impozitare, încât *cei cu venituri mici și deci cu o capacitate contributivă mică plătesc impozite mari*, în vreme ce aceia care au o *capacitate contributivă mare plătesc impozite cu mult sub nivelul acesteia*. Acest fapt constituie o cauza a inegalității sociale. Problema este ca impozitarea să ia în considerare nu numai *scara veniturilor* ci și *capacitatea contributivă*. Sarcina contributivă trebuie să fie proporțională nu atât cu veniturile cât mai ales cu capacitatea contributivă. Or capacitatea contributivă derivă nu din *venitul individual* ci din *categoria de venit* în care este poziționat venitul individual. *Relația dintre cele două mărimi este una paradoxală : între venituri și capacitățile contributive proporția nu este directă, ci este mediată de apartenența la categoriile în care se încadrează veniturile respective și deci potențialii contributory*. Sperăm să putem dovedi empiric lucrul acesta pe cazul românesc. Este evident că *scara veniturilor* ea singură nu permite o construcție a unui sistem fiscal echitabil și în consecință ea trebuie completată în calcularea impozitului cu celălalt parametru, acela al capacității contributive. *Sarcina contributivă nu trebuie să reflecte, altfel spus, doar proporția venitului pe o scară a veniturilor, ci capacitatea contributivă evaluată pe o scară a categoriilor de venituri în care se situează indivizii*. Prin urmare, *criteriul determinării sarcinii contributive nu trebuie să fie venitul singur, ci venitul corectat cu un coeficient al efectului de echitate fiscală, calculat pe baza poziționării venitului individual în propria lui categorie de venituri*.

Sarcina contributivă poate fi, deci, dimensionată într-un mod inequitabil astfel că presiunea fiscală cade, de cele mai multe ori, pe seama masei largi a gospodăriilor de salariați cu venituri relativ modeste. Dar să ne oprim asupra situațiilor concrete ca să verificăm în masa datelor cele enunțate la nivelul enunțurilor ipotetice. Să începem prin a examina situația veniturilor¹.

În 2007, venitul bănesc era principala sursă de generare a venitului, reprezentând 81,1%, în creștere cu 0,4% față de anul 2006 în timp ce venitul din

¹ Acest aspect l-am examnat pentru prima dată în cadrul unui referat special la cursul de Managerial Decision Making, de la Anglia Politehnic University, MBA, Cambridge, 2002.

salariu reprezenta 51,3% din venitul total al gospodăriei.¹ Venitul din salarii rămâne principala sursă de generare a veniturilor dintr-o gospodărie însă, “contribuția salariilor la formarea veniturii este scăzută comparativ cu situația economiilor de piață dezvoltate.”²

3. Masa impozitată, o categorie înșelătoare. “Altruismul” și “egoismul” categoriilor vizibile: stat, patroni, salariați

Să examinăm, acum, ponderea cheltuielilor pentru taxe, impozite, contribuții, asigurări de bunuri și servicii în raport cu cheltuielile totale ale celor două mari categorii de venituri în România: gospodăriile de patroni și cele de salariați.

Tabelul nr. 1
Evoluția ponderii cheltuielilor cu impozite, taxe, contribuții, cotizații și asigurări de bunuri și servicii în cheltuielile totale ale gospodăriilor de salariați și patroni

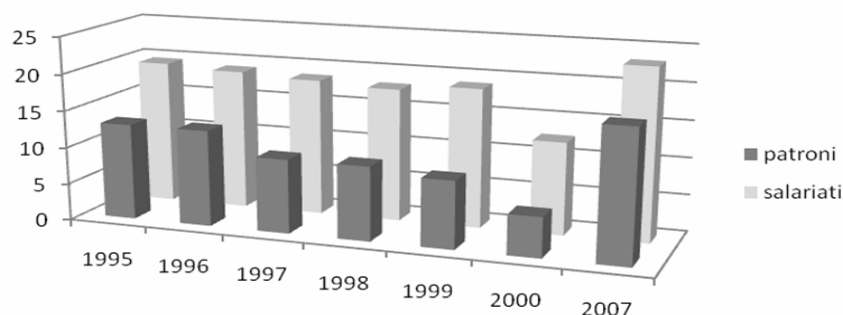
(1999, 2000, 2007)

- Lei -	Gospodării de salariați			Gospodării de patroni		
	1999	2000	2007*	1999	2000	2007*
Cheltuieli totale lunare (ChT), din care:	3206635	4462025	2108,6	4215944	6855989	2975,3
Impozite, taxe, contribuții, cotizații, asigurări de bunuri și servicii (Imp)	602847	557753	487,1	383651	370223	527,6
Ponderi (Imp / ChT) (%)	18,8	12,5	23,1	9,1	5,4	17,7

*) Datele statistice sunt exprimate în RON.

Surse: Anuarul statistic al României 2001; Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007, National Institute of Statistics, 2008.

Graficul nr. 1
Ponderea impozitelor, taxelor, contribuțiilor, cotizațiilor, asigurărilor de bunuri și servicii în totalul cheltuielilor gospodăriilor de salariați și patroni

Sursa: Anuarul statistic al României 2001; Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007, National Institute of Statistics, 2008.

¹ Cf. Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007, National Institute of Statistics, 2008.

² Ibid., p. 30.

Ce constatăm? Mai întâi, cum era și firesc se poate consemna diferența dintre masa de venituri impozitate pe cele două categorii de venituri la data recoltării informațiilor (situația nu s-a schimbat semnificativ conform legității inerției unor fenomene cu o relativă persistență în timp. Ori structura veniturilor și deci a diverselor categorii de cheltuieli face parte din categoria fenomenelor persistente în timp. *Masa impozitată* la veniturile gospodăriilor de patroni este mai mare decât masa de venituri impozitate a gospodăriilor de salariați. Această proporție ar trebui să se reproducă și în ceea ce privește ponderea cheltuielilor fiscale ale celor două categorii. Ori aici constatăm primul efect paradoxal. Fiindcă, în vreme ce la salariați ponderea cheltuielilor cu impozitarea și cu taxările reprezintă 18,8% din totalul cheltuielilor lunare în anul 1999, la patroni, ponderea cheltuielilor fiscale în totalul cheltuielilor lunare este de numai 9,1%, adică de două ori mai mică decât în cazul gospodăriilor de salariați. Ori conform concepției progresiviste a impozitării, ar fi trebuit ca raportul să fie oarecum invers. În al doilea rând, rata impozitării a scăzut în 2000 cu circa 30% în cazul gospodăriilor de salariați, în vreme ce la gospodăriile de patroni rata de impozitare a scăzut cu 50%. Dar să procedăm după metoda noastră și să calculăm proporția de creștere a masei fiscale. Datele ne arată că *masa fiscală* colectată de la gospodăriile de patroni a crescut cu o rată inferioară ratei de creștere a veniturilor. Prin urmare, ignorarea efectului de echitate fiscală a dus la o redistribuire a *presiunii fiscale* pe seama salariaților, încât sistemul fiscal a agravat inegalitatea socială, n-a micșorat-o. Prin urmare, statul nu este unul al bunăstării, ci al protejării indirecte a celor cu venituri ridicate. Datele atestă că, în vreme ce scara veniturilor este de 1/10 în favoarea patronilor, sarcina fiscală arată un raport de doar 1/6 între cele două categorii, ceea ce reprezintă o diferență de aproape 50%. Diferența aceasta s-a dus (s-a scurs), printr-o redistribuire fiscală incorectă, în buzunarele celor mai avuți. După aplicarea sistemului fiscal cei săraci sunt încă mai săraci, iar cei bogați sunt încă mai bogați. Putem spune că sarcina sistemului fiscal apasă mult mai greu asupra celor săraci decât asupra celor bogați, chiar *dacă masa generală a veniturilor colectate* pe seama lor este cu mult mai mică decât cea colectată pe seama celor bogați.

La nivelul anului 1999, de pildă, gospodăriile de salariați plăteau de 1,57 ori mai mult pentru impozite, taxe, contribuții, cotizații și asigurări de bunuri și persoane comparativ cu ce plăteau patronii ($602847 : 383651 = 1,57$), în timp ce, pe de altă parte, cheltuielile totale lunare efectuate de gospodăriile de salariați reprezentau doar 76% din cele efectuate de patroni ($3206635 : 4215944 = 0,76$, adică 76%). Prin urmare, *cheltuielile generale ale salariaților sunt mai mici decât ale patronilor, în schimb cheltuielile pentru impozități sunt de 1,57 ori mai mari decât ale patronilor*. Altfel spus, salariații cheltuie doar 76% din cât cheltuie pentru ei patronii (deci cu 24% mai puțin decât patronii), în vreme ce pentru societate patronii cheltuie cu 43% mai puțin decât salariații sau, altfel spus, salariații cheltuie cu 57% mai mult decât patronii. E ca și cum salariații s-ar hotărî să cheltuie foarte puțin pentru ei și foarte mult pentru societate, adică pentru *binele public* sau *social*. În realitate, comportamentul « altruist » al salariaților decurge din impunere și nicidecum din generozitate și spirit de jertfă. Pe de altă parte patronilor le este îngăduit un *comportament egoist*, adică sistemul fiscal îi

« îndrumă », implicit spre comportamente egoiste, pe când pe salariați îi convoacă spre comportamente altruiste. Evident că efectul moral și de educație civică este dezastruos, iar sistemul se dovedește duplicitar și deci ipocrit.

4. Legea efectelor asimetrice

La nivelul anului 2000, gospodăriile de salariați cheltuiiau echivalentul (proporția) a 65% din cheltuielile totale efectuate de gospodăriile de patroni, în timp ce salariații cheltuiiau totuși de 1,51 ori mai mult pentru impozite, taxe, cotizații și asigurări de bunuri și persoane decât gospodăriile de patroni.

Astfel, presiunea fiscală sub forma impozitelor și taxelor plătite de cele două categorii de gospodării era mai mare în cazul gospodăriilor de salariați comparativ cu cele de patroni.

Evoluția acestor ponderi arată caracterul regresiv al impozitării veniturilor din salarii în România, în perioada 1999-2000.

Un sistem de impozitare a veniturilor din muncă gândit inițial ca unul cu caracter progresiv s-a transformat într-unul regresiv, de redistribuire în defavoarea muncii salariale. Altfel spus polarizarea veniturilor induce un fenomen de propagare asimetrică a efectelor pozitive și negative ale principalelor fenomene social-economice dinlăuntrul societății. Taxa pe valoare adăugată, la rândul ei, ca formă de impozitare ad valorem, are, în esență, un caracter regresiv. În final, impozitarea veniturilor și a consumului (TVA este, în genere, o formă de impozitare a consumului) are caracter regresiv, de redistribuire inechitabilă a bunăstării în societatea românească.

Redistribuția bunăstării prin fiscalitate cu rate progresive provoacă o diminuare accentuată a veniturilor din decilele inferioare comparativ cu veniturile situate în decilele superioare. Altfel spus, rata reală a impozitării tinde să scadă spre veniturile taxabile încadrate în decilele de venit superioare. Același lucru se constată și în cazul impozitării cu cotă unică, sistem introdus în România în anul 2005. În anul 2007, gospodăriile de patroni plăteau cu 8,3% mai mult pentru impozite, taxe, contribuții, cotizații și asigurări de bunuri și persoane comparativ cu ce plăteau salariații, în timp ce cheltuielile totale lunare efectuate de gospodăriile de patroni erau cu 41% mai mari decât cele efectuate de salariați. Se menține, astfel, o disproporție evidentă între sarcina și capacitatea contributivă a gospodăriilor de patroni comparativ cu cea a gospodăriilor de salariați.

Cheltuielile totale ale gospodăriilor de patroni din 2007 creșteau de 9,2 ori comparativ cu cheltuielile totale ale gospodăriilor de salariați din 1999 în timp ce ponderea impozitelor, taxelor, contribuțiilor, cotizațiilor, asigurărilor de bunuri și servicii în cazul gospodăriilor de patroni în anul 2007 reprezenta 94,1% din ponderea asociată gospodăriilor de salariați din 1999. Altfel spus, gospodăriile de patroni câștigau în anul 2007 de 9 ori mai mult decât cele de salariați în anul 1999 în timp ce sarcina contributivă a celor dintâi era, în 2007, aproximativ egală ($17,7/18,8 = 94,1\%$) cu cea a salariaților din anul 1999. Intervalul de timp de 8 ani nu este ales întâmplător, el cuprinzând perioade distincte din perspectiva celor două sisteme fiscale dominante în intervalul 1990-2007. Astfel, punerea în practică a două concepții fiscale diferite (impozitare progresivă și impozitare proporțională) a generat o accentuare a inechității fiscale. Cum ne putem explica

modul în care un venit situat într-o decilă superioară sporește cu o rată atât de mare față de un venit dintr-o decilă inferioară iar sarcina contributivă a gospodăriei cu un venit superior este sensibil egală cu cea aferentă venitului inferior? Credem că răspunsul la această întrebare este acela că politicile fiscale în perioada de preaderare la Uniunea Europeană au avut drept efect social principal accentuarea inegalităților dintre veniturile gospodăriilor de salariați și cele ale patronilor, două categorii socio-economice cu rol primordial în procesul de creștere economică.

5. Efecte perverse

Cauzele potențiale ale inechității fiscale ar putea fi următoarele:

1. În condițiile erodării continue a puterii de cumpărare a gospodăriilor de salariați, potențialul contributiv al acestora a scăzut astfel încât rata impozitării s-a aplicat asupra unui venit salarial în continuă scădere. Ponderea taxelor și a impozitelor în totalul cheltuielilor gospodăriilor de salariați a crescut în condițiile în care capacitatea contributivă a acestor gospodării a scăzut.
2. Tot mai mulți salariați au ales să lucreze în economia subterană ca alternativă la lipsa locurilor de muncă din sectorul oficial al economiei. Această alegere a făcut să dispară o serie de beneficii sociale viitoare garantate prin contractul de muncă încheiat în mod legal, cum ar fi asigurările sociale și asigurările medicale. Una dintre consecințe a fost sporirea presiunii fiscale asupra gospodăriilor de salariați din sectorul oficial al economiei. Explicația este micșorarea bazei de calcul a impozitelor cu caracter social (CAS, contribuția la fondul asigurărilor de sănătate, fondul de șomaj, etc.) prin scăderea numărului celor care plătesc. Numărul salariaților cu contract de munca pe perioada nedeterminată și determinată, conform înregistrărilor oficiale, a scăzut față de anul 1989, la cel mai mic nivel în anul 2000, an după care se înregistrează o ușoară creștere.
3. Creșterea inegalităților de venituri a făcut ca veniturile a "doar jumătate dintre cele mai bogate gospodării să fie, în medie, de 15 ori mai mari decât ale celor mai sărace."⁶ Proporția salariaților remunerați cu salariul minim a crescut.⁷ Acest fapt a condus la o distribuție inechitabilă a *presiunii fiscale* în condițiile în care tot mai multe venituri impozabile se apropie de pragul de jos al structurii ratelor de impozitare a veniturilor. Ponderea impozitelor și taxelor în totalul cheltuielilor bănești ale gospodăriilor de salariați reprezenta 14% comparativ cu 8,7% pentru gospodăriile de patroni.⁸
4. Creșterea ponderii veniturilor din impozite indirecte (TVA, accize, etc.) în total venituri fiscale a condus și ea la creșterea presiunii fiscale asupra veniturilor bănești mai scăzute comparativ cu categoria veniturilor mai ridicate. Aceasta se datorează caracterului regresiv al impozitării indirecte.

⁶ *Situația sărăciei în România, ICCV, PNUD România, 2001, p. 7.*

⁷ *Ibid, p. 7.*

⁸ *Ibid, p. 26.*

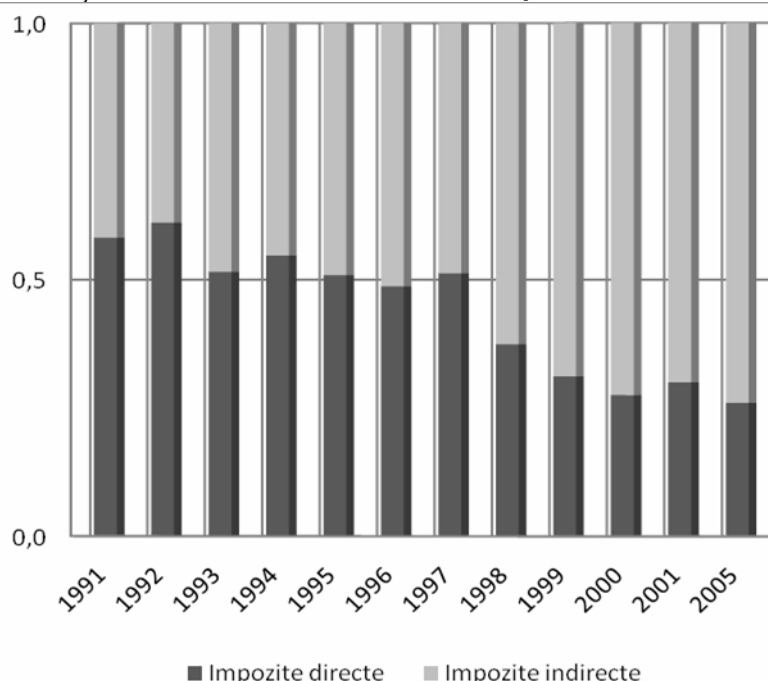
Tabelul nr. 2

Dinamica numărului de salariați (1989 – 2006)

	1989	1995	2000	2006
Număr salariați (mii pers.)	7997	5707	4457	4667
1989 = 100	100	71,4	55,7	58,4

Sursa: INS, Anuarul statistic al României.

Graficul nr. 2

Evoluția structurii veniturilor fiscale în perioada 1991-2005

Sursa: Institutul Național de Statistică, <https://statistici.insse.ro>.

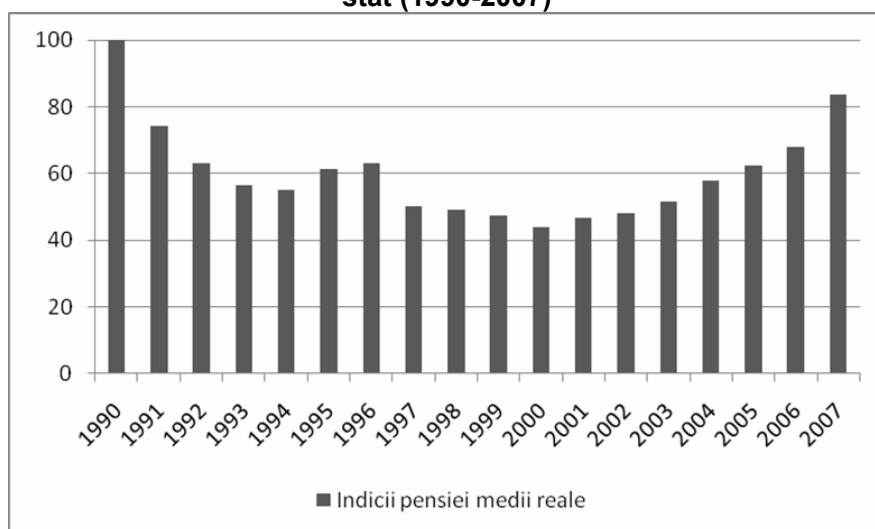
Impozitarea progresivă a veniturilor a fost, inițial, concepută cu scopul de a reduce disparitățile de venituri prin taxarea cu rate mai înalte a veniturilor din decilele superioare.

Astfel, scopul declarat al mecanismelor de impozitare progresivă a fost acela de reducere a inegalităților sociale și, deci, de atenuare a riscurilor sociale. Funcția primordială a politicilor fiscale este aceea de atenuare a inegalităților sociale prin mecanisme redistributive. Acestea din urmă sunt întrunite de transferurile cu caracter social și au scopul de a reduce riscurile sociale la nivelul categoriilor sociale defavorizate.

Realitatea, însă, a dovedit contrariul scopului urmărit prin impozitare progresivă. Acest tip de impozitare nu a condus la diminuarea nici chiar cel puțin la stoparea adâncirii riscurilor sociale la nivelul categoriilor sociale defavorizate.

Evoluția indicilor pensiei medii reale a pensionarilor de asigurări sociale de stat arată pentru primii zece ani (1990-2000) o degradare continuă a puterii de cumpărare la nivelul acestei categorii sociale, așa cum rezultă din graficul de mai jos.

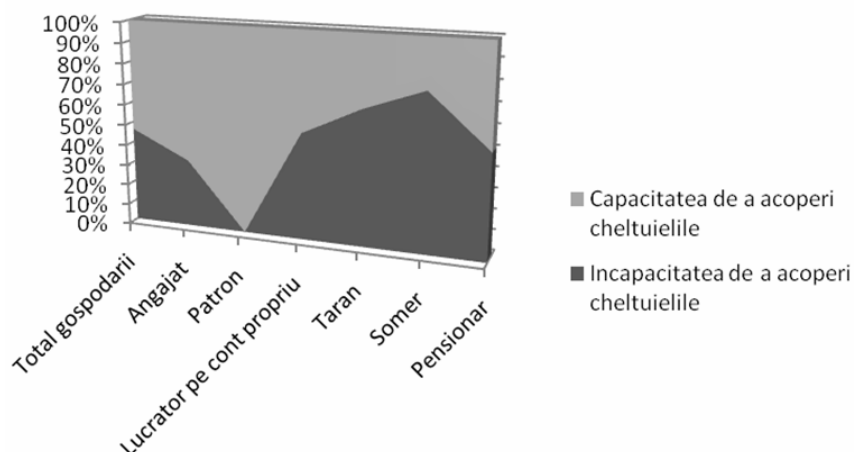
Graficul nr. 3
Evoluția indicilor* pensiei medii reale a pensionarilor de asigurări sociale de stat (1990-2007)

*) Indici cu bază fixă.

Sursa: Institutul Național de Statistică, <https://statistici.insse.ro>.

Graficul nr. 4
Distribuția gospodăriilor după capacitatea/incapacitatea de acoperire din venituri a cheltuielilor în anul 2007

Sursa: *Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007*, National Institute of Statistics, 2008, p. 45.

Redistribuirea veniturilor social-fiscale prin transferuri cu caracter social, inclusiv cele de asigurări sociale de stat nu au condus la stoparea declinului puterii de cumpărare a pensiilor. Impozitarea veniturilor din muncă prin rate progresive cât și o taxare regresivă a consumului au condus la sporirea presiunii fiscale asupra veniturilor mai scăzute. Schimbarea filozofiei fiscale odată cu introducerea cotei unice (16%) nu a dus la o îmbunătățire reală a vieții pensionarilor chiar dacă, începând cu 2001 se observă o inversare a trendului printr-o revenire treptată a puterii de cumpărare a pensiilor. Astfel, în 2007 procentul gospodăriilor de pensionari care n-au reușit să-și acopere din venituri cheltuielile era de 50,9%, în timp ce același indicator înregistra valoarea de 46,4% în cazul gospodăriilor privite în totalitate.¹ Este de remarcat faptul că, în timp ce puterea de cumpărare a pensiilor în 2007 reprezenta 83,6% din cea de referință (1990)², doar jumătate din gospodăriile de pensionari puteau să-și acopere din venituri cheltuielile necesare, ceea ce denotă o perpetuare a riscurilor sociale în cazul acestei categorii sociale.

Mai mult decât atât, partea din veniturile social-fiscale astfel obținute și destinate scopurilor sociale (transferuri cu caracter social) nu au dus la diminuarea declinului puterii de cumpărare la nivelul păturilor sociale defavorizate (pensionari, alte categorii sociale aflate în situația de risc social ridicat).

Acesta este motivul pentru care putem conchide că politicile fiscale din România nu par să fi dus, în chip direct, la o redistribuire în favoarea categoriilor defavorizate din societate. Politica fiscală românească s-a transformat mai degrabă în factor de atenuare indirectă a bunăstării sociale de vreme ce a dus la sporirea presiunii fiscale asupra veniturilor salariale.

Concluzii

Randamentele fiscale din economia românească reflectă măsura reală a ponderii fiscalității în totalul mecanismelor de formare și redistribuire a bunăstării din societate. Cauzele potențiale ale unui randament fiscal sporit ar fi:

- sporirea gradului de fiscalitate;
- creșterea capacității de colectare a veniturilor fiscale la buget;
- creșterea cifrei de afaceri în unele ramuri ale economiei naționale, acest fapt fiind reflectat în sporirea TVA.

Politicile fiscale românești din ultimul deceniu au jucat un rol cel puțin neutru în ceea ce privește redistribuția pozitivă (în direcția scăderii riscurilor sociale) a bunăstării sociale.

Pe de altă parte, politicile fiscale rămân o pârghie importantă a acumulărilor într-o societate. Veniturile din impozite și taxe contribuie la formarea PIB, or ponderea acestora în structura veniturilor gospodăriilor de salariați atinge praguri foarte ridicate.

Pentru exemplificare, componenta industriei la formarea PIB a crescut cu 2,6% iar cea a veniturilor din taxe și impozite a sporit cu 11,4% pe primul trimestru

¹ *Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007*, National Institute of Statistics, 2008, p. 45.

² Institutul Național de Statistică, Disponibil online la: <https://statistici.insse.ro>.

al anului 2003.⁹ Celelalte componente la formarea PIB au contribuit la creșterea avuției naționale în următoarele procente:

- 3,4% în servicii;
- 5,6% în construcții;
- 7,1% în agricultură¹⁰.

Acest fapt arată că randamentul proceselor de redistribuire fiscală a fost de 4 ori mai mare decât cel al acumulării de valoare adăugată în industrie, de 3 ori mai mare decât cel al serviciilor, de 2 ori mai mare decât în construcții și de 1,5 ori mai mare decât în agricultură.

Creșterea ponderii impozitelor indirecte în totalul veniturilor fiscale poate continua, fapt care va crea presiuni fiscale sporite asupra populației. Nu trebuie uitat faptul că impozitele indirecte sunt regresive prin natura lor. Aceasta înseamnă că ele "lovesc" mai mult veniturile relativ mici, cum sunt cele ale gospodăriilor de salariați comparativ cu gospodăriile ale căror venituri sunt mai ridicate. Riscul inechității fiscale este cu atât mai mare cu cât ponderea impozitelor indirecte în total venituri fiscale crește mai rapid decât impozitele directe iar puterea de cumpărare a veniturilor mai mici scade ori se menține la nivele relativ constante. Este știut faptul că o mare parte a veniturilor salariale este destinată consumului. Astfel, românii alocă, în medie, 36% din totalul cheltuielilor pe gospodărie pentru alimente, aceasta fiind și cea mai înaltă cotă de cheltuieli pentru această categorie comparativ cu alte țări din Europa Centrală și de Răsărit, după Bulgaria.¹¹

Componenta impozitării indirecte nu este singura determinantă a randamentelor fiscale în creștere. Impozitarea veniturilor din muncă are o contribuție însemnată în totalul veniturilor fiscale.

Astfel, sporirea randamentelor fiscale pe seama unor politici fiscale care defavorizează munca și consumul prin impozitarea inechitabilă și disproporționată a veniturilor din muncă și a consumului populației poate avea un efect indirect de multiplicare a riscurilor sociale. Aceasta poate conduce, tot pe calea efectelor secundare, la comportamente deviante, anti-muncă, prin aceea că impozitarea disproporționată și inechitabilă a muncii se poate perpetua, ceea ce va afecta, mai apoi, creșterea economică. Chestiunea aceasta este sugerată de modelul creșterii PIB. Produsul intern brut continuă să crească, însă, ponderea diverselor componente la formarea avuției naționale se menține disproporționată comparativ cu puterea reală de generare a bunăstării la nivelul fiecăreia dintre sursele PIB.

Componenta veniturilor din taxe și impozite la formarea PIB a crescut cu 11,4% în primul trimestru al anului 2003 astfel încât mecanismele de prelevare a veniturilor fiscale s-au dovedit a fi cea mai « profitabilă » activitate în raport cu producerea valorii adăugate în economia românească. Nu trebuie uitat, însă, faptul că randamentul înalt al prelevărilor fiscale s-a produs pe seama unei

⁹ Capital nr. 25, 19 iunie 2003

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Structura cheltuielilor medii pe o gospodărie (Ancheta Bugetelor de Familie - ABF) - cheltuieli banesti, Buletin statistic, CANSTAT Nr. 1/2003, Sursa: http://www.insse.ro/canstat_T1/ind_sociali.htm

impozitări de natură regresivă afectând altfel spus disproporționat veniturile din muncă și consumul populației (TVA).

Creșterea cu 11,4% a componentei veniturilor din taxe și impozite la formarea PIB este, astfel, strâns legată de un sistem fiscal regresiv, adică un sistem care conduce la o redistribuire a poverii fiscale pe seama muncii și a consumului populației.

Încât, creșterea avuției naționale exprimată sub forma creșterii PIB se arată, iată, legată semnificativ de sporirea randamentelor fiscale datorate impozitării excesive a muncii și consumului populației. Sarcini fiscale sporite sunt, astfel, trecute pe seama masei largi a gospodăriilor de salariați și pensionari. Mecanismele de redistribuire prin transferuri sociale directe și indirecte nu pot, încă, asigura un corelativ valoric sub forma unui spor real al puterii de cumpărare nici la nivelul salariaților și nici la acela al asiguraților din sistemul public de pensii.

Politicile fiscale pot constitui, iată, surse indirecte ale inegalităților sociale și deci ale sporirii riscurilor sociale. Mecanismele de prelevare fiscală devin, altfel spus, instrumente de atenuare a bunăstării sociale în societatea românească în loc de a funcționa ca niște pârgii ale redistribuirii bunăstării în serviciul celor dezavantajați. Politicile fiscale în România ar fi putut să urmeze un alt curs bazat pe un model de corelare cu problemele categoriilor defavorizate dinlăuntrul unei societăți extrem de încordată.

Bibliografie

- Brezeanu, Petre, *Fiscalitate*, București, Editura Economică, 1999;
- Buchanan, James, M., Musgrave, Richard, Abel, *Public Finance and Public Choice: Two Contrasting Visions of the State*, Cambridge, MIT Press, 2000;
- McCormick, Dorothy, Schmitz, Hubert, *Manual for value chain research on homeworkers in the garment industry*, 2001. Disponibil online la <http://www.globalvaluechains.org/docs/wiegomanualendnov01.pdf>;
- Pareto, Vilfredo, *Traite de sociologie generale*, Paris, Payot, 1933;
- Porter, Michael, E., *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, New York, The Free Press, 1985;
- *** *Anuarul statistic al României*: 1993-1998, 2000, 2001, București, Institutul Național de Statistică;
- *** *Barometrul antreprenorial*. Disponibil online la: <http://www.cnipmmr.ro>;
- *** *Buletin statistic*, CANSTAT, nr. 1, 2003;
- *** *Capital*, nr. 25, 19 iunie 2003;
- *** *Coordinates of Living Standard in Romania – Population Income and Consumption 2007*, National Institute of Statistics, 2008;
- *** *Situația sărăciei în România*, România, ICCV, PNUD, 2001;
- *** *TEMPO-Online*, București, Institutul Național de Statistică. Disponibil online la <https://statistici.insse.ro>;
- *** *Tendințe sociale*, București, Institutul Național de Statistică, UNICEF, 2001-2003.

IMPLICAȚII ALE EVOLUȚIEI FERTILITĂȚII PENTRU POLITICILE SOCIALE

Raluca POPESCU

Transformările familiei, experimentate de țările europene în ultimii 30 de ani sunt fără precedent. Nupțialitatea și fertilitatea au scăzut în mod constant, divorțialitatea a crescut, au apărut schimbări în patternurile de formare a familiei și la nivelul disoluției acesteia iar formele familiale alternative și aranjamentele de tip nefamilial au devenit răspândite.

Aceste tendințe (în special ratele extrem de scăzute ale fertilității) au ridicat îngrijorări majore cu privire la viitorul societății: accelerarea îmbătrânirii demografice și implicațiile sociale ale acesteia, diminuarea populației active și a forței de muncă și impactul asupra creșterii economice și perspectiva iminentă a declinului populației.

Obiectivele capitolului

Capitolul intenționează să contribuie la o mai bună înțelegere a cauzelor și consecințelor acestei fertilități scăzute și a posibilelor implicații care decurg pentru politica socială.

În prima parte, obiectivul principal constă în identificarea posibilelor explicații ale declinului fertilității, pe baza unei analize comparative la nivelul statelor Uniunii Europene și a altor state din Europa Centrală și de Est, pentru a identifica modele specifice pe țări.

Trendurile demografice influențează în mod cert transformarea politicilor sociale, având un impact puternic asupra sistemelor de protecție familială. În partea a doua, lucrarea se concentrează pe relația dintre politica publică și fertilitate, în măsura în care diferitele măsuri de protecție socială se asociază cu anumite modele de natalitate. Îmbunătățirea sistemului de suport necesită o înțelegere adecvată a cauzelor acestei fertilități scăzute pentru a putea decide măsurile potrivite de ameliorare a situației.

Cadru teoretic

Cele mai multe societăți europene și alte societăți au experimentat așa numita "tranziție demografică"¹ între jumătatea secolului al 19-lea și anii 1930. Îngrijorările legate de fertilitatea sub nivelul de înlocuire a generațiilor au început să apară între cele două războaie. Baby-boomul de după război, din anii 1950 și la începutul anilor 1960, a înlăturat pentru o perioadă orice discurs alarmist. Îngrijorarea a revenit însă, și s-a accentuat, având în vedere declinul abrupt al natalității după 1970.

Prin urmare, începând din anii 1930, preocuparea pentru nivelul scăzut al fertilității a dominat discursul politic și științific din societățile dezvoltate, în special

¹ Tranziția demografică este procesul prin care populația trece de la un regim de mortalitate și fertilitate înaltă într-un relativ echilibru pe termen lung (creșterea populației zero) la un nou echilibru dat de nivele scăzute de mortalitate și fertilitate. (McDonald, 2001).

din Europa. Din acest motiv, abordările teoretice care încearcă să explice fenomenul sunt bazate în principal pe condițiile din aceste țări.

Thompson (1929) a atribuit declinul fertilității schimbărilor sociale și economice din societatea modernă, idee dezvoltată de Frank Notestein (1945, 1953) în teoria tranziției demografice (McDonald, 2001). Notestein consideră că tranziția fertilității este legată de câteva transformări socioeconomice precum: slăbirea autorității de tip patriarhal, difuziunea educației și a “raționalității” (în sensul lui Weber), diminuarea beneficiilor economice și creșterea costurilor copilului, noile roluri economice adoptate de femei incompatibile cu aducerea pe lume a unui copil ș.a.m.d. În acest sens, au fost elaborate multe variante ale teoriei tranziției demografice, fiecare accentuând un aspect sau altul.

Datele istorice indică rate ciclice ale creșterii populației (perioade de creștere urmate de perioade de declin) și deci un echilibru pe termen lung (paradigma homeostazei), ducând la concluzia că atunci când populația și resursele sunt în dezechilibru, intervin mecanisme de acest tip pentru remedierea situației (McDonald, 2001).

Căutarea unei teorii generale a tranziției demografice a generat câteva “teorii de rang mediu” (în termenii lui Merton) aplicabile unor circumstanțe sociale, economice și instituționale specifice.

Abordarea alegerii raționale

Această teorie stipulează că, în decizia de a avea un copil, indivizii estimează dacă beneficiile sunt mai mari decât costurile. Astfel, pentru declinul fertilității există câteva explicații posibile: costul copilului a crescut, venitul familiei s-a diminuat, sau funcția de utilitate a cuplului (preferințele) s-au schimbat în favoarea altor “bunuri” și în detrimentul copilului (Becker, 1981).

“Calitatea” copilului a devenit mai importantă decât “cantitatea”. Părinții nu așteaptă un beneficiu material de pe urma investiției lor în copii, factorul cel mai important reprezentându-l teama de costul financiar și social al “eșecului copilului”.

Coleman susține că în timp ce costul copilului poate fi estimat în termeni financiari, beneficiile sau utilitatea copilului sunt mai degrabă psihologice („valori imanente”) și greu cuantificabile (Coleman, 1998).

Referitor la implicațiile care decurg pentru politici, teoria alegerii raționale conduce la faptul că pentru a avea un impact pozitiv asupra fertilității, trebuie redus costul economic al copilului/trebuie crescut venitul părinților, sau trebuie schimbate preferințele indivizilor pentru copil în detrimentul altor bunuri. Ultima variantă este cea mai greu de obținut, având în vedere că nu este legată direct de politica publică.

Abordarea aversiunii la risc

Teoria riscului și oportunității adaugă o nouă dimensiune teoriei alegerii raționale, aceasta fiind bazată pe ipoteza că indivizii analizează costurile și beneficiile faptului de a avea copii în condiții de certitudine cognitivă. Teoria riscului stipulează că beneficiile și costurile sunt de fapt beneficii și costuri viitoare, prin urmare indivizii nu pot ști cu certitudine care vor fi acestea.

Prin decizia de a avea copii, indivizii fac o alegere care le va afecta cursul vieții și aceasta depinde de percepția lor cu privire la viitor (McDonald, 2001). Beck (1999) a argumentat că societatea contemporană este una conștientă de riscurile în creștere, astfel încât comportamentul indivizilor este bazat mai degrabă pe investiții în securitatea economică (educație continuă, muncă suplimentară, economii) decât în copii (aceasta ar presupune venit mai scăzut, cheltuieli mai ridicate, insecuritatea femeii la revenirea pe piața muncii, etc). Aversiunea la risc poate fi aplicată și aspectelor sociale, intime sau personale.

Abordarea valorilor postmaterialiste

În relație cu teoria alegerii raționale, schimbările la nivel valoric au orientat preferințele indivizilor către alte bunuri în detrimentul copilului. Mai sociologică decât primele două abordări (mai degrabă economice), teoria valorilor post-materialiste este asociată cu teoria celei de „a doua tranziții demografice” (Lesthaeghe and Moors 1996; van de Kaa 1997), argumentând că schimbările în comportamentul demografic au fost determinate de amplificarea valorilor autorealizării individuale, ale liberalismului și autonomiei față de formele de autoritate tradițională, în mod particular religie.

Datele de anchetă demonstrează că în interiorul unei societăți, femeile mai educate, cu grad de religiozitate mai scăzut, din mediul urban și mai orientate de valori liberale au o fertilitate mai scăzută comparativ cu cele cu nivel mai scăzut de educație, mai religioase, din mediul rural sau mai conservatoare.

Cercetătorii au încercat să extindă comparația între societăți, dar datele rezultate contrazic adesea ipoteza că cele mai liberale ar trebui să aibă cele mai scăzute rate de fertilitate comparativ cu cele mai conservatoare. Extrapolarea teoriei valorilor postmaterialiste în analiza comparativă între țări trebuie făcută cu precauție.

Abordarea egalității de gen

Această teorie susține că fertilitatea scăzută este legată de diferențele în modul în care principiul egalității de gen este aplicat de instituțiile sociale. În timp ce în instituțiile orientate către individ (sistemul de educație, piața muncii) au făcut progrese în toate țările dezvoltate din punct de vedere al echității de gen, modelul bărbatului ca aducător de venit domină încă în instituțiile sociale orientate către familie (serviciile familiale, sistemul de impozitare, sistemul de securitate socială și chiar familia însăși). Acest fapt poate explica de ce cele mai scăzute rate ale fertilității se găsesc în țările din sudul Europei și în alte societăți cu sisteme tradiționale și familii de același tip.

Din perspectiva politicii sociale, instituțiile publice ar trebui să ia în considerare un proces de reformare a procedurilor întemeiate pe modelul familiei cu bărbatul ca principal aducător de venit.

Abordarea calității vieții

Această abordare este larg susținută la nivelul Uniunii Europene prin cele mai recente studii ale Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă, integrând parțial abordările anterior discutate. Fertilitatea

scăzută poate fi privită ca un rezultat al libertății de alegere și ca un aspect al vieții de zi cu zi valorizat pozitiv de indivizi (Fahey and Spéder, 2004). Din acest motiv, guvernele au fost reticente în a descrie în termeni negativi practicile care duc la fertilitatea scăzută sau în încercarea de a le schimba în vreun fel.

La nivel macro și pe termen lung, fertilitatea scăzută reprezintă o tendință cu consecințe negative, dar la nivel micro este o alegere individuală care trebuie respectată. Aceste două puncte de referință diferite induc perspective diferite, contradictorii și provoacă o dilemă evidentă pentru decidenții politici.

Teza potrivit căreia „nu îți poți permite să ai copii” (Fahey and Spéder, 2004) care argumentează că presiunea economică reprezintă cauza natalității scăzute, a suscitată un viu interes în discursul public și politic. Potrivit acestei teze, problemele materiale cu care indivizii se confruntă îngustează opțiunile de formare a familiei și a modurilor de viață pe care le valorizează. Fertilitatea scăzută nu reprezintă numai o amenințare macrostructurală ci și o expresie a opțiunilor personale restrânse și un indicator negativ al calității vieții.

În varianta „tare”, teza nu se susține, implicând faptul că a trăi în societăți bogate și dezvoltate înseamnă a nu-ți permite să ai copii. Varianta „slabă” a tezei evidențiază însă că dezvoltarea societății a crescut valoarea timpului, în mod special pentru cei cu capital uman înalt (Becker, 1981, Easterlin, 1978). Pentru femei, în particular, această dezvoltare a societății are implicații deosebite, oferindu-le noi opțiuni în viață, dincolo de rolurile tradiționale legate de familie și gospodărie. Noile oportunități sunt variate și atractive, astfel încât pierderile suferite prin sacrificarea acestora în favoarea familiei și copilului sunt mai mari decât cele experimentate de generațiile anterioare. O explicație similară poate fi aplicată și în cazul bărbaților, fără a avea același impact însă.

Indivizii pot sfârși prin a face „alegeri inautentice, nesatisfăcătoare” (Fahey and Spéder, 2004). Ei adoptă un stil de viață potrivit cu o parte a nevoilor lor sau care răspunde unor presiuni exterioare, dar eșuează în a-și satisface adevăratele dorințe.

Prin urmare, fertilitate scăzută este cel puțin parțial nedorită și are efecte negative asupra bunăstării subiective a indivizilor. Pe aceste baze, dilema decidenților politici poate fi parțial rezolvată.

În final, putem menționa și alte perspective teoretice. Abordarea instituțiilor sociale stipulează că fertilitatea scăzută este legată de structura instituțiilor sociale și are explicații diferite în contexte sociale diferite. Altă abordare este cea referitoare la modul de construirea relațiilor dintre indivizi, argumentând faptul că fertilitatea scăzută este rezultatul dificultăților în formarea și susținerea relațiilor pe care le-ar presupune creșterea copiilor etc.

Studiul accentuează diversitatea și specificitatea din cadrul modelului de fertilitate comun la nivel european, încercând să ofere o explicație care să combine aceste explicații teoretice adecvate la contexte sociale, economice și instituționale diferite.

Fertilitatea în statele UE (vechile state-membre)

Ratele fertilității în UE 15 se află sub nivelul de înlocuire a generațiilor de peste 3 decade. Valoarea medie a atins un punct maxim de 2,77 copii pe femei la

mijlocul anilor '60, după care a început să scadă vertiginos în anii '70 apoi mai lent în anii '80. Cel mai scăzut nivel a fost înregistrat în 1995, ulterior instalându-se o ușoară tendință ascendentă.

Deși modelul descris anterior este în general similar, diferențe notabile există (vezi tabelul din anexă). Țările care aveau cele mai mari rate de fertilitate la mijlocul anilor '70 (cele sudice și Irlanda) au înregistrat cea mai drastică scădere, având în prezent printre cele mai scăzute valori (Grecia – 1,33, Italia – 1,34, Spania – 1,35). Cele mai mari nivele se găsesc în Franța (2,0), Irlanda (1,93) urmate de Norvegia, Suedia, Finlanda și Danemarca (peste 1,8 copii pe femeie).

Fertilitatea în fostele țări socialiste

În statele CEE schimbările demografice sunt asociate cu tranziția politică și economică. Pentru aceste țări, fenomenele demografice au fost influențate de dezagregarea sistemelor de securitate socială. Majoritatea populației a fost nevoită să se adapteze la slăbirea sistemului public de protecție, în general și la declinul suportului pentru familie, în particular. Cea mai gravă consecință demografică a fost declinul abrupt al fertilității, care a atins nivele foarte scăzute în toate țările aflate în tranziție.

Majoritatea țărilor au înregistrat valori inferioare celor din UE 15. Cele mai scăzute valori se înregistrează în Bulgaria, Slovacia și Polonia (sub 1,3), România având o valoare de asemenea foarte scăzută (1,31).

Declinul dramatic al fertilității în țările foste socialiste a fost explicat ca o consecință directă a transformării socioeconomice rapide și dificile sau ca un rezultat natural al unei tendințe pe termen lung, transformarea economică accelerând numai venirea celei de „a doua tranziții demografice”.

În literatura de specialitate, explicațiile pot fi grupate în două mari categorii (multe studii integrând ambele variante):

a. Abordarea economică. Înrautățirea situației economice, expansiunea educației¹, scăderea venitului familiei, creșterea costurilor, creșterea nesiguranței economice, deprivării relative² și în mod special creșterea costului copilului sunt considerate factori importanți ai declinului.

b. Abordarea culturală. Schimbările de norme, valori, atitudini, au determinat adaptări ale comportamentului demografic, economic și social, declinul fertilității fiind numai unul dintre aceste „ajustări”. Procesul de schimbare a valorilor este abordat similar cu cel din țările occidentale (secularizare, individualizare, emanciparea femeii), familiile dezvoltând metode subversive de a rezista politicilor pronataliste ale regimului socialist. Sfârșitul perioadei socialiste a accelerat

¹ În contextul schimbării structurale de pe piața muncii și creșterii cererii de personal calificat, indivizii petrec mai mult timp în sistemul educațional și sunt mai implicați în muncă, ceea ce afectează negativ fertilitatea (în particular, conflictul de rol al mamelor). Abordarea economică este astfel legată de cea culturală într-o abordare mai generală a schimbării (sociale, economice și culturale).

² *Deprivarea relativă se referă la faptul că indivizii evaluează venitul ca scăzut comparativ cu al altora sau față de propriile lor așteptări și deci percep situația lor economică ca nepotrivită pentru a avea copii (Philipov, 2001).*

schimbările și declinul fertilității. Această „a doua tranziție demografică” aplicată țărilor CEE este plasată în contextul mai general al schimbării sociale.

Factori de diferențiere a fertilității

Datele de anchetă demonstrează că, deși fertilitatea situată sub nivelul de înlocuire a generațiilor este o situație comună, modelul acesteia variază de la o țară la alta indicând o mare diversitate a patternurilor cauzale. Studii recente asupra acestui subiect (Fahley and Spéder, 2004) susțin trei elemente-cheie care au o influență puternică asupra valorilor – *ponderea femeilor fără copii, vârsta medie la prima naștere și celibatul feminin*.

Totuși, datele comparative demonstrează că țările cu cele mai scăzute niveluri de natalitate nu sunt în mod necesar și cele cu cele mai multe femei fără copii, cu o tendință puternică de amânare a nașterilor sau cele cu un nivel ridicat al celibatului feminin. Nivelul fertilității rezultă mai degrabă dintr-o varietate de combinații ale acestor factori astfel încât nu poate fi identificat un model clar. Un factor pare să rămână constant legat de nivelul fertilității dintr-o țară: ponderea femeilor cu 3 sau 4 copii. Cel mai important element în prăbușirea fertilității este declinul familiilor numeroase (Fahley and Spéder, 2004).

Mulți specialiști consideră că încurajarea natalității timpurii (sau descurajarea nașterilor târzii) ar contribui la echilibrarea nivelului fertilității. Un argument frecvent adus în acest sens este fertilitatea din SUA, în mod constant mai ridicată decât în Europa, considerată ca fiind o consecință directă a modelului fertilității la vârste mai scăzute (Lesthaeghe and Moors, 2000). Totuși, modelul relativ timpuriu din statele Europei Centrale și de Est (inclusiv din România) nu a dus la nivele mai ridicate ale natalității, ci dimpotrivă, așa cum am arătat în secțiunea anterioară, înregistrează valori semnificativ mai scăzute comparativ cu media din UE 15.

Aspirații (numărul ideal de copii)

Dimensiunea ideală a familiei s-a redus de-a lungul timpului în toate țările, reprezentând un element esențial în contextul cauzal al căderii fertilității. Date de anchetă recente arată că în majoritatea statelor familia ideală este formată din doi copii, număr cu mult mai redus decât al generațiilor precedente.

Chiar și în acest context, numărul ideal de copii este mai ridicat decât cel real. Factori economici precum dificultăți financiare, costul ridicat al copilului sau accesibilitatea scăzută la condiții de locuire adecvate sunt motivele cele mai des menționate în anchete. Doi factori noneconomici joacă însă un rol important pentru femei: starea de sănătate și relațiile cu partenerul (Fahley and Spéder, 2004).

Totuși, adâncirea diferenței dintre numărul ideal și cel real trebuie interpretat cu precauție. Decalajul poate apărea nu numai datorită faptului că mai multe femei eșuează în a-și atinge numărul dorit de copii ci și datorită faptului că tot mai puține depășesc acest număr. Datele validează această ipoteză în special în țările din UE 15. Ponderea femeilor al căror număr real de copii este mai mic decât cel ideal nu a crescut semnificativ, în timp ce ponderea celor care depășesc numărul

dorit a scăzut puternic. „Diferența dintre fertilitatea ideală și cea reală este explicabilă mai mult prin evitarea eficientă a nașterilor nedorite și mai puțin printr-o capacitate diminuată de a atinge numărul ideal de copii” (Fahley and Spéder, 2004, p. 48).

Pe de altă parte, fertilitatea plasată sub nivelul dorit este mai răspândită printre femeile mai educate, cu venituri mai mari, cu resurse materiale și sociale suficiente pentru a-și controla comportamentul reproductiv. Lipsa resurselor tinde să nu restrângă numărul de copii ci, dimpotrivă, să slăbească controlul natalității, crescând probabilitatea de a depăși numărul dorit de copii.

O explicație adecvată este probabil un complex cauzal care integrează condițiile economice și nivelul de aspirații, asumând faptul că indivizii au mai puțini copii pentru că eșuează în a se adapta diferitelor opțiuni conflictuale, mai multe decât în trecut. Numărul scăzut sau lipsa copiilor este o consecință a ceea ce André Béjin numea “obsesia modernă de a câștiga pe toate planurile și a nu pierde niciuna dintre posibilități” (Béjin, 1998, p. 178).

Politici sociale

Politicile sociale joacă un rol important în opțiunile privind natalitatea întrucât intervin asupra costului copilului, diminuându-l.

Analiza comparativă a beneficiilor familiale

Uniunea Europeană nu are o politică familială comună și nici o poziție formală privind modelele de fertilitate existente. Toate țările UE au dezvoltat măsuri de suport pentru familiile cu copii, dar numai câteva au o politică familială explicită.

Toate țările furnizează o serie de beneficii financiare, în servicii sau reduceri fiscale, demonstrând o dorință comună de a compensa costul aducerii pe lume a unuia sau mai multor copii suportat de familie. Totuși, analiza comparativă a beneficiilor familiale demonstrează că există mai mult principii comune și mai puțin obiective comune de politică socială, indicând disparități semnificative între țări, în special la nivelul de implementare. Alegerea unor măsuri de suport sau a altora rezidă în valori sociale și familiale diferite. În ciuda procesului de armonizare a politicilor sociale, statele UE diferă încă foarte mult în privința suportului adresat familiei și copilului.

Diferențe

O analiză comparativă a politicilor cu impact asupra fertilității (politicile de planificare familială și sănătatea reproducerii, măsuri și servicii pentru creșterea și îngrijirea copilului) relevă aspecte interesante. Nivelul fertilității pare să fie asociat cu tipul de politică promovată.

Diferențele în nivelul natalității și cele privind politicile familiale și de gen existente între țările scandinave și cele mediteraneene sugerează că măsurile de promovare a egalității de gen pe piața muncii dar și în familie influențează pozitiv fertilitatea, deși nu reprezintă scopul principal al acestora (Hantrais, 2003).

La nivelul Uniunii Europene se conturează principii comune, dar divergențele se mențin (Krieger, 2004):

- ce se înțelege prin „familie” (sensul restrâns, clasic, sau cel larg, incluzând și aranjamentele familiale alternative);
- intervenția asupra structurii familiei și resurselor acesteia sau numai asupra resurselor;
- echilibrarea angajării pe piața muncii cu viața de familie sau modelul bărbatului ca aducător de venit;
- reconcilierea muncii cu viața de familie exclusiv pentru femei sau și pentru bărbați.

Suport pentru tipuri diferite de politică familială

Diferențele de suport familial tind să corespundă tipurilor de stat al bunăstării. În țările cu programe bazate pe testarea mijloacelor și pe angajarea în muncă, suportul pentru măsuri de acest tip este prevalent.

Conform datelor din Eurobarometru, în percepția indivizilor din UE 15, creșterea ocupării și programul de lucru flexibil reprezintă cele mai bune mijloace de a îmbunătăți situația familiei. Măsurile financiare de suport precum alocații pentru copii, bunuri și servicii destinate acestora sunt de asemenea importante, dar nu au fost menționate în fruntea listei.

În statele nou admise opțiunile sunt diferite. Indivizii preferă mai multe alocații pentru copii, ridicarea nivelului indemnizațiilor de maternitate și pentru creșterea și îngrijirea copilului, reducerea costurilor pentru educație (Eurobarometer, 2002).

Opțiunile opuse – în cazul UE 15 pentru măsuri active de suport, în cazul celorlalte membre UE foste socialiste mai degrabă pentru măsuri pasive de suport – relevă state ale bunăstării și tipuri de economie diferite, dar și modele culturale diferite. Performanțele economice modeste, inegalitatea socială ridicată contribuie în mod cert în alegerea acestui tip de suport, deopotrivă cu moștenirea unei culturi etatiste puternic redistributive.

În consecință, nu pot fi luate măsuri de suport comune care să echilibreze nivelele scăzute de fertilitate și să combată sărăcia copilului, să reconcilieze munca și viața de familie și să ridice nivelul de bunăstare al familiei. Indivizii așteaptă lucruri diferite de la guvernele țărilor lor, existând divergențe în special între țările Europei Occidentale și țările foste socialiste, dar și în interiorul acestor grupuri.

Implicații pentru politicile sociale

Provocarea cheie pentru politica socială o reprezintă rezolvarea conflictului dintre necesitatea intervenției pentru creșterea fertilității (având în vedere impactul negativ asupra întregii societăți) și principiul nonintervenției în sfera privată a individului, familia, copiii reprezentând alegeri individuale.

Politica socială poate influența fertilitatea?

I. Rezultate ale unor cercetări recente (studii comparative asupra țărilor europene) demonstrează că, cel puțin la nivelul intervenției, indivizii ar putea avea mai mulți copii într-un context socioeconomic mai favorabil. Având în vedere acest

aspect, decidenții politici ar putea contribui la îmbunătățirea nivelului fertilității, ameliorând condițiile de viață ale familiei.

Datele de anchetă indică, așa cum am văzut, un număr ideal de copii mai ridicat (diferența dintre numărul ideal de copii și cel real este mai mare în statele CEE comparativ cu cele ale Europei de Vest) dar posibilități limitate de intervenție. Cercetarea DG (Comisia Europeană) a demonstrat respingerea de către indivizi a politicilor sociale cu influență directă asupra deciziilor privind familia și copiii, concluzionând că măsurile de suport în general au, deși indirect, o influență mai mare decât cele de suport familial specific (Hantrais, 2003). Mai mult, în țările din Europa Centrală și de Est care au experimentat politici agresive pronataliste opțiunea pentru măsuri directe de intervenție asupra natalității este puțin probabil să fie susținută de populație.

Majoritatea femeilor, în special cele cu un nivel ridicat de educație trebuie să se adapteze cerințelor în creștere de pe piața muncii cu responsabilitățile familiale. Aproximativ o cincime dintre indivizii angajați pe piața muncii declară că au probleme în a echilibra cerințele de multe ori conflictuale (cu variații foarte mari, de la 5% în Olanda la 27% în Letonia – Eurobarometru, CE), familiile cu copii indicând într-o măsură mai mare aceste probleme. Aceste rezultate redau necesitatea suportului nu numai din partea statului ci și din partea angajatorilor, care să încurajeze un mediu de muncă „prietenos familial”.

În concluzie, se poate accepta ipoteza că politica socială poate redresa evoluția fertilității prin îmbunătățirea condițiilor de viață și a capacității indivizilor de a-și îndeplini aspirațiile. Dar singurele mijloace de intervenție sunt cele acceptabile într-o societate democratică (Krieger, 2004): lărgirea oportunităților, diminuarea constrângerilor, fără a încuraja un anumit model de familie și fertilitate.

II. Pe de altă parte, faptul că fertilitatea este plasată sub nivelul dorit, nu reprezintă neapărat o bază pentru intervenție sau pentru un succes așteptat. Diferența reflectă mai degrabă controlul fertilității (situațiile în care numărul real depășește numărul dorit de copii sunt mai degrabă excepții), indicând nivelul de dezvoltare economică (cea mai mare diferență este la cei mai bogați).

Este dificil să imaginezi răspunsuri de politică publică social acceptabile și eficiente în creșterea fertilității. Experiența socialistă a României și a altor țări estice demonstrează efectele contradictorii ale măsurilor de intervenție.

În ciuda nivelului scăzut pe ansamblul populației, fertilitatea în România este polarizată social (Zamfir, 1999): este scăzută la categoriile mai bogate, capabile să ofere copiilor condiții adecvate de creștere și dezvoltare și este destul de ridicată (uneori apropiată de fertilitatea naturală) la populația săracă.

Prin urmare, suportul financiar și în bunuri poate fi ineficient, favorizând creșterea fertilității la categoriile defavorizate și generând noi probleme sociale. Pe de altă parte, pe termen lung, acest suport pentru cei în nevoie poate avea un impact pozitiv asupra controlului comportamentului reproductiv și a propriei vieți care în final va duce la scăderea natalității și la aceste categorii.

Categoriile cu cel mai scăzut nivel al fertilității au cel mai ridicat nivel al resurselor, astfel încât suportul adițional ar trebui să fie de alta natură, dar chiar și în această variantă, impactul asupra fertilității este neclar.

Țările CEE prezintă o situație particulară. Pe lângă schimbările valorice, transformările economice dramatice experimentate au avut un impact puternic asupra fertilității, având în prezent ratele cele mai scăzute. Diferența mare între numărul real și cel ideal de copii reflectă nu numai un control îmbunătățit al fertilității ci și înrăutățirea condițiilor de viață. Acest fapt poate oferi un spațiu mai larg de intervenție comparativ cu statele occidentale.

Pe termen scurt, pot fi atinse ușoare îmbunătățiri ale nivelului fertilității în statele central și est-europene. Măsurile care să îmbunătățească participarea femeilor pe piața muncii complementar cu servicii care să faciliteze creșterea copiilor pot contribui la micșorarea diferențelor între numărul de copii dorit și cel real. Totuși, *pe termen lung influența politicilor sociale este limitată* având în vedere modelul larg împărtășit al familiei restrânse.

În concluzie, putem afirma că schimbările valorice reprezintă cauza principală a declinului fertilității, iar posibilitățile statului de a interveni pentru a schimba această tendință sunt limitate. Nu există dovezi certe că statul poate contribui (în special pe termen lung) la creșterea nivelului fertilității, dar lipsa suportului destinat familiei și a politicilor economice și de ocupare par să contribuie la declinul continuu al acesteia, în special în țările sudice și mediteraneene și în țările Europei Centrale și de Est.

Evoluția ratei fertilității în Europa 1995 – 2006

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Franta	:	:	:	1,78	1,81	1,89	1,9	1,88	1,89	1,92	1,94	2
Irlanda	1,84	1,88	1,93	1,94	1,9	1,89	1,94	1,97	1,97	1,94	1,86	1,93
Norvegia	1,87	1,89	1,86	1,81	1,84	1,85	1,78	1,75	1,8	1,83	1,84	1,9
Suedia	1,73	1,6	1,52	1,5	1,5	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,77	1,85
Marea Britanie	1,71	1,73	1,72	1,71	1,68	1,64	1,63	1,64	1,71	1,77	1,78	1,84
Finlanda	1,81	1,76	1,75	1,7	1,74	1,73	1,73	1,72	1,77	1,8	1,8	1,84
Danemarca	1,8	1,75	1,76	1,73	1,75	1,78	1,76	1,72	1,76	1,78	1,8	1,83
Olanda	1,53	1,53	1,56	1,63	1,65	1,72	1,71	1,73	1,75	1,73	1,71	1,7
Luxemburg	1,7	1,77	1,72	1,68	1,74	1,76	1,66	1,63	1,63	1,25	1,66	1,65
Estonia	1,38	1,37	1,32	1,28	1,32	1,39	1,34	1,37	1,37	1,47	1,5	1,55
Cipru	2,03	1,95	1,86	1,76	1,67	1,64	1,57	1,49	1,5	1,49	1,42	1,47
Macedonia	2,12	2,07	1,93	1,9	1,76	0,18	1,73	1,8	1,77	1,52	1,46	1,46
Elvetia	1,48	1,5	1,48	1,47	1,48	1,5	1,38	1,39	1,39	1,42	1,42	1,43
Liechtenstein	:	:	:	:	:	1,57	1,52	1,47	1,37	1,44	1,49	1,42
Malta	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	1,38	1,41
Austria	1,42	1,45	1,39	1,37	1,34	1,36	1,33	1,39	1,38	1,42	1,41	1,4
Grecia	1,31	1,28	1,28	1,26	1,24	1,26	1,25	1,27	1,28	1,3	1,33	1,39
Croatia	:	:	:	:	:	0,13	1,38	:	1,32	1,34	1,41	1,38
Portugalia	1,41	1,44	1,47	1,47	1,5	1,55	1,45	1,47	1,44	1,4	1,4	1,35
Letonia	0,38	1,18	1,14	1,12	1,19	1,24	1,21	1,23	1,29	0,55	1,31	1,35
Ungaria	1,57	1,46	1,37	1,32	1,28	1,32	1,31	1,3	1,27	1,28	1,31	1,34
Cehia	1,28	1,18	1,17	1,16	1,13	1,14	1,14	1,17	1,18	1,22	1,28	1,33
Germania	1,25	1,32	1,37	1,36	1,36	1,38	1,35	1,34	1,34	1,36	1,34	1,32
Slovenia	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,2	1,25	1,26	1,31

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
România	1,41	1,37	1,4	1,4	1,39	1,39	1,31	1,26	1,27	1,29	1,32	1,31
Lituania	1,55	1,28	1,47	1,46	1,46	1,39	0,97	1,24	1,26	1,26	1,27	1,31
Polonia	1,62	1,59	1,52	1,44	1,37	1,35	1,32	1,25	1,22	1,23	1,24	1,27
Slovacia	1,52	1,47	1,43	1,37	1,33	1,29	1,2	1,18	1,2	1,24	1,25	1,24
Bulgaria	1,23	1,23	1,09	1,11	1,23	1,26	1,21	1,21	1,23	1,29	1,31	0,71
Spania	1,17	1,16	1,17	1,16	1,19	1,23	1,24	1,26	1,31	1,33	1,35	:
Italia	1,19	0,1	1,21	:	1,23	1,26	1,25	1,27	1,29	:	1,32	:
Islanda	2,08	2,12	2,04	2,05	1,99	2,08	1,95	1,93	1,99	2,04	2,05	:
Belgia	1,56	1,59	1,6	:	:	:	:	:	:	:	:	:

Sursa: Eurostat

Bibliografie

- Becker, G., *A Treatise on the Family*, Cambridge, Harvard University Press, 1981;
- Coleman, D., (ed.), *Europe's Population in the 1990s*, Oxford, Oxford University Press, 1996;
- Coleman, D., *Reproduction and survival in an unknown world: what drives today's industrial populations and to what future*, NIDI Hofstee Lecture Series, no. 5, 1998;
- Easterlin, R.A., "The economics and sociology of fertility: a synthesis", in Tilly, C., (ed.), *Historical studies of changing fertility*, Princeton, Princeton University Press, 1978;
- Fahey, Tony, Zsolt, Spéder, *Fertility and family issues in an enlarged Europe*, Luxembourg, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Office for Official Publications of the European Communities, 2004. [Electronic version]. Available online at <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2003/115/en/1/ef03115en.pdf>;
- Ghebrea, Georgeta, *Regim social-politic și viață privată*, București, Editura Universității din București, 2000;
- Ghețău, Vasile, "Demografia anilor 90 și populația tânără", în Mihăilescu, Ioan, (ed.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, București, UNICEF, 2000;
- Hantrais, Linda, (ed.), *Policy Relevance Of 'Family And Welfare' Research*, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2003;
- Krieger, Hubert, *Family life in Europe. Results of recent surveys on Quality of life in Europe*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, paper presented at the Irish Presidency Conference 'Families, change and social policy in Europe', Dublin, 13-14 May, 2004;
- Lesthaeghe, R., Moors, G., "Recent trends in fertility and household formation in the industrialized world", in *Review of Population and Social Policy*, no. 9, 2000;

-
- Lesthaeghe, R., Moors, G., "Living arrangements, socio-economic position and values among young adults: a pattern description of France, West Germany, Belgium, and the Netherlands", in Coleman, D., (ed.), *Europe's Population in the 1990s*, Oxford, Oxford University Press, 1996;
- McDonald, Peter, *Theory pertaining to low fertility*, paper presented to the seminar 'International Perspectives on Low Fertility: Trends, Theories and Policies', Tokyo, 21-23 March 2001;
- Philipov, Dimiter, *Low fertility in Central and Eastern Europe: Culture or economy?*, paper presented at the IUSSP Seminar on "International Perspectives on Low Fertility: trends, theories and policies", Tokyo, 21-23 March 2001;
- Rotariu, Traian, *Starea demografică a României în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor*, în Zamfir, Elena, Bădescu, Ilie, Zamfir, Cătălin (eds.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, București, Expert, 2000;
- Van de Kaa, D., "Postmodern fertility preferences: from changing value orientation to new behaviour, Working Papers, in *Demography*, no. 74, Demography Program, Canberra, Australian National University, 1997;
- Zamfir, Cătălin, (ed.), *Politici sociale în România*, București, Editura Expert, 1999.

SISTEMUL DE FURNIZARE A SERVICIILOR SOCIALE ÎN ROMÂNIA

Claudia PETRESCU

Studiul de față analizează sistemul de furnizare a serviciilor sociale în România prin identificarea furnizorilor de servicii sociale existenți pe piața românească de profil, precum și mecanismele și dimensiunea finanțării serviciilor sociale de la nivel central și local.

Conform *Dicționarului de sociologie*, serviciile sociale reprezintă *totalitatea serviciilor oferite de către stat populației în mod gratuit sau la un tarif redus*. În sens larg, serviciile sociale desemnează totalitatea serviciilor pe care o comunitate (localitate, asociație etc.) le asigură, total sau parțial, pentru toți membrii ei sau pentru segmente particulare care manifestă o nevoie sporită de astfel de servicii.

Principalele domenii în care în forme și în grade diferite se dezvoltă servicii sociale sunt: ocrotirea sănătății, învățământul, activitățile cultural-artistice, educația fizică și sportul, transportul în comun etc. Gradul de dezvoltare al serviciilor sociale este direct proporțional cu nivelul economic de dezvoltare al societății și cu importanța acordată în politica de stat problemelor de asigurare a condițiilor de viață ale populației și reducerii inegalităților sociale.

Dicționarul de politici sociale definește serviciile sociale ca fiind instrumente de realizare a unor obiective sociale, de natură redistributivă, reprezentând acele servicii publice care au drept scop creșterea bunăstării sociale.

Din perspectiva detalierei conceptului de servicii sociale este foarte importantă clasificarea acestora, deoarece responsabilitatea finanțării acestora cade în sarcina diferitelor autorități publice locale.

Clasificarea serviciilor sociale

OG nr. 68/2003 clasifică serviciile sociale în servicii sociale primare și servicii sociale specializate:

Serviciile sociale primare au un caracter general și urmăresc prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate sau vulnerabilitate. Principalele activități desfășurate în cadrul serviciilor sociale primare sunt:

- b) activități de identificare a nevoii sociale individuale, familiale și de grup;
- c) activități de informare despre drepturi și obligații;
- d) măsuri și acțiuni de conștientizare și sensibilizare socială;
- e) măsuri și acțiuni de urgență în vederea reducerii efectelor situațiilor de criză;
- f) măsuri și acțiuni de sprijin în vederea menținerii în comunitate a persoanelor în dificultate;
- g) activități și servicii de consiliere;
- h) măsuri și activități de organizare și dezvoltare comunitară în plan social pentru încurajarea participării și solidarității sociale;
- i) orice alte măsuri și acțiuni care au drept scop prevenirea sau limitarea unor situații de dificultate ori vulnerabilitate, care pot duce la marginalizare sau excluziune socială.

Serviciile sociale specializate au ca scop menținerea, refacerea sau dezvoltarea capacității de funcționare socială a indivizilor și familiilor. Activitățile specifice sunt cele de:

- a) recuperare și reabilitare;
- b) suport și asistență pentru familiile și copiii aflați în dificultate;
- c) educație informală extracurriculară pentru copii și adulți, în funcție de nevoia fiecărei categorii;
- d) asistență și suport pentru persoanele vârstnice, inclusiv pentru persoanele vârstnice dependente;
- e) asistență și suport pentru toate categoriile definite la art. 25;
- f) sprijin și orientare pentru integrarea, readaptarea și reeducarea profesională;
- g) îngrijire social-medicală pentru persoanele aflate în dificultate, inclusiv paleative pentru persoanele aflate în fazele terminale ale unor boli;
- h) mediere socială;
- i) consiliere în cadru instituționalizat, în centre de informare și consiliere;
- j) orice alte măsuri și acțiuni care au drept scop menținerea, refacerea sau dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de nevoie socială.

Tot în categoria serviciilor sociale specializate intră și serviciile socio-medice care sunt definite ca fiind un complex de activități care se acordă în cadrul unui sistem social și medical integrat și au drept scop principal menținerea autonomiei persoanei, precum și prevenirea agravării situației de dependență.

Serviciile de îngrijire social-medicală sunt acordate persoanelor care se găsesc în situația de dependență parțială sau totală de a realiza singure activitățile curente de viață, celor izolate, precum și celor care suferă de afecțiuni fizice, psihice, mentale sau senzoriale.

Serviciile de îngrijire social-medicală *de natura socială* pot fi următoarele:

- servicii de baza: ajutor pentru igiena corporală, îmbrăcare și dezbrăcare, igiena eliminărilor, hrănire și hidratare, transfer și mobilizare, deplasare în interior, comunicare;
- servicii de suport: ajutor pentru prepararea hranei sau livrarea acesteia, efectuarea de cumpărături, activități de menaj, însoțirea în mijloacele de transport, facilitarea deplasării în exterior, companie, activități de administrare și gestionare, activități de petrecere a timpului liber;
- servicii de reabilitare și adaptare a ambientului: mici amenajări, reparații și altele asemenea.

Serviciile de îngrijire social-medicală *de natura medicală* pot fi reprezentate de activități complexe de diagnostic, tratament, îngrijiri și altele asemenea, recomandate și realizate în conformitate cu tipurile de afecțiuni pe care le prezintă beneficiarii de servicii sociale.

Serviciile de îngrijire social-medicală *de natura serviciilor conexe*, interdisciplinare pot fi servicii de recuperare și reabilitare, kinetoterapie, fizioterapie, terapie ocupațională, psihoterapie, psihopedagogie, logopedie și altele asemenea.

O clasificare pe domeniile de intervenție și sprijin a serviciilor sociale poate fi făcută din analiza structurii bugetare și a transferului de competențe între autoritățile publice. Astfel am putea clasifica serviciile sociale ca fiind destinate pentru:

- *protecția persoanelor vârstnice*: servicii rezidențiale, servicii de îngrijire temporară sau permanentă la domiciliu;
- *protecția copilului*: centre de zi, centre de plasament, centre de primire în regim de urgență, centre maternale, servicii de tip familial;
- *protecția persoanelor cu dizabilități*: centre de îngrijire și asistență, centre de recuperare și reabilitare, centre de integrare prin terapie ocupațională, centre de zi, locuințe protejate;
- *protecția familiei*: centre de recuperare, centre de asistență, centre de prevenire și centre de informare pentru victimele violenței în familie.

Furnizorii de servicii sociale

Furnizorii de servicii sociale pot fi *persoane fizice sau juridice*. La rândul lor, furnizorii persoane juridice pot fi :

- *publici*: direcția generală de asistență socială și protecția copilului la nivel județean și local, alte servicii sociale publice specializate. Direcțiile generale de asistență socială și protecția copilului de la nivel județean și local pot *externaliza* activitățile altor furnizori, *prin subcontractare (nu oferă direct servicii, ci plătesc alți furnizori pentru a oferi aceste servicii)*;

sau

- *privați*: asociații, fundații, culte religioase, persoane fizice autorizate.

Serviciile sociale, indiferent de furnizor, trebuie acreditate de direcțiile teritoriale ale Ministerului Muncii, Familiei și Egalității de Șanse. Distribuția furnizorilor de servicii sociale a fost analizată din baza de date a Ministerului Muncii Familiei și Egalității de Șanse¹ (decembrie 2006). Datele existente pe site-ul MMSSF indică, la finalul anului 2006, un număr de 1164 de furnizori acreditați de servicii sociale la nivelul întregii țări. Dintre aceștia, 742 sunt furnizori privați și 422 publici. În majoritatea județelor țării numărul furnizorilor privați acreditați, respectiv asociații sau fundații, îl depășește pe cel al celor publici, excepție făcând județele: Brăila, Caraș-Severin, Călărași, Galați, Gorj, Iași, Mehedinți, Sălaj și Teleorman.

Putem spune că sistemul serviciilor de asistență socială din România s-a recreat după 1989, multe din competențe fiind lăsate la nivelul administrației publice locale. Modalitatea de partajare a competențelor între administrația publică centrală și locală în acest domeniu va trebui însă să coroboreze atât dispozițiile din Legea nr. 47/2006 cât și Legea descentralizării nr. 195/2006. Atât legea-cadru a asistenței sociale cât și legea descentralizării prevăd deci ca transferul de competențe de la administrația publică centrală către cea locală să se facă concomitent cu asigurarea resurselor necesare exercitării acestora.

¹ http://sas.mmssf.ro/servicii_furnizori.php

Exercitarea competențelor se face numai după transmiterea resurselor financiare necesare.

Harta 1 Distribuția furnizorilor acreditați publici și neguvernamentali de servicii sociale la nivelul țării

Legenda: FP – furnizori publici, ONG – organizații neguvernamentale
Sursa: site-ul MMSSF

Este deci de așteptat ca noul cadru legal creat prin adoptarea legii asistenței sociale și a decentralizării să creeze premisele unor clarificări necesare și în domeniul asistenței sociale. O descentralizare a furnizării și finanțării serviciilor de asistență socială și o transferare de competențe în acest sens nu se poate face dacă nu sunt realizate sau îndeplinite următoarele elemente:

- elaborarea unei strategii unice de descentralizare a serviciilor de asistență socială;
- identificarea resurselor necesare și a costurilor integrale aferente competențelor transferate;
- stabilirea standardelor de cost și de calitate pentru finanțarea diferitelor servicii de asistență socială;
- stabilirea unor indicatori sociali pe baza cărora să se calculeze bugetul aferent unei competențe pentru o autoritate publică locală.

Contractare socială

Creșterea calității serviciilor sociale trebuie să fie un obiectiv central al politicii guvernului în domeniul protecției sociale. Această calitate sporită a serviciilor sociale furnizate persoanelor aflate în situații de nevoie socială va conduce și la o creștere a calității vieții acestora. Dacă statul este cel care îndeplinește funcția de reglementare, stabilind prin politicile pe care le adoptă cadrul de producere și furnizare a serviciilor sociale, organizațiile societății civile și cele private au la îndemână o serie de instrumente prin care pot crește calitatea acestor servicii.

Instrumentul cel mai important pentru creșterea calității serviciilor îl deține administrația publică, respectiv guvernul și parlamentul, și este reprezentat de politicile publice pe care le adoptă. Parteneriatul public-privat este un instrument care nu numai că a redus presiunea fiscală asupra bugetului public, dar a dus și la creșterea calității serviciilor publice. Statul este cel care are datoria de a stabili cadrul legal de funcționare al acestor parteneriate public-privat.

Parteneriatul public-privat, în general, îmbracă forma unui contract de cumpărare de servicii, în care instituțiile publice achiziționează serviciu de la organizații nonprofit. Programele guvernamentale din domeniul serviciilor sociale care se bazează pe contractare cer contractorilor să fie entități nonprofit. Aceste contracte sunt caracteristice pentru cicluri mici de finanțare în care instituțiile guvernamentale au control asupra criteriilor de performanță, furnizării de servicii și criteriilor de alegere a beneficiarilor. Smith and Lipsky (1993) numeau acest tip de parteneriat „regim contractual” deoarece relația dintre cele două entități este de dependență și nu de egalitate. Aceste aranjamente contractuale subordonează organizațiile non-profit statului hegemonic care, cel mai des, joacă rol de sponsor decât de partener.

Contractarea socială care este procesul de scoatere la licitație a ofertei de servicii sociale către contractori privați externi (Lambru, 2004: 3-17), va fi eficientă numai dacă sunt îndeplinite anumite criterii:

1. bunurile și serviciile pe care guvernul dorește să le contracteze trebuie să fie clar definite și să fie stabilite și standardele de calitate dorite;
2. existența unui număr suficient de mare de ofertanți care să poată îndeplini standardele stabilite astfel încât să existe o competiție între ei;
3. costurile de tranziție trebuie să fie minime.

Politica publică în domeniul contractării sociale trebuie să prevadă următoarele aspecte: obiectivele pe care statul dorește să le atingă prin aplicare politicii respective, tipurile de servicii sociale care pot fi realizate în parteneriat cu un terț, care pot fi furnizorii de servicii sociale publice, ce acreditări trebuie să aibă acești furnizori, responsabilitățile fiecărei părți, standardele minime de calitate ce trebuie respectate pentru fiecare serviciu în parte, indicatorii de performanță utilizați în monitorizare, procedura de monitorizare și evaluare, procedurile de exit.

Fenomenul contractării în politica socială presupune aducerea împreună a statului și a pieței și îndeplinirea a trei condiții: (a) separarea între finanțare, control, management și furnizare de servicii; (b) concurența între furnizori, fie ei publici sau privați și (c) „libertatea de a alege” a consumatorului. Reforma în

domeniul furnizării serviciilor sociale are în vedere nu numai actorii implicați (public sau privat) ci și modul cum se realizează (legislația). Asistăm la o reformă în ceea ce privește logica acordării acestor servicii, trecându-se de la servicii bazate pe principiul universalității (cetățenia ca statut) la servicii personalizate în funcție de nevoile cetățenilor (cetățenia ca contract). Tipologia contractării sociale este stabilită de literatura de specialitate în funcție de cumpărătorul serviciilor: instituțiile publice sau cetățean. În cazul în care cumpărătorii sunt instituții publice avem de-a face cu contracte de furnizare de servicii în care finanțarea este publică, iar implementarea privată. Administrația publică va fi cea care va constrânge furnizorii privați să respecte standardele de performanță și să răspundă cât mai adecvat nevoilor cetățenilor.

În acest moment în legislația românească se întâlnesc mai multe forme de contractare socială respectiv: *contractul de servicii, subvențiile, granturile*.

Contractul/achiziția de servicii reprezintă o formă de finanțare prin care organizațiile neguvernamentale furnizează pentru autoritățile publice servicii la un preț și în condițiile prevăzute în cadrul unui contract. De cele mai multe ori condițiile de furnizare a serviciilor sunt stabilite de autoritatea publică într-un caiet de sarcini iar organizația va oferi metodologia de furnizare și prețul. Contractarea organizațiilor se face în baza unei proceduri de licitație, care de cele mai multe ori este deschisă tuturor furnizorilor privați de servicii sociale acreditați, în care orice organizație are posibilitatea de a participa. Este declarat câștigătoare cea care oferă cea mai bună calitate la un preț avantajos.

Subvențiile reprezintă o formă de suport financiar din partea bugetului de stat sau local pentru acoperirea unor costuri directe ocazionate de furnizarea unor servicii. Subsițiile reprezintă o sumă fixă pentru fiecare beneficiar și se acordă proporțional cu numărul de beneficiari.

Finanțările nerambursabile reprezintă transferuri financiare către o organizație neguvernamentală pentru a desfășura o activitate de interes public fără a urmări generarea unui profit și este strâns legată de scopul organizației. Organizația beneficiară va contribui la desfășurarea serviciului (proiectului) asigurând o cofinanțare din surse externe grantului. Granturile sunt acordate pe baza unei competiții și în urma unui proces de evaluare a propunerii.

Parteneriatul reprezintă o relație contractuală între o autoritate publică și un furnizor privat de servicii care își pun în comun resursele de care aceștia dispun pentru furnizarea unui serviciu de interes public.

Alte forme de finanțare: restituirea unor costuri operaționale de către autoritățile publice (utilități, energie, comunicații, etc.), tichete pentru anumite tipuri de servicii suportate de la bugetul de stat sau bugetele locale (tichete de grădiniță, tichete sociale etc.)

Serviciile sociale se pretează foarte bine la contractare datorită faptului că există deja alternative pe piață, adică organizații private, în special non-profit, care oferă diverse servicii. În cazul serviciilor sociale, organizațiile neguvernamentale sunt parteneri ideali pentru stat deoarece prin misiunea și forma lor de organizare răspund cel mai bine nevoilor agențiilor neguvernamentale și beneficiarilor de servicii sociale. Fiind organizații non-profit, ONG-urile nu sunt orientate în principal către realizarea de profit pentru acționari/membrii și sunt guvernate de structuri de

conducere pe bază de voluntariat. Aplicarea unor formule contractuale presupune o capacitate managerială crescută din partea agențiilor guvernamentale care finanțează implementarea în regim privat de servicii de asistență socială.

Elemente de referință, care au condus la acumularea experienței care să susțină și stimuleze contractarea socială în România sunt:

- OG nr.68/2003 privind serviciile sociale care prevede *contracte de servicii și contracte de parteneriat*;
- Legea nr. 34/1998 privind acordarea unor *subvenții* asociațiilor și fundațiilor române cu personalitate juridică, care înființează și administrează unități de asistență socială ce instituie finanțarea serviciului social pe baza unui cost mediu lunar al beneficiarului;
- Legea nr. 350/2005 privind regimul *finanțărilor nerambursabile* din fonduri publice alocate pentru activități nonprofit de interes general este o lege cadru ce promovează o procedură aplicabilă tuturor formelor de finanțare a entităților nonprofit din bani publici;
- OG nr. 34/2006 privind atribuirea contractelor de *achiziție publică*, a contractelor de concesiune de lucrări publice și a contractelor de concesiune de servicii;
- Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului (Capitolul X);
- Legea nr. 448/2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap (Art.32);
- Legea nr. 17/2000 privind asistența socială a persoanelor vârstnice.

Caracteristici ale sistemului de furnizare a serviciilor sociale în România

- Pe piața de servicii sociale din România, organizațiile neguvernamentale sunt, în acest moment, cei mai importanți actori privați atât prin numărul acestora cât și prin diversitatea serviciilor sociale oferite celor aflați în nevoie. Din păcate, distribuția teritorială a organizațiilor neguvernamentale ca și furnizori privați de servicii sociale este neuniformă existând județe în care numărul ONG-urilor este foarte mic.
- Există încă un număr foarte mare de instituții publice la nivel local, în special comune și orașe mici, neacreditate pentru funcționarea serviciilor sociale.
- În continuare, serviciile și instituțiile de protecție specială a copilului aflat în dificultate sunt cele mai răspândite în comparație cu cele pentru persoane cu dizabilități, vârstnici etc. Același lucru îl putem spune și despre finanțarea prioritară a serviciilor de protecția copilului și în ultima perioadă a celor pentru vârstnici. Se mențin subfinanțate serviciile pentru vârstnici și cele pentru protecția familiei.
- Serviciile publice de la nivel județean (DGASPC) și cele de la nivel local (SPAS) au un dublu rol: implementarea politicii sociale la nivel local și prestarea de servicii sociale.

- Politica socială națională se concentrează pe sistemul de prestații sociale (măsuri pasive) și mai puțin pe cel de servicii sociale care sunt măsuri active de depășire a unei nevoi sociale.
- Finanțarea serviciilor sociale este în continuare centralizată, marea parte a surselor (70%) provenind de la bugetul de stat din defalcarea taxei pe valoare adăugată și doar (30%) din venituri proprii ale bugetelor locale.
- Pentru ca sursele provenite de la bugetul de stat să ajungă la nivel local acestea trec prin bugetul Ministerului Muncii, Familiei și Egalității de Șanse și apoi prin cel al autorităților centrale de specialitate.
- Alocarea financiară pentru asistență socială nu are la bază o strategie locală sau națională privind nevoile sociale. Autoritățile locale pot înființa servicii sociale noi de regulă doar la rectificarea bugetară.
- Sistemul de externalizare/contractare a serviciilor sociale este suprareglementat. Autoritățile publice locale au la îndemână patru instrumente total diferite de contractare. Este necesară îmbunătățirea și corelarea tuturor mecanismelor de contractare precum și clarificarea relaționării între acestea și legislația specială (ex: Legea achizițiilor publice).

Caracteristici ale procesului de contractare socială

Contractarea serviciilor sociale trebuie să aibă 3 etape :

- planificare;
- contractare;
- monitorizare și evaluare.

Planificare

În România, procesul de planificare strategică în domeniul serviciilor sociale se află la început de drum și nu este suficient de inclusiv și de transparent. De cele mai multe ori, este un proces consultativ doar pe „hârtie” deoarece opiniile exprimate de către ONG-uri și de către alți actori participanți nu sunt luate în considerare în decizia finală. Strategiile de dezvoltare în domeniul asistenței sociale existente la nivel județean/local sunt pur declarative și nu sunt elaborate pe termen lung. În plus, în cadrul strategiei de dezvoltare în domeniul asistenței sociale ar trebui să existe o corelare între prioritățile autorităților și cele ale ONG-urilor, care nu se regăsește în acest moment.

Planificarea strategică în domeniul asistenței sociale nu se realizează pe baza unei identificări reale a nevoii de servicii sociale, a beneficiarilor și a furnizorilor de servicii sociale. Pentru a se realiza identificarea nevoilor este necesar ca administrația publică să elaboreze un set de criterii unitare la nivel național și să creeze baze de date cu beneficiarii serviciilor în fiecare județ/localitate. Procesul de identificare a nevoilor poate fi realizat de către un organism independent – universități, organizații neguvernamentale, firmă etc

Bugetul consiliilor locale alocat serviciilor sociale trebuie să fie fixat prin legea bugetului național. Alocarea bugetară este necesar să fie făcută în concordanță cu direcțiile de acțiune prevăzute în planificarea strategică. Alocarea bugetară trebuie să fie diferențiată pe zone în funcție de tip și număr de

beneficiari. Consultarea *stakeholderilor* din domeniul serviciilor sociale este bine să fie realizată în procesul de elaborare a bugetelor.

Contractarea

În legislația românească din domeniul asistenței sociale există o serie de suprapuneri și din acest motiv ar trebui elaborat un mecanism de finanțare simplificat. Conform legislației românești parteneriatul public-privat nu are personalitate juridică și din acest motiv este interpretat diferit de către instituțiile administrației publice.

Pe piața românească de servicii sociale nu există o corelare între serviciile furnizate și cele prevăzute în legea acreditării, sunt servicii care nu au putut fi acreditate deoarece nu există în nomenclatorul de servicii sociale. Se impune astfel o schimbare a metodologiei de acreditare deoarece pentru serviciile nou înființate nu se poate obține finanțare. Cum licențierea este de două feluri (licența provizorie și licența de funcționare), ar trebui să existe posibilitatea acreditării provizorii.

În momentul de față pe piața românească de servicii sociale există o hipercentralizare a serviciilor în sistemul public (DGASPC) care a dus la crearea unor servicii mamut care sunt greu de administrat. Funcția de execuție a serviciilor sociale ar trebui să fie făcută de SPAS și ONG-uri și nu de DGASPC. Contractarea reprezintă transferul dreptului de administrare și a responsabilității privind furnizarea serviciilor sociale. Scopul contractării sociale este creșterea calității serviciilor și satisfacerea nevoilor beneficiarilor cu costuri mai mici. În România legea în baza căreia se face contractare socială este cea a achizițiilor publice.

Evaluare

În România, nu există o metodologie unitară de evaluare la nivelul întregii țări care să cuprindă indicatori cunoscuți de către toți cei implicați. Astfel, în acest moment, evaluarea urmărește în special modul de cheltuire a sumelor și mai puțin realizarea obiectivelor, nivelul de îndeplinire al rezultatelor propuse, impactul asupra beneficiarilor, nivelul de atingere al standardelor de performanță. Este necesar să fie o centrare mai mare pe evaluarea de rezultate sau pe cea de impact.

Trebuie să fie formulați indicatori de calitate pentru serviciile sociale deoarece standardele de calitate nu sunt suficient de detaliate cu astfel de indicatori. În lipsa acestor indicatori, evaluarea este formală și nu urmărește îndeplinirea standardelor de calitate.

Tendențe ale contractării sociale în Europa

Finanțarea competitivă a serviciilor sociale se poate întâlni atât în cazul unei piețe competitive publice închise (*non-market competition*), cât și al unei piețe deschise tuturor tipurilor de furnizori publici sau privați interesați de prestarea serviciului (*market competition*).

În cazul pieței competitive închise, se poate întâlni *competiția bazată pe indicatori sau sisteme de referință*, situație în care autoritățile publice locale își stabilesc indicatori de performanță și de rezultat pe care îi analizează cu alte autorități publice în dorința de a-și îmbunătăți sistemul și mecanismul de furnizare a serviciilor publice, și modelul *pieței interne* în care furnizorii publici de servicii au un grad foarte mare de autonomie în raport cu autoritatea finanțatoare.

În cazul pieței libere de servicii, se poate întâlni *contractarea către furnizorii privați* a furnizării serviciilor publice pe o perioadă limitată de timp, iar dacă externalizarea este pentru o perioadă nelimitată sau pe un termen foarte lung putem vorbi despre *privatizare*. În aceste două cazuri, prestatori de servicii publice pot deveni și organizațiile neguvernamentale dar de obicei acestea intră în competiție cu sectorul de afaceri.

Pentru anumite servicii publice cum ar fi cele de sănătate, sociale sau educație, datorită caracterului nonprofit al acestora și slabei contribuții a beneficiarilor acestea sunt *transferate spre administrare organizațiilor neguvernamentale*.

Această secțiune discută despre esenței contractarea socială, ca formă de parteneriat public-privat. De asemenea, diferite modele europene vor fi prezentate, precum și caracteristicile lor principale.

1. Parteneriatul public-privat

Termenul de parteneriat public-privat are o accepțiune foarte largă. A devenit un termen din ce în ce mai uzitat atât în sectorul de afaceri, cât și în celelalte domenii. În sectorul de afaceri, acest termen include toate modalitățile de administrare a bunurilor publice de către companii private. Adeseori, termenul este utilizat limitat la concesionarea bunurilor de infrastructură, dar această accepțiune nu exclude toate formele de parteneriat public-privat din punctul de vedere al zonei de business.

În sectorul nonguvernamental, termenul corespondent este „parteneriat ONG-guvern”. Acesta are trei aspecte care reflectă diferitele roluri în care unii parteneri se pot afla în relație cu ceilalți: participarea, finanțarea și inițiativele comune.

Participarea ONG-urilor poate avea diferite forme, dar este necesară dezvoltarea unui cadru sau mecanism instituționalizat pentru participarea acestora. O metodă adeseori aplicată este constituirea unor instituții consultative naționale sau locale, de stat sau interagenții. Acestea pot avea structura fie a unor comitete de experți, fie a unor consilii consultative constituite de către o lege sau din inițiativa respectivei instituții. Adeseori aceste instituții au o natură pur declaratorie, fără influența oficială, dar sunt și o serie de exemple de asemenea instituții care lucrează eficient. Prin intermediul acestor instituții consultative ONG-urile ar putea avea un impact real asupra politicilor de stat din anumite domenii.

Alt aspect al parteneriatului ONG-guvern este *relația de finanțare*. Cele mai comune mecanisme de finanțare în Europa sunt granturile și contractele. Totuși, în cazul așa-numitelor servicii de bunăstare (servicii sociale, sănătate, educație) pot exista și finanțări din parte unor terți¹. Prin intermediul granturilor, guvernele

¹ Plăți din partea terților includ forme de finanțare în care statul (ca terță parte) plătește

finanțează activitățile ONG-urilor care se încadrează în politicile sale; prin contracte și plăți guvernele de regulă finanțează anumite servicii publice (în esență transferă ONG-urilor responsabilitatea prestării acestor servicii). În plus, guvernele adeseori oferă ONG-urilor sprijin material, punându-le la dispoziție birouri/clădiri pentru nevoile acestora, cu o chirie lunară foarte mică sau chiar gratis.

O a treia formă de cooperare se găsește în implementarea politicilor guvernamentale prin intermediul activităților comune ale ONG-urilor și ale instituțiilor statului, în cadrul inițiativelor comune. Acestea pot avea forme diferite la nivel local – o metodă ar fi un proiect ONG *sprijinit administrativ* (sau chiar financiar, asigurând necesarul de cofinanțare) de către municipalitate; o altă formă uzuală este prestarea de *servicii în comun*, cum ar fi birourile de consiliere cetățenească; sau când municipalitatea aplică în comun cu un ONG pentru finanțări UE. Exemplele de fundații comunitare sunt tipice pentru această categorie, în care autoritățile locale sunt parte a managementului sau asigură finanțarea fundațiilor comunitare sau le sprijină pe diverse căi.

În anumite țări, diferitele forme și mecanisme de cooperare au căpătat forma de politici naționale. În aceste cazuri, părțile au dezvoltat documente de politici generale, sau memorandumuri – înțelegeri între stat și sectorul ONG privind mecanismele de colaborare între acestea. Marea Britanie, Irlanda și Estonia sunt poate cele mai reprezentative exemple de asemenea țări, deși declarații de politici au fost formulate și în alte state, incluzând Croația, Danemarca, Ungaria, Germania, Franța și Polonia. Deși aceste forme de cooperare în cele mai multe cazuri au doar caracter declarativ, sunt importante și greu de îndeplinit la nivel național. Din această cauză, există exemple de memorandumuri (declarații de cooperare) la nivel local (municipal) în special în Marea Britanie, Polonia și Franța.

Este importantă recunoașterea faptului că fără o politică adiacentă amplă de sprijin, legislația privind contractarea socială va rămâne în stadiu teoretic (după cazurile Poloniei și Bulgariei). Pentru implementarea cu succes a contractării sociale, este necesară o înțelegere a parteneriatelor public-privat și voința politică.

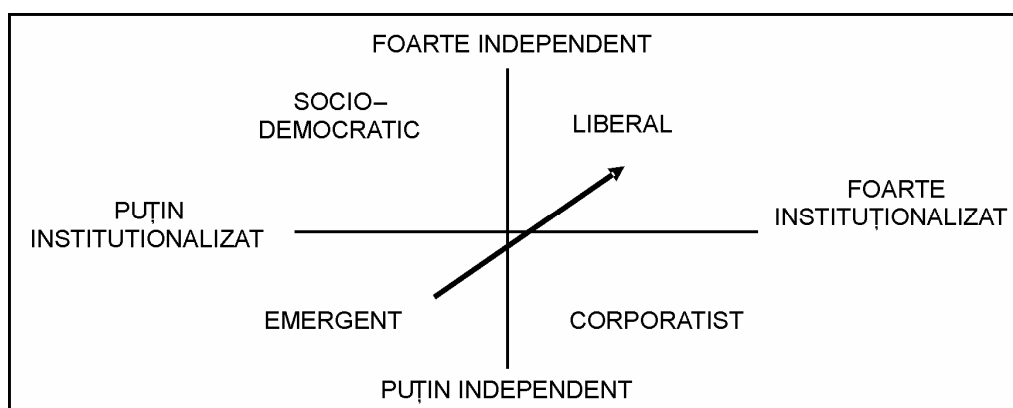
2. Modele de cooperare între ONG-uri și guvern

Pentru o mai bună înțelegere a parteneriatului ONG-guvern, trebuie să privim și potențialul și tradiția ONG-urilor de a fi partenere ale statului. ECNL (Centrul European pentru Legislație Nonprofit) a studiat situația parteneriatului, bazat pe două caracteristici de bază ale sectorului ONG în diferite țări europene. Prima caracteristică este instituționalizarea ONG-urilor – abilitatea acestora de a desfășura proiecte ample, stabilitatea în ceea ce privește birourile, echipamentele și angajații calificați. A doua caracteristică este independența – abilitatea ONG-urilor de a funcționa independent de guvern, în special fără finanțări din partea

serviciile în numele clientului, astfel încât prestatorul primește o sumă care este de regulă stabilită prin lege, în funcție de beneficiar. Formele tipice sunt finanțările normative și voucherele.

acestui. Aceasta înseamnă că ambele părți sunt egale. Studiul ENCL arata patru modele de relații ONG -guvern:

- *corporatist (continental)* – în acest model ONG-urile sunt principalii prestatori de servicii, în timp ce statul finanțează prestarea acestor servicii. Acest model este tipic în Germania, unde părțile au nevoie una de alta și sunt interdependente. Adeseori relația este bazată pe lege;
- *liberal (anglo-saxon)* – acesta este un model din țările anglo-saxone (Regatul Unit). În acest caz statul caută cele mai bune căi de prestare a anumitor servicii și deschide licitații în acest sens. De regulă, datorită unor avantaje comparative, prestatorii selectați sunt ONG-uri. Relația dintre ONG-uri și stat este bazată pe contract;
- *social-democratic (scandinav)* – acesta este un model specific țărilor scandinave. ONG-urile nu sunt de regulă prestatori de servicii, ci sunt purtătorii intereselor propriilor membri sau ai anumitor grupuri. Statul este principalul prestator de servicii aici;
- *emergent (mediteranean)* – acesta este cel mai puțin clar model, aflat încă în dezvoltare. Statutul ONG-urilor nu este clar, iar regulile sunt create odată cu dezvoltarea sectorului ONG. În afara țărilor mediteraneene, majoritatea celor din Europa de Centrală și de Est se încadrează în acest model.

3. Contractarea socială

Termenul de contractare socială se referă la o zonă specifică a parteneriatului ONG-guvern și poate lua diferite forme în diferitele modele sociale precum și în cadrul fiecărei țări. Descrierea termenului poate porni de la definirea componentelor sale. „Social” se referă la activitățile și serviciile din domeniul social – prestarea acelor servicii al căror scop este ajutarea cetățenilor de a avea șanse egale și acces la viața publică. Există, totuși, concepte diferite despre conținutul specific al serviciilor sociale. În sensul cel mai larg, acestea se pot numi servicii de bunăstare, cum în anumite legislații acestea includ o întreagă serie de servicii publice precum sănătate, cultură etc (în Polonia și Ungaria). În alte legislații (Bulgaria), serviciile sociale și contractarea acestora se referă la asistență socială.

„Contractarea” se referă la faptul că există un contract/înțelegere juridică între părți. Există diferite căi de a contracta un anumit prestator. O opțiune este aceea de a invita o organizație spre a negocia necesitățile. Altă opțiune ar fi organizarea unei licitații și alegerea celei mai bune oferte. O a treia cale este stabilirea unui standard de autorizare și să se asigure finanțarea „normativă” a oricărui prestator care îndeplinește acele standarde, în baza numărului de beneficiari pe care îi poate avea. O a patra cale este cea a „sistemului voucherelor”. În acest sistem, contractul cu prestatorul nu garantează plata. Acesta garantează că dacă atragi beneficiari eligibili (presupuși a beneficia de servicii), statul va plăti o taxă fixă pentru fiecare beneficiar.

Motivele contractării serviciilor către prestatori externi pot fi diferite. În Germania este bazat pe principiul subsidiarității – cei care se află cel mai aproape de nevoile oamenilor pot avea cel mai bine grijă de ei. În Marea Britanie este bazat pe principiul eficienței costurilor – contractarea se bazează pe prețul redus și calitate. În Europa Centrală și de Est este o combinație a celor două și a altor factori, determinați de moștenirea istorică a acestor țări.

4. Care sunt principalele caracteristici ale contractării?

Contractarea socială (oferta socială) este o formă de parteneriat public-privat între stat/instituții centrale sau autorități locale și așa-numitele entități de drept privat, furnizori de servicii sociale. Principalele elemente ale contractării sunt:

- *scopul parteneriatului*: statul contractează activități legate de serviciile sociale către furnizori privați. Rolul statului este limitat la finanțarea prestării și controlul absorbției fondurilor și a calității serviciilor prestate;
- *subiectul parteneriatului*: atribuirea tuturor tipurilor de servicii sociale;
- *Parteneri*: statul (ca actor privat) și entitățile private furnizoare de servicii sociale;
- *Metodologia*: în general, pașii contractării sociale sunt reglementați de către legislație unde competențele autorităților publice relevante sunt subliniate. Este o combinație a normelor legale exprese cu posibilități de dispoziție asupra procesului de negociere sau a documentelor (pentru a include diversitățile și specificitățile locale și condițiile contractării sociale).

Filosofia contractării sociale este bazată pe înțelegerea faptului că furnizorii privați sunt mult mai eficienți decât statul în ceea ce privește furnizarea de servicii. Principalele avantaje ale furnizorilor privați sunt:

- sunt cunoscători ai specificităților regiunii în care activează și a nevoilor comunităților locale, alături de care își desfășoară activitatea;
- Atrag finanțări adiționale prin intermediul proiectelor și campaniilor, ceea ce reprezintă potențiale oportunități de extindere a serviciului și de îmbunătățire a calității;
- personalul acestora este mai bine pregătit;
- nu au proceduri birocratice, ceea ce ușurează accesul la servicii;
- dacă sunt ONG-uri – activitatea lor de atingere a unor idealuri este strâns legată de problemele sociale ale societății.

5. Exemple de contractare socială

Mai jos sunt descrise diferite exemple europene. Unele sunt considerate a fi mai dezvoltate (Germania și Marea Britanie), iar altele sunt emblematice pentru dezvoltarea reformelor sociale în democrațiile emergente europene.

Germania

În Germania o mare proporție a serviciilor directe sociale sunt prestate de ONG-uri în numele autorităților locale (în general aceste organizații aparțin așa-numitelor asociații de bunăstare). O caracteristică aparte a sistemului de servicii sociale în Germania este adoptarea principiului subsidiarității aplicat furnizorilor de servicii sociale, potrivit căruia o persoană aflată într-o situație dificilă ar trebui în primul rând să caute sprijin din partea familiei, apoi vecini, municipalitate sau ONG-uri și în cele din urmă de la stat.

Bazat pe o lungă tradiție, există o cooperare solidă între autoritățile locale și organizațiile sociale, incluzând planuri comune și înțelegeri consensuale privind împărțirea funcțiilor și responsabilităților. Organizațiilor sociale le sunt (re)finanțate mare parte din servicii, sub o formă sau alta. Veniturile din contractele cu statul și rambursarea serviciilor din asigurările sociale reprezintă aproximativ 80% din totalul veniturilor lor și alți 10% vin din granturi publice.

Contractarea directă, fără proceduri de licitație, este cea mai comună cale de a încheia un contract de atribuire a serviciilor sociale în Germania. Instituția responsabilă de furnizarea diferitelor servicii sociale (aceasta poate fi municipalitatea locală sau o instituție specializată) decide dacă va organiza o licitație publică sau va încheia un contract direct cu un furnizor privat. Furnizorii privați de servicii sociale (profit sau non-profit) pot aplica pentru fonduri publice în vederea dezvoltării de servicii suplimentare (cum ar fi sprijinirea persoanelor infectate HIV sau copii abuzați sexual).

Marea Britanie

Contractarea cu furnizori privați de servicii sociale este o tradiție în sistemul de protecție socială din Regatul Unit al Marii Britanii. Așa-numita „cultură de contractare” este bazată pe trei elemente cheie: delegarea serviciilor către sectorul independent; licitațiile publice și un bun sistem de control. Furnizarea serviciilor este în responsabilitatea autorităților locale prin intermediul Consiliului. Tendința pentru Consiliu este de a se îndrepta dinspre furnizarea directă spre încredințarea serviciilor altor furnizori. În 2002 sectorul privat a asigurat 85% din totalul de locuri din aziluri și 64% din acțiunile de asistență la domiciliu intermediare de către Consiliu. Totuși, furnizorii ce obțin profit sunt de asemenea actori importanți, întrucât au intrat pe o piață de servicii sociale. Relația dintre Consiliu și furnizor este reglementat de contract.

Ultimele tendințe demonstrează o deplasare a acestei „culturi a contractării” către o „cultură a parteneriatului”. Acesta este rezultatul unor lungi ani de experiențe în domeniul contractării serviciilor sociale către terți. Acesta arată că (datorită unei naturi specifice a serviciilor, a grupurilor țintă și a resurselor necesare) furnizarea serviciilor este mai rapidă și mai eficientă când relația dintre

furnizori – municipalitate și ONG-uri este bazată pe parteneriate (egali și cu distribuție clară a drepturilor și obligațiilor și includerea implicării comune în furnizarea serviciilor) mai degrabă decât în cazul relațiilor între mandant și mandatar (ierarhice, excluzând într-o mare măsură posibilitatea unei cooperări pe termen lung și a durabilității serviciului).

Polonia

În urma adoptării *Legii privind activitățile de interes public și a voluntariatului* (adoptată pe 23 aprilie 2003) Polonia a stabilit principiile generale de interacțiune între stat și sectorul nonprofit, ONG-urile fiind plasate pe poziția de participanți în procesul de decizie și determinând politica socială la nivel local și central. Legea definește activitățile, serviciile și domeniile care sunt importante și pot fi contractate către ONG-uri. Pentru prima oară administrația este plasată pe picior de egalitate în mediul concurențial cu ceilalți furnizori de servicii. Ideea este aceea de a evita riscul ca sectorul nonprofit să contracteze numai activități „nedorite” sau ignorate de către administrație.

Legea privind activitățile de interes public și voluntariat stipulează că administrația publică trebuie să coopereze și să fie parteneră cu organizațiile din sectorul nonprofit. Regulile comune ale cooperării între administrația publică și ONG-uri sunt, potrivit legii: furnizarea anumitor servicii și sarcini în concordanță cu legea; schimbul de informații și interacțiunea în vederea asigurării armonizării activităților; consultarea cu ONG-urile în privința legislației legate de sfera în care ei funcționează; stabilirea de echipe comune cu funcționari de experți și consultanți care să includă reprezentanți ai grupurilor țintă.

Contractarea între administrația publică și ONG-uri se poate realiza prin atribuirea anumitor servicii publice și prin sprijinirea activității organizațiilor (prin granturi) și/sau implementare comună a activităților, pe baza unui parteneriat. Autoritatea locală decide asupra acestor metode, precum și dacă va percepe taxe în cazul în care încredințează serviciile prin intermediul licitației. O licitație deschisă este organizată în cazul în care și o structură a administrației publice poate aplica. Se prevede ca atribuirea să poată fi făcută și prin alte căi, dacă serviciul respectiv poate fi implementat mai eficient și dacă metodele de calcul al taxelor și costurilor este similar. Este posibil ca furnizorii, din proprie inițiativă, să vină cu oferte către administrația publică spre a asigura o serie de servicii, incluzând acele servicii care până la acel moment fuseseră asigurate de către administrația publică.

Până la adoptarea *Legii privind activitățile de interes public și voluntariat*, potrivit mai multor legi poloneze, contractarea între ONG-uri și autoritățile locale era posibilă. În practică, aceasta s-a întâmplat sporadic. Potrivit autorilor polonezi, adoptarea unei legi clare care să reglementeze procedurile, domeniile de aplicare a parteneriatelor, căile de atribuire a fondurilor publice și controlul cheltuirii lor, criteriile de selecție a ONG-urilor finanțate, implicarea ONG-urilor în procesul de dezvoltare a strategiilor sociale etc. asigură durabilitatea și eficacitatea și va lărgi procesul de contractare și cooperare între stat și sectorul ONG. Regulile clare vor izola numeroasele practici informale și locale.

Bulgaria

Guvernul bulgar a creat în cadrul programului său politic două principii pentru dezvoltarea reformei sociale. Prima prioritate este descentralizarea serviciilor sociale văzută ca o oportunitate pentru autoritățile locale de a evalua nevoile comunităților și de a oferi serviciile sale sau de a contracta serviciile către furnizori privați, prin intermediul contractării sociale. Aceasta reprezintă o reflectare a unei tendințe generale în Europa din anii '80, potrivit căreia statul se retrage din sistemul de furnizare directă a serviciilor unor beneficiari aflați în situații de criză și creează un sistem de control a furnizării acestor servicii de către furnizori privați. A doua prioritate este dezinstituționalizarea – serviciile sunt prestate în cadrul comunității și numai după epuizarea oricăror alte soluții, persoanele sunt cazate în instituții sociale speciale.

Această politică, care țintește spre o reformă pe termen lung a sferei sociale, a rezultat în adoptarea respectivelor schimbări legislative (aceasta este una din specificitățile reformei în Bulgaria – schimbările legislative au fost făcute primele, urmate de primele situații de implementare practică). Pentru prima oară statul a fost autorizat să contracteze o parte a așa-numitelor servicii publice din sfere sociale importante către furnizori privați (aceasta nu este însă încă valabil în domenii precum educația sau sistemul sanitar).

Pentru prima dată în legislația socială bulgară prestatorilor privați de servicii sociale li s-a dat ocazia de a aplica pentru finanțări de la bugetele centrale ori municipale pentru prestarea de servicii sociale. Potrivit *Legii asistenței sociale* și a normelor sale de aplicare, contractarea socială reprezintă oportunitatea prestatorilor privați de a contracta prestarea de servicii sociale, inclusiv managementul anumitor instituții sociale speciale și a serviciilor comunitare, prin intermediul contractelor câștigate într-un proces competițional. Autoritatea decidentă cu privire la contractarea prestării serviciilor sociale este primarul (atât pentru serviciile finanțate de la bugetul local, cât și cel central).

Toate activitățile – la nivel central sau local – în domeniul serviciilor sociale sunt contractate prin competiție sau prin intermediul unui contract dacă există un singur aplicant. Practic, un concurs trebuie organizat mereu, pentru a se demonstra că nu există decât un singur candidat. În cazul în care candidatul este eligibil din punctul de vedere al cerințelor, în acel moment contractarea poate începe. Cum este singurul mecanism legal de identificare a furnizorilor de servicii sociale, competiția creează mediul competițional necesar în rândul furnizorilor, care sunt tratați în mod egal. În condițiile competitivității unei piețe libere, selecția este făcută dintre mai multe propuneri care corespund într-o mai mare măsură nevoilor beneficiarilor și comunității.

În ciuda existenței unei legislații și spre deosebire de restul Uniunii Europene și a restului țărilor est europene cu o dezvoltare politică și economică similară cu cea a Bulgariei, este încă dificil să vorbim în această țară despre o largă practică de contractare socială a serviciilor sociale. Pentru o lungă perioadă de timp statul și municipalitățile au fost principalii furnizori de servicii sociale și pe lângă adoptarea legislației care reglementează contractarea socială, este nevoie să se mai lucreze la schimbarea culturii oamenilor care sunt implicați în furnizarea serviciilor sociale. Provocările sunt numeroase. Printre ele sunt: reforma se

lovește de inerție și mentalitățile tradiționale – instituțiile statului sunt singurele considerate a fi capabile să furnizeze servicii; furnizorii sunt încă izolați și furnizarea serviciilor este necoordonată; lipsește presiunea publică activă din partea ONG-urilor de a se continua reforma.

Bibliografie

- Bifulco, Lavinia, Vitale, Tommaso, *Contracting of Social Policy in Local Welfare: A Change in Position of the Recipients?*, paper prepared for the II ESPAnet Conference, Oxford, University of Oxford, 9-11 September, 2004;
- Giddens, Anthony, *A treia cale și criticii ei*, Iași, Editura Polirom, 2001 ;
- Lambriu, Mihaela, „Parteneriat public-privat și contractare de servicii în domeniul social”, în *Revista de Asistență Socială*, nr. 1, 2004, pp. 3-17 ;
- Lambriu, Mihaela, Mărginean, Ioan, (coord.), *Parteneriatul public-privat în furnizarea de servicii sociale*, București, Editura Ziuă, 2004 ;
- Midgley, James, *Social Welfare in Global Context*, California, Sage Publications, 1997
- Pop, Luana, Miruna, (coord.), *Dicționar de politici sociale*, București, Editura Expert, 2002 ;
- Sen, Amartya, *Dezvoltarea ca libertate*, București, Editura Economică, 2004;
- Smith, S. R., Lipsky, M., *Nonprofits for Hire: The Welfare State in the Age of Contracting*, Massachusetts, Harvard University Press, 1993;
- Zamfir, Cătălin, Vlăsceanu, Lazăr, (coord.), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1993/1998 ;
- Yidan, Wang, (coord.), *Public-Private Partnerships in Social Sector. Issues and Country Experiences in Asia and Pacific*, Tokyo, ADBI Publishing, 2000;
- *** *Understanding Public –Private Partnership*, United Nations Foundation, 2003. Available online at www.undp.org;
- *** *Public – Private Partnership: Key Elements of Federal Building and Facility Partnerships*, United States General Accounting Office, 1999. Available online at www.gao.gov;
- *** *Public – Private Partnership: Pilot Program Needed to Demonstrate the Actual Benefits of Using Partnerships*, United States General Accounting Office, 2001. Available online at www.gao.gov;
- *** *Public – Private Partnership: Factors to Consider When Deliberating Governmental Use as a Real Property Management Tool*, United States General Accounting Office, 2001. Available online at www.gao.gov;
- *** *Legea nr. 34/1998 privind acordarea unor subvenții asociațiilor și fundațiilor române cu personalitate juridică, care înființează și administrează unități de asistență socială instituie finanțarea serviciului social pe baza unui cost mediu lunar al beneficiarului;*
- *** *Legea nr. 350/2005 privind regimul finanțărilor nerambursabile din fonduri publice alocate pentru activități nonprofit de interes general*

este o lege cadru ce promovează o procedură aplicabilă tuturor formelor de finanțare a entităților nonprofit din bani publici;

*** *Legea nr. 47/2006 privind sistemul național de asistență socială în România;*

*** *Ordonanța de Guvern nr. 68/2003 privind serviciile sociale, modificată și completată;*

*** *Ordonanța de Guvern nr. 34/2006 privind atribuirea contractelor de achiziție publică, a contractelor de concesiune de lucrări publice și a contractelor de concesiune de servicii.*

București, România

Tel.: 021-318.24.38; Fax: 021-318.24.32
Licența Ministerului Culturii nr. 1442/1992
Consilier editorial: Valeriu IOAN-FRANC
Aparat critic și editorial: Aida SARCHIZIAN

ISBN 978-973-159-092-9
978-973-618-220-4

Apărut 2010